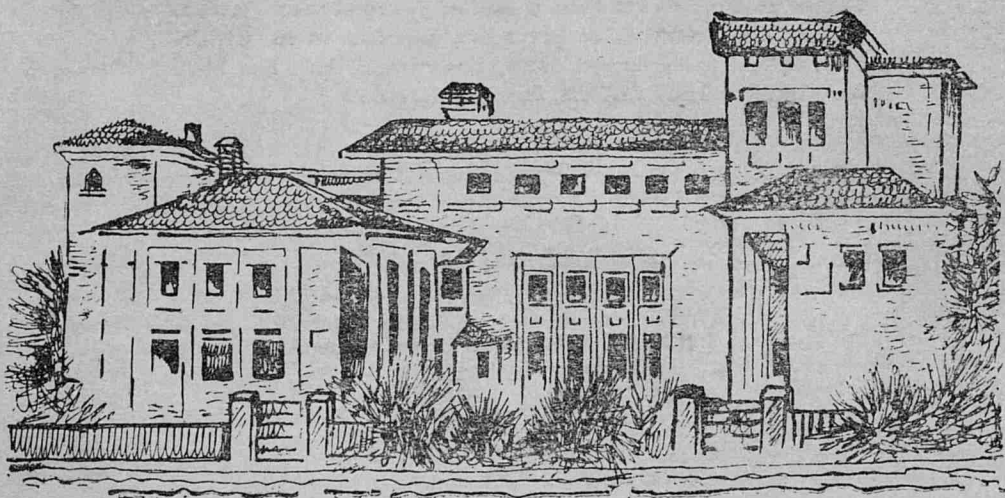

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVISTA ISTORICĂ

fondator N. Iorga

Serie nouă, tomul 4 1993

7-8

Iulie — August

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

COLEGIUL DE REDACȚIE

ȘERBAN PAPACOSTEA (redactor șef), PAUL CERNOVO-
DEANU, VIRGIL CIOCÎLTAN, FLORIN CONSTANTINIU,
EUGEN DENIZE, GEORGETA PENELEA-FILITTI, NAGY
PIENARU APOSTOL STAN, ION STANCIU, ANATOL ȚĂRANU

„REVISTA ISTORICĂ” apare de 6 ori pe an în numere duble.
În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de
presă din întreprinderi și instituții. Prețul unui abonament este de
1200 lei pentru persoane fizice și 3000 lei pentru persoane juridice.
Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ORION
SRL, Splaiul Independenței 220 A, București, 6, P.O. Box 74-19
București, Tx 11939 CBTXR, Fax (40) 1.3122425.

REDACȚIA

ION STANCIU (redactor șef adjunct)
NAGY PIENARU
VENERA ACHIM

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență
se vor trimite pe adresa redacției revistei
„REVISTA ISTORICĂ”

Adresa Redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
71247 – București, tel. 650.72.41

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ

TOM IV, NR. 7—8

Iulie — August 1993

S U M A R

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA SOCIETATEA ȘI ȘOCUL COMUNISMULUI

- FLORIN CONSTANTINIU, MIHAIL E. IONESCU, Planul sovietic de comunizare a României (martie 1945) 657
- ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, Cu privire la instalarea guvernului Petru Gîoza (6 martie 1945) 663
- MARIN BUCUR, „Eporația” — purificarea politică a societății civile românești — clauză a armistițiului și pretext al declanșării terorii staliniste 677
- DAMIAN HUREZEANU, Partidul Național-Țărănesc și țărănismul între 1944—1947 687
- FLORIN MÜLLER, Tentative de rapt teritorial și de sovietizare a regiunii Maramureș în anii 1944—1945 699

CULTURA ȘI AGRESIUNEA IDEOLOGICĂ

- CORNEL CRĂCIUN, Arta plastică românească în tranziție: 1944—1947 711
- LIVIU ȚIRĂU, Ziarul „Scânteia” și războiul rece. Atitudine politică și limbaj, 1945—1953 725

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

- ION STANCIU, Gheorghe Tătărăscu despre situația României în august 1946 . . 743
- GEORGETA PENELEA-FILITII, Un „strălucit aghirotant” al lui Ionel Brătianu: I. G. Duca și notele sale despre conferința de la Lausanne din 1922 (II) . . 747

PERSONALITĂȚI CONTROVERSALE ÎN ISTORIA ROMÂNILOR CAZUL MAREȘALULUI ION ANTONESCU

- Memoriu depus Onor. Tribunalului Poporului la 15.V.1946 de ION ANTONESCU* 757
- DANIELA BUȘĂ, Procesul Antonescu și presa vremii 771

„Revista istorică”, tom IV, nr. 7—8, p. 653—812, 1993

FLORIN CONSTANTINIU, 6 martie 1945: există o legătură între instalarea guvernului Groza și ofensiva germană din Ungaria?	779
--	-----

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Conferința internațională „Naționalismul ca ideologie și politică în spațiul central-est european în secolul al XX-lea”, Cluj-Napoca, 27—30 mai 1993 (<i>Mirela-Luminița Murgescu</i>); Reuniune internațională de studii: Giorgio Asproni și „Jurnalul politic” al său (<i>Ștefan Delureanu</i>); Al IV-lea simpozion de studii genealogice, Iași, 13—15 mai 1993 (<i>Constantin Rezachevici</i>); Călătorie de documentare în Marea Britanie (<i>Florin Müller</i>); Liste de thèmes adoptés par l’assemblée générale du CISH pour le 18 ^e Congrès International des Sciences Historiques à Montréal en 1995; Cronică	785
--	-----

RECENZII

SILVIU BRUCAN, <i>Generația irosită. Memorii</i> , Editurile Universul & Calistrat Hogaș, București, 1992, 272 p. (<i>Florin Constantiniu</i>)	795
ZBIGNIEW BRZEZINSKI, <i>The Grand Failure. The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century</i> , Collier Books, Macmillan Publishing Company, New York, 1990, 304 p. (<i>Florin Anghel</i>)	796
FURIO COLOMBO, <i>Il terzo dopoguerra. Conversazioni sul post-comunismo</i> , Rizzoli, 1990, 267 p. (<i>Ștefan Delureanu</i>)	799
* * * <i>Dosarul colectivizării agriculturii în România (1949—1962)</i> , (Parlamentul României. Camera deputaților). Studiu întocmit de Comisia pentru cercetarea abuzurilor și pentru petiții, coordonator Octavian Roske, București, 1992, 243 p. (<i>Violeta Barbu</i>)	802
FERENC GLATZ, <i>The Stalinist Model in Hungary</i> (Études historiques hongroises, 1990, publiées à l’occasion du XVII ^e Congrès International des Sciences Historiques par le Comité National des Historiens Hongrois, vol. 6), Budapest, 1990, 138 p. (<i>Adrian Grecu</i>)	804
SERGIU VERONA, <i>Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944—1958</i> , Duke University Press, Durham and London, 1992, 211 p. (<i>Șerban Papacostea</i>)	805

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

„Memoria. Revista gândirii arestate”, 1990—1993, nr. 1—8 (<i>Venera Achim</i>)	809
--	-----

REVISTA ISTORICĂ

NOUVELLE SÉRIE

TOME IV, N°s 7 — 8

Juillet — Août 1993

L'INSTAURATION DU COMMUNISME EN ROUMANIE LA SOCIÉTÉ ET LE CHOC DU COMMUNISME

FLORIN CONSTANTINIU, MIHAIL E. IONESCU, Le plan soviétique de communisation de la Roumanie (mars 1945)	657
ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, Sur l'installation du gouvernement Petru Groza (6 mars 1945)	663
MARIN BUCUR, „L'épuration” — purification politique de la société civile roumaine — clause de l'armistice et prétexte pour le déclenchement de la terreur staliniste	677
DAMIAN HUREZEANU, Le Parti National-Paysan et sa doctrine entre 1944—1947	687
FLORIN MÜLLER, Tentatives d'annexion et de soviétisation de la région du Maramureș dans les années 1944—1945	699

CULTURE ET AGRESSION IDÉOLOGIQUE

CORNEL CRĂCIUN, L'art plastique roumain en transition: 1944—1947	711
LIVIU ȚIRĂU, Le journal „Scânteia” et la guerre froide. Attitude politique et langage. 1945—1953	725

MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES

ION STANCIU, Gheorghe Tătărăscu sur la situation de la Roumanie au mois d'août 1946	743
GEORGETA PENELEA-FILITTI, Un „brillant officier d'ordonnance” de Ionel Brătianu: I. G. Duca et ses notes concernant la conférence de Lausanne de 1922 (II)	747

PERSONNALITÉS CONTROVERSÉES DANS L'HISTOIRE DES ROUMAINS LE CAS DU GÉNÉRAL ION ANTONESCU

<i>Mémoire déposé à l'honor. Tribunal du Peuple le 15.V.1946 par ION ANTONESCU</i>	757
DANIELA BUȘĂ, Le procès Antonescu et la presse de l'époque	771

„Revista istorică”, tom IV, nr. 7—8, p. 653—812, 1993

OPINIONS

- FLORIN CONSTANTINIU, 6 mars 1945: y-a-t-il une liaison entre l'installation du gouvernement Groza et l'offensive allemande en Hongrie? 779

VIE SCIENTIFIQUE

- Conférence internationale „Le nationalisme en tant qu'idéologie et politique dans l'espace de l'Europe Centrale et de l'Est au XXe siècle, Cluj-Napoca, 27—30 mai 1993 (*Mirela-Luminița Murgescu*); Réunion internationale d'Études: Giorgio Asproni et son „Journal Politique” (*Ștefan Delureanu*); Le IVe symposium d'études généalogiques, Jassy, 13—15 mai 1993 (*Constantin Rezachevici*); Voyage de documentation en Grande Bretagne (*Florin Müller*); Liste de thèmes adoptés par l'assemblée générale du CISH pour le 18e Congrès International des Sciences Historiques à Montréal en 1995; Chronique 785

COMPTES RENDUS

- SILVIU BRUCAN, *Generația irosită. Memorii* (La génération perdue. Mémoires), Éditions Universul & Calistrat Hogaș, Bucarest, 1992, 272 p. (*Florin Constantiniu*) 795
- ZBIGNIEW BRZEZINSKI, *The Grand Failure. The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, Collier Books, Macmillan Publishing Company, New York, 1990, 304 p. (*Florin Anghel*) 796
- FURIO COLOMBO, *Il terzo dopoguerra. Conversazioni sul post-comunismo*, Rizzoli, 1990, 267 p. (*Ștefan Delureanu*) 799
- * * * *Dosarul colectivizării agriculturii în România (1949—1962)* (Parlamentul României, Camera deputaților). (Le dossier de la collectivisation de l'agriculture en Roumanie 1949—1962), (Le Parlement de la Roumanie. La Chambre des députés). Étude élaborée par la Commission pour l'investigation des abus et pour les pétitions, coordonnateur Octavian Roske, Bucarest, 1992, 243 p. (*Violeta Barbu*) 802
- FERENC GLATZ, *The Stalinist Model in Hungary* (Études historiques hongroises, 1990, publiées à l'occasion du XVIIe Congrès International des Sciences Historiques par le Comité National des Historiens Hongrois, vol. 6), Budapest, 1990, 138 p. (*Adrian Grecu*) 804
- SERGIU VERONA, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944—1952*, Duke University Press, Durham and London, 1992, 211 p. (*Șerban Papacostea*) 805

LA REVUE DES REVUES D'HISTOIRE

- „Memoria. Revista gândirii arestate”, 1990—1993, nos. 1—8 (*Venera Achim*) . . . 809

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA SOCIETATEA ȘI ȘOCUL COMUNISMULUI

PLANUL SOVIETIC DE COMUNIZARE A ROMÂNIEI (martie 1945)

FLORIN CONSTANTINIU, MIHAIL E. IONESCU

Rolul decisiv al Uniunii Sovietice în instalarea guvernului Groza — și o dată cu el a regimului comunist în România — este astăzi de domeniul evidenței. Beneficiară prin acordul de procentaj Churchill-Stalin din octombrie 1944, de o influență de 90 % în problemele românești¹, devenite, în practică, controlul absolut asupra țării, consolidat printr-o masivă prezență militară, Uniunea Sovietică a impus regelui Mihai, prin intervenția brutală a trimisului ei, A. I. Vișinski, numirea unui guvern controlat de comuniști. Aflați într-o totală subordonare față de Moscova² și supervizați de „principalul consilier” pentru România al NKGB/MGB (securitatca și spionajul sovietic), Dmitri G. Fedicikin³, liderii comuniști din România au acționat după scenariul pregătit de patronii lor sovietici.

Un document inedit al Oficiului Serviciilor Strategice (O.S.S.) — serviciul de informații american — dezvăluie modalitățile transformării României într-un stat satelit al U.R.S.S., aflat sub un regim comunist.

Potrivit unui raport transmis de o sursă „neverificată” (untried), la 7 martie 1945, deci a doua zi după instalarea guvernului Groza, la București a avut loc o consfătuire a unor conducători comuniști români și trimiși sovietici, consacrată discutării planurilor de comunizare a României, prezentate de Evgheni Suhalov, reprezentant al Cominternului⁴, ca trimis al lui Gheorghii Dimitrov, conducătorul structurilor cripto-cominterniste. De fapt, la consfătuire s-a discutat numai un plan pe trei ani, căruia aveau să-i urmeze două planuri de cinci ani. Potrivit sursei, la consfătuire au participat (în ordinea indicată de document): Ana Pauker, Vasile Prisnenko de la secția sindicală (nu se indică a cui), generalul Fedor Zurkov (Zurcov în text) de la secția politică a statului major al mareșalului R. I. Malinovski („Malinovski Po-

¹ Albert Resis, *The Churchill-Stalin Secret „Percentages” Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944* în „The American Historical Review”, vol. 83 (1978), nr. 2, p. 368 și urm.

² Vezi confirmarea lui Gh. Gheorghiu-Dej de către Stalin ca secretar general al partidului la Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, București, 1992, p. 58—59.

³ Despre el și prezența lui în România între 1944 — 1947, vezi Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *K.G.B., Istoria vnešnepoliticeskikh operații ot Lenina do Gorbacova*, f. 1; 1992, p. 365—366.

⁴ Oficial, Cominternul fusese dizolvat la 22 mai 1943, din considerente tactice de către Stalin, dar structurile sale continuau să funcționeze.

litical General Staff" în text), Ilia Zurkov (Zurcov în text) de la secția de educație comunistă a Cominternului (se precizează că acesta a sosit în București, la 6 martie 1945), Nicolae Afcev, atașat special pe lângă Ana Pauker, Constantin Doncca, membru al C.C. al P.C.R., Sulam Berezinsky, reprezentant al Cominternului și trimis personal al lui Stalin ca „observator” al situației din România, și Constantin Pârvulescu, secretar al C.C. al P.C.R. (este posibil ca numele rusești să fi fost alterate la transmitere).

Sursa — se arată în continuare — nu a putut obține un exemplar al planului trienal, dar elementele sale de bază le-a comunicat din memorie astfel:

„(A) Completarea reformei agrare, prin confiscarea marilor moșii și ruina marilor proprietari.

(B) Desființarea armatei în forma ei actuală și crearea unei noi armate din diviziile „Tudor Vladimirescu” și „Avram Iancu” (sic!) (ultima aflată încă în Rusia) ca și din toți ofițerii care activează acum pe teritoriul sovietic.

(C) Lichidarea tuturor băncilor, prin atacuri împotriva Partidului Național Liberal, ai cărui membri le dețin în proprietate pe cele mai multe din ele.

(D) Distrugerea micilor gospodării pentru a lipsi pe țăranii mici proprietari de mașini și vite. În felul acesta se deschide calea spre absorbirea lor în sistemul colectivist.

(E) Abdicarea regelui și exilarea familiei regale.

(F) Suprimarea treptată a firmelor de import-export, care fac afaceri cu Statele Unite și Marea Britanie și îndreptarea exportului românesc spre Uniunea Sovietică și țările de sub dominația sovietică.

(G) Suprimarea partidelor istorice prin arestarea, uciderea și răpirca membrilor lor.

(H) Crearea unei poliții, întemeiate pe o „miliție populară” după modelul N.K.V.D.

(J) Îndreptarea populației rurale spre diverse industrii. Dezvoltarea a tot felul de industrii în România.

(K) Niciunui străin, cu excepția celor din țările aflate sub influența sovietică, nu i se va permite intrarea în România”.

Detaliile celorlalte două planuri cincinale urmau să fie comunicate Anei Pauker, în decurs de o lună⁵.

Raportul transmis de sursa română a O.S.S. are, cum lesne se poate constata, o însemnătate deosebită, întrucât el comunică toate elementele de bază ale planului de comunizare a României, elaborat la Moscova și transmis spre aplicare marionetelor de la București, supravegheate îndeaproape de trimișii Kremlinului.

În stadiul actual al documentației participanții sovietici ai consfătuirii nu pot fi identificați mai îndeaproape (s-ar putea, repetăm, chiar ca în transmiterea numelor lor să se fi strecurat unele greșeli). Accesul la arhivele sovietice va permite, sperăm, o cunoaștere mai exactă a reprezentanților Moscovei la consfătuirea de la București.

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor confirmă întrutotul autenticitatea planului transmis de sursa O.S.S.

⁵ The National Archives-Washington, R. G. 226, Records of the Office of Strategic Services.

Fiecare din obiectivele acestui plan aveau să fie realizate în perioada 1945—1949: reforma agrară la 23 martie 1945, reorganizarea Ministerului Apărării Naționale la 10 iunie 1947; dizolvarea Partidului Național Țărănesc la 30 iulie 1947 și condamnarea conducătorilor săi la 12 noiembrie 1947; abdicarea regelui Mihai la 30 decembrie 1947; naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, bancare, miniere, de asigurări și de transport la 11 iunie 1948; crearea „miliției populare” la 23 ianuarie 1949; începerea colectivizării agriculturii, în urma plenarei C.C. al P. M. R. din 3—5 martie 1949.

Analizii de la O.S.S. nu au acordat creditul cuvenit „sursei neverificate”. Comentariul pe marginea raportului primit din București pune în lumină — și cu acest prilej — incapacitatea occidentalilor, a americanilor, în primul rând, de a înțelege natura exactă a politicii sovietice în Europa de Est și metodele ei de realizare.

„În evaluarea unor astfel de rapoarte — citim în analiza O.S.S. — este necesar să se aibă în vedere faptul că instalarea stângii la putere de către sovietici a intensificat teama de comunism printre mulți români. De altminteri întreruperea de către sovietici, la 13 martie, a negocierilor comerciale româno-turce de la Ankara poate fi interpretată ca indicând intenția Moscovei de a face România dependentă economic de Uniunea Sovietică (O.S.S. sursa S din 19 martie 1945). Pe de altă parte, în timp ce consolidarea controlului comunist ar putea încuraja pe Ana Pauker și alți extremiști să plănuiască schimbări revoluționare în România în viitorul apropiat, programul și tendințele guvernului Groza nu constituie în chip necesar un preludeu la sovietizarea României. Desființarea marilor moșii, de exemplu, nu este, mai degrabă, altceva decât reluarea primei (sic!) reforme agrare de acum douăzeci de ani, în timp ce efectele inflației sunt incontestabil mai sever resimțite de muncitorii salariați decât de industriași și acționari. Este de neîgăduit că gradul limitat de independență acordat României de convenția de armistițiu a fost drastic redus, însă Frontul Democrat (corect Frontul Național Democrat — n.n.) acceptă încă monarhia, principiul proprietății private și capitalismul industrial, iar sprijinul de care se bucură în rândurile clerului de obicei conservator este în creștere (OSS, sursa S, 29 martie 1945, Raport privind situația în Balcani, 24 martie 1945). Pretinsul plan al, de altfel serioase implicații internaționale și pare în fapt să se întemeieze pe presupunerea că alianța dintre sovietici și anglo-americani atinge punctul de rupătură. Indiferent de planurile extremiste existente, se raportează stăruitor că liderii Frontului Democrat iau încă în considerație căi și mijloace pentru a da blocului de stânga un caracter mai reprezentativ. Ar fi dificil de a concilia o astfel de politică cu pretensele proiecte ale comuniștilor doctrinari, care manifestă tendința de a nu lua în considerație complicațiile internaționale precum și idealurile și aspirațiile tradiționale ale populației românești”⁶.

Analizii O.S.S. au manifestat un scepticism exagerat față de raportul sosit de la București. Astăzi stim că procesul de comunizare a României a urmat întocmai fazele planului discutat la 7 martie 1945, ceea ce dovedește autenticitatea informației. Fără a face apel la „regula epilogului” — avantajul istoricului de a ști cum s-au desfășurat evenimentele — se poate consi-

⁶ Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Archives, Office of Strategic Services, Research and Analysis Branch, R & A No 1175—104, 31 March 1945, p 19—20.

dera că analiza O.S.S. avea două grave deficiențe: cunoașterea insuficientă a situației din România și aprecierea optimistă a raporturilor Est-Vest.

Mai importantă decît deficiențele serviciului de analiză a O.S.S., este identificarea „sursei neverificate”, grație căreia cunoaștem acest moment capital al procesului de comunicare a României. În biografia generalului William J. Donovan, fondatorul O.S.S., întocmită de Anthony Cave Brown, acesta scrie că O.S.S. a avut în România o „sursă de mare importanță”, cunoscut sub numele de cod Tonsillitis, care a furnizat din toamna anului 1944 informații de cel mai mare interes despre operațiile forțelor sovietice sub comanda mareșalului R. I. Malinovski, activitatea sa fiind „una dintre cele mai uimitoare penetrări realizate de vreun spion pe vreunul din teatrele de operații ale celui de al doilea război mondial”⁷.

Sursa Tonsillitts se numea Theodor Manicatide (Brown dă grafia Manicatide); el „provenea dintr-o respectabilă familie din clasa de sus din Constanța și avea o reputație nepătată de onestitate, integritate și loialitate, calități foarte rare printre români în ansamblu. În opinia subsemnatului și a altor ofițeri din fosta sa echipă, Manicatide este total pro-american în sentimente (aprecierea aparține lui Frank Wisner, șef al rețelei O.S.S. în România în acea perioadă)”⁸.

Th. Manicatide cooperase, timp de mai mulți ani, cu serviciul de informații al armatei române, apoi din ianuarie 1945 el a devenit un agent salariat al O.S.S.-ului. Manicatide avea, după cît se pare, la rîndul său, o „subsursă”, un ofițer român care, lucrînd cu sovieticii, i-a procurat informațiile evaluate ca fiind atît de importante. Identitatea subsursei nu era cunoscută decît de Manicatide”⁹.

În stadiul actual al informației nu putem face decît simple ipoteze în privința persoanei care a transmis informația despre consfătuirea sovieto-română din 7 martie 1945.

Despre această persoană nu știm cu certitudine decît că intrase de curînd în relații cu O.S.S. de vreme ce era considerată ca „untried” iar pe de altă parte că avea acces la secrete ale conducerii P.C.R. Nu ar fi exclus ca această sursă să fi fost Belu (Herbert) Zilber¹⁰, unul din economiștii de marcă ai P.C.R. care, în timpul conferinței de pace de la Paris, unde a participat ca membru al delegației române, nu va ezita să declare reprezentanților americani și altor occidentali: „Sunt evreu și comunist. Nu ne lăsați complet în mâna rușilor căci nu numai că dispărem complet ca națiune, dar va fi și în detrimentul vostru până la urmă”¹¹.

Se poate ca acest proces de clarificare să fi început încă din 1944, cînd exploatarea resurselor economice ale țării și brutalitatea imixtiunilor sovietice îl vor fi edificat pe ilegalistul comunist asupra „Țării Socialismului victorios”. Repetăm, nu dispunem de date concludente care să sprijine ceea ce este de fapt o impresie sau bănuială. La 21 decembrie 1944, ministrul Elve-

⁷ Anthony Cave Brown, *The Last Hero*, New York, 1984, p. 681.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Despre el, vezi prefața dr. Gheorghe Brătescu la volumul Adrian Șerbulescu (Belu Zilber), *Monarhia de drept dialectic*, București, Ed. Humanitas, 1991.

¹¹ Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Archives, Fondul Dumitru Danielopol, *Români la Conferința de pace de la Paris* (Însemnări memorialistice), lucrare în ms. neterminată.

ției la București a expediat consilierului federal M. Pilet-Golaz, șeful Departamentului politic federal, un text intitulat *Observațiile unui communist român (evreu) asupra intențiilor U.R.S.S. față de România*, care denunța începutul aservirii României de către Uniunea Sovietică¹². Raportând acest text la atitudinea lui Belu Zilber în timpul conferinței de pace de la Paris, suntem înclinați să vedem în el pe autorul acestui text, transmis de diplomatul elvețian.

Pe de altă parte, un agent al O.S.S., maiorul Robert Bishop (cod X-2) stabilise legătura cu ofițeri ai Serviciului Secret de Informații român, care penetraseră aparatul Partidului Comunist din România, încă înainte de război. Potrivit lui Anthony Cave Brown, sovieticii nu depistaseră această secție a S.S.I. și nici relația ei cu maiorul Bishop, care, începând din septembrie 1944 până în martie 1945 a transmis informații „de primă însemnătate despre intențiile sovietice și comuniste nu numai față de România dar și în toată Europa de Est și Centrală”¹³. Rețeaua Bishop și-a încetat activitatea după plecarea lui Frank Wisner din România (martie 1945), iar membrii ei români din S.S.I. au dispărut¹⁴.

Indiferent de autor, raportul agentului necunoscut al O.S.S. este singurul izvor despre conținutul planului sovietic de comunizare a României.

LE PLAN SOVIÉTIQUE DE COMMUNISATION DE LA ROUMANIE (MARS 1945)

Résumé

On y présente deux documents de l'Office des Services Stratégiques (OSS) des États Unis: le rapport d'une source non-identifiée de Roumanie et l'évaluation de ses données par les analystes O.S.S. Le rapport indique l'existence d'un plan de communisation de la Roumanie en trois ans, mis en discussion dans une conférence secrète du 7 mars 1945 des délégués soviétiques et d'un nombre de leaders communistes roumains (A. Pauker, C. Pârvolescu, C. Doncea). L'évaluation des analystes américains exprime des doutes concernant certaines des informations communiquées. Les auteurs montrent que le déroulement des événements en Roumanie confirme le contenu du plan que la source O.S.S. avait envoyé. Pour terminer on avance des hypothèses sur l'identité de l'agent O.S.S.

¹² Text editat de Andrei Șiperco în „Magazin istoric”, Serie nouă, XXVII (1993), nr. 4, p. 4–6.

¹³ Anthony Cave Brown, *op. cit.*, p. 679.

¹⁴ *Ibidem*, p. 680–681.

CU PRIVIRE LA INSTALAREA GUVERNULUI PETRU GROZA

(6 martie 1945)

ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER

Consecințele imediate și mai îndepărtate ale instalării la cârma țării a guvernului Petru Groza au făcut obiectul unui raport confidențial, expediat la Washington (curând după 6 martie 1945) de un agent al Oficiului de Servicii Strategice, aflat la București. Dintr-o sursă pe care nu a dezvăluit-o, acesta aflase că, în ziua de 7 martie, deci în ziua următoare instalării guvernului Groza, ar fi avut loc la București o întâlnire secretă între Ana Pauker, încă alți trei comuniști din România și patru sovietici. Cu acel prilej s-ar fi discutat un plan de comunizare a României, pregătit de Gheorghî Dimitrov, la ordinele lui Stalin. De fapt fusese vorba de un prim plan pe trei ani, urmat de două cincinale, detaliile acestora urmând să fie aduse de la Moscova, de Ana Pauker, în cursul lunii aprilie. „Presupusul plan de trei ani — se menționa în documentul menționat — prevede abdicarea și exilul [regelui] Mihai, înlocuirea armatei prin trupe îndoctrinate în perioada cât s-au aflat prizonieri de război la sovietici, înlocuirea poliției printr-o miliție cetățenească și o forță N.K.V.D., sărăcirea maselor rurale pentru a deschide drum colectivizării agriculturii, în timp ce dezvoltarea industriei va asigura angajarea unei părți a țărănimii, distrugerea partidelor țărănesc și liberal prin mijloace violente, însoțită de lichidarea băncilor în care predomină liberalii, lichidarea treptată a întreprinderilor care fac afaceri cu anglo-americanii și expulzarea tuturor cetățenilor străini, cu excepția cetățenilor Uniunii Sovietice și ai statelor aflate în orbita ei”¹.

Istoria confirmă punerea în aplicare a acestui plan iar menționatul document definea, încă de pe atunci, locul guvernului Petru Groza în procesul de instaurare a comunismului în România².

Despre instaurarea guvernului Petru Groza la cârma țării există o bogată literatură istorică românească (de-a lungul celor 45 ani de regim comunist), caracterizată însă de o falsificare deliberată și grosolană a adevărului. Falsul

¹ Vezi Fl. Constantiniu, *Șpionajul american a cunoscut planul de comunizare a României dar nu l-a crezut posibil. Evaluări greșite*, în „Curierul Național. Magazin”, nr. 57, 14 sept. 1992.

² Cu mici variații, Kremlinul a folosit același model în fostele state satelite ale Germaniei (cu excepția Finlandei); vezi Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, ed. III-a, New York, 1956. În aceste țări, istoricul britanic constată trei tipuri succesive de guvernare, anume „genuine creation”, „bogus coalition” (în cazul României, guvernul Petru Groza instalat la 6 martie 1945 și apreciat în mod voit fals, în istoriografia comunistă drept un guvern de „largă concentrare democratică”) și „monolithic regime”, *ibidem*, p. 169—171.

constă, pe de o parte, printr-o prezentare tendențioasă și deformată a evenimentelor. Pe de altă parte, menționatele studii mai sunt caracterizate de fals prin omisiune, căci pe parcursul acestora nu este întâlnită nici o referire la rolul autorităților sovietice de ocupație și al diplomației Kremlinului în evenimentele ce au condus la instalarea guvernului Petru Groza³. Acest al doilea aspect a fost însă pus în lumină de literatura istorică străină⁴ (analiza bazându-se cu precădere pe rapoartele reprezentanților diplomației și militari ai Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii la București sau ale corespondenților de presă străini) și de cea românească din exil⁵, inclusiv memoriile unor

³ Vezi mai ales; I. Alexandrescu, M. Fătu, St. Lache, ș.a., *6 Martie 1945. Masele populare — forța hotărâtoare în instaurarea puterii revoluționar-democratice a muncitorilor și țăranilor*, București, Edit. politică, 1982; M. Fătu, *6 Martie 1945 — opțiunea istorică a poporului*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1981; V. A. Varga, *Din lupta maselor conduse de P.C.R. pentru instaurarea regimului democrat popular (ianuarie — 6 martie 1945)* în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. 3, 1962, p. 335—372; A. Petric și Gh. Tuțui, *L'instauration et la consolidation du régime démocratique populaire en Roumanie*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1964, p. 54—82; de asemenea Ion Scurtu, *Poziția P.C.R. față de partidele „istorice” în timpul guvernului Rădescu*, în „Analele Universității București”, seria Științe sociale (Istorie), XV (1966), p. 167—184; Gh. Tuțui și Al. Popescu, *Zdrobiți de popor. Falimentul partidelor burghezo-moșicrești (1944—1947)*, București, Edit. politică, 1959, p. 26—65. Cu aceleași falsuri și deformări ale adevărului istoric a fost intoxicată totodată o întreagă generație prin intermediul manualelor școlare de istorie și al cursurilor universitare: vezi, de exemplu A. Petric și Gh. I. Ioniță, *Istoria contemporană a României, a mișcării muncitorești, democratice și revoluționară, a Partidului Comunist Român (1918—1981)*, Manual pentru clasa a X-a liceu, București, Edit. didactică și pedagogică, 1981, p. 131: „Confruntarea dintre democrație și reacțiune a intrat, la sfârșitul lunii februarie 1945, într-o fază decisivă [...]. În fața impresionantei manifestări de voință a maselor populare, a schimbării raportului de forțe în favoarea democrației, regele nu a mai putut evita soluția ce se impunea, acceptând guvernul propus de F.N.D., guvern având în frunte pe eminentul om politic și patriot, dr. Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor”; de asemenea Gh. I. Ioniță, *Curs universitar de istorie a Partidului Comunist Român, a mișcării revoluționare și democratice din România (1934—1947)*, București, 1982, p. 176—196; vezi de asemenea *Probleme fundamentale ale istoriei României*, Colegiul de redacție Titu Georgescu, Gh. I. Ioniță, I. Scurtu, Șt. Ciobanu, ed. III, București, Edit. didactică și pedagogică, 1983, p. 144—152. Respectivul manual era obligatoriu până la finele lui 1989 pentru toate ramurile de învățământ superior, cu excepția facultăților de istorie.

⁴ Vezi mai ales Paul D. Quinian, *Clash over Romania. British and American Policies towards Romania: 1938—1947*, Los Angeles, 1977, p. 105—130; Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Stanford, 1980, p. 48—50; vezi și Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, p. 172—173.

⁵ Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania. 1944—1962*, London, New-York, Toronto, 1964, p. 99—106; Nicolae Baciuc, *Agonia României (1944—1947)*, München, 1988, p. 150—153; V. Frunză, *Istoria Partidului Comunist Român*, Aarhus, 1984 (vezi ediția III, sub titlul *Istoria stalinismului în România*, București, Edit. Humanitas, 1990, p. 178—200); Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini în zilele noastre*, München, 1984 (vezi ediția publicată la București, Edit. Humanitas, 1992, p. 244—252); *Captive Rumania*, edited by Alexandru Cretzianu, New-York, 1956, p. 22—24; G. Ciorănescu, G. Filitti, ș.a., *Aspects des relations russo-roumaine. Retrospective et orientations*, vol. I, Paris, 1967, p. 182—184.

martori oculari sau participanți la evenimente ⁶. În aceste ultime două categorii de lucrări, factorul intern este neglijat, anume politica comuniștilor, tactica și strategia acestora în vederea acaparării puterii și a instaurării unui regim totalitar, a cărui cruzime, pe de o parte, și perversitate morală a societății, pe de alta, nu stau cu nimic mai prejos regimului nazist din Germania anilor 1933—1945.

Odată cu apariția și în țară, după 1989, a unor articole (cu precădere în presa de mare tiraj), menite restabilirii adevărului istoric și a unor volume din domeniul memorialisticii ⁷, se constată tendința de a explica cursul evenimentelor următoare lui 23 August 1944, ca atare instaurarea totalitarismului comunist (instalarea guvernului Petru Groza reprezintă un moment de referință) doar printr-un simplu dictat al rușilor. Evident, rușii au constituit factorul hotărâtor, grupul de activiști comuniști din țară și cei veniți de la Moscova, în urma tancurilor sovietice, acționau din ordinul Kremlinului, în contextul unui regim de ocupație militară sovietică. Totuși nu putem face abstracție de tactica și strategia acestora (chiar dacă creierul se afla la Moscova) care, pornind de la anumite realități din țară, au ajuns într-un timp record să aibe la dispoziție o anumită masă de manevră activă, ce nu poate fi totuși neglijată într-o analiză obiectivă a fenomenului, anume a instaurării comunismului în România. Un exemplu. Într-o recentă apariție editorială, președintele actualului P.N.Ț.C.D., martor ocular, dar și participant nemijlocit la viața politică din acea vreme, apoi victimă a totalitarismului comunist, susține că manifestațiile de stradă din ultima parte a lui februarie 1945, care au prefațat instalarea guvernului Petru Groza, „erau foarte modeste, cam ceea ce puteau scoate [comuniștii] cu forța, din întreprinderi și din fabrici, pe bază de ordine și pe bază de mobilizare făcută de activiști de partid” ⁸. Se impun, cred, anumite nuanțări, chiar dacă amintitul fruntaș politic are dreptate când susține, în continuare, că muncitorimea era manipulată. Nuanțată, după cât se pare, ar trebui și sintagma acestuia „muncitorimea română intrată în panică” ⁹, deși se cunosc numeroase cazuri de intimidări și amenințări din partea

⁶ Vezi relatarea generalului N. Rădescu, Lisabona, 26 august 1947, document publicat de A. Iordache în „Arhive” („Cotidianul”, supliment de istorie), I, nr. 5, și 6, 28 aug. și 25 sept 1992 (originalul la Hoover Institution, Stanford University, California); același document este republicat, sub titlul *Începutul ocupației* în „Memoria”, nr. 6, sept. 1992, p. 106—113; Adriana Georgescu, *Au commencement était la fin*, Paris, 1951 (vezi ediția românească, cu titlul *La început a fost sfârșitul*, București, Edit. Humanitas, 1992, p. 31—71); de asemenea succinta relatare a lui C. Vișoianu făcută lui Léon L. Gruart, vezi *Comment le Royaume de Roumanie est devenu une démocratie populaire*, în „Miroir de l’Histoire”, nr. 147, martie 1962, p. 324—332; Nicolette Franck, *La Roumanie dans l’engrenage*, Paris — Bruxelles, 1977 (vezi versiunea românească cu titlul *O înfrângere în victorie*, București, Edit. Humanitas, 1992, p. 135—164). Odată cu izbucnirea „războiului rece”, impunerea guvernului Petru Groza de către sovietici, prin A. I. Vâșinski, a făcut obiectul unei dezbateri la O.N.U. (noiembrie 1949), preluată imediat de presa vremii: vezi corespondența lui C. Vișoianu, cu W. Austin și H. J. Nickols, publicată recent (împreună cu două articole, apărute în „New York Herald Tribune” și „Times”, 26 nov. 1949) de Mircea Ciobanu în *Convorbiri cu Mihai I al României*, vol. I, București, Edit. Humanitas, 1991, p. 231—235; deasemenea, audierea regelui Mihai de către Comisia de anchetă a Camerei Reprezentanților a Congresului S.U.A. (mai — iunie 1954), cu privire la agresiunea comunistă din România, *ibidem*, p. 263—284.

⁷ Corneliu Coposu, *Dialoguri cu V. Arachelian*, București, Edit. Anastasia, [1992], p. 1—28; M. Ciobanu, *op. cit.*, vol. I, p. 36—48.

⁸ Corneliu Coposu, *op. cit.*, p. 13.

⁹ *Ibidem*.

liderilor sindicali comuniști¹⁰. Referindu-se la aceleași evenimente, sau, mai bine zis, la situația existentă în România în februarie 1945, generalul Cortland Van R. Schuyler (șeful misiunii militare americane din cadrul Comisiei Aliate de Control) le aprecia drept premergătoare unui posibil război civil¹¹. Există oricum o situație conflictuală, creată de comuniști pentru a justifica intervenția ulterioară a lui Vișinski. Existau ca atare două tabere, chiar dacă una reprezenta, la acea vreme, o infimă minoritate (rezultatele reale ale alegerilor din 1946 o atestă), fiind în schimb foarte activă, susținută de sovietici și manevrată conform unui plan bine pus la punct, fiind luate în calcul unele situații concrete din țară.

1. O economie puternic afectată de război, totuși în stare de funcționare, dar într-o rapidă degringoladă, datorată continuării războiului în vest dar, mai ales, punerii în aplicare a clauzelor convenției de armistițiu¹², inclusiv jafului organizat de ocupații sovietici, în afara cadrului legal al menționatei convenții¹³. O inflație galopantă, datorată aceluiași cauze¹⁴, de care evident aveau de suferit păturile sociale cu venituri mici. Inflația și criza economică, în general, erau totodată alimentate de presiunile sindicatelor, reînființate în cursul lunii septembrie 1944, a căror conducere a fost acaparată de către activiști de frunte ai Partidului Comunist (Gh. Apostol, Chivu Stoica, E. Angheliu, Alex. Sencovici, ș.a.)¹⁵. Foarte curând după actul de la 23 august, mai precis la 1 septembrie 1944, fusese creată, din inițiativa Partidului Comunist, „Comisia de organizare a mișcării sindicale unite din România”, pe principiul „luptei de clasă”¹⁶. Imediat, așa-zisul ziar independent „România Liberă”, condus atunci de comunistul Grigore Preoteasa, a pornit o campanie de presă, subliniind „necesitatea adoptării unor principii combative, energice, în lupta pentru dobândirea revendicărilor muncitorești”¹⁷. „Aceasta se poate numai atunci când organizația sindicală își alimentează activitatea, organizarea și acțiunile pe baza principiului luptei de clasă”, scria în același ziar, la 7 septembrie, N. Moraru, unul din viitorii demolatori ai culturii românești și teoretician al „realismului socialist” în literatură și artă. În cadrul diverselor întruniri de constituire a sindicatelor în marile întreprinderi, apoi pe ramuri și, în fine, pe

¹⁰ De exemplu E. Angheliu, unul din principalii activiști comuniști însărcinați cu organizarea sindicatelor, ceruse la fabrica Set „demascarea” și pedepsirea „spărgătorilor unității muncitorești”, adică a lucrătorilor care refuzau să se înscrie în sindicatele comuniste („România liberă”, II, nr. 26, 10 sept. 1944), iar la mitingul feroviarilor de la Giulești, din 11 septembrie 1944, se impusese o rezoluție în care se stipulase eliminarea din sindicate și întreprinderi a muncitorilor care se înscriaseră „în partidele dușmane” („România Liberă”, II, nr. 30, 14 septembrie 1944).

¹¹ Schuyler către Cartierul General Aliat, 22 febr. 1945. War Department Message, No. M 460, apud P. D. Quinian, *op. cit.*, p. 123.

¹² Conf. art. 10–11 din Convenția de Armistițiu, vezi 23 August 1944. Documente, coord. I. Ardeleanu, V. Arimia, M. Mușat, București, Edit. Științifică și enciclopedică 1984, vol. 2, p. 708. Foarte edificator este textul convenției (mai ales anexele) din 16 ianuarie 1945 cu privire la aplicarea articolului 11 din Convenția de armistițiu, *ibidem*, vol 3, p. 482–523.

¹³ Vezi memoriul adresat de regele Mihai președintelui S.U.A., F. D. Roosevelt, 24 ian. 1945, apud M. Ciobanu, *op. cit.*, p. 258–259 (addenda).

¹⁴ Totalul emisiunii de monedă de către Banca Națională crescuse, în perioada 23 august 1944 – 15 ianuarie 1945, de la 242 miliarde la 364 miliarde lei.

¹⁵ Inițial făcuse parte și Gh. Gheorghiu-Dej.

¹⁶ „România Liberă”, II, nr. 23, 7 sept. 1944.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 24, 8 sept. 1944.

plan național, activiștii comuniști promiteau majorări de salarii cu cel puțin 100%¹⁸. „S-a pus în fața Ministerului Economiei Naționale cererea de majorare a tuturor salariilor cu 100%, aceasta ca o primă revendicare minimă”, anunță activistul E. Anghelie în ședința de constituire a sindicatului muncitorilor metalurgiști¹⁹, iar Chivu Stoica, cu un alt prilej, promitea creșteri de salarii până la 500%²⁰. Odată cu asemenea promisiuni atrăgătoare, organizatorii căutau și reușeau, în bună măsură, să convingă pe participanții la întrunirile sindicale că numai un guvern al Frontului Național Democrat va rezolva favorabil revendicările salariale. În fine, cu aceleași prilejuri, diverșii activiști și agitatori, semănând ură și îndemnând la violență, cereau înlocuirea conducerii întreprinderilor, a membrilor consiliilor de administrație, etichetând pe toți aceștia drept notorii fasciști, ceea ce era un categoric fals, în marcea majoritate a cazurilor. Astfel, la adunarea lucrătorilor C.F.R. de la Giulești, din 19 septembrie 1944, la care a participat Chivu Stoica, s-a cerut, odată cu majorarea salariilor, „înlăturarea imediată a actualei direcțiuni generale” și constituirea, în acest scop, a unei delegații din care să facă parte și Gheorghiu-Dej, pentru a negocia direct cu guvernul²¹. La uzinele Malaxa, cu prilejul unei întruniri de protest (30 septembrie 1944), față de nesatisfacerea, la nivelul cerut, a revendicărilor salariale; E. Anghelie declara: „Trebuie pedepsiți, până la exterminarea lor, toți acei care au jefuit, au masacrat și au dus țara la marginea prăpăstiei”. Întrunirea s-a încheiat cu citirea și aprobarea prin vot deschis a unei moțiuni în care, în afara cererii schimbării guvernului în funcțiune cu unul care să constituie „expresia F.N.D.”, se mai menționa: „Ne luăm angajamentul să luptăm cu hotărâre pentru popularizarea și îndeplinirea platformei elaborată de C.C. al P.C.R.”²². La toate întrunirile de acest fel, cu participarea unor comuniști de marcă, veniți în calitate de organizatori ai sindicatelor, aceștia, în discursurile lor, după promisiuni de tipul menționat mai sus, aduceau totodată osanale Uniunii Sovietice și „tovarășului Stalin”²³.

2. Existența în țară a marii proprietăți agricole, mențirută, dar și rezultată în urma unui proces de concentrare, de-a lungul deceniilor următoare reformei din 1921²⁴, proces ce s-a desfășurat concomitent cu fărâmițarea pro-

¹⁸ Vezi relatările din „Scântea” și „România Liberă”, septembrie 1944 — ianuarie 1945.

¹⁹ „Scântea”, I, nr. 1, 21 sept. 1944.

²⁰ „România Liberă”, II, nr. 29, 13 sept. 1944.

²¹ „Scântea”, I, nr. 1, 21 sept. 1944.

²² „România Liberă”, II, nr. 48, 2 oct. 1944.

²³ Vezi nota 19.

²⁴ În 1927 exista următoarea situație:

Suprafața proprietăților	% din nr. total de proprietari	% din totalul suprafeței cultivabile
Sub 5 ha	84,54	47,29
5 — 10 ha	11,06	18,77
10 — 50 ha	3,96	16,26
50 — 250 ha	0,39	10,46
Peste 250 ha	0,05	7,22
	0,44	17,68
La începutul anului 1945:		
Sub 5 ha	76,8	33,3 (36,0)
5 — 10 ha	16,9	26,0 (24,2)
10 — 50 ha	5,9	21,4 (21,2)
Peste 50 ha	0,4	19,3 (18,8)

Cf. *Captive Rumania*, p. 46. În paranteză cifrele procentuale date de Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 250—251.

prietăților mici, în contextul unei creșteri a populației din mediul rural. În privința necesității unei noi reforme agrare exista un consens între diferitele formațiuni politice. Partidul Național Țărănesc, cu numeroși partizani în lumea satelor, considera pe bună dreptate că o asemenea reformă trebuie făcută după sfârșitul războiului căci, în caz contrar, s-ar ajunge pe moment la dezorganizarea sectorului agricol, cu consecințe negative, atât în aprovizionarea frontului și a populației din țară cu produse agroalimentare, cât și în satisfacerea cererilor crescânde ale sovieticilor, care invocau Convenția de armistițiu. În „Manifestul-Program” al P.N.Ț., publicat în „Dreptatea” la mijlocul lui octombrie 1944, se sublinia că „în faza actuală de concentrare a proprieții agrare, e devenit necesară o nouă expropriere”. „În acest scop — se menționa în continuare — se va urmări treptat ca întreaga mare proprietate să fie transformată în proprietate țărănească de muncă, cu excepția fermelor model, obștești, sau particulare, care se vor încadra într-un program și se vor reorganiza din punct de vedere al necesităților colective”. Era totodată preconizată completarea proprietăților țărănești cu „pășuni comunale, păduri obștești și ferme model”. Conform aceluiași program, toate aceste măsuri urmau să fie puse în aplicare după încheierea războiului, până atunci, statul trebuind să acționeze cu eficiență „pentru însămânțarea ogoarelor și valorificarea produselor” căci „aprovizionarea orașelor cu alimente și combustibil, activarea producției, care să asigure hrana întregii populații și a armatelor de pe front sunt obiective de cea mai mare importanță [și] imediate de guvernare”²⁵. Comuniștii însă (atât în mod nemijlocit cât și prin intermediul Frontului Plugarilor)²⁶ au exploatat setea de pământ a țărănimii și, încă din septembrie 1944 (în timp ce nici nordul Transilvaniei nu fusese complet eliberat), au pornit o campanie în presă²⁷ dar și la fața locului, în lumea satelor, pentru o imediată reformă agrară. Această campanie, al cărui singur scop a fost acapărarea puterii politice, a avut un curs ascendent. Momentul de vârf l-a constituit apelul către țărani, din 9 februarie 1945 (deci în plină acțiune de răsturnare prin forță a guvernului Rădescu), de a-și împărți singuri marile proprietăți agricole²⁸, fără existența vreunui decret-lege care să prevadă norme precise de expropriere și, respectiv, de împroprietărire. Agitația comunistă la sate a avut totuși o slabă audiență în comparație cu cea provocată în rândul lucrătorilor din industrie.

3. Existența unor structuri administrative, la nivel local și central, alcătuite în cea mai mare parte din funcționari publici de carieră, ce nu aveau nimic comun cu fascismul. Comuniștii, susținuți de autoritățile sovietice de ocupație, uneori cu implicarea nemijlocită a acestora, au pornit o campanie violentă de înlocuire a funcționarilor menționați cu membrii ai Partidului Comunist sau cu oportuniști dispuși a face jocul comuniștilor. Motivul invocat:

²⁵ „Dreptatea”, seria 2-a, I, nr. 45, 16 oct. 1944.

²⁶ Ca și în cazul celorlalte partide satelit, „Frontul Plugarilor” avea la vârf activiști comuniști, infiltrați cu misiuni precise. Aparatul Frontului Plugarilor era, în realitate condus de C. Agiu, până la 23 august 1944 figurând printre cadrele P.C.R.: V. Frunză, *op. cit.*, p. 117.

²⁷ După trei zile de la publicarea în „Scântea” (I, nr. 6, 26 sept. 1944) și „România Liberă” (II, nr. 42, 26 sept. 1944) a proiectului de platformă a F.N.D., lansată de C.C. al P.C.R., în care era prevăzută și înfăptuirea grabnică a unei reforme agrare, cele două cotidiane menționate au început o adevărată campanie pe această temă. În „România Liberă” debutul a aparținut lui N. Moraru cu articolul intitulat „Pământ” (II, nr. 45, 29 sept. 1944).

²⁸ „Frontul Plugarilor”, 10 feb. 1945.

desfășurarea țării și instaurarea democrației. Același proces se desfășura concomitent la nivelul eșaloanelor superioare ale armatei, al conducerii instituțiilor de orice natură, inclusiv al celor culturale și de învățământ, al asociațiilor neguvernamentale, precum cele ale scriitorilor, oamenilor de artă, barourile avocaților, al organizațiilor de tineret. Toată această campanie, însoțită de așa-zise „demascări” în presa comunistă, începuse încă din septembrie 1944, desfășurându-se în paralel cu cunoscutele presiuni, prin organizarea de demonstrații de stradă, în vederea instalării unui guvern F.N.D. Câteva exemple. Încă la 30 august 1944, Corneliu Mănescu cerea, în „România Liberă”, înlocuirea crainicilor de la radio, adăugând: „Să nu ni se spună că lipsesc oameni de meserie. Preferăm vorbitori mai nepregătiți decât oameni compromiși până în măduva oaselor de pasiunea cu care se produceau, pe vremurile când Stalin, conducătorul iubit de 200 milioane oameni, era măcelarul din Piața Roșie, iar Roosevelt paracliticul de la gura sobiei”. În același ziar, George Macovescu pleda la 13 septembrie 1944 pentru epurarea aparatului de stat, a instituțiilor de învățământ, etc., considerând pe cel ce se opunea drept „dușmanul poporului”, iar Iorgu Iordan cerea, câteva zile mai târziu, demiterea rectorilor și decanilor din universități²⁹. În paralel „Scânteia” califica pe Al. Brătescu-Voinești, C. Rădulescu-Motru, Al. Tzigara-Samurçaș, Mircea Vulcănescu și Radu Tudoran, „niște moaște de care s-au slujit tilharii fasciști”³⁰. Principala om de cultură de excepție și, în același timp, om politic, împotriva căruia se îndreptau atacurile „Scânteii” a fost însă Gh. Brătianu: „Când armistițiul cu România și Finlanda a arătat generozitatea rară a Uniunii Sovietice, d. Gheorghe Brătianu își permite să calomnieze și să provoace pe aliatul și eliberatul nostru. Și aceasta sub masca democrației. Jos masca domnule hitlerist Gheorghe Brătianu! Și trage consecințele!”³¹. Este doar un exemplu. În fine, un anumit J. Beran, în coloanele „României Libere”, susținând pe Matei Socor care pledase pentru epurarea reputațiilor dirijori George Georgescu și Ionel Perlea, sub motivul de a fi fost fasciști și colaboratori ai regimului mareșalului Antonescu, cerea ca aceeași culpă să fie extinsă și asupra unei părți a specialiștilor din domeniul științelor pozitive³². În contextul acestei campanii de intimidare a intelectualității s-au desfășurat, între altele, alegeri pentru o nouă conducere a „Societății Scriitorilor” și pentru constituirea unui sindicat al artiștilor plastici, la conducerea lor ajungând fie comuniști, fie oportuniști, care aveau să devină calul troian al comunizării culturii românești: Victor Eftimiu, N. D. Cocea, Mihai Beniuc, Cicerone Theodorescu, Radu Bourreanu, dar și Cezar Petrescu și Hortensia Papadat-Bengescu, iar din rândul artiștilor plastici, M. H. Maxy, Ligia Macovei, H. Daniel, N. Doner, Zoe Băicoianu, Boris Caragea, ș.a.³³. La numai trei zile de la alegerea noului comitet

²⁹ „România Liberă”, II, nr. 37, 21 sept. 1944.

³⁰ „Scânteia”, I, nr. 17, 7 oct. 1944.

³¹ Ibidem, I, nr. 3, 23 sept. 1944. „Calomnia” la care se referise „Scânteia” era un articol din „Viitorul” în care Gh. I. Brătianu afirma că: „Rusia, ea însăși după ce și-a extins în mod progresiv limitele, de la Petru cel Mare la Alexandru II, a trecut prin criza începuturilor revoluției pentru ca să se întindă din nou, dincolo de frontierele vechi ale imperiului țarist”. Într-alt atac al „Scânteii”, Gh. Brătianu era tras la răspundere pentru articolul „Drepturile istorice și naționale asupra Basarabiei”, publicat în „Curentul” cu un an în urmă.

³² „România Liberă”, II, nr. 38, 22 sept. 1944.

³³ „Universul”, 61, nr. 265, 26 sept. 1944; „România Liberă”, II, nr. 47, 1 oct. 1944.

de conducere al „Societății Scriitorilor”, acesta s-a întrunit în ședință extraordinară și a aderat la „Platforma program” a P.C.R. pentru guvernarea țării³⁴. Mai merită semnalată constituirea (1 octombrie 1944) comitetului de inițiativă al așa-zisului grup de avocați democrați, alcătuit din Ion Gheorghe Maurer, C. Paraschivescu Bălăceanu, I. Raicu, L. Gh. Calmanovici, Avram Bunaciu, ș.a., unii dintre aceștia ajungând fie acuzatori, fie așa-zis apărători din oficiu în procesele politice de tristă amintire, care au început curând după constituirea guvernului Petru Groza.

Am insistat asupra acestui aspect — deși, la prima vedere, pare a nu avea vreo legătură directă cu instalarea guvernului Petru Groza — deoarece toate aceste noi comitete de conducere ale asociațiilor culturale sau profesionale, așa-zis apolitice, au luat atitudine contra generalului Rădescu, ca și un grup foarte restrâns de ofițeri superiori³⁵, creând derută și panică în rândul intelectualității și al armatei, în cursul evenimentelor din ultimele zile ale lui februarie 1945. Sunt tot atâtea exemple de infiltrare comunistă în diverse medii de influențare a opiniei publice, pregătindu-se astfel lovitura pentru acapararea puterii.

4. Existența în România a unei populații minoritare evreiești (728.115 suflete în 1930, 328.968 în 1940, după cunoscutele cesiuni teritoriale din acel an)³⁶, frustrată în trecutul mai îndepărtat, supusă pericolului unui regim de exterminare, în vremea scurtei guvernări legionare, în fine persecutată în timpul dictaturii mareșalului Antonescu³⁷, fiind chiar obiectul unor limitate masacre (Iași, Basarabia și Bucovina de nord) pînă spre finele anului 1942³⁸. Cea mai mare parte a acestei comunități, fie dintr-un spirit revanșard, fie dintr-un pragmatism caracteristic, s-a înregimentat, după 23 August 1944, în Partidul Comunist și în aripa oportunistă a social-democrației sau a simpatizat doar cu F.N.D.-ul. Acest segment al societății românești a furnizat o primă garnitură de intelectuali comuniști care s-a infiltrat în viața publică, constituind un element de disoluție a vechii societăți. Nu mă refer, în acest context, la unele cadre de răspundere ale Partidului Comunist, precum Ana

³⁴ „Universul”, 61, nr. 269, 30 sept. 1944.

³⁵ În total 10 ofițeri din care 6 generali, în frunte cu C. Vasiliu-Rășcanu și D. Dămăceanu (răsplățiți cu posturi ministeriale în guvernul de la 6 martie, 3 colonel și un maior: vezi „România Liberă”, III, nr. 179, 28 febr. 1945).

³⁶ *Breviarul statistic al populației evreiești din România*, pub. de Centrala evreilor din România, București, 1943, p. 101—106 (Mulțumesc d-lui R. Vergați pentru indicația bibliografică). Numărul cel mai mare de evrei, în cifre absolute și relative, era cel din Basarabia (vezi *Recensământul general al populației din România din 29 decembrie 1930*, pub. de dr. S. Manuilă, vol. 9, f.a., p. 376). Cifra evreilor din teritoriile cedate în 1940 nu este cunoscută.

³⁷ Vezi situația juridică a evreilor din respectiva perioadă, *Martiriul evreilor din România, 1940—1944. Documente și mărturii*, București, Edit. Hasefer, 1991, p. 3—13.

³⁸ *Ibiaem*, p. 85—244. Cifrele când de 300.000, când de 400.000 victime, vehiculate în ultima vreme de dr. Moses Rosen (vezi „Cuvântul înainte” la *Martiriul evreilor din România*, p. 300; deasemenea *Primejdii. Încercări Miracole*, București, Edit. Hasefer, 1990, p. 15) nu corespund realității deoarece includ și pe evreii deportați din Ardealul de nord, anexat prin Dictatul de la Viena din 1940. Despre regimul diferențiat al evreilor din Transilvania de nord, ca parte a Ungariei horthyste, Basarabia, Bucovina nord și din celelalte provincii românești sub autoritatea dictaturii antonesciene, vezi introducerea Liei Benjamin la volumul *Martiriul evreilor din România*, p. XX. Nicoleta Frank susține că, în ciuda marelui tragedii a populației evreiești din România, aceasta a fost țara cu cel mai mare coeficient de Verrei care au supraviețuit nazismului: vezi *O înfrângere în victorie*, p. 129.

Pauker, Iosif Chișinevski, Leontȃ Răutu, Walter Roman, Sorin Toma, Nikol-ski, Silviu Brucan ș.a., deoarece la vârf se aflau atunci, în egală măsură, românii (Gheorghiu-Dej, Apostol, Chivu Stoica, Pătrășcanu, Doncea, Pârvulescu, ș.a.) cât și unii din rândul minorității maghiare (cel mai cunoscut fiind Vasile Luca) sau al celei rutene (Emil Bodnăraș).

5. Convenția de armistițiu a constituit actul internațional care nu numai că a legalizat amestecul sovieticilor în treburile interne ale României, dar totodată, paraliza, în ultima instanță, orice rezistență a partidelor țărănesc și liberal, cât și a primelor guverne ale țării de a se opune actelor pregătitoare și apoi loviturii de forță de la 6 martie 1945, care a constituit momentul decisiv al preluării puterii, chiar dacă, din motive conjuncturale, în guvernul instalat atunci figurau și câțiva liberali tătărăscani.

Prin convenția de armistițiu se instituisese controlul aliat, respectiv sovietic, asupra publicațiilor, spectacolelor, emisiunilor radiofonice, telecomunicațiilor, corespondenței particulare și oficiale³⁹. Nu odată ziarul „Dreptatea” și, în prima perioadă, chiar cotidianul independent „Universul” au fost suspendate de către autoritățile sovietice, reparația acestora datorându-se intervenției părții anglo-americane din cadrul Comisiei Aliate de Control⁴¹. Conform aceleiași convenții, partea română se angajase să dizolve formațiunile de tip fascist, ceea ce era normal, dar și „orice organizații care duc propagandă ostilă Națiunilor Unite, în special Uniunii Sovietice”⁴¹.

Pentru eliminarea mai întâi din guvern a grupului de generali ce avuseser un rol primordial în lovitura de stat de la 23 August, apoi pentru distrugerea treptată a opoziției, mai ales a P.N.Ț., toți adversarii influenți ai instaurării comunismului în România au făcut obiectul unei violente campanii de presă, fiind „demascați” ca notorii fasciști. Această campanie a luat amploare în octombrie — noiembrie 1944, în preajma unei prime încercări de impunere a unui guvern F.N.D., și apoi reluată în ianuarie 1945, odată cu pregătirea răsturnării guvernului Rădescu. Principalii „demascatori” în presa comunistă au fost: Grigore Preoteasa, în „România Liberă”, Miron Constantinescu, Silviu Brucan și Iosif Ardeleanu, în „Scânteia”. Demascări asemănătoare erau auzite la mitingurile F.N.D., din septembrie-octombrie 1944 și februarie 1945, când Miron Constantinescu devenise nerăbdător să vadă „spânzurați înălțați în mijlocul pietelor” și să audă răsunând „pădurile și câmpurile de salvele plutoanelor de execuție”⁴².

Inițial, adică în octombrie 1944, conducerea Partidului Comunist din România preconizase instalarea la putere a unui guvern al Frontului Național Democrat, portofoliile cheie urmând să fie ocupate de comuniști, iar celelalte de social-democrați (întru totul sub dominația partidului comunist) și de câțiva reprezentanți ai unor formațiuni politice satelit (Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică). În acest scop s-au organizat la București diverse întruniri și demonstrații de stradă — sindicatele conduse de comuniști având un mare rol în adunarea manifestanților — , iar în provincie

³⁹ Cf. anexei la art. 16 din Convenția de Armistițiu, vezi *23 August. Documente*, vol. 2, p. 710.

⁴⁰ Le Rougetel către Foreign Office, 27 oct. 1944; de asemenea Berry către Secretarul de Stat, 8 febr. 1945, apud P. D. Quinian, *op. cit.*, p. 117 și 121.

⁴¹ Cf. art. 15 al aceleiași convenții, *23 August. Documente*, vol. 2, p. 709.

⁴² „Scânteia”, I, nr. 129, 4 febr. 1945.

⁴³ Ibidem, oct. 1944.

a început campania de înlocuire prin violență a primarilor și prefecților. Prima acțiune de acest fel s-a petrecut în comuna Colentina-Fundeni, unde a fost instalat primar cismarul Ștefan Ionescu din comuna Andronache. Rolul hotărâtor în această „reușită” l-a avut Emil Bodnăraș care a venit la fața locului cu un grup de comuniști înarmați⁴⁴.

După cum se știe, succesul comuniștilor în acapararea puterii la București, în toamna anului 1944, a fost parțial deoarece atât în cel de-al doilea guvern Sănătescu (4 noiembrie), cât și în cel constituit sub președinția generalului N. Rădescu, la 6 decembrie, ei au ocupat unele portofolii, dar nu au deținut totuși o poziție dominantă.

Ceea ce pare încă neclar este amânarea loviturii de stat în a doua parte a lui februarie 1945. Convocarea conferinței de la Yalta nu constituie o explicație satisfăcătoare. După cât se pare, comuniștii din România obținuseră lumină verde, din partea Kremlinului, încă din ianuarie 1945, în vederea răsturnării de la guvernare a generalului Rădescu⁴⁴, iar în timpul conferinței de la Yalta (4—11 februarie 1945) campania, pe plan local, de înlocuire prin forță a organelor locale ale administrației publice continuă să se desfășoare⁴⁵. Această campanie avea loc în paralel cu opoziția comuniștilor și a F.N.D.-ului, în general, față de intenția generalului Rădescu de a organiza alegeri locale, conștienți fiind că ar fi suferit o înfrângere⁴⁶.

O a doua întrebare, rămasă încă fără răspuns, este scopul adevărat al vizitei lui Vâșinski, la patru zile după formarea celui de-al doilea guvern Sănătescu (4 noiembrie 1944). „Cu priceperea sa pătrunzătoare deosebită, cu energia și perseverența sa neobișnuită, tov. Andrei Ianuarevici Vâșinski contribuie în mod esențial la strângerea relațiilor româno-sovietice și la reala aplicare a clauzelor Convenției de Armistițiu” avea să comenteze Miron Constantinescu, în „Scânteia”, această vizită⁴⁷. Să-și fi manifestat atunci Vâșinski nemulțumirea față de componența noului guvern? Oricum, după plecarea sa, campania de „asalt al prefecturilor și primăriilor” va cunoaște o curbă ascendentă. Țara ajunsese neguvernabilă. Unul din obiectivele principale urmărite atunci de comuniști fusese obținerea portofoliului Ministerului de Interne pentru Teohari Georgescu, „un democrat sincer”, conform aprecierii ziarului „Scânteia” din 4 decembrie 1944.

În speranța restabilirii ordinii, regele Mihai, după consultări cu liderii partidelor politice, l-a desemnat ca prim-ministru, după cum e binecunoscut, pe generalul Nicolae Rădescu (6 decembrie 1944), un fost adversar declarat al dictaturii mareșalului Antonescu. Noul prim-ministru a preluat și portofoliul Ministerului de Interne. Deși se ajunsese la un compromis și în privința lui

⁴⁴ Cf. relatării generalului Rădescu (vezi nota 6), curând după reintoarcerea lui Gheorghiu-Dej de la Moscova (16 ianuarie 1945) unde avusese mai multe întrevederi cu Stalin și alți fruntași ai P.C.U.S., Consiliul F.N.D. (24 ianuarie 1945) a adoptat programul viitoareii guvernări, la inițiativa comuniștilor: vezi „Scânteia”, II, nr. 123, 29 ian. 1945. Gheorghiu-Dej prinise la Moscova investitura lui Stalin ca secretar general al P.C.R., Cf. Silviu Brucan, *Generația ivrosită, Memorii*, București, Edit. Universul și Calistrat Hogaș, 1992, p. 58—59.

⁴⁵ Cf. Ordinului nr. 38184 din 15 februarie 1945, al Ministerului Afacerilor Interne, Arh. Inspectoratului de poliție Alba Iulia, ds. 1/1945, f. 4, apud 6 *Martie 1945*, p. 233; deasemenea declarația din 27 dec. 1944, a miniștrilor țărăniști din guvern, *ibidem*, p. 194.

⁴⁶ Cf. relatării generalului N. Rădescu, vezi nota 6.

⁴⁷ *Dezvoltarea politicii interne a României în anul 1944*, în „Scinteia”, II, nr. 99, 1 i an. 1945.

Teohari Georgescu, acesta fiind numit subsecretar de stat la același minister, „Scânteia” a îndreptat un violent atac contra noului guvern, chiar înainte de depunerea jurământului. „Este o nouă provocare împotriva poporului, o nouă samavolnică încălcare a drepturilor și voinței poporului”, scria oficiosul P.C.R.⁴⁸

Viitoarea confruntare era încă de pe atunci în aer, odată ce „Scânteia” scria, în același editorial, că „orice formulă nefastă va fi măturată de uraganul popular”, pe când generalul Rădescu, în schimb, era hotărât de a pune ordine în țară⁴⁹.

După o perioadă de aparentă acalmie, în timpul Conferinței de la Yalta, ofensiva comunistă de preluare prin forță a puterii, pe plan local și central, a reînceput, ceea ce Silviu Brucan caracteriza, în paginile „Scânteii”, drept „marșul spre victorie a poporului, care calcă în picioare, strivește sub pasul său greu orice rezistență, orice împotrivire netrebnică”⁵⁰.

Pe când „Scânteia” și „România Liberă” nu conțineau să publice editoriale și reportaje incitatoare la violență, „Viitorul” și „Dreptatea” au fost nevoite, până la urmă, să-și înceteze apariția datorită așa-numitei „cenzuri roșii”, instituită de agitatori comuniști ajunși să terorizeze tipografiile în care erau imprimate atât unele ziare independente cât și, mai ales, cele ale P.N.L. și P.N.Ț. Evenimentele petrecute la tipografia „Independența”, unde era imprimat oficiosul P.N.L., „Viitorul”, sunt edificatoare. Un grup de agitatori comuniști (toți angajați la numita întreprindere în timpul dictaturii antonesciene), având în frunte pe un anume Manea au violentat verbal și fizic, aruncându-l din tipografie, pe vechiul șef de atelier Cristescu și au sechestrat pe reprezentantul ziarului „Viitorul”, Teofil Zaharia. Comisarul trimis de Prefectura Poliției pentru anchetarea cazului a fost împiedicat, prin mijloace asemănătoare, să pătrundă în întreprindere. „Terorizați prin aceste mijloace, lucrătorii au părăsit atelierul, agitatorii blocând în acel moment mașinile, rupând siguranțele și luând cu ei becurile”⁵¹.

Evenimentele de la finele lui februarie 1945 sunt cunoscute: un nou val al asaltului prefecturilor și primăriilor în provincie, demonstrații și mitinguri în capitală, tensiunea existentă în țară fiind apreciată de generalul Schuyler drept „favorabilă pentru o lovitură de stat a elementelor F.N.D., sprijinite de generalul Vinogradov”⁵².

Șeful misiunii militare americane în România nu se înșelase în aprecierea situației. Conform unei note informative transmisă generalului N. Rădescu, la 15 ianuarie 1945, Secția II din Marele Stat Major identificase existența unor gărzi înarmate și depozite de arme ale Partidului Comunist, Uniunii Patrioților și Madosz-ului, la București, Constanța, Craiova, Galați, Sibiu, Uzina Măgurele⁵³.

⁴⁸ „Scânteia”, II, nr. 47, 4 dec. 1944.

⁴⁹ Cf. relatării generalului Rădescu, vezi nota 6.

⁵⁰ „Scânteia”, II, nr. 151, 26 feb. 1945. În lucrarea sa cu caracter memorialistic Silviu Brucan (vezi nota 45) ocolește cu abilitate de a se referi la activitatea sa din 1944–1945.

⁵¹ „Viitorul”, XXXI, nr. 9428, 17 feb. Este ultimul număr ce a mai apărut, înainte de suspendare, în condiții grafice foarte proaste, fiind probabil tipărit la o imprimărie improvizată.

⁵² Schuyler către Statul Major Aliat, 23 febr. 1945, apud P. D. Quinian, *op. cit.*, p. 122.

⁵³ Cf. 6 Martie 1945, p. 254..

Momentul culminant al campaniei de răsturnare prin forță a guvernului Rădescu l-a constituit ziua de 24 februarie când, cu prilejul unei demonstrații în București a F.N.D.-ului, au avut loc în Piața Palatului schimburi de focuri din ambele părți, soldate cu victime. Conflictul a început odată cu încercarea nereușită de pătrundere în Ministerul de Interne a forțelor de șoc ale comuniștilor⁵⁴. După versiunea primului ministru N. Rădescu și a colaboratorilor săi apropiați, provocatori înarmați din rândul manifestaților au deschis focul asupra Ministerului de Interne. La salvele de avertisment ale forțelor de ordine, un grup de șoc, având în frunte pe Teohari Georgescu, ar fi tras de astă dată chiar în mulțimea manifestaților, după un plan prestabilit, pentru a putea fi ulterior acuzat guvernul de uciderea unor demonstrați. În urma autopsiei celor câteva victime s-a constatat că asupra manifestaților s-a tras cu arme ce nu făceau parte din dotarea armatei române⁵⁵.

Teza propagandei comuniste de atunci și de mai târziu, asupra caracterului pașnic al manifestației din 24 februarie 1945, pentru a arunca toată vina, în legătură cu cele petrecute, asupra premierului Rădescu și a „bandei” din jurul său, conform unei aprecieri a lui Miron Constantinescu din „Scânteia”⁵⁶, a fost ulterior infirmată chiar de unele documente puse în circulație de istoriografia comunistă. Conform acestora, se preconizase „ocuparea sediilor Președenției Consiliului de Miniștri, Ministerului Afacerilor Interne, Marelui Stat Major, Comandamentului militar al Capitalei, Direcției Generale a Poliției și Prefecturii Poliției Capitalei, Palatul Telefoanelor, postul de radio-emisie Băneasa și câteva depozite de muniții [...] Misiunea de ocupare a obiectivelor stabilite urma să fie încredințată unor grupuri și formațiuni înarmate, încadrate de echipe de șoc și de unități de luptă, dotate cu armamentul necesar și transportate în camioane”⁵⁷.

În aceeași zi de 24 februarie 1945, într-un context asemănător, a fost instalat prin forță, la Craiova, prefectul comunist Nicolae Celac. Evenimente identice s-au petrecut și la Caracal⁵⁸. În ultimul său număr, înainte de a fi fost suspendat, ziarul „Dreptatea” sublinia similitudinea, sub aspectul scopului urmărit și al procedeelelor folosite, dintre evenimentele din 24 februarie 1945 și cele din 21–23 ianuarie 1941, adică din timpul rebeliunii legionare⁵⁹.

A fost, la 24 februarie 1945, o reală încercare a unui puci, pregătit în interior de comuniști, cu sprijin logistic din partea sovieticilor? A fost doar o înscenare pentru a pregăti sosirea lui Vâșinski la București ca să dicteze rege-lui, sub amenințarea trupelor sovietice, aducerea guvernului Petru Groza

⁵⁴ Adriana Georgescu, *op. cit.*, p. 58–59; Nicoleta Frank, *op. cit.*, p. 158. Referindu-se la același episod, V. Frunză lansează teza încercării inițiale a comuniștilor de a folosi la București modelul leninist din 25 octombrie/7 noiembrie 1917 de la Petrograd („Asaltul Palatului de iarnă”): *op. cit.*, p. 182.

⁵⁵ Vezi memoriul generalului Rădescu, *loc. cit.*; de asemenea Adriana Georgescu, *op. cit.*, p. 61; vezi și Nicoleta Frank, *op. cit.*, p. 159.

⁵⁶ „Scânteia”, II, nr. 151, 26 feb. 1945. În același număr al ziarului, Silviu Brucan îl consideră pe Rădescu drept un „discipol al lui Himmler”; vezi și articolul Călăul, semnat de Gr. Preoteasa, din „România Liberă”, III, nr. 179, 28 feb. 1945.

⁵⁷ 6 Martie 1945, p. 255.

⁵⁸ Vezi T. Udrea, *Date noi privind cucerirea prefecturilor Dolj și Romanați la sfârșitul lunii februarie 1945*, în „Oltenia”, Studii și comunicări, Craiova, 1974, p. 198–199.

⁵⁹ „Dreptatea”, seria II, I, nr. 141, 1 mart. 1945.

la cârma țării? ⁹⁰ Poate că fondurile de documente ce vor fi aduse de la Moscova cât și cele din fosta arhivă a C.C. al P.C.R. (chiar și în prezent inaccesibile doritorilor de a efectua serioase investigații) vor face totuși posibilă, în viitor, scrierea unei reale istorii a instaurării comunismului în România.

SUR L'INSTALLATION DU GOUVERNEMENT PETRU GROZA (6 mars 1945)

Résumé

Les 45 années de régime communiste ont produit une littérature historique roumaine extrêmement riche, bien que faussant grossièrement et avec délibération la vérité. Le faux se traduit d'une part par la présentation tendancieuse et déformée des faits et, d'autre part, par l'omission de aspects concernant le rôle des autorités soviétiques d'occupation et de la diplomatie du Kremlin dans les événements qui marquèrent l'installation du gouvernement Petru Groza.

Dès la publication dans notre pays à commencer par 1989 de toute une série d'articles (surtout dans la presse à gros tirage) et de mémoires visant à rétablir la vérité historique, on remarque une tendance à expliquer les événements déclenchés après le 23 août 1944, notamment l'instauration du totalitarisme communiste (dont l'installation du gouvernement Petru Groza constitue un point de référence), uniquement par le diktat imposé. Les Russes furent sans aucun doute un facteur décisif, puisque le groupe d'activistes communistes de l'intérieur ainsi que ceux qui y arrivèrent à la suite de l'invasion du pays par les chars soviétiques agissaient par l'ordre du Kremlin, dans le contexte d'un régime d'occupation militaire soviétique. Ce qui ne devrait pas nous empêcher de remarquer la tactique et la stratégie de ces activistes (même si le cerveau se trouvait à Moscou) qui, en partant d'un nombre de faits caractérisant la réalité du pays, réussirent dans un bref délai à contrôler une masse de manœuvre active, que l'on ne peut négliger dans une analyse objective du phénomène, notamment l'instauration du communisme en Roumanie.

Peut-être les fonds de documents de Moscou que l'on rapportera au pays et ceux des archives du C.C. du P.C.R. (qui demeurent inaccessibles à ceux voulant se livrer à des recherches sérieuses) seront-ils en mesure de permettre l'élaboration de l'histoire réelle de l'instauration du communisme en Roumanie.

⁹⁰ Cu privire la comportamentul lui A. I. Vâșinski și la rolul acestuia în demiterea generalului N. Rădescu și constituirea guvernului prezidat de Petru Groza, vezi stenografele discuțiilor purtate în cursul audiențelor din 27, 28 feb. și 1 mart. 1945, acordate de regele Mihai menționatului demnitar sovietic, la cererea acestuia: M. Cicanu, *op. cit.*, vol. 1. p. 238–243.

„EPURAȚIA” – PURIFICAREA POLITICĂ A SOCIETĂȚII CIVILE ROMÂNEȘTI – CLAUZĂ A ARMISTIȚIULUI ȘI PRETEXT AL DECLANȘĂRII TERORII ȘTALINISTE

MARIN BUCUR

În numărul 2 al „Scânteii”, din 22 septembrie 1944, editorialul *Misiunea noastră* (semnat I. Stănciulescu!), punea în centrul atenției imediate și imperioase a tranziției de la dictatura antonesciană la democrație, organizarea vastei acțiuni punitive de epurare atât la nivel macro cât și micro instituțional: „curățirea armatei și democratizarea ei”; „curățirea temeinică a aparatului de stat, a tuturor instituțiilor publice și particulare, a presei, cinematografelor, teatrelor, universităților și școlilor de elementele fasciste și profasciste. Se impune internarea acestor elemente și exterminarea trădătorilor, democratizarea întregului aparat de stat”.

Ceea ce trebuie reținut este faptul că, într-un text programatic de partid, se includea ca obiective ale acțiunii politice, la nivel național, două inițiative din domeniul justiției: arestarea și pedepsirea unor prezumtivi vinovați, pe criterii general-politice și de răzbunare politică. De la început, organul Comitetului Central al Partidului Comunist din România era preocupat nu de refacerea țării și de instaurarea păcii civile în societatea românească traumatizată de rănilile și îndurările anilor de război și de dictatură militară, ci de instaurarea unui nou război — cel politic și de clasă, războiul proletar. Pentru că „internarea”, „exterminarea trădătorilor” și „epurarea” generală făceau cât declanșarea unei vaste operații politico-judiciare împotriva unor segmente semnificative ale societății civile românești. În spatele frontului, care abia trecuse Carpații, în vreme ce armata română lupta, alături de Aliați, pentru eliberarea Transilvaniei și pentru zdrobirea nazismului, în țară, sutele de comuniști, câți număra Partidul Comunist din România, ranforșați cu elemente cominterniste sosite din exilul lor voluntar în URSS, precum și cu o masă indefinită de activiști sovietici, de consilieri și de propagandiști, kagebiști mascați, vor declanșa un război de exterminare și lichidare a tot ceea ce era socotit dușman potențial și virtual al comunismului, al sovietismului, sub genericul atât de relativ de colaboraționism cu regimul politic răsturnat. Marea „epurare” a societății românești s-a declanșat, după codul politic stalinist, înaintea unei legislații, săvârșindu-se una dintre cele mai grave încălcări ale drepturilor omului. În același număr, mai apărea un editorial, pe prima pagină, de o violență a agitației la prigoana politică, cum presa românească nu mai cunoscuse până atunci, oricât de ireconciliabile erau relațiile între partidul liberal și cel conservator. Titlul editorialului era: *Sunt încă liberi?* La o lună de la ieșirea țării din alianța antialiată, *Scânteia* se deda la un act de barbarie politică de o agresivitate îngrijorătoare la adresa unuia dintre aliații Partidului Comunist din România

„Revista istorică”, tom IV, nr. 7–8, p. 677–686, 1993

la înfăptuirea actului de la 23 august: PNT. Doi dintre fruntașii acestui partid, dr. N. Lupu și Ion Mihalache, erau trecuți în categoria dușmanilor, a colaboraționiștilor, cu un cuvânt, a criminalilor de război. Ambii erau demascați ca antisovietici, pentru că susținuseră politica Mareșalului, de redobândire a pământului românesc de dincolo de Prut. Dr. Lupu era arătat că s-a înapoiat din „Transnistria și Basarabia ca om al Antoneștilor, ca instrument al imperialismului hitlerist, ca un convins propagandist antisovietic”. Cât privește pe Ion Mihalache, actul de acuzare era și mai grav. „Iar Ion Mihalache, după ce la o vârstă destul de înaintată, care îl scutea de obligațiile militare, s-a înrolat slugă a naziștilor și antoneștilor ca... voluntar, având gradul de maior și participând activ la un război dus împotriva intereselor și aspirațiilor poporului român și împotriva idealului nostru național. N-a fost d-sa în Crimea îmbrăcat în mantia de cavaler al Ordinului Mihai Viteazul, pentru a împinge și întărâta pe soldații români împotriva eroicei Armate Roșii și Uniunii Sovietice?”

Și acești domni se mai plimbă încă liberi”.

Pe aceeași pagină, tot cu aspect de editorial, comuniștii de la *Scântea* demască și PNL ca partid antisovietic și prohitlerist, firește pure aberații, însă în etica bolșevică minciuna constituia „adevărul” în spiritul moralei leninisto-staliniste. Titlul acestui al câtelea editorial, era specific presei staliniste de demascare și de teroare: *Un pro-nazist camuflat*. Așadar, un alt notoriu „dușman al poporului”, nearestat încă. Cine era? Mihai Fărcășanu, fruntaș al tineretului liberal, anticomunist care afirmase în ziarul liberal *Vizorul* că Armistițiul este o „suferință care lezează independența”. Era socotit ca un act de antisovietism și, deci, „antinațional” în concepția internaționalistă a PCR-ului! „Comisiile de epurație”, ieșite ca din pământ pretutindeni, formate din indivizi corupți ori coruptibili, din spirite complexate și din minoritari punitivi, au constituit, în primele luni după armistițiu, rețeaua și mafia teroarei civile roșii. Sub pretextul curățirii societății noastre de elementele dictaturii legionaro-antonesciene, s-a operat acțiunea, la scară națională, a purificării ideologice, pe criterii subiective, personale, pe considerente politice staliniste. Începea epoca denunțurilor și a acuzațiilor politice, a judecății „de către popor” și „în numele poporului”! „Comisiile de epurație”, al căror autor și creator a fost însuși Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul comunist al Justiției, prin Decretul-lege privitor la purificarea administrației publice, au fost adevăratele tribunale revoluționare comuniste. Deciziile lor aveau caracter de lege. Partidul Comunist din România își constituia cea mai uriașă armată de presiune și de dominare, de activiști. Societatea civilă românească, odată cu înființarea „comisiilor de epurație” intra sub regimul concentraționar comunist. Tribunalul poporului funcționa la nivel de instituție! Teroarea era legalizată cu prevederea din Armistițiu! Se instituie acțiunea de „demascare” echivalentă cu trimiterea în judecată și cu ordinul de arestare, evacuare și deposedare. Indivizi, nebănuți până atunci, apar pe posturi de demascatori și instigatori la urmărire penală și la pedepsire judecătorească.

„Purificarea” politică și ideologică se generalizează galopant în absolut toate sectoarele vieții națiunii: epurarea în armată. „Armata de mâine va fi armata poporului” — sloganul care va desfigura corpul armatei regale române¹,

¹ Scarlat Callimachi, *Armata de mâine*. Eliberat „robul umilit, terorizat de astăzi”, devenind „conștient de marea datorie care i-a fost încredințată de popor”; „democratizarea și epurarea armatei” („Victoria”, an I, nr. 8, 28 octombrie 1944, p. 1).

în ministere, în jandarmerie, poliție, în presă², Societatea Scriitorilor Români³, Academia Română⁴, Universitate⁵, Filarmonica, Operă, Teatrul Național, Radiodifuziune, Ateneu — până chiar și Biserica⁶; n-a rămas un metru pătrat din spațiul țării care să nu fie supus „curățirii” politice și a „epurației” pe criterii de clasă. Orice excludere, începând cu personalitățile culturale și științifice ale țării și terminând cu funcționarii-tehnocrați de stat, producea o „satisfacție” primitivă, precum excluderea de la Societatea Scriitorilor a lui Al. Brătescu-Voinești, Ion Petrovici, Dumitru Murărașu, Alexandru Marcu (scriitori eliminați, ca și alții 46, de „activitatea lor politică” căci, „culturală nu există”) ⁷.

Țara, pentru a putea fi îngenunchiată și supusă, trebuia dezarmată, umilită ca o țară de trădători și de „legionari” și „fasciști” antisovietici, desfigurată, și decapitată de elita ei intelectuală și politică⁸.

Eugen Jebeleanu, devenit subit un exaltat vânător de „criminali de război”, își exprima enervarea și insatisfacția că încă mai vedea în libertate pe un fost ministru al Marelui, în baza legislației curente care nu permitea să se facă arestări decât în baza unui jurnal al Consiliului de Miniștri. Justiția trebuia nerespectată de justiția de clasă, cea „populară”: „Pentru popor, arestarea acestor înalte instrumente hitleriste reprezintă nu o greutate, ci un element satisfăcător”⁹. Arbitrariul și abuzul în numele „poporului” și al „maseilor” erau promovate ca noi mijloace de acțiune ale „legalității socialiste” și ale „justiției populare”. Se fac liste peste liste în „Scânteia”, „România Liberă” de „trădători”, „legionari”, „fasciști” în care intră aproape toată elita românească! Indivizi, de care n-auzise nimeni până atunci, au răsărit pe post de acuzatori publici. Orice „epurație” este pretext de a se impune comisiilor, sub presiunea publică, alte personalități. Un gazetar improvizat, L. Vidrașcu,

² I. Petre, *Purificarea presei*, „România Liberă”, an II, nr. 19, 3 septembrie, p. 3; Tudor Stoianovici, Alex., *Șeicarii*, idem, nr. 14, 31 august 1944, p. 3; era demascat și Ion Vinea, acuzat de antibolșevism; zeci de articole, cu liste de ziariști „epurați” și demascați în presa comunistă. „Presa democrației trebuie fără întârziere curățită de slugile hitleriste, iar gazetele lor suprimate” (I. Petre, *Purificarea presei*).

³ *Epurarea scriitorilor*, „Scânteia”, an I, nr. 30, 29 octombrie 1944, p. 3. Text retipărit în „Arhiva” (*Marea crimă în istoria culturii românești... „Tribunalul Poporului” își constituia primul dosar cu acuzații în paginile „Scânteii”*, idem, nr. 6, 25 septembrie 1992, p. 3). Al. Piru, *SSR se purifică*, „Victoria”, an I, nr. 31, 21 noiembrie 1944, p. 2; Ion Caraion, *Eporația la SSR — I. Al. Brătescu-Voinești*, Idem, nr. 33, 23 noiembrie 1944, p. 2; Cicerone Theodorescu, *Un deget bine pus pe buba epurației*, etc. etc.

⁴ Geo Dumitrescu, *Aliă Academie Română*, idem, nr. 1, 20 octombrie 1944, p. 2.

⁵ Constantin Balmuș, *Eporație la Universitate — Cazul profesorului Radu Vulpe*, idem, nr. 2, 21 octombrie 1944, p. 1; M. David, *fostul rector al Universității din Iași*, idem, nr. 7, 26 octombrie, p. 1; *Un mare trădător: profesorul P. P. Panaitescu*, idem, nr. 12, 31 octombrie, p. 1. Vezi Marin Bucur, *Academia Română și Universitatea — Principalele instituții de cultură și știință contestate și demascate*, „Arhiva” — Suplimentul de Istorie — „Cotidianul”, an I, nr. 8, 27 noiembrie 1992, p. 2.

⁶ *Biserica să fie a poporului*, „România Liberă”, nr. 115, 11 decembrie 1944, p. 1.

⁷ Al. Piru, *SSR se purifică*; P. P. Stănescu, *Agentul hitlerist Constantin Kirîșescu (Epurare la Universitate)*, „Victoria”, nr. 4, 24 octombrie 1944, p. 1.

⁸ Marin Bucur, *Decapitarea elitei românești*, „Arhiva” — Suplimentul de Istorie, an I, nr. 1, 24 aprilie 1992, p. 5—6 (grupaj cu demascările criminale în presa de partid ale lui Tudor Vianu, George Georgescu, Liviu Rebreanu, Al. Brătescu-Voinești, Gheorghe Brătianu, Nichifor Crainic, Ion Marin Sadoveanu, C. Rădulescu-Motru, Ionel Perlea, Dr. Paulescu, D. Caracostea, Vladimir Dumitrescu, P. P. Panaitescu...); *Decapitarea principalelor personalități a democrației românești: Iuliu Maniu, de către P.C.R.* idem, nr. 4, 31 iulie 1992, p. 4—5.

⁹ Eugen Jebeleanu, *Criminalii de război*, „Victoria”, an I, nr. 30, 24 noiembrie 1944, p. 1.

scrisa în „România Liberă”: *Lista nu-i completă! Să fie epurat și Aristide M. Basilescu*¹⁰. Era, de altfel, o demascare ordinară a profesorului Basilescu de la Facultatea de Drept, rămas încă în funcție, amintind de broșura acestuia, *Economia bolșevică în Ucraina de Sud-Est*, în care se vorbea și de populația românească de dincolo de Nistru. La 11 decembrie 1944, Comisia de epurație a Universității din București hotărâ îndepărtarea din învățământ, pe lângă Mihai Antonescu, deținut, a profesorilor P. P. Panaitescu, Nichifor Crainic, Ion Petrovici, Petre Tomescu, Alexandru Marcu, Gh. Alexianu, Ovid Vlădescu, Virgil Nițulescu. „Lucrările Comisiei de epurație continuă”¹¹. După ce Al. Brătescu-Voinești fusese exclus din Societatea Scriitorilor Români, Ion Caracul, nemulțumit numai cu atât, cerea să „fie exclus însă și de la Academia Română, iar odată cu el și Nichifor Crainic și Ion Petrovici”¹².

Și totuși, ritmul purificării politice în România nu dădea satisfacție prozeleților ocupanților. Sabotorii erau partidele politice democratice, iar principalul acuzat de sabotaj nu era altul decât Iuliu Maniu. Paralel cu epurarea instituțiilor, se ducea o campanie acerbă, violentă, un adevărat război de compromitere și de condamnare a partidelor politice.

Partidele democratice, care garantaseră instituțiile democratice ale țării dinainte de război, erau — la numai o lună de la semnarea armistițiului, act istoric care le aparținea prin excelență — declarate retardate istoric, consumate și, deci, scoase din scena politică a țării: „Nu în oamenii și partidele politice cari n-au făcut nimic după 23 august, ci în acei cari după 23 octombrie vor reprezenta cu adevărat uriașa voință a maselor și simțul lor profund de înnoire. De la ele ne va veni mântuirea”¹³. Aluzia era fățișă la imperioasa „epurație” a vieții politice de partidele național-tărănesc și național-liberal. Cine puteau fi înlocuitorii care „reprezentau cu adevărat uriașa voință a maselor și simțul lor profund de înnoire”? Comuniștii! Numai ei. Iar zelul partizan al eliminării partidelor democratice nu era un cazangiu, ori un fochist analfabet, destrucător mental de ideologia și propaganda comunistă, ci un intelectual de stânga, celebru prin imoralitate și corupție: N. D. Cocea.

Cultivarea urii și a războiului social și de clasă, arme pentru victoria „lumii noi”. La 23 octombrie 1944, N. D. Cocea, director al ziarului *Victoria*, în contextul unei crize de guvern provocate de forțele comuniste dirijate de la Moscova, în urma demisiei generalului Sănătescu, lansa un avertisment categoric, invocând stratagema populișmului sovietic a poporului exploatat care își va face singur dreptate, adică condus de PCR. „Țărănimea suportă încă jugul pământului boieresc, exploatată nemilos, părăsită la discreția satrapilor cu pogoane multe, acum, în plină zodie a dreptății, a libertății, a democrației. A venit vremea să ne dezmetecim. Dacă aceasta este democrația guvernului, atunci ne lipsim de ea”¹⁴.

Pe manșeta ziarului, drept program, textul părea conceput în redacția *Scânteii*. Vremea care venea era deja planificată: aceea a societății „cei mai drepte” — socialiste, după modelul orânduirii sovietice: „Când crâncena epocă de exploatare a omului de către om pare în sfârșit că începe să apună și-o nouă eră de înfrățire între națiuni și între oameni mijeste în zarea răsăritului”.

¹⁰ În „România Liberă”, nr. 124, 22 decembrie 1944, p. 3.

¹¹ *Epurația la Universitatea din București*, idem, nr. 115, 11 decembrie 1944, p. 3.

¹² *Epurația la SSR — I. Al. Brătescu-Voinești*, „Victoria”, nr. 29, 23 noiembrie 1944, p. 2.

¹³ N. D. Cocea, *23 august — 23 octombrie*, idem, nr. 5, 27 octombrie 1944, p. 1.

¹⁴ N. D. Cocea, *N-avem guvern*, „Victoria”, an I, nr. 3, 23 octombrie 1944, p. 1.

Se apropia „ceasul socotelilor supreme” pentru toată lumea, nu numai pentru vinovații de război, de crime împotriva umanității și a poporului român, ci și pentru gangsteri, „moșieri” și pentru „partidele vechi [citește PNȚ, PNL!] care din incapacitate sau servilism au lăsat să fie târâtă țara din oprobiul dictaturii în dezastrul național de astăzi [și] vor tot ei și tot ele să ne conducă sau să ne prade mai departe. Unica lor speranță, falnică, nemărturisită, e că de undeva, de peste munți și ape, din apus sau de peste oceane, li se va arunca într-o bună zi colacul de salvare. Speranță iluzorie”¹⁵. Procesul politic al „vechilor noastre partide politice”, vinovate de dezastrul țării, era deja declanșat. Bătuse ceasul „răspunderii” înaintea „poporului”: „Poporul român acuză guvernul, pe d. Iuliu Maniu și conducerea PNȚ de nesăbuitul dezastru și haosul în care suntem aruncați”; „dl. Iuliu Maniu și conducerea PNȚ au sabotat continuu formarea noului guvern”; „Cooperării cu F.N.D., domnul Iuliu Maniu și conducerea Partidului Național Liberal au preferat înhăitarea cu trădătorii legionari”¹⁶; „sabotajul din partea conducerilor național-țărăniște și liberale”¹⁷.

Incitarea la arestări. În ce calitate. P. Constantinescu-Iași scria incitând la acțiuni punitive din partea organelor de justiție și de ordine, și dând un al doilea avertisment¹⁸:

„În duba în care a intrat generalul Potopeanu, mai sunt multe locuri”! Legea epurărilor va fi abrogată de abia în primăvara anului 1945, dar epurărilor și arestărilor se declanșaseră din primul moment al ocupației sovietice a țării. Așa după cum o prezenta Lucrețiu Pătrășcanu, redactorul ei, legea avea un caracter punitiv politic în termenii justiției staliniste: „Noua lege a epurației va lovi fără cruțare și rapid în tot ce este putred și dușmănos”¹⁹. Campania de presă pentru purificarea țării de „fasciști”, „legionari”, „trădători”, cu un cuvânt de „tot ce este putred și dușmănos”, va fi o acțiune de partid, de intimidare, presiune și teroare. Prezumtivii dușmani politici, etichetați cu denumiri peiorative, insultați public, conpromiși, batjocoriți cu un limbaj vulgar-polemic, străin de un act de acuzație a procuraturii, sunt dați de presa comunistă și comunizată pe mâna poliției și a tribunalelor.

Iată cum și pentru ce tânărul asistent al lui G. Călinescu cerea să fie arestați oamenii: „Vreme de patru ani, cultura a însemnat în Iași cuzism, legionarism, antisemitism, punerea la index a scriitorilor adevărați, ridicarea pseudoscriitorilor, huliganism, bătăi patriotice, nazism, «cruciada contra bolșevismului», pogrom. Instigatorii stau acum ascunși. Când vor fi arestați?”²⁰. Uitase Al. Piru că în acel Iași obscurantizat de „instigatori”, profesorul său își putuse termina și tipări, fără nici o virgulă cenzurată de antisemiți, *Istoria literaturii române*, și că el însuși nu fusese concediat și trimis ca topograf, cum va proceda peste câțiva ani cu el, regimul comunist? Stranie apăsarea și asocierea poetului Al. Philippide la campania comunistă de arestări și condamnări,

¹⁵ *Panica lor*, idem, nr. 1, 20 octombrie 1944, p. 1.

¹⁶ N. Moraru, *Guvernul să nu mai stea o clipă la putere*, „România Liberă”, an II, nr. 82, 5 noiembrie 1944, p. 1.

¹⁷ N. Moraru, *Aplicarea armistițiului — salvarea țării*, idem, nr. 104, 29 noiembrie 1944, p. 1.

¹⁸ P. Constantinescu—Iași, *Un al doilea avertisment*, „Victoria”, nr. 13, 3 noiembrie, 1944, p. 1.

¹⁹ Lucrețiu Pătrășcanu, *Noua Lege a epurației*, „Scânteia”, an II, nr. 185, 1 aprilie 1945, p. 1.

²⁰ Al. Piru, *Iașul cultural după 1940*, „Victoria”, an II, nr. 61, 3 ianuarie 1945, p. 2.

solidarizându-se cu instituirea „acuzatorilor publici”, siniștri partizani ai „justiției populare” și de clasă, ce vor transforma procesele în aplicarea deciziilor partidului: „Mulțumită dispozițiilor legii actuale, trebuie să nădăjduim că mulți din acești indivizi care s-au mai plimbat încă liberi până acum, sau au fost doar simandicos poftiți să dea informații, când locul lor era pe banca acuzării, să nădăjduim, deci, că astfel de oameni vor fi chemați în curând să răspundă fie de averea enormă, agonisită în cei patru ani de guvernare fascistă, fie de articolele, conferințele și broșurile pe care le-au compus și le-au răspândit în favoarea Axei de ieri, ruginită și frântă în bucăți astăzi, fie de spânzurătorile pentru nevinovați ridicate din cauza zelului criminal pe care l-au pus în executarea unor ordine barbare. În chip just, legea actuală pedepsește chiar acest zel”²¹.

Un om de o rară cumsecădenie, cum l-am cunoscut peste decenii, putea atunci, într-o criză de depersonalizare să-și dea girul la abuzurile și teroarea așa-zisului Tribunal al Poporului, care era, în practică, un tribunal al regimului comunist și al comenzilor consilierilor sovietici. Concluzia sa, după ce asistase la procesele acestui Tribunal al Poporului, era că „așa zisa pătură de sus a societății noastre conține mult putregai. Operația de curățire nu trebuie să întârzie dacă vrem să evităm întinderea corupției. Pedepsa va fi, desigur, exemplară”²². Poetul făcea elogiul „acuzatorului public”, căruia legea acuzatorilor publici îi acordase dreptul „să cheme la răspundere” pe „pasivii executanți ai unor măsuri sălbatice și absurde, și care, în faptele lor, au dovedit un exces de zel delaolaltă prostesc și inuman. Zeloșii crimei nu trebuie să scape de pedeapsă”²³. Cât de tranșant era Ion Biberi, ca un adevărat comunist, jurând pe corectitudinea acestei instituții a terorii și a condamnărilor dictate de principalitatea comunistă de clasă: „Sunt vinovați toți cei care sunt chemați să dea socoteală de faptele lor în fața Tribunalului Popular”²⁴.

Un prinț care fusese pervertit de morala comunistă, scria fără urmă de remușcare și de măreție sufletească, demnă de lumea sa, cu insatisfacția că arestarea trena și „trădătorii” și „dușmanii” erau încă lăsați în libertate: „Nu se mai poate respira. Unde te duci, unde îți arunci privirea mereu aceleași mutre dezgustătoare. În barou mișună Mirceștii, la curțile marțiale, colonei de speța lui Vasiliu, în învățământul superior Bazilești, Șerbanii, Ciocâlțeu, în politică, în ministere, în presă, în armată, în poliție, peste tot mai sunt vinovați de război. Să se dezmeticească odată acei cari sunt puși să purifice viața noastră națională și să ia pe vinovați de gât. Să înceteze odată farsa asta”²⁵.

Procesul malefic de convertire rapidă și de depersonalizare merită o analiză de laborator psihanalitic. Un caz deosebit îl oferă câțiva tineri poeți, cunoscuți până la război ca total absenți din dezbaterile politice, preocupați strict de experimentul artistic, care se manifestă cu o violență agresivă și cu o intoleranță maladivă străină condiției lor intelectuale. Este vorba de un proces de alienare în profunzime, o apostazie a crezurilor lor artistice. Un rafinat poet, actor și plastician ca Radu Boureanu reclama pedepsirea „criminalilor de război” din Economie: geneza lui Constantin, colonelul Bârjoveanu, secretarul general P. H. Suci, conferențiar la Academia de Înalte Studii Cc-

²¹ Al Philippide, *Zeloșii crimei*, „Victoria”, nr. 155, 26 aprilie 1945, p. 1.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ion Biberi, *Sunt vinovați*, idem, nr. 175, 25 mai 1945, p. 1. (editorial).

²⁵ Scarlat Callimachi, *Basmul cu cocoșul roșu*, idem, nr. 68, 12 ianuarie 1945, p. 1.

merciiale, ministrul prof. Fintescu, N. Romsășanu — toți să fie puși „pe liste” și „să fie sancționați”²⁶. De unde știa poetul că Suciuc era „un improvizat în materie de Economie Politică și prețuri industriale”? Același poet „decadent” mai făcea o listă cu epurați: „profesori universitari, legionari, antonescieni, prohitleriști, foști în organizații de prietenie româno-germană... [care] deschid cursuri (ca dr. prof. Grigore Popă), sfi dează societatea, care le e ostilă fiindcă le cunoaște activitatea”²⁷.

Psihoza culpabilizării în masă. Prin presa mediatică de partid — și prin ziarele afiliate și subordonate — actul de acuzare de trădare de țară nu se mulțumea doar cu aparatul politic și militar al dictaturii antonesciene, ci încorpora toate compartimentele vieții politice democratice dinainte de război, nediferențiat, sub aceleași definiții discreditoare: „legionari”, „fasciști”, „reacționari”, „trădători”, „dușmani”. Opozanții lui Ion Antonescu, militanții țărăniști, liberali, sunt tratați, la fel, de către comuniști, ca și adversarii lor. Fie că erau de dreapta sau de stânga, tot ce nu împărtășește politica PCR este etichetat „dușmar” și „reacționar”. Vina esențială a tuturor era de a nu fi fost comuniști. Vinovați erau legionarii, antonescienii, dar și filoccidentalii, carliștii, țărăniștii; unii care au crezut în victoria Reichului, alții care au crezut și mai credeau în victoria Aliatilor. „Trădătorii” și „dușmanii” erau și cei care îl susținuseră pe Mareșal, și cei care i se împotrăviseră. Teacă suflarea românească este făcută vinovată și insultată de aventura politică a Gărzii de Fier, de războiul de Răsărit, de opoziția la ocupația sovietică, de rezistența în fața pericolului rusificării țării. Un savant ca C. I. Parhon culpabiliza intelectualitatea, ca principală vinovată de tragedia țării²⁸. *Trădătorii*, își intitula articolul cu indignare de clasă, Scarlat Callimachi, cuprinzând sub acest generic acuzator pe cei care „au împins țara în război”, „au furat popoarele din URSS”, dar și pe cei care „se dedau la o propagandă surdă împotriva armatei sovietice, sabotază, prin tot felul de mijloace, aplicarea clauzelor din armistițiu, și, în multe cazuri, se dau la acte de violență, dăunătoare liniștii interne și raporturile de bună înțelegere cu URSS”. „Prințul roșu” uitase de educație, de strămoși, de morală. Îndoctrinarea comunistă îl mutilase. Scria cu o patimă a urii de clasă, ca cel mai alienat activist politic: „Trădătorii sunt la lucru. Îi avem în mijlocul nostru, îi avem lângă noi. Și guvernul nu ia nicio măsură. Suntem sățui de vorbe; vrem fapte. Vrem ca guvernul să-i apuce de guler și să-i azvârle în temnițe și să facă, astfel, dovada că înțelege, într-adevăr, să aplice una din clauzele principale ale armistițiului”. România devenise parcă o pepinieră și un azil al trădătorilor și al „dușmanilor țării”: „Toți legionarii, toți criminalii de război — cei mari — mai sunt și astăzi încă în fruntea bucatelor: miniștri, prefecți, secretari, generali, directori... Trebuie să înceteze câtă această batjocură. Trădătorii trebuie arestați”²⁹.

Statul român, care continua să reziste presiunii ocupației sovietice, era demascat de oficinele comuniste și de prozelitii bolșevismului, ca reacționar și antialiat. Scopul acestei campanii de discreditare națională era să forțeze demiterea guvernului Sănătescu, necontrolat de comuniști. Tactica era să discre-

²⁶ Radu Boureanu, *Criminalii economiei naționale*, idem, nr. 75, 20 ianuarie 1945, p. 1—3.

²⁷ Radu Boureanu, *Criminali, legi, șovăiri*, idem, nr. 79, 26 ianuarie 1945, p. 1.

²⁸ C. I. Parhon, *Vina intelectualilor și datoria lor*, „Victoria”, an I, nr. 1, 20 octombrie 1944, p. 1.

²⁹ Scarlat Callimachi, *Trădătorii*, „Victoria”, an I, nr. 4, 24 octombrie 1944, p. 1.

diteze guvernul în exercițiu, ca unul care nu ar respecta angajamentele internaționale luate față de Aliați; în realitate, vina era că nu dă curs presiunilor comunistilor de a introna teroarea stalinistă. „Prințul roșu” cerea un guvern „democrat, care va putea pedepsi pe criminalii de război, singurul care va putea face epurația și va putea da poporului, hrana zilnică”³⁰. Democratismul era, deci, corelat răzbunării politice, epurării de clasă — simple eufemisme ale terorii staliniste.

Comunistul P. Constantinescu-Iași, cu ștate în mișcarea kominternistă ieșeană, atacă la fel de vehement „reacționarismul guvernului” democrat, pe care îl învinuia că nu respectă armistițiul, adică se opunea jefuirii țării, și nu arestează pe „legionari”. Viitorul academician și ministru invoca, în sprijinul său, texte din presa sovietică care amenințau pur și simplu oficialitatea românească cu o intervenție categorică în cazul în care nu stârpea „molima fascistă” (!?)³¹.

Pamfletul grosier, îndoctrinat și intolerant este numitorul comun în presa comunistă. „Năpârcile” lui P. Constantinescu-Iași, devin „lepre”³², „călăi”³³, „dușmanii poporului”³⁴. Un intolerant consecvent ca Miron Constantinescu, scria în spiritul celui mai ortodoxist stalinism: „Să smulgem colții veninoși ai reacțiunii”³⁵. Iar tovarășul său, Grigore Preoteasa, cerea „Război dușmanului fascist”, „până la definitiva lor nimicire”³⁶. Purificarea politică devenise dintr-o politică de partid, o politică de stat, contrară principiilor de Drept. Mobilizarea la război de clasă, la răzbunarea necruțătoare, la eliminarea adversarilor potențiali sau virtuali politici, propaganda dușmăniei și a violenței intersociale devenise program politic de guvernare al comunistilor. „Întreaga suflare muncitorească în frunte cu metalurgiștii și ceferiștii cere totala distrugere a rămășițelor regimului fascist din viața economică a țării”³⁷.

„Distrugerea”, „lichidarea”, „nimicirea” dușmanului civil intern, neînarmat, neapărat decât de Lege, sub culpa că se opunea comunismului și bolșevismului adus cu tancurile ocupației, crea starea propice declanșării crimei și teroarei staliniste în țară: „În fața entuziasmului maselor, căroră sosirea glorioaselor armate roșii le-a dat siguranța liniștii și a victoriei, Legiunea scriăsește din dinți”. „Năpârca” trebuie scoasă din « cuiburi » și strivită³⁸.

Apărea și noțiunea de „justiție pedepsitoare”, pe care nu numai același ministru comunist al Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, o impunea ca un concept al Dreptului stalinist, dar și un poet-publicist ca Eugen Jebeleanu. Ce gândea poetul, când nu făcea metafore pentru „noua poezie”, în domeniul Dreptului de clasă? Justiția „nu înseamnă numai împărțirea drepturilor, ci și a pedepse-

³⁰ Ibidem.

³¹ P. Constantinescu—Iași, *Un avertisment*, idem, nr. 6, 24 octombrie 1944, p. 1—3.

³² Mihnea Stan, *Afară cu leprele profasciste*, „România Liberă”, an II, nr. 20, 4 septembrie 1944, p. 2.

³³ *Cerem pedepsirea călăilor*, idem, nr. 19, 3 septembrie 1944, p. 1—2.

³⁴ I. Stănculescu, *Uneltirile dușmanilor poporului*, „Scânteia”, an I, nr. 82, 23 noiembrie 1944 p. 1.

³⁵ Miron Constantinescu, *Să smulgem colții veninoși ai reacțiunii*, idem, nr. 82, 23 noiembrie 1944, p. 1.

³⁶ Grigore Preoteasa, *Război dușmanului fascist*, „România Liberă”, nr. 26, 10 septembrie 1944, p. 1.

³⁷ Mihnea Stan, *loc. cit.*

³⁸ *Cerem pedepsirea călăilor*.

lor. Această justiție pedepsitoare, această justiție reparatoare va intra neîn-
târziat în funcțiune”³⁹.

N. D. Cocca excludea din primul ceas orice aport al partidelor politice românești la procesul de vindecare a țării de rănille războiului, totul părându-i-se uzat, compromis, descifrându-se fără dificultate limbajul promovării la putere a PCR. Din toamna anului 1944, „era nouă” era înțeleasă ca o „eră” fără prezența partidelor politice democratice, de tradiție, ale țării, fără oamenii politici ai țării. La 21 septembrie, în *Apelul C. C. al P. C. din România*, document politic programatic, se spunea: „Poporul român își poate elibera țara, va putea să-și refacă și să-și dezvolte economia națională, va putea să trăiască liber și fericit într-un stat neatârnat, puternic și înfloritor, numai făcând o politică sinceră și strânsă prietenie cu Marea Putere Sovietică. Împlinirea riguroasă a condițiilor Armistițiului este piatra hotărâtă de despărțire între vechea politică de vrăjmașie împotriva Uniunii Sovietice, și noua politică de prietenie cu Uniunea Sovietică”.

Societatea „nouă” se făcea cu aportul constructorului de la Răsărit, suportând, ca în regim de împilare, clauzele umilitoare și secătuitoare ale bogățiilor naționale ale Armistițiului. În zadar exponenții partidului țărănesc și liberal vor arăta că Armistițiul trebuia respectat, dar cu demnitate națională și nu cu conștiința de ocupat și de învins, căci presa comunistă va ține parte ocupantului, satisfăcându-i voracitatea de pustă, în schimbul ajutorului dat la instaurarea regimului dictatorial. Imediat apărea paradoxala credință politică că Armistițiul impus trebuia să devină un act constitutiv pentru „noua” Românie: „Piatra fundamentală este și trebuie să fie *Executarea* în toate punctele ei a Convenției de Armistițiu de la 12 septembrie”⁴⁰. O relație de bună vecinătate și de bune raporturi interstatale devenea deodată piatră angulară a destinului istoric național: „Această prietenie și această colaborare cu URSS — trebuie s-o subliniem — sunt în primul rând în folosul nostru; mai mult, ele constituie însăși chezașia libertății și independenței naționale, chezașia propășirii noastre în viitor”⁴¹.

Aplicarea prevederilor, atât de dure, ale Armistițiului, era interpretată de un filosof sovietic ca fiind garanția „salvării țării”: „... armistițiul pentru noi înseamnă lumina soarelui, înseamnă ieșirea din întunericul fascist, salvarea de sub crotopirea germano-imperialistă”⁴². Cine se opunea politicii de jefuire și de secătuire a țării de către sovietici, era declarat dușman („sabotajul din partea conducerilor național țărănestice și liberale”)⁴³.

Cultul sovietismului și al regimului stalinist, drept „călăuză”, „far luminos”, „lumina de la Răsărit”, devenit un tabu politic, criteriul fundamental al dovezii convingerilor comuniste și al împărțirii „internaționalismului proletar”, apărea imediat după 23 august în presa comunistă ca un unic criteriu și unică direcție de gândire și acțiune politică națională. Politica românească era subminată din interior de Coloana V-a a Internaționalismului proletar, adică de antiromânismul avangardei sale de la București, reînvi-go-

³⁹ Eugen Jecbeleanu, *Reîntroncarca Justiției*, „Victoria”, an I, nr. 22, 15 noiembrie 1944, p. 1.

⁴⁰ G. Ivașcu, *Chezașia viitorului*, idem, nr. 23, 15 noiembrie 1944, p. 1.

⁴¹ Ibidem.

⁴² N. Morașu, *Aplicarea Armistițiului — salvarea țării*, „România Liberă”, an II, nr. 104, 29 noiembrie 1944, p. 1.

⁴³ Ibidem.

rată de ocuparea țării de către Armata Roșie. Cuvântul sacrosanct este acela al „Pedepsei exemplare”⁴⁴. Pedepsa „cea mai grea”!

Și aceasta o spunea un poet!

„Trebuie pedepsiți cu pedeapsa cea mai grea oamenii aceia (oameni numai cu numele, dar, în realitate ființe inferioare și celui din urmă vierme și mai crude decât animalele sălbatece) — trebuie pedepsiți cu toată asprimea aceste lepădături morale care dezonoarează umanitatea și care pe noi, românii, fiindcă din nefericire sunt români și ei, ne fac de rușine”⁴⁵.

„Pedeapsa va fi desigur exemplară!”

La fel gândea și un alt poet „progresist”. Invocarea, în dezbaterile de presă, a principiilor moralei creștine a iertării apărea lui Radu Boureanu „o falsă lege de compasiune omenească”⁴⁶. Ce rămânea după „pedepsiți”, urma să treacă prin purgatoriul politic al curățirii, adică al „epurației” politice. „Operația de curățire nu trebuie să întârzie dacă vrem să evităm întinderea corupției. . . După aplicarea ei [pedepsei], societatea însăși care a putut zămisli și tolera în sânul ei asemenea monștri trebuie curățită temeinic, transformată sufletește și îndreptată pe altă cale decât aceea pe care a mers până acum”⁴⁷.

Teroarea se instaurează cu adeziunea unei părți a intelectualității „progresiste” și „antifasciste”. O teroare a presei înainte de teroarea din închisori. Un adevărat război civil contra societății civile românești s-a montat de-a doua zi după intrarea Armatei Roșii în țară.

„L'ÉPURATION” — PURIFICATION POLITIQUE DE LA SOCIÉTÉ CIVILE ROUMAINE — CLAUSE DE L'ARMISTICE ET PRÉTEXTE POUR LE DÉCLENCHEMENT DE LA TERREUR STALINISTE

Résumé

L'éditorial de „Scânteia” du 22 septembre 1944 traitait de l'organisation d'une vaste action punitive à des niveaux macro et micro institutionnels. Dès le début, l'attention de l'organe du C.C. du Parti Communiste de Roumanie se trouvait dirigée moins sur le redressement du pays et l'instauration d'un climat de paix civile dans la société roumaine traumatisée par les souffrances que les années de guerre et de dictature militaire lui avaient infligées, que sur le déclenchement d'un nouveau conflit-politique et entre les classes sociales, eu un mot la guerre prolétarienne.

L'adhésion d'un segment de l'intellectualité „progresiste” et „antifasciste” entraîna le déclenchement d'une terreur dans la presse qui finira par aboutir enfin à la terreur concentrationnaire.

L'invasion du pays par l'armée rouge marqua le déclenchement d'une véritable guerre civile contre la société roumaine.

⁴⁴ Al. Philippide, *Pedeapsă și reeducare*, „Victoria”, II, nr. 171, 20 mai 1945, p. 1. (éditorial).

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Radu Boureanu, *op. cit.*

⁴⁷ Al. Philippide, *op. cit.*

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC ȘI ȚĂRĂNISMUL ÎNTRE 1944 – 1947

DAMIAN HUREZEANU

Partid de acțiune și participant marcant la viața politică a țării, Partidul Țărănesc și apoi cel Național-Țărănesc (din octombrie 1926) a avut și o preocupare sociologică notabilă care permite să vorbim de dimensiunea doctrinară a țărănismului. De aci și posibilitatea tratării distincte a celor două aspecte — acțiunea politică pragmatică, pe de o parte, și latura doctrinar-ideologică, pe de alta. Este drept, de o separare totală a perspectivelor de analiză nu poate fi vorba; totuși, se pot disocia cu ușurință textele care abordează fenomenul țărănesc din perspectivă doctrinară de cele preocupate de acțiunea și faptele politice ale național-țărăniștilor. (A se vedea, de pildă, *Țărănismul. Studiu sociologic*, Editura Politică, București, 1969, de Z. Ornea și *Din viața politică a României. Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc — 1926-1947*, de Ioan Scurtu, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983).

Nici mișcarea național-țărănistă în raport cu reperele doctrinare nu este uniformă sau liniară, indiferent de faptul că partidul s-a aflat în opoziție sau, dimpotrivă, a fost partid de guvernământ. Este ușor de înțeles că, aflat la cârma țării, acțiunea politică a trebuit să se muleze pe circumstanțele și necesitățile de moment încât între fapta țărănistă — ca exercițiu de conducere — și doctrina țărănistă (chiar aceea proclamată în programele de guvernământ din vremea opoziției) se observă inadvertențe și nepotriviri pronunțate. Vremea zbuciumată a crizei din 1929—1933 — perioadă în care Partidul Național-Țărănesc s-a aflat la putere — a adus și mai mult în prim plan jocul circumstanțelor și a impus acțiuni și hotărâri socotite, probabil, inconfortabile chiar de către cei care le inițiau. În plus, partidul nu era ferit de tendințe și curente diferențiate nu numai pe axa principală — țărăniști-naționali — dar foarte nuanțate funcție de interese, scopuri și orientări doctrinare — care au format, la un moment dat, un evantai care se întindea de la radicalismul țărănist de stânga, la dreapta naționalistă în care avea să eșueze gruparea unui fost fruntaș național — Al. Vaida Voevod.

Aflat în opoziție, sau revenit în opoziție, partidul puna din nou accentul pe redresarea doctrinară, atingând în această privință un punct de vârf în 1934—1937 când a fost lansată viguros doctrina statului țărănesc. Dacă în plan teoretic noua idee nu a însemnat un aport substanțial, ea a urmărit să galvanizeze și să relanseze puterea de afirmare politică a partidului. În acest răstimp în fruntea partidului, ca președinte, s-a aflat Ion Mihalache. Când a venit însă vremea acțiunii politice nemijlocite și când în societate se precipitau fenomene care aveau să schimbe radical atmosfera și condițiile desfășurării luptei politice, când curente și forțele de dreapta se înălțau evident pe creasta

noilor desfășurări, la cârma partidului a revenit, în toamna anului 1937, Iuliu Maniu, considerat un tactician mai eficient și o personalitate mai bine echipată pentru înfruntarea deosebit de dură care se anunța.

★

După noaptea celor șase ani de dictatură — februarie 1938-august 1944 — și după încercările și sfâșierile prin care trecuse țara și societatea românească, 23 August 1944 părea că aduce efectiv în viața politică și socială a României un curs nou și benefic pentru dezvoltarea ei. Răsturnarea dictaturii antonesciene, ieșirea din Axă și trecerea României de partea Aliaților s-a făcut în numele situării țării sub semnul democrației, al curmării consecințelor unei orientări politice și militare nefaste a țării sub Antonescu, sub semnul redobândirii speranțelor în triumful valorilor democratice și al unei lumi ghidată de acestea. Partidul Național-Țărănesc se considera chemat să contribuie activ la realizarea acestei lumi, să joace un rol proeminent în realizarea ei, prin trecutul său, prin atitudinea sa în momente de cumpănă pe care le traversase țara, prin capacitatea sa de a se adapta cerințelor unei epoci noi, adâncind și îmbogățind conținuturile democratice ale acțiunii și gândirii sale, dar rămânând credincios elementelor esențiale care structuraseră timp de peste două decenii și jumătate coordonatele național-țărănismului.

Era, indiscutabil, mișcarea politică cea mai bine adaptată condițiilor specifice ale societății românești pentru a sconta pe un rol esențial în contextul instaurării unui regim democratic, ghidat de valorile și de normele acestuia. Participase alături de Partidul Național Liberal, Partidul Social-Democrat și Partidul Comunist la Blocul Național-Democrat, adică la acea coaliție care-și propusese să smulgă țara de sub dictatura antonesciană și din războiul angajat de aceasta, și să reorienteze viața politică și întreaga dezvoltare a României.

Se discută mult astăzi în legătură cu totala insignifianță numerică a P.C.R., la acea dată, și cu acceptarea lui ca factor politic în cadrul B.N.D. numai sub presiunea circumstanțelor externe, a nevoii de a lua în considerare prezența masivă a U.R.S.S. în balanța de forțe a Aliaților și a posibilității ei de a înrăuri decisiv cursul evenimentelor din România. Considerațiile amintite sunt neîndoios pertinente, dar ele nu epuizează întreaga problemă. Pentru că nu se poate face abstracție, atunci când se discută caracterul ezoteric al P.C.R. de faptul că era vorba de o formațiune politică scoasă în afara legii cu două decenii în urmă, de campania de persecuții și urmărire a membrilor de partid, de pericolul permanent de care era legată apartenența la P.C.R.

Așa încât, atunci când regimul antonescian a fost răsturnat și când speranțele societății erau legate de instaurarea unui nou regim, Partidul Național Țărănesc, ca de altfel și cel Național-Liberal gândeau că în noua configurație politică atât socialiștii, cât și comuniștii vor alcătui curente politice distincte și bine individualizate, fără să accepte — ceea ce în mod normal nu era de acceptat — că ele pot să ajungă sau că ținesc la supremație în viața politică a țării.

Să punctăm însă câteva din marile probleme care exteriorizează preocupările Partidului Național Țărănesc în 1944—1947, care caracterizează acțiunea și gândirea sa și care oferă o perspectivă a schimbărilor politico-ideologice produse în noua perioadă, dar mai ales a liniilor de forță în jurul cărora se polarizează național-țărănismul pe întreaga durată a evoluției sale (bineînțeles până la 1947). Dintre acestea s-ar cuveni, cred, menționate: atitudinea P.N.Ț.

față de regimul antonescian și de consecințele lui asupra țării, viziunea sa asupra colaborării forțelor politice angajate în B.N.D. în perioada excepțională de participare a țării la război și de redresare a vieții social-politice, poziția partidului în raport cu unele transformări și reforme ale organismului social-economic, în noile condiții, orientările în politica externă și în cadrul noilor raporturi internaționale, atitudinea partidului față de „procesul Antonescu” și de răspunderile din vremea războiului, până la 23 August 1944 și, desigur, raporturile P.N.Ț. cu guvernarea Frontului Național Democrat, precum și caracteristicile implicării P.N.Ț. în campania electorală din 1946.

O atenție specială merită, credem, marea temă care străbate întreaga acțiune de propagandă și de presă a partidului, anume P.N.Ț. și ideea democrată. Pentru că ea este cheagul unificator al acțiunii și gândirii Partidului Național-Țărănesc, ea inspiră actele sale, tactica și strategia sa. Niciodată, ca până aci, forța ideii democratice nu a fost afirmată cu mai multă tărie, niciodată nu s-a arătat mai limpede caracterul imperios al orientării democratice a societății noastre. Niciodată ideea democrată nu a fost îmbrățișată sub un orizont mai larg în care revendicările sociale își găseau o amplă expresie.

Din perspectiva acestei idei s-a judecat și regimul antonescian, de aci s-au conceput deschiderile țării noastre în raporturile internaționale. Sub semnul ei s-a purtat acțiunea de opoziție față de guvernarea Frontului Național Democrat (dominat în fapt de comuniști) ca și campania electorală din 1946.

În publicistica național-țărănistă, în cuvântări și adunări, se simte o sete de adevăr în raport cu ceea ce a fost înainte, dar și după 23 August, se apără nevoia de sinceritate și se pune cu ardență, mai ales la începutul perioadei, problema unui examen de conștiință în fața situației grave în care era adusă țara de regimul trecut și de scăderile guvernărilor anterioare în genere. Nu era, atunci, o conștiință democrată, nu era o gândire lucidă care să nu asocieze dezastrul cu regimul antonescian, mai mult, cu echivocurile și slăbiciunile anterioare. De aci condamnarea aspră a regimului, a sensurilor activității sale care distrusese nu numai valorile democrației, dar devenise nefast și pentru interesele vitale ale țării. „România, legată de Axă printr-o alianță sângeroasă și înjositoare — citim într-un text publicat la 27 august 1944 în ziarul „Dreptatea” — își sleia ultimele puteri într-un război de sinucidere. Era ultima clipă în care ne puteam smulge din neărbăteasca noastră supunere, imș usă de guvernul de dictaturi. Era ultima clipă în care puteam arăta prin fapte că sub teroarea ce ne apăsa, noi nu am pierdut voința de a trăi ca neam lil er”. Cei care împinseseră țara spre prăpastie, cei care erau legați de pârghiile de directivă ale regimului, trebuiau să răspundă. „... A sosit ceasul socotelilor pentru țara asta năpăstuită” — scria Corneliu Coposu la 29 august 1944, în această ordine de idei. Iar într-un articol publicat la 4 septembrie 1944 în „Dreptatea” erau stigmatizate „crimele și fărădelegile regimului tiranic sfărmat de Blocul Național Democrat” — care atinseseră în Transnistria forme de apocalips. „Dintre capitolele însângerate (ale regimului antonescian — n.n.) Transnistria va rămâne în istorie ca episodul cel mai însângerat...”

Considerațiile presei țărăniste, declarațiile oamenilor politici ai vremii nu sunt simple zvâcniri de moment; se simte înapoia lor sentimentul duratei istoriei, clasarea faptelor petrecute în ordinea acestei durate. Prin ele însele aceste fapte aveau o asemenea conotație, ca și prin antecedentele lor. Pentru că ceea ce s-a petrecut în 1940 nu țâșnise la suprafață spontan și fără nici o legătură cu fenomene și tendințe anterioare ale vieții noastre social-politice. „Nu

lucrurile nu au venit de la sine — scrie într-un relevant articol N. Carandino, vigurosul gazetar al „Dreptății” de după război — ele au evoluat în timp cu o complicată legătură între ele, iar privindu-le în desfășurare ni se întâmplă să ne întrebăm despre rostul lor ascuns, atât de curios, atât de bizar, înfățișându-se rostul cel din afară, dinspre toată lumea. . .” („Dreptatea”, 31 decembrie 1944).

Mișcările de dreapta, în special cea legionară, arătau țărăniștii, erau purtătoarele înrăuirilor nefericite și agenții tendințelor distructive. Climatul de germinare și de ascensiune al unor asemenea mișcări este sugestiv redat de același N. Carandino: „Era vremuri în care mare parte din intelectualitatea noastră, sedusă de atmosfera romantică a legiunii, de inteligența diabolică a lui Nae Ionescu, de clericalismul trădător de patrie al lui Nichifor Crainic și în general de mistica unor minți mai crude, dar nu mai puțin periculoase, pierduse simțul veritabil al interesului național, judecata clară a realității sociale și politice” („Dreptatea”, 1 septembrie 1944).

Dintr-o asemenea perspectivă era limpede că actul de la 23 August 1944 era privit ca unul eliberator. În paginile presei țărăniște întâlnim numeroase texte consacrate evenimentului și numeroase considerații asupra sensului celor înfăptuite atunci. Dincolo de aspectul material al celor petrecute, 23 August 1944 era perceput și ca o sinteză a mișcării de opoziție și de rezistență românească față de dictatură (vezi „Dreptatea”, 1 ianuarie 1945). Iuliu Maniu însuși considera că are o importanță remarcabilă „și în perspectiva istoriei el poate fi pus alături de marile acte din trecutul nostru istoric” („Dreptatea”, din 6 septembrie 1944).

Mai târziu, când Partidul Comunist își atribuia meritul aproape exclusiv al actului de la 23 August, Partidul Național Țărănesc a ripostat față de această tendință de „a confisca” ziua de 23 August 1944. Evenimentul „n-a fost opera unui partid, ci expresia voinței colective” sublinia N. Carandino („Dreptatea”, 27 august 1946), iar Corneliu Coposu a dezvoltat într-o conferință circumstanțele înfăptuirii și implicațiile lui 23 August, cu unele considerații care rețin atenția prin faptul că se regăsesc mai târziu în literatura de specialitate, deși, în ce ne privește, le găsim excesive. Spre exemplu, teza, larg repetată ulterior (care pornește de la o afirmație de circumstanță din „Sunday Times”) că România s-a plasat, după 23 August, pe locul al patrulea ca participare la războiul antihitlerist era astfel formulată de dl. Coposu: „În loc de 12 divizii am luptat cu 19 divizii din care cinci au fost decimate. Ne-am clasificat pe locul al patrulea din punct de vedere al pierderilor. Astfel, războiul s-a scutit cu cel puțin șase luni” („Dreptatea”, 28 august 1946).

Sigur, național-țărăniștii au adus un cald elogiu regelui Mihai I pentru curajul și fapta sa la 23 August 1944. Sentimentul monarhic e în general puternic și viu în atitudinea și în conduita național-țărănească de după 23 August. Descifrăm aci nu numai speranța în monarhie ca element de stabilitate a vieții social-politice, dar un și atașament, mai adânc poate, față de Coroană. În plus, în jocul politic extrem de dur care i-a fost impus Partidului Național-Țărănesc de forțele concertate de P.C.R., național-țărăniștii simțeau în Coroană un aliat și un reazem.

În această perspectivă, înțelegem poziția național-țărăniștii de purificare a vieții social-politice de „vermina” fascistă, cum se exprimau unii exponenți ai partidului, și azeziunea la ideea procesului pentru „crimele de război” intentat lui Antonescu și acoliților săi. Era considerat mai mult decât un act

de justiție față de fapte deosebit de grave legate de evenimentele politico-militare din vremea războiului. Era procesul „crimei de tiranie”, cum îl numea Carandino (Vezi „Dreptatea”, 5 mai 1946). Așa încât, spre a înțelege corect ansamblul poziției național-țărăniștilor față de procesul din mai 1946 este necesar să apelăm nu doar la declarațiile lui Iuliu Maniu sau Ion Mihalache la proces, care sunt în fond depoziii de martori, ci la publicistica național-țărănistă și ansamblul aprecierilor făcute asupra procesului, considerat ca eveniment juridic, eveniment politic și fapt istoric.

Printre aspectele reținute de presa timpului și insuficient puse astăzi în evidență, deși însemnătatea lor este evidentă pentru oricine, se cuvine menționat faptul că adunarea de la Paris a miniștrilor de externe ai Marilor Puteri a recomandat punerea pe rol a procesului, iar în legătură cu cererea de grațiere pentru Ion Antonescu, guvernul F.N.D. a propus regelui respingerea acestuia. În hotărârea luată de Rege credem că trebuie să se țină seama și de această împrejurare: „În urma propunerii guvernului — scria la 3 iunie 1946 ziarul „Aurora” — M. S. Regele a respins cererea de grațiere făcută de I. Antonescu, M. Antonescu, Constantin Vasiliu și C. Alexianu”. Pentru Antonescu, scria același ziar la 29 mai 1946, a fost înaintată cerere de grațiere de Paraschivescu-Bălăceanu, cât și de mama sa, Elena Antonescu.

Nici Partidul Național-Liberal nu a avut o poziție esențial diferită față de Proces și de răspunderile regimului Antonescu. „Procesul care începe astăzi în țara noastră — scria „Liberalul” la 7 mai 1946 — nu constituie deci decât un capitol istoric în marea întreprindere globală de stabilire a răspunderii și de aplicare a sancțiunilor tuturor celor care prin acțiunea dusă pe propria lor răspundere, poartă vina dezastrului”. O mențiune în plus pentru perceperea atmosferei acelei vremi s-ar cuveni, poate, făcută. Cam în același timp se pronunțau sentințe, unele capitale, împotriva comandanților ghetourilor din Ardealul de Nord, a unor membri cu rol nefast din Centrala Evreilor, iar, pe un plan mai larg, a unor conducători fasciști din Ungaria în frunte cu Szalassy (executat la 12 martie 1946 împreună cu trei complici ai săi). În Bulgaria, procese similare avuseseră loc la începutul anului 1945. (Colaboraționiști de mai mică importanță fuseseră judecați și condamnați în Franța, Olanda, Norvegia, Croația, Slovenia).

Scena politică a vremii era dominată însă de alte probleme în care se punea în joc însuși destinul și evoluția societății românești pentru multă vreme.

Partidul Național-Țărănesc vedea coaliția Blocului Național Democrat în perspectiva unei colaborări îndelungate și a unei opere de refacere a țării și de reforme care să nu zdruncine din temelii edificiul social-economic. Nu trecuse nici o lună însă de la 23 August 1944 când în intenția și în acțiunea Partidului Comunist se distingeau semnele dorinței unor adânci răsturnări de situații. Lansat la 26 septembrie 1944 în numele unor transformări mai hotărâte, de ordin democratic și social, programul Frontului Național Democrat ținea și spre o ruptură cu „partidele istorice”. În principiu, platforma și reformele propuse de Frontul Național Democrat nu erau de neacceptat. Aveau accente radicale, dar se purta în epocă radicalismul democratic. Erau însă aceste propuneri un proiect strategic bine circumscris sau, așa cum s-a văzut, doar o etapă în calea altor răsturnări și un mijloc menit să deschidă calea spre putere Partidului Comunist? Prudența, perspicacitatea și consecvența cu

sine însuși le spuneau Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național-Liberal să nu intre în „coaliția” FND propusă de Partidul Comunist.

Prin aceasta se anunța clivajul forțelor politice din România, cu tot zbulciciumul și toate avatarurile prin care avea să treacă „opoziția” pînă la anihilarea ei violentă. În cazul de față ne interesează nu seria evenimentelor în datele lor exterioare. Lucrări mai mult sau mai puțin avizate le consmnează.

Ne preocupă atitudinea de principiu, motivația interioară a politiciii Partidului Național-Țărănesc. Încă de la primele demonstrații și manifestații organizate începînd cu luna octombrie 1944 de Partidul Comunist, național-țărăniștii priveau cu neliniște spiritul ofensiv și intolerant în care acestea erau concepute. Dreptul de a organiza manifestații, de a demonstra, intra în jocul democrației și național-țărăniștii îl admiteau ca atare. Sigur, nu cu entuziasm, dar îl admiteau. În fond PNȚ inițiasse el însuși cîndva uriașe demonstrații pe care nu știau, în ultimul moment, cum să le tempereze. Nota de neliniște o dădea spiritul incitator, miza pe dezlănțuirile pasionale ale celor aflați în stradă sub înrăurirea P.C.R. Desigur, capacitatea de mobilizare a mulțimilor de către P.C.R. nu era mare, dar activismul dezlănțuit al lor îngrijora. În articolul *Țara care nu și-a spus cuvîntul* din „Dreptatea”, 9 octombrie 1944 se arăta că cei aflați departe de agitația de stradă sunt în fapt cei mulți, covârșitori în raport cu minoritatea dispusă să „asalteze cerul”. „Aceste mase de muncitori ai Capitalei, nu vor uita, desigur, că mai sunt și alții care au dreptul să-și spună cuvîntul... Țara, în majoritatea ei covârșitoare, e pe ogoare...”

Ideea e fixată în termeni similari în „Dreptatea” din 22 octombrie 1944: „Mijloacele de luptă politică s-au redus în esență la două: presa și strada. Presa trece pe prim plan ca în toate perioadele bîntuite de febra revoluționară. Partidele de extremă stîngă au, datorită apelului la syndicate, o capacitate superioară în ceea ce privește mobilizarea străzii. Cine confundă însă această mobilitate de trupe cu popularitatea comite o gravă eroare...”

Întreaga perioadă de după această dată și pînă la instalarea guvernului dr. Petru Groza de la 6 martie 1945, care consacra de fapt preluarea puterii de către comuniști, stă sub semnul aceleiași poziții a Partidului Național-Țărănesc. Acesta chema la înțelegere și colaborare, bineînțeles în cadrul diversității de opinii și de poziții, la necesitatea pătrunderii răspunderilor momentului — țara fiind antrenată în războiul antihitlerist care solicita unirea tuturor energiilor și tuturor eforturilor — la realizarea unui climat de stabilitate, singurul pe care se putea edifica o operă constructivă trainică.

După instaurarea, la 4 noiembrie 1944, a celui de al doilea guvern Sănătescu și apoi, în decembrie același an, a guvernului condus de generalul Nicolae Rădescu se spera încă într-o politică de echilibru, de „armistițiu”. De fiecare dată semnele crizei și tensiunile crescînde puse în mișcare de Partidul Comunist spărgeau fragilul echilibru. „Fiecare zi ce trece — se scria în „Dreptatea” la 2 decembrie 1944 — complică situația în loc să o clarifice. Pozițiile se despart, se adîncesc, în loc să se apropie...”. Democrația era supusă in joncțiunilor forțelor de extremă stîngă, care se înălțau pe de o parte pe valul năzuințelor de înnoire ale unor pături, lesne încrezătoare și supuse la nenumărate privațiuni, pe de altă parte pe sprijinul decisiv al forțelor sovietice, sigure pe infailibilitatea lor în zonele peste care se revărsau șirurile nesfârșite ale unei armate victorioase. „Trăim în epoca maximelor confuzii — se scria în „Dreptatea” la 6 ianuarie 1945 — în epoca în care prea puțini au curajul de a se afirma drept ceea ce sunt... Opinia publică este solicitată de tot felul de mani-

festări în care naivitatea unora și arivismul altora se împletesc pentru a servi interese străni”.

Pe bună dreptate partidele din afara F.N.D. îi reproșau acestuia cum de poate să desfășoare o critică acerbă la adresa guvernului din care el însuși făcea parte. Și nu doar formal, sau cu un rol marginal, ci deținând un segment important în cadrul guvernului.

Ofensiva extremei stângi la adresa „reacțiunii”, în numele „forțelor democrației și progresului” dădea în fapt lovituri decisive normelor vieții democratice. De altfel sintagma care definește în istoriografie această perioadă este „lupta pentru putere” — luptă în fapt fără democrație. În februarie 1945 atmosfera politică s-a încins din nou până la incandescență. Dincolo de mitingurile și demonstrațiile zgomotoase organizate de Frontul Național Democrat, de tumultul străzii, de încercările de forță împotriva organelor autorității publice, soldate cu destituirea majorității prefecților, Andrei Ianuarevici Vișinski, simbolul întunecat al represiei staliniste din deceniul al IV-lea, impunea regelui guvernului de „largă concentrare democratică” al lui Petru Groza, la 6 martie 1945. „Noua eră” își inaugura astfel dominația pe care o considera probabil definitivă. Invocând adecvarea la necesitate, înscrierea în logica istoriei, puterea se autogenera prin propria voință.

Între timp, Partidul Național-Țărănesc adusese unele retușuri programului său, liniei sale tactice, în acord cu noile condiții istorice, cu atmosfera de adânci prefaceri din epocă. Ele se regăsesc în *Manifestul-Program* al Partidului Național-Țărănesc din 16 octombrie 1944 și în discursurile lui Ion Mihalache — omul de viziune și de directivă doctrinară al partidului. Importantă este, desigur, și viziunea de ansamblu asupra condiției partidului și a societății românești în noua conjunctură istorică. O societate a echilibrului social, aptă să asigure colaborarea tuturor forțelor active, creatoare ale țării, cu accentul pe factorii muncitori de la orașe și sate. Ca măsuri concrete de reformă partidul înțelegea să procedeze la etatizări treptate „în măsura echipării tehnice a noului stat, în așa fel ca producția să nu fie zădărnicită”, precum și la transformarea marii proprietăți în proprietate țărănească printr-o nouă împroprietărire. Este drept, asupra oportunității și metodelor realizării împroprietăririi existau unele divergențe în cadrul P.N.Ț. Unii membri marcanți ai P.N.Ț., inclusiv G. Tașcă — specialistul în materie economică al partidului — o socoteau oportună după terminarea războiului, astfel ca toți țărani interesați să poată fi „pe fază” în perioada reformei, iar proiectul în sine să fie temeinic fundamentat sub toate aspectele: economic, social și politic.

În martie 1945 așa-zisul „program Hudiță” se considera elaborat. Acest program releva opțiunea pentru proprietatea țărănească, deci implicit pentru expropriere, dar fără a se fi luat măsuri imediate asupra marii proprietăți. Impresia pe care o lasă textele epocii este că în raport cu viforul vremii și cu deschiderea P.N.Ț. pentru nevoile lumii rurale, partidul a fost prins de o anumită inerție. Era, poate, o ripostă la practica radical-revoluționară și violent-ofensivă a P.C.R., poate o lipsă voită de flexibilitate spre a nu alinia Partidul Național Țărănesc la metodele și spiritul acțiunii F.N.D.

Oricum, politica P.N.Ț. în materie de reformă agrară se deosebea atât de „revoluționarismul” politic al guvernului dr. Petru Groza, care acorda reformei mai ales o semnificație conjuncturală de ordin politic, cât și de poziția național-liberalilor care demonstau, invocând criteriile economice, că o nouă reformă

agrară va duce la scăderea puterii productive și a eficienței agriculturii românești (vezi „Națiunea Română”, 11 februarie 1945).

În mare, Partidul Național Țărănesc accentua acum acele deziderate și principii pe care le considera specifice țăranismului ca fenomen organic al vieții noastre politice, iar în modalitatea de a fi a democrației sublinia aspectele și conținuturile sociale. Ideea statului țăărănesc și a cooperăției sunt, bineînțeles, relansate cu vigoare. „Crezul din care am purces în noul program — sublinia la 1 noiembrie 1944 Ion Mihalache — este Statul Național-Țărănesc. Înțelegem prin el, noul stat muncitoresc al viitorului, cu specificul național al muncii românești, al structurilor economice, sociale și spirituale ale națiunii române. Stăm pe baza proprietății individuale în marginile în care e legitimată prin muncă și împlinește funcția socială legată de primatul interesului colectiv . . . Iar în ce privește metoda de guvernare, statul țăărănesc nu poate concepe decât ceea ce au dorit și doresc toți țăranii de pretutindeni: democrația” („Dreptatea”, 1 noiembrie 1944. Considerații similare și la Gh. Zane, în „Țărănismul”, 10 martie 1946).

Evident, în ce privește orientarea țării în raporturile internaționale, P.N.Ț. era sensibil la noii vectori de politică mondială și la situația concretă a României. În paginile presei țărăniste se simt toate menajamentele față de „puternicul vecin de la răsărit” și se subliniază permanent importanța deosebită pe care P.N.Ț. o acordă bunei vecinătăți și colaborării cu U.R.S.S.. P.N.Ț. a ținut să disocieze opoziția sa față de P.C.R., ca problemă internă a realității românești, de atitudinea față de Uniunea Sovietică, problemă de raporturi internaționale. Cui folosea, scria Corneliu Coposu într-un articol din 19 martie 1946 publicat în „Dreptatea”, campania rău intenționată de a prezenta frunțașii P.N.Ț. drept adversari ai Uniunii Sovietice? Evident, continua el, celor care vroiau să dețină monopolul dragostei față de puternicul vecin, devenit demiurg al istoriei sud-est europene, și să beneficieze, în consecință, de pe urma acestui monopol.

Partidul Național-Țărănesc tresărea, bineînțeles, la fiecare semn încurajator al celor două Mari Puteri apusene — Anglia și S.U.A. — spre care se îndreptau speranțele și așteptările sale. Se simte în general o supradimensionare a acestor încurajări. Discursurile lui Churchill din toamna anului 1944 și primăvara lui 1945 arătau clar că interesele strategice ale puterilor occidentale vizând zdrobirea hitlerismului primau față de orice alte considerații, iar atunci când s-a ridicat chestiunea noii conduceri de la Belgrad, omul forte al Angliei sublinia că nu prezintă un interes special cine anume va deține puterea în noua Jugoslavie, sugerând, totuși, o coaliție între Tito și frunțașii politici refugiați în Apus.

Putem înțelege, în acest context, rezultatele moderate ale Conferinței miniștrilor de externe de la Moscova din decembrie 1945 și faptul că după introducerea a câte unui ministru fără portofoliu din partea „opoziției” (P.N.Ț. și P.N.L.) în guvernul dr. Petru Groza acesta a fost recunoscut și de către occidentali. Vântul istoriei bătea, atunci, pentru noi dinspre răsărit . . . Un vânt care îngheța progresiv sevele democrației și parlamentarismului multi-partid.

Pumnul de fier al puterii guvernamentale instaurate la 6 martie 1945 a trebuit totuși să relaxeze întrucâtva condițiile desfășurării vieții politice după hotărârile Conferinței miniștrilor de externe ai Puterilor (încă) Aliate de la Moscova. Cel mai mult de pe urma acestei relaxări a profitat presa P.N.Ț.

și P.N.L. care și-a reluat activitatea. În fața unor atacuri rudimentare și violente din partea presei F.N.D., având ca lait motiv „reacțiunea” pusă în slujba exploatatorilor și intereselor antimuncitorești, presa celor două partide se apăra cu tenacitate și cu sentimentul superiorității adevărilor exprimate. Izbită fără cruțare, „opoziția”, în special P.N.Ț., era sigură pe o adeziune adâncă de mase, pe intuiția și bunul simț al lumii rurale.

Ca întotdeauna puterea atrăgea, evident, ca un magnet. Cedările, dorința de a parveni, un soi de fler culpabil dictând orientări nefirești în raport cu convingerile intime, versatilități îndelung exersate anterior și, de ce să nu spunem, și buna credință a unora care tindeau efectiv spre o lume nouă au făcut să crească vertiginos numărul celor care gravitau în jurul P.C.R. și al F.N.D.

Rănila războiului adunaseră destule frustrări și suferințe, iar comuniștii se relevau cumva ca justițiarii de drept ale acestora. Trebuie ținut seama și de faptul că sindicatele erau captate, în bună măsură, prin liderii lor, de F.N.D. Politizarea sindicatelor a fost o realitate, deși membrii de rând nu se dădeau în vânt după politică.

Spre deosebire de Franța sau Italia unde ascensiunea comuniștilor era legată de procese specifice altor structuri sociale și de renovarea democratică a societății pe care comuniștii o promiteau, nefiind la putere și părând deci credibili în propaganda lor, aici, în România, practica comunistă discreditase serios ideea, iar structurile agrar-țărănești erau aproape impermeabile ideii înseși. Grija P.N.Ț. era în această vreme de a-și strânge rândurile și a-și păstra adeziunea. Partidul n-a evitat însă unele frământări interne. (Vezi de ex. „Ardealul”, 18—20 ianuarie 1945). Din el s-a desprins aripa lui Anton Alexandrescu „adoptată” de F.N.D. (februarie 1945), care miza pe o fractură adâncă în Partidul Național-Țărănesc. Doctorul Nicolae Lupu, supralicitând la rândul ei elanurile sale democratice, s-a desprins și el de P.N.Ț. (6 ianuarie 1946), alcătuind Partidul Țărănesc Democrat și dresând în coloanele gazetei „Aurora” un atac puternic mai ales la adresa lui Iuliu Maniu care îmbina în mod paradoxal, după d-rul Lupu, imobilismul și imprezizibilitatea. Nici aripa Anton Alexandrescu, nici Partidul Țărănesc Democrat n-au provocat însă spărtura iremediabilă a P.N.Ț. pe care probabil se sconta.

O lume profund rurală, atașată tradiției și adulmecând viforul transformărilor viitoare în chemările de sirenă al F.N.D. rămânea în fond statornic alături de P.N.Ț.

Întreaga vară și toamnă a anului 1946 a fost dominată de campania pentru alegerile din 19 noiembrie 1946. În România modernă, cu puține excepții, alegerile n-au excelat prin corectitudine. Desfășurarea campaniei, neajunsurile legii electorale, carențele grave la înscrierile în listele electorale și presiunea extraordinară desfășurată de guvern, de forța publică, de aparatul represiv și demonstrațiile în favoarea F.N.D. nelinișteau cercurile conducătoare și de presă ale Partidului Național Țărănesc. Se credea, totuși, cu putere, în verdictul alegerilor și în caracterul lor de instrument al democrației. Erau un punct al speranței, al șansei ultime a promovării unui regim de libertăți politice în țară. De fapt alegerile însemnau ultimul fort al luptei dintre alternativa democratică și cea totalitară. Încă la 25 septembrie 1944 expunând un fel de „credo” al partidului în noua epocă, deschisă prin actul de la 23 August, ziarul „Dreptatea” scria: „Ceea ce înțelegem noi prin democrație este în primul rând libertatea civică, în cadrul adevăratei și disciplinei consimțite, față de ideea de stat român. Om liber în țară liberă: iată lozinca democrației, așa cum

o înțelegem noi. Detestăm dictatura celor puțini asupra celor mulți și a celor mulți asupra celor mai puțin numeroși, socotindu-le deopotrivă de falsificate o noțiunii de viață” (articolul *Democrația românească* al lui Corneliu Coposu). Paradoxul situației de după 23 August 1944 consta în faptul că P.C.R. care viza dictatul propriei puteri își situa activitatea sub semnul cuceririi „adevăratei democrații”, a instaurării democrației reale, nu a „falsei”, formalei democrații. Decriptarea acestui mod de a instaura o dictatură sub lozincile democrației a fost întreprinsă nu o dată de presa țărănistă. „Cel mai însemnat și cel mai periculos efect al guvernării F.N.D. — se scria într-un articol din 28 septembrie 1946 în ziarul „Dreptatea” — va rămâne, la facerea tuturor bilanțurilor, compromiterea ideii democratice în mase... Va rămâne, legată de regim, o noțiune peiorativă a democrației... Dacă pentru unii doctrinari există două feluri de democrații, cea politică și cea socială, pentru omul din mulțime s-a născut — fruct al experienței — un al treilea fel, și anume al dictaturii camuflate...”.

Pe acest teren și în circumstanțele în care Partidul Comunist Român vedea în democrație o formă care dădea expresie generalizată puterii unei clase, prezentând propria dictatură ca imperiu al „democrației celor mulți” s-au desfășurat alegerile din 19 noiembrie 1946. Oricât de alterate ar fi fost de putere, opoziția spera totuși că se vor păstra în limite care să le asigure caracter de confruntare. În realitate, ele au fost falsificate într-o asemenea măsură încât s-au transformat într-o tragică farsă în care se juca destinul viitoare evoluții politice a țării. Nici un istoric autentic, mai ales dintre cei care au trăit momentul, nu cred că a avut curajul să vorbească despre „victoria” Blocului Partidelor Democratice în alegeri.

Cu răsuflarea tăiată, în ciuda tuturor ingerințelor și mistificărilor, oamenii așteptau rezultatul alegerilor, siguri pe victoria opoziției, în special a P.N.Ț., locomotiva în fapt a mișcării de opoziție. După două zile de așteptare rezultatul a căzut ca un trăznet. Blocul Partidelor Democratice și Mădoszul care sateliza de fapt în jurul B.P.D. și-au atribuit aproape 80% din voturi.

Ar fi inutil să se caute modalitățile de mistificare la nivelul circumscripțiilor electorale locale sau județene. Rezultatul s-a stabilit, mai mult ca sigur, la Comisia Centrală Electorală. Maselor li s-a dat nu ce au vroit, ci, potrivit opticii comuniste, ceea ce aveau nevoie să li se dea. Ideea necesității istorice devenise formulă acoperitoare a intereselor de putere.

Fruntașii politici ai opoziției, dar și marea masă a simplilor cetățeni au rămas stupefiați. Pe lângă declarațiile și manifestările de protest (vezi, de exemplu, *Rezoluția Comitetului Executiv al P.N.Ț.* publicată în „Țărănismul”, din 15 decembrie 1946) frunțașii politici ai opoziției, publiciștii și purtătorii de cuvânt ai formațiunilor țărăniste și liberale au pus o stăruință aparte în a dezvălui semnificația mării mistificări. Din păcate din colecția ziarului oficial al P.N.Ț. de la Biblioteca Academiei Române lipsesc numerele dintre 17 și 23 noiembrie. Numerele existente dinainte și de după votare sînt însă concludente. „Mărturisesc deschis — scria N. Carandino la 29 noiembrie 1946 în „Dreptatea” — că în marea noastră naivitate n-am crezut până în ziua de 19 noiembrie că Partidul Comunist Român va comite și va gira mistificarea”. Prin aceasta, sugera articolul, frunțașii săi și-au semnat verdictul moral. S-au lipsit de nimbul martirajului și de autoritatea morală a rezistenței, devorați de setea puterii publice.

De atunci înainte stigmatul lipsei de legitimitate îi va urmări, în adevăr, mereu, fără s-o mai poată recupera vreodată, chiar dacă au mers în căutarea ei până spre umbrele lui Burebista și Decebal.

De acum Partidul Național-Țărănesc nu mai avea ce pierde simțind că se apropie prăbușirea și demolarea sa. În lunile următoare, împotriva puterii brutale și opresive, țărăniștii au îndreptat filipice demne de curajul disperării.

Partidul Comunist și guvernarea urmăreau de acum decapitarea totală a P.N.Ț. În ciuda atacurilor tot mai dure, mai lipsite de scrupule și mai cinice, P.N.Ț. căuta să reziste, să riposteze pe cât posibil, deși nu mai putea să organizeze întruniri, să păstreze contacte vii cu simpatizanții. Legăturile cu reprezentanții ambasadelor engleză și americană deveniseră și ele tot mai dificile și fără efecte practice, deși în vara anului 1947 reprezentanții Angliei și S.U.A. au făcut intervenții în apărarea partidelor istorice. Suficiente pentru a întreține speranțe, dar nu pentru a răsturna situații. Cunoscutul „episod de la Tămădău” din vara anului 1947, regizat de fapt de factorii puterii, a fost folosit de aceștia pentru a zdrobi Partidul Național Țărănesc și a distruge fizic, în perspectivă, pe fruntașii săi. (Vezi N. Carandino, *Noapți albe și zile negre*, București, 1992, p. 291—310). Uzurparea puterii și prigonirea dictatorială a fruntașilor țărăniști, ca și a tuturor celor socotiți ostili liniei comuniste, au creat între P.N.Ț. și P.C.R. o fractură și o adversitate cum nu a fost niciodată în trecutul vieții politice românești.

Cei trei ani de acțiune, de luptă și de eforturi zbuciumate ale P.N.Ț. din 1944—1947 sunt organic legați de activitatea anterioară dintre 1918—1938 a acestuia, ca și de inițiativele și atitudinile partidului din anii războiului.

Totul este ca astăzi P.N.Ț.C.D. să dețină cheia potrivită pentru a găsi în activitatea și tradiția partidului de până la 1947 surse pentru mișcarea sa prezentă și pentru nevoile și exigențele societății românești de la sfârșit de veac.

LE PARTI NATIONAL-PAYSAN ET SA DOCTRINE ENTRE 1944—1947

Résumé

L'histoire du Parti National-Paysan prise dans son entier a sollicité une grande concentration d'efforts et d'énergies. Des efforts dans l'action d'affirmation et d'ascension dans la vie politique, des efforts d'ordre doctrinaire pour la structuration d'une tactique et d'un programme adéquats par rapport aux courants sociaux qu'il représentait, des efforts dans une période marquée par une crise économique profonde pendant la période de son gouvernement 1928—1933. Ni les années du gouvernement libéral (1934—1937), ni celles de la dictature royale (1938—1940) ou du régime dictatorial d'Antonescu (1940—1944) n'ont épargné ou allégé la tâche du Parti National-Paysan dont les leaders se sentaient responsables envers le destin du pays.

Mais la période la plus dramatique dans l'existence du Parti National-Paysan fut marquée par les années 1944—1947 lorsque, à la suite de l'Acte du 23 Août 1944, le Parti National-Paysan avait mis ses espoirs dans l'ouverture d'une durée féconde de création historique. Notre article présente le

statut du Parti National-Paysan dans le contexte politique roumain de 1944—1947. En débutant comme force politique fondamentale du Bloc National Démocrate qui s'était institué en visant le renversement du régime dictatorial du général Antonescu, le Parti National-Paysan devint la première formation à s'opposer à l'instauration du régime de dictature communiste après le 6 mars 1945. Le texte essaie de faire ressortir les contenus et les sens de certaines démarches et actions du Parti National-Paysan, ainsi que son horizon conceptuel, dans un contexte historique nouveau, dans lequel l'idée démocratique se trouvait mise au premier plan.

TENTATIVE DE RAPT TERITORIAL ȘI DE SOVIETIZARE A REGIUNII MARAMUREȘ ÎN ANII 1944 – 1945

FLORIN MÜLLER

În istoria secolului al XX-lea zonele cu puternice minorități din Europa Centrală, Estică precum și regiunea balcanică au fost și sunt încă puternice focare de tensiuni politice (subsumând aici și aspectul etnic), sociale, economice, militare și spirituale. De aceste tensiuni încearcă să se folosească marile puteri din zonele amintite pentru promovarea intereselor lor de stat. Uneori interesele de stat se cuplează cu cele ideologice (cum ar fi, spre exemplu, sprijinirea intereselor slovace și croate de către Germania nazistă, dar de cele mai multe ori interesele rațiunii de stat trec înaintea celor ideologice, estompându-le, sau dându-le un alt conținut.

Dacă din punctul de vedere al structurii socio-profesionale a populației românești se poate aprecia că intelctualitatea și țărănimea au fost grupurile cu gradul cel mai ridicat de adversitate față de comunism, din punct de vedere geografic, ca zone ale rezistenței anticomuniste, predomină cele muntoase (Făgăraș, Vrancea, Munții Semenic, Apuseni, etc.).

Eliberarea Transilvaniei de N-V nu a fost urmată și de o preluare integrală a conducerii acesteia de către România. La 24 octombrie 1944 s-a instalat în partea de N-V a Transilvaniei administrația militară sovietică. Prefecți și primari români au funcționat în județele Ciuc, Mureș, Odorhei și Trei Scaune în intervalul cuprins între a doua jumătate a lunii octombrie 1944 până la 10–14 noiembrie același an. În județele Sălaj și Someș, aceștia și-au exercitat atribuțiile doar câteva zile. I. I. Nistor apreciază că în Bihor, Cluj, Maramureș, Năsăud, Satu-Mare nu s-a produs nici măcar un început de instalare¹. Totuși în Maramureș a existat o dualitate a puterii, elementele ucrainiene încercând, și reușind pentru un timp, să îndepărteze autoritatea superioară românească.

Maramureșul reprezintă o regiune muntoasă aparte cu caracteristici distincte față de regiunile mai sus amintite, în privința rezistenței anticomuniste. Aceste caracteristici sânt determinate de situarea acestei regiuni istorice la frontieră și de conținutul extern al forțelor care au provocat acțiunea de sovietizare și de anexare. Dacă în restul țării ascensiunea forțelor comuniste locale (fără a fi neapărat și de origine românească) și intervenția grosolană a ocupantului sovietic au primit replici disperate din partea populației, sau au fost semnalate — uneori cu amărăciune — chiar de factori

¹ I. I. Nistor, *Constituirea și activitatea Comisariatului pentru administrarea Transilvaniei eliberate (octombrie 1944 – martie 1945)*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXVI, 1983–1984, Edit. Academiei, extras, p. 491–498.

politici locali, în cazul Maramureşului încercarea de rapt teritorial și de sovietizare declanșată de elemente românofobe ucrainiene, a primit o replică mai categorică din partea unor lideri români, precum Lucrețiu Pătrășcanu, care înțelegeau totuși prioritatea intereselor naționale în fața obedienței în fața ocupantului sovietic. Este greu de precizat în stadiul actual al cercetării resorturile care au determinat stoparea de către autoritățile sovietice a acțiunii secesioniste îndreptată asupra Maramureşului, factorii care au determinat neîmpărțășirea de către această zonă de nord a țării noastre a soartei Ucrainei Subcarpatice care a fost anexată de Uniunea Sovietică de la Cehoslovacia, după ce aceasta o mai pierduse odată în anii 1938—1939 în favoarea Ungariei horthyste.

Ceea ce este dovedit în urma analizelor efectuate este faptul că acțiunea secesionistă din Maramureș s-a exercitat într-o regiune a României izolată de restul țării, cu grave probleme social-politice materializate în precaritatea standardului de viață și în afluxul de elemente ucrainiene în administrație. Chiar dacă situația economică a României era pe ansamblu extrem de grea, dificultățile fiind generate de operațiunile militare, de pagubele provocate de ocupantul sovietic, precum și de aplicarea prevederilor Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944, totuși autoritățile românești au înțeles să ajute material Maramureșul încercând să evite motive obiective pentru permanentizarea tensiunilor interetnice. Autoritățile ucrainiene, sprijinite din umbră de cele de la Moscova au provocat numeroase tulburări în Maramureș în perioada dintre toamna anului 1944 — primăvara anului 1945, al căror ecou și efect a continuat să acționeze și în anii următori.

După eliberarea Maramureşului de către trupele româno-sovietice la mijlocul lunii octombrie 1944 orașul Sighet a fost guvernat de un comitet de coaliție² cuprinzând reprezentanți ai Frontului Național Democratic și reprezentanți ai partidelor istorice care se opuneau tendințelor secesioniste promovate de elementele ucrainiene din F.N.D. Primar al orașului Sighet a fost ales juristul Teofil Borca, membru al Partidului Național-Liberal.

Pe data de 20 ianuarie 1945 elementele secesioniste au ținut un miting la Sighet, unde au luat parte cel puțin 300 de persoane, în principal ucrainieni³. Cuvântările au fost ținute de liderul comunist ucrainean Ioan Odovichuck, și de un maior N.K.V.D. Svetchnikov. În manifestul prezentat la acest miting aceștia au declarat Maramureșul parte a Ucrainei Sovietice.

² Arhiva Istorică Centrală (în continuare se va cita A.I.C.), fond Microfilme S.U.A., rola 668; Raport al Biroului de Servicii Secrete către Misiunea britanică de la București.

³ Statistica populației din județul Maramureș, conform recensământului populației ținut la 1 ianuarie 1945, aflată în Raportul Prefecturii județului Maramureș din data de 12 aprilie 1945 cu privire la situația din județ la data reînălării administrației române în județ, dă următoarele cifre privitoare la numărul difeitelor grupe de populație:

Români	— 99796
Ruteni (ucrainieni n.n.)	— 23790
Maghiari	— 9174
Germani	— 1416
Evrei	— 464
Slovaci	— 120
Țigani	— 183
Alte naționalități	70
Total	— 135013

Raportul se găsește în A.I.C., fond Ministerul de Interne Direcția Administrației de Stat (în continuare se va cita fond M.I.D.A.S.), dosar 7/1945, p. 11).

Locuitorii oraşului Sighet au fost solicitaţi să dea semnături în favoarea unirii cu Ucraina⁴. Conform celor aflate de agenţii britanici de la primarul Borca care a părăsit Maramureşul la 7 martie 1945, căpitanul sovietic Davidenko a sosit la Sighet în timpul mitingului şi l-a informat pe prefectul Teodor Bocotei, că Maramureşul a devenit parte a Ucrainei Carpatice şi că el trebuie să plece. Prefectul şi corpul său de 12 consilieri au fost forţaţi să semneze manifestul care sprijinea „unirea”.

Consiliul F.N.D.⁵ a convocat o întrunire în ziua de 27 ianuarie. Înainte de aceasta toţi românii din Consiliul U.D.R. (Uniunea Democratică Română) cunoscuţi ca adversari ai Unirii au fost avertizaţi că dacă nu vor accepta propunerile formulate de F.N.D., vor fi arestaţi. La întrunirea consiliului F.N.D. unde a luat parte şi maiorul N.K.V.D. Svetchnikov s-a obţinut votarea „unirii” Maramureşului cu Ucraina Carpatică.

Un alt miting proucrainian a fost ţinut la 28 ianuarie 1945⁶ şi a atins conform estimărilor ziarului „Poporul” o audienţă de 2500 de persoane. Odovichuck, deschizând mitingul în numele Frontului Naţional Democrat declară că oraşul Sighet „unit în dezideratele sale, urmează exemplul Ucrainei Subcarpatice, de a fi anexat la Republica Sovietică Socialistă Ucraineană”. Iuliu Hodor, medic român, care pare să fi acţionat sub presiune, de asemenea a vorbit în favoarea „unirii”. La miting s-a adoptat o rezoluţie afirmând că manifestul secesionist a fost semnat de peste 8000 de locuitori dintr-un oraş de 13000 de locuitori. Punctul central al programului a fost citirea şi adoptarea unui lung mesaj adresat lui Stalin şi conducătorului Ucrainei Sovietice îndemnându-i să încorporeze Maramureşul la fel ca şi Ucraina Carpatică în frontierele sovietice. Un alt rezultat al mitingului din 28 ianuarie 1945 a fost alegerea unui nou consiliu oraşenesc compus din 32 de membri, în principal ucrainieni şi unguri, care au luat locul vechilor consilieri, aceştia fiind daţi afară. Acest fapt ne îndreptăţeşte să credem că administraţia superioară locală românească a fost instalată după 18 octombrie 1944 şi a funcţionat până la sfârşitul lunii ianuarie 1945. Cadrele mijlocii şi mici ale administraţiei n-au putut fi înlocuite de elementele ucrainiene. S-a reuşit folosirea limbii române ca limbă oficială de corespondenţă precum şi metoda de lucru românească, situaţie cauzată conform raportului Prefecturii judeţului Maramureş din 12 aprilie 1945 credinţei şi conştiinciozităţii funcţionarilor aflaţi în serviciu. Credem că mai degrabă autorităţile ucrainiene n-au avut timpul material necesar pentru o acţiune de epurare totală⁷.

Conform relatărilor furnizate de Hodor agenţilor (sau agentului) britanici direct sau prin intermediari⁸, ofiţerul rus Davidenko i-a cerut să devină membru în noul consiliu pentru a salva aparenţele. Hodor i-a răspuns că el acceptă împotriva voinţei sale sub ameninţarea lichidării familiei sale. Noul consiliu formează un comitet de 15 persoane pentru a analiza problemele municipale referitoare la oraşul Sighet. Acest mic comitet a ales un preşedinte ucrainian şi doi vicepreşedinţi, dintre care unul a fost numit

⁴ A.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 668.

⁵ Hoover Institution Archives, fond Dimitri G. Popescu, box no. 1, raport din 8 martie 1945; informaţiile provenite din aceste arhive le deţinem prin bunăvoinţa dlui profesor Florin Constantiniu (în continuare se va cita H.I.A.).

⁶ A.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 668.

⁷ A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 7/1945, p. 12.

⁸ A.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 668.

Hodor. Ofițerii cooptează trei membrii ai comitetului de 15, și, de data aceasta omițându-l pe Hodor, alcătuiesc un comitet de cinci însărcinat cu problemele zilnice ale conducerii orașenești.

Odată cu instalarea noii administrații, Odovichuck a declarat: „De acum noi aparținem Ucrainei Subcarpatice rusești”⁹.

Mobilizând țărani ucrainieni ai Maramureșului¹⁰ în ziua de 4 februarie 1945, secesioniștii țin un miting de 425 de delegați pentru a organiza un comitet pentru administrarea Maramureșului ca întreg și a ratifica decizia luată la 28 ianuarie. Ca principal vorbitor, Odovichuck a apăsă asupra „trecutului slav” al Maramureșului. Deși el a denunțat regimul românesc interbelic pentru „politica sa antiucrainiană” (sic), el nu a făcut nici o referință la conducerea mai recentă maghiară asupra nordului Transilvaniei (1940—1944). După discursurile exprimate de un număr de delegați, participanții la miting au votat trimiterea unui alt mesaj lui Stalin, precum și conducătorului Ucrainei Sovietice, Nikita Hrușciiov, exprimând dorința Maramureșului ca întreg „să se unească pentru totdeauna la pământul natal și la mama patrie”, Ucraina Sovietică. Trebuie notat că textul acestor două mesaje paralele au dat o cifră de 30000 pentru populația ucrainiană cu 10000 mai mult decât recensământul din 1930, cu o completă desconsiderare a elementului românesc. După alegerea unui consiliu județean de 32 de membri, delegații au ales un comitet mai mic pentru conducerea treburilor interne ale județului, cu Odovichuck ca președinte.

Printre ordinele date de Odovichuck au fost acelea privind desfășurarea afacerilor în limba ucrainiană, deși permiteau folosirea termenilor și în alte limbi. Un alt ordin reamintea publicului că rublele, precum și pengö emiși de Armata Roșie, trebuiau să fie acceptate la o rată fixă de schimb. Cu privire la problema limbii în școli, se anunța inaugurarea școlilor ucrainiene, și obligativitatea pentru școlile române și maghiare de a dedica studiul limbii ucrainiene șase ore pe săptămână. Copiii români trebuiau să învețe trei ore pe săptămână în școlile ungeresti, în timp ce copiii ucrainieni dedicau două ore pe săptămână atât limbii maghiare, cât și limbii române. Ca steag oficial Maramureșul a adoptat steagul roșu cu scera și cioacanul purtând sloganul: „Viață lungă unirii Maramureșului cu Ucraina Sovietică”.

La sesiunea din 26 februarie 1945 Consiliul județean a decretat o reformă agrară care trebuia făcută în conformitate cu procedura din Ucraina Carpatică. Toate pământurile aparținând ungerilor și germanilor care au fost evacuați odată cu retragerea trupelor inamice trebuiau să devină obiect de confiscare. Cetățenilor li s-a reamintit datoria lor de a ajuta Armata Roșie prin muncă să reorganizeze căile de comunicații. Un avertisment a fost dat acelor care ar fi încercat să se sustragă acestui serviciu, comițând astfel un sabotaj. În legătură cu aceasta iarul „Poporul” din 28 februarie 1945 remarca că „este mai convenabil să lucrezi aproape de casă, decât să fii deportat de lângă propria familie”.

⁹ Ibidem, sursă OSS secretă, 2 aprilie 1945.

¹⁰ „Ucrainienii sunt un element rural. Ei seamănă mult cu țărani români; ei au același spațiu de locuit, aceleași moravuri, aceeași religie (ortodoxă); singură limba îi desparte”, apud *Les minorités ethniques en Europe Centrale et Balkanique, études et documents*, serie B—1, 1946, Presses Universitaires de France, Institut National de la Statistique et des études économiques, p. 64.

Reacția cercurilor patriotice românești nu s-a lăsat mult timp așteptată¹¹. Conducătorii români au decis să convoace o întrunire în cursul căreia populația județului să-și exercite dreptul de a hotărî singură asupra viitorului ei. Ideea unei astfel de întruniri a fost de asemenea sugerată și de maiorul sovietic Emil Zaharcenco, trimisul Comisiei Aliate de Control, care a cerut ca delegații români să dovedească că reprezintă într-adevăr majoritatea populației. Înaltul Comandament Sovietic înștiințat în prealabil de întrunirea proiectată pentru ziua de 5 martie, s-a declarat verbal de acord. Totuși aflând de numărul ridicat de români care ar fi dat urmare chemării conducătorilor săi, și în urma insistențelor conducătorilor ucrainieni, sovieticii au comunicat refuzul lor cu privire la întrunirea din 5 martie. Între timp un număr de demonstranți plecaseră deja către Sighet. Conducătorii români au făcut numeroase intervenții pentru anularea primei decizii sovietice, însă fără nici un rezultat. Spre a evita incidentele și pentru a da ascultare ordinelor Înaltului Comandament Sovietic, s-a hotărât ca adunarea să fie contramandată. Au fost trimiși imediat curieri care să iasă în întâmpinarea coloanelor de demonstranți la Bârsana și să le întoarcă din drum. Totuși un mic număr de demonstranți și-a continuat drumul și a ajuns la marginea orașului Sighet în zorii zilei de 5 martie. Aici, fără să se fi dedat la vreun act de provocare, demonstrații au fost primite cu salve de pușcă trase în aer de către soldații sovietici, iar miliția ucrainiană a deschis foc asupra lor. Doi demonstranți au fost omorâți, iar alți trei au fost răniți.

După ce au auzit despre cele întâmplate, conducătorii români s-au dus la locul incidentului, însă nu au mai găsit acolo pe nimeni, deoarece demonstrații văzând că autoritățile sovietice interzic manifestația, s-au reîntors la casele lor. Aceștia aveau dispoziții stricte să nu nesocotească ordinele autorităților sovietice.

Iuliu Ardeleanu, preot în comuna Șugatag, Titus Berinde, preot, profesorul Iuliu Epure, Lupuțiu Paul, Petre Mihalyi, fost prefect, dr. Eugen Salca, Mihai Ghera, Vasile Nistor, Gh. Oroș și un mare număr de alți români au fost arestați în aceeași zi la amiază de către Miliția ucrainiană și de autoritățile militare sovietice. În cursul aceleiași nopți, Miliția ucrainiană s-a deplasat la locuințele lui Petre Mihalyi, dr. E. Salca și P. Lupuțiu, unde nu se aflau decât câteva femei, și sub pretextul de a face o percheziție le-au jefuit de toate obiectele de valoare, haine, rufărie, etc.

Trebuie specificat că toți cei care au fost arestați de Miliția ucrainiană fuseseră arestați de autoritățile germano-maghiare la 24 august 1944, după ce România a întors armele împotriva Germaniei. După 7 zile cei de mai sus nu fuseseră încă eliberați și nici măcar interogați.

Abuzurile autorităților ucrainiene au provocat chiar și retragerea unor membri și conducători de frunte ai Partidului Comunist ca Ernest Fisch, Vasile Lerima, foști președinți ai Partidului, și A. Kaufmann, I. Moiş, etc., membrii marcantă ai Partidului și ai Biroului Politic al Poliției.

Tentativa secesionistă ucrainiană nu a avut însă succes. Pe data de 9 aprilie 1945¹² a fost reintrodusă administrația românească. O sursă OSS din 25 aprilie 1945¹³ transmitea că ofițerii sovietici au trimis înapoi în Ucraina Carpatică pe cei care au încercat să reactiveze mișcarea secesionistă.

¹¹ H.I.A., informații suplimentare primite la București la 19 martie 1945.

¹² A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 19/1945, p. 220.

¹³ A.I.C., fond Microfilme S.U.A., rola 668, p. 9.

În aceeași zi cu reinstaurarea administrației românești în Maramureș, premierul cehoslovac Zdenek Fierlinger a afirmat public că propunerea pentru încorporarea Ucrainei Carpatice la Ucraina Sovietică a fost luată „de noi în conformitate cu voința populației ucrainiene a Ucrainei Carpatice în mod democratic și în deplină prietenie între Cehoslovacia și Uniunea Sovietică”¹⁴.

În ziua de 29 iunie 1945 între Cehoslovacia și URSS s-a încheiat un tratat prin care statul cehoslovac a consimțit la cedarea Ucrainei Carpatice Uniunii Sovietice¹⁵. Este totuși dificil de apreciat dacă acest succes poate fi pus la baza stopării de către Uniunea Sovietică a acțiunii secesioniste din Maramureș.

Guvernul român a încercat într-un proiect de memoriu, pe baza schimburilor de populație specificate în tratatul sovieto-cehoslovac, o rezolvare radicală a problemei ucrainiene din Maramureș, propunând Uniunii Sovietice încheierea unui acord pentru schimbul global al românilor din Ucraina Transcarpatică (în text) cu ucrainenii din Maramureșul românesc, sau pentru acordarea reciprocă a dreptului de opțiune în favoarea acestor două grupuri de locuitori, în condițiile stabilite între URSS și Cehoslovacia, condiții care specificau libertatea de opțiune. Guvernul român a încercat să obțină din partea guvernului sovietic demontarea și transportarea în România a vechilor biserici de lemn românești din Ucraina Transcarpatică împreună cu icoanele, cărțile liturgice, obiectele de cult, ale bisericilor precum și veșmintele preoților. Guvernul român declara că este dispus a exporta dacă guvernul sovietic o cerea, echivalentul în m³ a materialului lemnos al acestor biserici.

Comisia română pentru studiul problemelor Păcii, condusă de Eugen Filotti, într-un proiect înaintat la 8 august 1945 vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Gheorghe Tătăărăscu¹⁶ s-a declarat favorabilă extinderii dreptului de opțiune la totalitatea minorității ucrainiene din România dacă guvernul sovietic ar fi admis trecerea în România „de români” (sic) din Bucovina de Nord și din comunele din regiunea Herța; „întrucât Bucovina de Nord și ținutul Herța nu au aparținut niciodată, înainte de 1940 Rusiei, prezentarea unei cereri de transfer a Românilor din acele ținuturi, independent de chestiunea românilor din Basarabia, ar putea fi încercată, în cazul că frontiera din 1940 ar rămâne definitivă”¹⁷.

Dificultățile create Maramureșului n-au încetat odată cu stoparea acțiunilor deschise prosecesioniste. S-a trecut la încălcări de frontieră și jafuri pe seama ciobanilor români. Astfel, în ziua de 28 iunie în raza hotărului comunei Borșa Maramureș au apărut 10 indivizi în uniformă sovietică înarmați și au ridicat 48 de cornute mari și oi, precum și 6 păstori, dispărând cu toată prada peste frontieră¹⁸.

Se crease o situație anormală prin solicitarea de posturi administrative de către elemente ucrainiene de dincolo de frontieră, care nu cunoșteau limba

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare se va cita A.M.A.E.), fond Conferința de pace de la Paris 1946, vol. 127, p. 59.

¹⁶ Ibidem, p. 79.

¹⁷ Ibidem, p. 81.

¹⁸ A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 16 1945, p. 14. Telegrama Prefecturii județului Maramureș către Ministerul de Interne din 8 iulie 1945.

română¹⁹. Funcționând inițial ca diurniști, aceștia fuseseră concediați, pe motiv de economii bugetare, de către Ministerul de Interne. Frontul Național Democratic propunea reprimirea acestora, prin angajarea cu contract, sau prin obținerea naturalizării conform Legii pentru dobândirea cetățeniei române. Partidul Comunist a cerut ulterior în ședința Comisiei Consultative Politice a județului Maramureș din 28 august 1945 să fie dat un ordin circular tuturor autorităților polițienești, administrative și Legiunii de Jandarmi, că este cu desăvârșire interzis autorităților de a cerceta originea etnică a locuitorilor, Consiliul hotărând a se da un ordin circular în acest sens pe baza articolului 2 din Decretul Lege pentru Statutul minorităților²⁰, fapt ce sporea confuzia și bloca mai buna proporționare a personalului administrativ, atât timp cât „contrar spiritului democratic”²¹, populația românească nu avea un număr corespunzător de funcționari români.

Deși lipsa de funcționari publici constituia o realitate, cel puțin pentru problema identificării și inventarierii bunurilor inamice care cădeau sub prevederile articolului 8 din Convenția de Armistițiu²², totuși, prevalându-se de declarațiile de la Cluj ale primului ministru, dr. Petru Groza, administratorul financiar al Maramureșului, Mircea Ștefănuț, declara în ședința Consiliului de Colaborare al județului Maramureș din 21 iulie 1945 că „statul român nu-i azil, nici spital sau vreo instituție de binefacere ca să preia elemente care nu sunt bune în altă parte și de care statul român nu se poate folosi, întrucât nu știu nici românește și în unii nu putem avea nici chiar încredere”²³. Pentru a stopa aflulul de elemente ucrainiene și maghiare în posturile administrative, funcționarul român a făcut referire directă la penetrarea organizațiilor democratice (de fapt de orientare comunistă) de elemente fasciste și iredentiste. „Avem în Maramureș — spunea Mircea Ștefănuț — 23000 de ucrainieni, dar avem tot pe atâția români dincolo de Tisa (24000) și întrebăm câți funcționari români sunt folosiți în administrație pentru românii de dincolo de țară?”²⁴.

Dincolo de aspectele legate de „politica de cadre” din serviciile administrative, mai importante sunt cele legate de izolarea în care se găsea Maramureșul, lipsind²⁵ o legătură de cale ferată între Sighet-Halmeu, precum

¹⁹ Ibidem, dosar 19/1945, p. 221—222. Proces-verbal încheiat în ședința Consiliului de Colaborare al județului Maramureș în ziua de 21 iulie 1945.

²⁰ Ibidem, p. 172.

²¹ Ibidem, p. 222.

²² Ibidem, dosar 32/1945, vol. 1, p. 1.

²³ Ibidem, dosar 19/1945, p. 222.

²⁴ Ibidem. Problema nu a fost rezolvată favorabil pentru partea română căci din 14 persoane numite ca organe de control cetățenesc pentru Sighet prin decizia din 28 noiembrie 1945 a Ministerului de Interne doar două persoane erau de origine română (A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 52/1945, p. 180). Chiar dacă posturile acestea nu erau remunerate se poate observa politica filominoritară a Ministerului de Interne condus în acea vreme de Emil Bodnăraș. Interesant este de remarcat și indecizia politicii comuniste în problema națională, căci considerațiile lui Mircea Ștefănuț nu apar incriminate în raportul Comitetului raional Maramureș al Partidului Comunist către Comitetul Central al Partidului Comunist din România, ci sunt considerate „centre ale reacțiunii românești din regiunea noastră”, dcar Episcopia Romano-Unită, și grupul manist condus de avocatul Alexandru Miclea, care a și fost de altfel arestat. Grupul manist era acuzat că a folosit recruți beți împotriva populației maghiare (A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 11/1945, p. 56).

²⁵ A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 19 1944—1945, p. 190.

și Baia Mare—Firiza—Ocna Șugatag—Sighet²⁶, Maramureșul din punct de vedere al comunicației pe C.F.R. fiind „complet izolat de restul țării”²⁷.

Aprovizionarea orașului Sighet (și implicit a regiunii depresionare) se făcea cu mijloace cu tracțiune animală sau mecanică, [fie pe ruta Satu Mare—Negrești—Sighet, sau pe ruta Baia Mare—Sighet.

Prin telegrama trimisă de Lucrețiu Pătrășcanu²⁸ și prin nota telefonică nr. 1039 din 30 iulie 1945 a Comisiei Aliate de Control, Maramureșul era scutit de a da cote părți în contul Armistițiului. Au fost făcute de către guvern investiții în valoare de 300 milioane lei în mărfuri pentru Maramureș²⁹: hîrtie pentru ziar, cărți de școală, științifice și literatură, zahăr, medicamente³⁰, făină³¹, bumbac, unelte agricole, pânzeturi, stofe, săpun, opinci, petrol, benzină, porumb, orez, tacâmuri, chibrituri³².

Recunoscătoare, organele locale maramureșene l-au proclamat pe Lucrețiu Pătrășcanu cetățean de onoare al orașului Sighet³³, s-a hotărât înființarea Ateneului popular Lucrețiu Pătrășcanu³⁴.

Încercarea autorităților românești de a rezolva problemele economico-sociale ale Maramureșului s-au lovit atât de opacitatea și ostilitatea Ucrainei Carpatice, cât și de aceea a iredentismului maghiar și ucrainian local. Co-

²⁶ A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 44/1945, p. 109—110. Proces-verbal încheiat în ședința Consiliului de Colaborare al județului Maramureș în ziua de 31 iulie 1945.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Atitudinea deschis favorabilă apărării intereselor românești este o constantă a activității politice a lui Lucrețiu Pătrășcanu în anii 1945—1946. Astfel în cuvântarea intitulată „Problemele Ardealului de Nord” rostită în ziua de 13 iunie 1945 în sala Colegiului Academic din Cluj, publicată în „Scântea”, anul 2, nr. 253 din 18 iunie 1945, republicată în Lucrețiu Pătrășcanu, *Scrieri, articole, cuvântări 1944—1947*, Edit. Politică, București, 1983, Lucrețiu Pătrășcanu a precizat că există o legătură indisolubilă între Ardealul de Nord și România, și o definitivă încadrare a acestuia în granițele statului român. Deși a criticat partidele istorice, aceasta fiind de fapt o constantă a discursurilor liderilor comuniști români, totuși Pătrășcanu preciza că refuza să aprecieze ca reacționară opoziția pe care o mică parte din populația românească o făcea guvernului Groza. Această apreciere se poate referi și la populația română de altă origine (deci minoritari), dar mai mult ca sigur se referă la atitudinea ori net anti-comunistă, ori oscilantă a unor largi părți românești. Pătrășcanu a fost indirect vehement împotriva „elementelor fasciste ungare” neastatate, nejustificate și necondamnate de tribunalele populare. În cuvântarea rostită la adunarea publică de la Cluj din iunie 1946, publicată în „Tribuna nouă” din Cluj, cotidian independent, anul II, nr. 182, din 11 iunie 1946, repărită în ediția citată mai sus, Pătrășcanu a făcut un apel la populația maghiară să înțeleagă „că nici o agitație sterilă, nici un fel de afirmare lipsită de înțeles, goală de înțeles, venită de peste hotare, nu poate schimba situația” (citat. cit., p. 133). Deși se referea numai la elementele iredentiste maghiare ea poate fi considerată drept un avertisment pentru orice grupare iredentistă.

²⁹ A.I.C., fond M.I.D.A.S., dosar 44/1945, p. 109—110.

³⁰ Aproape jumătate din populația Maramureșului suferea de răie. Ibidem dosar 19/1945, Proces verbal încheiat în ședința Consiliului de Colaborare al județului Maramureș din 21 iulie 1945, p. 222.

³¹ Pentru un vagon de sarc exportată în Ungaria se puteau aduce înapoi 3 vagoane de porumb sau 2 vagoane de grâu; relațiile economice cu Ungaria ale Maramureșului au constituit o altă sursă de supraviețuire pentru această regiune românească. Se solicita la 6 octombrie 1945 ca Ministerul Afacerilor Interne să dea scutire și dispense la taxele de importuri și exporturi de sare, scânduri, dar numai pentru țărani și cooperativele din Maramureș, nu și pentru comercianți, pentru a putea astfel aproviziona județul cu cercealele necesare. *Ibidem, loc. cit.*, p. 273.

³² Se făcea o largă speculă cu chibriturile destinate Maramureșului, așa cum reiese dintr-o adresă a prefecturii județului Maramureș și a Oficiului Economic Județean către Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, *Loc. cit.*, dosar 44/1945, p. 89.

³³ Ibidem, p. 109—

³⁴ Ibidem.

misia³⁵ trimisă la Uzhorod, pentru a trata problema schimbului de mărfuri pentru Ungaria și județele Satu-Mare, Sălaj și Bihor s-a întors acasă cu rezultat negativ. Guvernul de la Uzhorod a răspuns că nu e în situația de a rezolva problema transporturilor de mărfuri prin Ucraina Carpatică Sovietică, iar partidul comunist din Uzhorod a refuzat să discute cu comisia românească până când nu se lămurește frontiera între Ucraina și România. Mai mult, comisia română era cât pe aci să fie arestată, un delegat fiind chiar reținut timp de două ore. Prefectul Maramureșului a arătat în ziua de 31 iulie 1945 că față de refuzul și greutățile făcute de guvernul de la Uzhorod, partea română se vede silită să închidă și ea frontiera. Se cerea C.F.R.-ului punerea în circulație a cel puțin 4 camioane pe ruta Sighet—Baia Mare (rută impracticabilă la începutul lunii octombrie 1945³⁶).

Zvonuri cu privire la cedarea unor județe și orașe din nordul Ardealului Ungariei și la iminența izbucnirii unui război anglo-american contra Uniunii Sovietice au fost lansate în luna august 1945³⁷. Uniunea Populară Maghiară folosindu-se de această atmosferă tensionată a sprijinit pe funcționarii maghiari în punerea de piedici în preluarea administrației de către funcționarii români întorși din refugiu.

Față de asemenea acțiuni populația românească și autoritățile locale au reacționat cu tărie. „Vrem să rămână realipit județul Maramureș pe vecie la România Patria Mamă, de care am fost samavolnic ruși prin mârșavul dictat de la Viena și de la această hotărâre a noastră, nici o forță de pe lume nu ne va clinti. Suntem gata să apărăm această voință a noastră cu sângele celor 140000 locuitori ai Maramureșului Voevodal. Rugăm pe dl. dr. Iulian Chițea, primul nostru prefect după eliberarea Maramureșului, să se facă interpretul voinței noastre pe lângă M.S. Regele Mihai I al României și pe lângă Înalțul Guvern al Țării, pe care îi rugăm să primească manifestarea noastră de voință ca un semnal al dârzeniei noastre de totdeauna de a rămâne pentru vecie la sânul patriei României”³⁸.

Dificultățile de aprovizionare deveneau mai mari odată cu apropierea iernii. Prefectura județului Maramureș cerea să i se pună la dispoziție o caravană de 10 autocamioane, din cele procurate din U.R.S.S. pentru a putea aproviziona populația. De asemenea, cerea să se intervină la Direcția Generală C.F.R. pentru a începe lucrările de construire a liniei ferate Baia Mare—Sighet și a liniei ferate îngustă Telciu—Romoli—Moisei, spre a fi legat prin ea Maramureșul cu calea ferată, aceasta din urmă fiind cea mai ușoară soluție imediată. În același timp solicita să se intervină la Ministerul Comunicațiilor și al Lucrărilor Publice pentru luarea de măsuri în vederea refacerii podului de pe șoseaua națională Sighet—Satu Mare în dreptul comunei Săpânța³⁹.

Agitația antiromânească pornită din comunele ucrainiene îngrijora populația românească. Această agitație se manifesta și prin neprezentarea tinerilor ucrainieni la recrutări precum și prin manifestări infracționale cu

³⁵ Ibidem, p. 110. O mulțime de boînavi ucrainieni de peste frontieră care plăteau în monedă maghiară taxele de întreținere se tratau la Spitalul de Alienați Boli Nervoase din Sighet.

³⁶ Ibidem, fond 19/1945, p. 273.

³⁷ Ibidem, fond 19/1945. Raport de activitate pe luna august 1945 al inspectoratului general administrativ al circumscripției Cluj.

³⁸ Ibidem, Raportul primarului orașului Sighet din 15 octombrie 1945, p. 193.

³⁹ Ibidem, Sinteză „supra rapoartelor de activitate ale inspectorilor generali administrativi pe luna noiembrie 1945, p. 270.

sens economic. Astfel populația comunei Rona de Sus a devastat pădurea statului, a exploatat fără autorizație prealabilă sarea din minele de sare de la Coștiuni, neafiate în funcțiune, opunându-se grănicerilor și organelor locale cu forța. Aceste elemente nu recunoșteau autoritatea statului român și se opuneau încadrării în viața normală a țării, determinând concentrarea eforturilor prefecturii, a parchetului Tribunalului Maramureș, Comandamentului Corpului de Grăniceri, și — ceea ce este cel mai important — și ale Comandamentului Aliat⁴⁰. Colaborarea organelor sovietice de ocupație împotriva elementelor turbulente a fost obținută și pentru anihilarea și pedepsirea crimelor din luna noiembrie 1945 din orașul Sighet. Tensiuni antiromânești mai erau provocate în satele ucrainiene și de voluntarii din armata sovietică lăsați la vatră, dispunând de uniforme și arme. Autoritățile locale ale județului Maramureș cereau revocarea dreptului la uniformă, așa cum era prevăzut pentru luptătorii români demobilizați, pentru a nu se da prilej de abuzuri sub ocrotirea uniformeii⁴¹.

Iredentismul maghiar se desfășura în această perioadă nestingherit la Liceul industrial din Baia Mare, fără ca poliția să ia vreo atitudine.

Într-o perioadă dificilă pentru întreg teritoriul țării, regiune bogată, dar izolată și sărăcită, Maramureșul a avut de suferit acțiunea sprijinită până la un punct de Soviete de secesiune și sovietizare declanșată de elemente românofobe ucrainiene. Fără să cunoaștem adevăratele motive ale încetării sprijinirii acțiunii secesioniste, trebuie să precizăm că introducerea administrației românești în Maramureș, ca și în restul Transilvaniei, nu este exclusiv rezultatul voinței Uniunii Sovietice sau al alianței Ungariei până la capăt cu Germania nazistă, deci un fel de pedepsire a Ungariei, ci și efortul unor lideri locali români, a unor oameni simpli care au mers pe timp de iarnă noaptea până la porțile Sighetului pentru a fi acolo împușcați de Milițiile ucrainiene, precum și a liniei naționale ferme a celui care înainte de a fi comunist, a știut că este român — este vorba de Lucrețiu Pătrășcanu.

TENTATIVES D'ANNEXION ET DE SOVIÉTISATION DE LA RÉGION DU MARAMUREȘ DANS LES ANNÉES 1944—1945

Résumé

Le geste de la Roumanie d'avoir retourné les armes contre l'Allemagne hitlérienne a entraîné une modification notable de la configuration du front, mais en même temps a placé la Roumanie du côté d'un allié intolérant, agressif, rapace et vengeur: l'Union Soviétique.

Celle-ci allait oublier bientôt la déclaration du 2 avril 1944, par laquelle elle s'engageait à ne modifier ni les frontières de la Roumanie — celles d'après juin 1940, bien sûr — ni son système social et politique.

La marche rapide de notre pays vers un régime totalitaire d'extrême gauche se matérialisera tant par l'accès vite obtenu du Parti Communiste

⁴⁰ Ibidem, p. 280.

⁴¹ Ibidem, dosar 19/1945, Sinteză asupra rapoartelor de activitate ale inspectorilor generali administrativi conducători de circumscripție, pe luna decembrie 1945, p. 296—297.

de Roumanie aux mécanismes du pouvoir, que par les tentatives d'éléments minoritaires, roumanophobes, en principal Juifs, Ukrainiens et Hongrois, de provoquer et d'entretenir une atmosphère de chaos et d'insécurité dans le pays.

Dans la région du Maramureș, les éléments ukrainiens, avec l'appui tacite des troupes soviétiques d'occupation et des Hongrois, ont essayé, au début de l'année 1945, d'annexer le Maramureș à l'Ukraine Soviétique et de remplacer l'administration roumaine. Ces deux objectifs furent réalisés par la force; en ce qui concerne l'administration locale, ils ne sont parvenus à éloigner que les fonctionnaires supérieurs roumains. En plus, ils ont adopté des mesures de soviétisation dans les domaines scolaire et financier.

Les autorités roumaines locales ont reçu le soutien des autorités gouvernementales de Bucarest pour l'amélioration de la situation économique et des problèmes sociaux, extrêmement graves en Maramureș.

L'action directe de séparation a été arrêtée par les autorités soviétiques au cours du printemps 1945 pour des raisons qu'on ne peut que soupçonner dans le stade actuel de la recherche.

Il est certain que des tentatives disparates, venues tant de la part des Ukrainiens, que des Hongrois, d'entretenir une atmosphère antiroumaine, de provoquer des violences à l'adresse des citoyens d'origine roumaine et de l'État roumain ont continué pendant toute l'année 1945. Le jeu d'intérêts sur le plan international, ainsi que l'attitude catégorique des facteurs politiques locaux et centraux (une place de choix revenant à Lucrețiu Pătrășcanu) ont enfreint et annihilé la tentative d'annexion et de soviétisation du Maramureș dans la période 1944—1945.

ARTA PLASTICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN TRANZIȚIE: 1944—1947

CORNEL CRĂCIUN

Drumul parcurs de societatea românească între anii 1944—1947 s-a produs pe fondul păstrării unei aparențe de democrație politică, în cadrul căreia viața parlamentară și partidele istorice erau ajutate să „agonizeze”, iar partidul clasei muncitoare ascensiona spre putere — cu sprijinul marelui prieten răsăritean. În acești patru ani se condensează o experiență de viață umană inegalabilă — respectiv se tranzitează de la formele de manifestare ale războiului „cald” la cele ale războiului „rece”. Încercarea noastră are în vedere tocmai surprinderea continuității de manifestare a sectorului plastic al societății pe coordonatele fixate cu fermitate de evoluția interbelică a domeniului, decelând și situațiile de discontinuitate, de intruziune a politicului în lumea artistică autohtonă. Perioada plasată între „eliberarea” din august 1944 și abdicarea regelului Mihai I poate fi asemuită cu o avansare pe suprafața puțin accidentată a unui platou, la marginea căruia se profilează larga perspectivă a realismului socialist — manieră de lucru ce s-a insinuat treptat în mediul artistic autohton, mai întâi la nivelul organizării profesionale a plasticienilor, apoi în conștiința acestora, sfârșind prin a contamina decisiv modul de abordare a lucrării pe ansamblul ei și tematica pe care se putea pleda cu conștiinciozitate.

Un posibil punct de plecare în analiza pe care ne-o propunem îl reprezintă volumul *Artele plastice în România după 23 August 1944*, publicat de Institutul de istoria artei al Academiei R.P.R., sub îngrijirea academicianului George Oprescu, în anul 1959. Prilej de reflecție și bilanț al celor 15 ani parcurși de plastica autohtonă de la momentul eliberării patriei — lucrarea în cauză face o trecere în revistă, scrioasă, a sectoarelor de manifestare a domeniului. Dincolo de afirmațiile încărcate cu un conținut ideologic obligatoriu oricărei întreprinderi culturale editate în deceniul șase, lucrarea elaborată de „tinerii” specialiști ai istoriografiei de artă românești¹ impunea prin coerența și soliditatea construcției conceptuale.

Relativa distanțare temporală concurea, benefic, la sedimentarea valorilor noilor generații de artiști — din rândul cărora puțini s-au validat la dimensiunile ce le erau întrevăzute în momentul apariției lucrării². Interesantă este abordarea diferențiată operată în cazul măeștrilor impu-

¹ Din colectivul de redacție făceau parte: Mircea Popescu, Eugen Schileru, Radu Bogdan, Ion Frunzetti, Remus Niculescu și Amelia Pavel.

² Dintre tinerii aflați la începutul carierei s-au validat următorii: Brăduț Covaliu, Ioan Pacea, Ion Gheorghiu, Ion Sălișteanu, Ion Nicodim, Mircea Vremir, Marius Butunoiu, Eugen Popa, Paul Erdős, Ligia Macovei, Marcel Chirnoagă.

și încă din timpul perioadei interbelice. Ressu, Iser și Steriadi³, deveniți „corifei” ai realismului socialist se bucură de o prezentare entuziasmantă—în vreme ce Pallady și Șirato⁴ au parte de un tratament echidistant. În teritoriul sculpturii Ion Jalea și Cornel Medrea⁵ sunt asumați de noua orientare artistică, în vreme ce Milița Petrașcu dispăre cu desăvârșire din citarea obligatorie, iar Oscar Han, Romul Ladea și Ion Vlasiu⁶ fac o figură destul de ștearsă — semn al unei colaborări destul de incerte pe linia de conduită ordonată de forța politică conducătoare în societate. Domeniul graficii este dominat de autoritate de S. Perahim, Vasile Kazar, Gy Szabo Bèla și Iosif Ross⁷.

În intervalul ultimelor Saloane Oficiale se produce, fapt remarcant cu deosebită satisfacție de către exegeza de specialitate, o reumanizare a artei. Într-o prefață semnată de membrii juriului Salonului Oficial din 1945 era constată a „înclinarea unora din domnii expozanți către compoziții și subiecte cu caracter social ce reprezintă viața reală a poporului, situând astfel pe autorii acestor opere în mijlocul problemelor vii ce ne agită astăzi”⁸. Lupta contra artei pentru artă practică pe durata întregii epoci interbelice, pentru ieșirea din șabloanele pigmentate de motive și maniere interpretative neangajate politic, se concentrează în jurul unor artiști — pe deplin formați la acea dată — care se pun în slujba noii arte cu tendință ce se va practica sistematic, odată cu expoziția grupului plastic „Flacăra” de la începutul anului 1948⁹. Maxy, Perahim, Baba, Ciucurencu, Baraschi, Caragea, Zoe Băicoianu, Vasile Kazar, devin purtătorii de cuvânt ai noii ordini artistice — modele de urmat pentru tinerii practicanți ai artelor plastice. Înregimentarea artiștilor amintiți nu înseamnă nicidecum o scădere a valorii artistice a mesajului plastic, ci, pur și simplu o adaptare la „rigorile” tematice ale importului ideologic provenit din Uniunea Sovietică, operat pe fondul unei serioase discipline plastice însușite atât prin frecventarea unui mediu formativ serios, cât, mai ales, prin experiența acumulată de fiecare artist în modul său propriu.

Sustragerea de sub influența estetismului burghez s-a produs treptat și „mult prea lent”, dacă ne raportăm la unele recenzii ale Saloanelor Oficiale din epocă¹⁰. Interesul pentru senzația pură domină consecvent și în ultimul Salon Oficial din 1947, artiștii continuând să fie interesați de pro-

³ Vezi *Artele plastice în România după 23 August 1944*, București, 1959, p. 41—47.

⁴ *Idem*, p. 47—48.

⁵ *Idem*, p. 86—92.

⁶ *Idem*, p. 94, 99—100 și 103—104.

⁷ *Idem*, p. 115, 129, 133 și 142.

⁸ *Cuvânt înainte — Juriul Salonului în Salonul Oficial. Pictură și sculptură 1945*, p. 12.

⁹ Vezi Radu Bogdan, *Prima expoziție a grupului „Flacăra” în „Arcades”*, nr. 5 1948, p. 43—54.

¹⁰ Vezi orientativ Radu Bogdan, *Salonul Oficial în „Scânteia”*, anul II, nr. 265 5 iulie 1945, p. 2; G. M. Cantacuzino, *Salonul Oficial. Pictură și sculptură*, în „Viața Românească”, XXXVII, nr. 7—9/iulie—septembrie 1945, p. 138—140; Florica Cordescu, *Salonul Oficial*, în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 1 septembrie 1945, serie nouă, p. 164—168; Ion Călugăru, *Salonul Oficial de primăvară*, în „Scânteia”, III, nr. 554/22 iunie 1946, p. 2; Marin Dima, *Salonul Oficial 1946*, în „Națiunea”, I, 61/6 iunie 1946, p. 2; George Oprescu, *Salonul Oficial*, în „Universul”, 64, nr. 127 9 iunie 1947, p. 3; nr. 136/20 iunie 1947, p. 1—2; nr. 138 22 iunie 1947, p. 1; Ionel Jianu, *Salonul Oficial*, în „Arcades”, nr. 3—4 iulie—decembrie 1947, p. 91—99; Radu Bogdan, *La închiderea Salonului Oficial*, în „Contemporanul”, II, nr. 40 27 iunie 1947, p. 5.

blemele de analiză plastică ale lucrărilor și nu de conținutul lor social. Subiectivismul, experimentul plastic, asigură încă o linie de unire cu tradiția interbelică, așa că nu surprinde desființarea vechilor forme de manifestare artistică de grup — imediat după ce puterea politică este preluată de partidul clasei muncitoare. Procesul de trezire a conștiințelor amenința să fie prea lung și incomplet... Expoziția „Flacăra”¹¹, prima Anuală de Stat din decembrie 1948, expozițiile artiștilor amatori — minunată invenție a comunismului! —, expozițiile regionale din Iași, Cluj și Timișoara¹², demarează fulminant noua orientare oficială a artei românești — cea a realismului socialist. Ultimele piedici formale fiind înlăturate, se poate trece viguros la „naționalizarea” domeniului artistic, statul socialist asigurând de acum înainte comenzile, organizarea unitară a domeniului și prefigurând un nou mod de viață¹³ — cu mult mai incitant pentru aventura spirituală pe care o încep, de la acea dată, artiștii români. După unificarea partidelor muncitorești — februarie 1948 —, evenimentele se derulează spectaculos și definitiv pentru unii dintre mai vechii sau mai tinerii maștrii ai artei autohtone¹⁴. Morala proletară, care nu operează cu subtilități și jumătăți de măsură — de admirat sau nu pentru această intransigență de extract robespierrian — permite fie ieșirea la rampă, fie reclusiunea, fie exilul¹⁵. Schimbarea de ton și atitudine este extraordinară atât în domeniul exegezei¹⁶, cât și în cel al creației propriu-zise. Compromisul siluiește conștiințe și schimbă destinul unor artiști sau, permite ascensiunea unor semidocti pe care un studiu serios al artei secolului XX nu ar necesita să-i rețină, fie, în cel mai bun caz, să-i amintească la capitolul exemplarelor negative, excrescențe hidoase ale unei culturi de împrumut.

O altă posibilă cale de pornire în analiza de față o constituie articolul publicat de Ionel Jianu¹⁷ în deschiderea catalogului Salonului Oficial de pictură și sculptură al anului 1947. Nevoia de ordine și concizie este admirabil întrupată în această panoramă a evoluției artei românești de la debutul secolului și până la momentul ultimului Salon, concretizat în vechea formulă și admis de autoritate¹⁸. Cele patru generații de artiști¹⁹ care-și împletesc existențele și expun alături cu acest prilej, se regăsesc prezentate — într-o altă formulă, evident, — și în exegeza anului 1959. Generația lui Pallady și Șirato este reprezentată la respectivul concurs național de Gheorghe Pătrașcu, Constantin Artachino, Arthur Verona, Cecilia Cuțescu-Storck, Marius Bunescu, Eustațiu Stoenescu, generația ce a debutat imediat sau în timpul

¹¹ Vezi Radu Bogdan, *Prima expoziție a grupului „Flacăra”*, în „Arcades”, nr. 5 1948, p. 43—54.

¹² *Artele plastice în România după 23 August 1944*, București, 1959, p. 33.

¹³ *Idem*, p. 9—10.

¹⁴ Semnificative sunt cazurile lui Pallady și Șirato, vezi *Un om, o viață, un destin. I n l Jianu și opera lui*, București, 1991, p. 259 și 290—292.

¹⁵ Pentru cazul lui Horia Damian, Natalia Dumitrescu, Alexandru Istriati, Dumitru Demu, ș.a. vezi Ionel Jianu, *Les Artists Roumains en Occident*, Paris, 1986.

¹⁶ Cel mai tipic caz este cel al criticului N. Argintescu-Amza în paginile revistei „Rampa” la debutul anului 1948.

¹⁷ Ionel Jianu, *Configurația picturii române contemporane*, în *Salonul Oficial 1947*, p. 13—16.

¹⁸ În locul acestuia s-a creat expoziția grupului „Flacăra”, vezi Radu Bogdan, *Prima expoziție a grupului „Flacăra”*, în „Arcades”, nr. 5 1948, p. 43—54.

¹⁹ Vezi aici și Ionel Jianu, *Expoziția celor patru generații*, în „Rampa”, XXVI, nr. 48 16 decembrie 1946, p. 2 și 5.

primului război mondial este reprezentată de pictorii M. W. Arnold, Rodica Maniu, Dimitrie Ghiată, Iosif R., Samuel Mützner și sculptorii Ion Jalea, Cornel Medrea, Milița Petrașcu, generația anilor '30 de către Gheorghe Labin, Micaela Eleutheriade, H. M. Maxy, Margareta Sterian și sculptorii Constantin Baraschi, Alexandru Călinescu, Boris Caragea, Ion Irimescu și Ion Lucian Murnu, iar tânăra generație de Florica Cordescu, Vasile Dobrian, Natalia Dumitrescu, Petru Hârtopeanu, Sorin Ionescu, Alexandru Istrati, Ligia Macovei, Gheorghe Tomaziu, Ion Țuculescu, Zoe Băicoianu, Dumitru Demu și Ion Vlad.

Această serializare a efortului artistic ne oferă o sursă neașteptată de prețioase relaționări pe marginea evoluției demersului creator al perioadei 1944–1947. Prima se referă la persistența prezenței unor artiști al căror ciclu evolutiv era demult încheiat la data respectivei expoziții — este cazul lui Petrașcu, Artachino și Verona. Marius Bunescu și Eustațiu Stoenescu — respectiv câștigătorii Marelui Premiu pe anii 1938 și 1942 — semnificau nu numai două personalități total diferite, cât mai ales două posibile mentalități artistice: cea a artistului serios, tenace, conștient de valoarea investigației plastice nutrite cu eforturi și renunțări, respectiv cea a pictorului extrem de dotat²⁰ care se complace într-o formulă devenită manieră, aflat mereu în grațiile „consumatorilor” de frumos²¹ și înclinat — din această cauză — spre superficialitate și repetitiv.

Dimitrie Ghiată și Rodica Maniu rămân consecvenți în operațiunea lor de sondare a lumii rurale, în vreme ce Samuel Mützner va cunoaște cea mai spectaculoasă devenire artistică a epocii: pornit de la impresionismul studiat alături de Monet²² va ajunge — în deceniul șase — la practicarea tematicii sociale pe linia propusă de Maxy, realizând construcții cu muncitori, târguri, pescari, G.A.C.-uri, ș.a. Indiscutabil, Maxy este „campionul” introducerii și, apoi, consolidării tematicii sociale. Preocupat de acest aspect generos al plasticii încă din perioada sa avangardistă, nu surprinde pe nimeni prin orientarea sa ce survine anilor de „tăcere” la care a fost obligat — ca și alți creatori de origine evreiască — de regimul politic existent în țară pe durata celui de-al doilea război mondial. Pasiunea sa pentru tematica oferită de realismul sovietic, conjugată cu ambiția de a fi mereu în primul plan al actualității, l-au condus pe artist pe de o parte la compromisurile artistice, iar pe de alta — ca reflex al promptitudinii atitudinale — la controlul vieții artistice centralizate de Statul socialist. Pandantul pictorului Maxy pentru sectorul sculpturii îl vor reprezenta Constantin Baraschi și Boris Caragea.

Vârfurile tinerei generații — Horia Damian²³, Alexandru Istrati²⁴ și Ion Mirea²⁵ — vor profita de ocazia de a părăsi țara și se vor stabili în Occident²⁶ reușind să evite, astfel, înfeudarea pe care o presupunea acceptarea

²⁰ O aserțiune la care subscriu atât colegii de meserie, cât și exceții.

²¹ Din acest punct de vedere l-a „moștenit” pe G. D. Mirea.

²² În perioada de formație, între 1908–1910.

²³ Vezi George Oprescu, *Expoziția Damian*, în „Universul”, 62, nr. 255/7 noiembrie 1945, p. 3.

²⁴ Vezi Radu Bogdan, *Alexandru Istrati*, în „Contemporanul”, II, nr. 50/5 septembrie 1947, p. 5.

²⁵ Vezi Radu Bogdan, *Ion Mirea*, în „Contemporanul”, II, nr. 42/11 iulie 1947, p. 5.

²⁶ Vezi Ionel Jianu, *Les Artistes Roumains en Occident*, Paris, 1986.

realismului socialist. Ion Țuculescu își va continua imperturbabil demersul său plastic atât de original, iar Ligia Macovei va demonstra calități deosebite pentru domeniul ilustrației de carte, respectiv pentru acuarelă. Dumitru Demu și Ion Vlad, după o perioadă de compromisuri inevitabile menținerii în Uniunea Artiștilor Plastici, vor regăsi libertatea de exprimare odată cu stabilirea peste hotare²⁷.

I. SCULPTURA

Cei doi poli ai evoluției creației sculpturale din perioada avută în vedere sunt configurați de artiști din generații diferite. Mihai Onofrei, un sculptor relativ modest, autor de monumente în perioada interbelică, expune la Salonul Oficial din mai 1944 lucrarea „*Bustul domnului Mareșal Antonescu*”, portret corect și oficial al șefului statului. Ulterior, artistul va evolua pe coordonatele realismului socialist, fără să se situeze în prim-planul actualității, probabil din cauza greșelilor „politice” comise înainte de 1947. Cealaltă extremă este personificată tot de un expozant la un Salon Oficial — de această dată la cel din iunie 1947. Aici, tânărul Dorio Lazăr — una din tipicele „speranțe” nevalidate ale deceniului șase — prezenta grupul statuar „*Grivița Roșie*”, gândit în intenția sa ca un modest omagiu adus greviștilor din iarna anului 1933 — în fapt o veritabilă emblemă a dictaturii proletarietului ce se va oficializa după 30 decembrie 1947.

„În prima etapă de dezvoltare a sculpturii după 23 August 1944 lupta s-a dat în primul rând pentru îndrumarea atenției artiștilor spre viața poporului, a muncitorilor și țăranilor, care deveniseră făuritorii conștiinței ai istoriei, purtătorii sensurilor ei cele mai înalte și adevărate”²⁸. Trecând cu vederea tonul avântat revoluționar al lungului citat din lucrarea de sinteză a anului 1959, reținem o realitate argumentată de prezența în țară a trupelor „prietene” sovietice care au ajutat fundamental la implantarea unor structuri și mentalități comuniste de prezența cărora eram complet străini până la acea dată, și anume: formidabila presiune făcută asupra creatorului de frumôs pentru a se înregimenta în mișcarea realismului socialist. Salonul Oficial a continuat să fie dominat — și în sectorul sculpturii — până la desființarea sa, de adepții școlii clasice ai artei libere de întruziunea ideologului. Acest fapt este remarcat în termeni semnificativi: „În primele Saloane Oficiale, din 1945 până în 1947, continuau să predomine lucrările cu titluri și teme indiferente: „bust”, „studiu”, „tors”²⁹.

La Salonul Oficial din 1944, artiștii noștri din generația mai vârstnică expun busturi — vezi Jalea cu „*Bustul d-lui Șt. P.*”; Medrea cu excepționalul său „*Michelangelo*” — sau nuduri — aceiași Jalea și Medrea. Dintre artiștii de peste 30 de ani — deja remarcați — Ion Vlasiu ne impresionează cu seria de busturi ale conducătorilor răscoalei din 1784. Alături de el, Zoe Băicoianu și Ion Irimescu, expun câte un nud, Gheorghe Anghel un cap de expresie, iar Constantin Baraschi o lucrare cu tentă ortodoxistă — atât de îndepăratată, încă, de suflul novator socialist.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Artele plastice în România după 23 August 1944*, București, 1959, p. 79.

²⁹ *Ibidem*.

Salonul Oficial din 1945 aduce „inovația” participării artiștilor din străinătate — în cazul de față din Bulgaria — situație favorabilă, de punere în temă și comparație cu o artă situată aproximativ pe aceeași linie de evoluție postbelică. Anul acesta este fără nici o îndoială anul sculptorului Medrea³⁰ care primește Marele Premiu — dar, în egală măsură, și anul unui elev al maestrului, l-am numit pe Ion Vlad, care primește un premiu important la prima sa participare într-o competiție de o asemenea calitate și amploare. Categoriei dominante este bustul — vezi lucrările expuse de Anghel, Băicoianu, Irimescu, Milița Petrașcu, Ion Vlad. Socialul începe să devină preponderent în opera unor sculptori care vor deveni principali exponenți ai realismului socialist — este vorba de Constantin Baraschi (care e autorul îndelung elogiat al „*Monumentului eroilor sovietici*” din București, 1945) ce prezintă un „*Erou*” și de Boris Caragea cu două lucrări: „*Pescărița*” și, mai ales, „*Victorie*” — o imagine simbolică a unei femei în avânt, ce poartă un steag fluturând. Maestrul Jalea își inaugurează galeria de personaje populare — însușite de realismul socialist ceva mai târziu — cu o „*Țărăncă*” masivă, simbol al perenității satului românesc. Expoziția colectivă din vara anului 1945, intitulată „*Muncă, Artă și Democrație*”³¹, vine să accentueze interesul — deocamdată neprogramatic al artistului autohton pentru tematica de extract social.

Anul 1946 este dominat de câteva expoziții personale — ale lui Ion Irimescu, Eugen Ciucă, Gheorghe Anghel, și de confirmarea talentului lui Ion Vlad ce expune la galeria Căminul Artei în cadrul grupului plastic „*Luchian-Paciurea*”³². Salonul Oficial este dominat de pictori³³ și de tinerii sculptori — singura excepție făcând-o Jalea —, iar valoarea lucrărilor nu se mai situează la nivelul anilor precedenți. Într-o recenzie semnată de criticul Ionel Jianu — sub pseudonimul Miron Lungeanu³⁴ — sunt reținute ca reușite doar lucrările „*Mama*” de Ion Vlasiu și „*Cap*” de Ion Gh. Popovici. Lor li se mai poate adăuga Boris Caragea care este autorul unei piese de sorginte socializantă — pandant la ceea ce expusese anul anterior — și intitulată „*Pescarul*”.

Salonul Oficial din 1947 cuprinde printre expozanți și invitați din Iugoslavia. Este prima și, excepție făcând de mult comentata expoziție a pictorilor ce au lucrat în țara vecină în același an³⁵, singura manifestare de

³⁰ Vezi George Oprescu, *Expoziția Medrea*, în „*Universul*”, 62, nr. 5/7 ianuarie 1945, p. 3; N. Argintescu-Amza, *Retrospectiva Medrea*, în „*Democrația*”, II, nr. 15/14 ianuarie 1945, p. 6; N. Argintescu-Amza, *Expoziția retrospectivă C. Medrea*, în „*Revista Fundațiilor Regale*”, XII, nr. 2 februarie 1945, p. 402—404.

³¹ Vezi *Deschiderea expoziției „Muncă, artă, democrație”*, în „*Universul*”, 62, nr. 131/11 iunie 1945, p. 3; N. Argintescu-Amza, *Viața plastică*, în „*Democrația*”, II, nr. 32/17 iunie 1945, p. 5.

³² Vezi George Oprescu, *Grupul Luchian-Paciurea*, în „*Universul*”, 63, nr. 218/23 septembrie 1946, p. 3; nr. 222/28 septembrie 1946, p. 2.

³³ Premiul Național este atribuit pictorilor Francisc Șirato și Nicolae Dărăscu: Vezi Petru Comarnescu, *Premiile naționale pentru pictură (1946)*, în „*Revista Fundațiilor Regale*”, nr. 9/septembrie 1946, p. 120—123.

³⁴ Cf. propriei mărturii în *Un om, o viață, un destin. Ionel Jianu și opera lui*, București, 1991, p. 172—173.

³⁵ Vezi George Oprescu, *Trei artiști români în Jugoslavia*, în „*Universul*”, 64, nr. 278 4 decembrie 1947, p. 5; *Trei pictori români în Jugoslavia*, în „*Scânteia*”, IV, nr. 989/1 decembrie 1947, p. 2; N. Argintescu-Amza, *Pictori români în Jugoslavia*, în „*Rampa*”, XXVII, nr. 109/7 decembrie 1947, p. 6.

amploare realizată în comun de artiștii celor două state înainte de „înghețul” ideologic din deceniul șase. Este un salon dominat de trei personalități ale plasticii tinere. Prima dintre acestea este aceea a ardeleanului — prin naștere și formație — Ion Vlasiu care expune bustul poetului „George Coșbuc”, piesă de referință în creația sa. Gheorghe Anghel revine în atenția criticii de specialitate și a publicului cu compoziția în bronz intitulată „Maternitate”. În fine, Ion Vlad este autorul unui excelent bust al lui „Luchian” — comparabil, păstrând proporțiile, cu lucrarea lui Paciurea — piesă ce-l va impune definitiv în peisajul sculpturii românești postbelice. Chiar dacă își păstrează toate calitățile de interpretare și prelucrare a bronzului, în bustul publicistului „N. D. Cocea”, Milița Petrașcu nu poate salva — singură — de anonim, creațiile maeștrilor consacrați. Ion Jalea expune două nuduri și un portret, iar Cornel Medrea două compoziții — ce dovedesc o evidentă rutinare a mijloacelor de expresie. Ion Jalea va încerca să iasă din manierismul arbitrar al exprimării prin apelul la tematica socială — de văzut lucrarea „Miner” din același an, extrem de bine primită de critică — în timp ce Cornel Medrea își va subordona cunoștințele sale tehnice unei simbolistici de sorginte revoluționară — a se vedea lucrarea „Dunărea” și basorelieful „Înfrățirea româno-bulgară”, expuse în cadrul manifestării expoziționale comune a artiștilor celor două țări din 1947.

Zoe Băicoianu este autoarea unei lucrări intitulate „Maternitate”, în care, într-o formulă de un primitivism cicladic, disimulează o forță expresivă cvasiexplozivă. Tot ea, împreună cu tovarășul Boris Caragea, va realiza și expune la Salonul Oficial din 1947, două lucrări tematice programatice: „Unitate în muncă” și „Repaus în muncă”. Aceste grupuri compoziționale demonstrează pe de o parte cunoștințele plastice remarcabile ale autorilor, iar pe de alta, asumarea plenară a noii ideologii triumfătoare. Drumul ambilor artiști se va desfășura, de aici înainte, sub semnul realismului socialist — între portrete și compoziții tematice socializante și lucrări cu tematică militară.

Dorio Lazăr, pe care l-am amintit deja în debutul acestei părți, și Mahimilian Schulmann sunt tinerii sculptori — total dedicați cauzei socialiste — ce expun acum ca debutanți — și care vor domina, alături de un Baraschi, Caragea, Băicoianu, Cristea Grosu, Octavian Iliescu și Dimitrie Demu, sculptura românească în obsedantul deceniu.

Constantin Baraschi este exemplul cel mai semnificativ de evoluție pe coordonatele artei cu tendință. Dacă la Salonul Oficial din 1944 expunea lucrarea „Omul cu spada” — un simbol cu substrat național și religios —, în anul imediat următor mai conserva doar componenta națională a ecuației, în lucrarea „Erou”. Pe un alt plan — al desfășurării de mari dimensiuni — el este autorul „Monumentului eroilor sovietici”, instalat în centrul Capitalei. La Salonul Oficial din 1947 lucrarea sa — „In memoriam” — conținea o profundă privire metaforică asupra femeii aflate în suferință, obligată la o intensă reclusiune sufletească de către distrugătorul război mondial. Evoluția lui imediată se materializează — la începutul deceniului șase — în relieful „Recunoștință către tovarășul Stalin”.

Boris Caragea este, poate mai mult decât Baraschi, un exponent fervent al mișcării de renovare în sens socializant a sculpturii românești. Lucrările „Pescărița” (1945) și „Pescarul” (1946) reprezintă pandantele abordării sociale, care se accentuează în statuia dinamică a „Victoriei” din 1946. și,

mai ales, în colaborările menționate — din 1947 — cu Zoe Băicoianu. În același an, 1947, el va fi autorul lucrării „*Monumentul ostașului sovietic*” instalate la Iași. Tematica socială devine preponderentă după anul ultimului Salon Oficial. Astfel, la expoziția grupului „Flacăra” expune lucrarea „*Familie de țărani*”, iar la prima expoziție Anuală de Stat, din decembrie 1948, piesa „*Muncitor*”. Monumentul lui Lenin — care a dominat vreme de atâtea decenii Piața Scânteii din Capitală — a însemnat capodopera sa în acest domeniu. Numeroasele lucrări axate pe meseriile proletare ale socialismului, ca și subiectele militare, tratate cu forță și vădită plăcere structivă, i-au asigurat un loc de frunte în mișcarea plastică socialistă a deceniilor șase-șapte.

Perioada de tranziție a anilor 1944—1947 a continuat să fie dominată — și pentru sectorul plasticii sculpturale — de școala artistică interbelică. Studiul corpului uman, al frumuseții și unicității acestuia, a început să fie înlocuit — treptat — cu o anecdotică naturalistă ce a ajuns până la aberații de amănunt vestimentar. Nudul feminin a fost eliminat — într-o primă fază a purității comuniste — deoarece ideologia clasei muncitoare nu accepta femeia decât în ipostaza de tovarășă luptătoare. Pătrunderea — cu adevărat eficace — a modului de interpretare realist socialist s-a produs prin intermediul monumentalului dedicat prezentului imediat: războiul recent încheiat, personalități ale politicului din Uniunea Sovietică, oameni de cultură și savanți „moșteniți” de la puternicul aliat.

II. PICTURA

Perpetuarea liniei de manifestare realiste, cu accent pe studiul aprofundat al problemelor de plastică pură — reflex al formației pariziene a majorității creatorilor de marcă ai domeniului³⁶ — este o constantă a epocii de tranziție spre realismul socialist. Cu foarte mici excepții — datorate în special lui Maxy — se constată atașamentul la experimentul plastic personal, într-o încercare eroică de a stopa presiunea ideologicului proletarizant, alimentată prin articole publicate de presă³⁷. Existența galeriei și casei de editură „Căminul Artei” — conduse de Ionel Jianu³⁸ — menținerea unui echilibru necesar unei mișcări plastice naționale prin apelul la profesioniști pentru jurizarea Saloanelor Oficiale, continuarea activității grupărilor artistice „Arta” și „Tinerimea Artistică”, apariția unor forme de manifestare noi, specifice tinerei generații³⁹, publicațiile și monografiile redactate în acești ani — toate la un loc explică „insuccesul” unei noi direcții de orientare aflate sub un strâns control de Stat.

În cadrul Salonului Oficial din anul 1944, Corneliu Baba expune un „*Studiu de portret*” realizat în maniera sa inimitabilă. Ciucurencu este prezent

³⁶ Vezi în acest caz G. M. Cantacuzino, *Cronica plastică*, în „Viața Românească”, XXXVI, nr. 1/noiembrie 1944, p. 89—90 și M. R. Paraschivescu, *Chronică*, în „Arcades”, nr. 1/ianuarie—martie 1947, p. 85.

³⁷ Vezi în această direcție articolele dedicate artei sovietice sau scrise de critici sovietici: G. F., *Aspecte din plastica sovietică*, în „Jurnalul de dimineață”, VI, nr. 2/14 noiembrie 1944, p. 2; Dr. S. Osiakovski, *Artele grafice în Rusia Sovietică*, în „Democrația”, II, nr. 18/4 februarie 1945, p. 5; V. Kemenov, *Aspectele decadenței artei burgheze contemporane*, în „Contemporanul”, II, nr. 51/12 septembrie 1947, p. 6.

³⁸ *Un om, o viață, un destin. Ionel Jianu și opera lui*, București, 1991, p. 167—173.

³⁹ Este vorba de Grupul Grafic, Grupul „Luchian-Paciurea”, gruparea supra-realistă Luca-Păun-Trost.

cu o „*Natură statică*”, Aurel Ciupe cu un protret și o compoziție, Alexandru Istrati cu aceeași combinație, Alexandru Țipoia cu un „*Peisaj urban*”, iar veteranul Arthur Verona cu trei lucrări realizate în aceeași notă constructivă de la debuturile „*Tinerimii Artistice*”. O singură surpriză — irelevantă — produce Horia Damian, răsfățatul creator al perioadei postbelice, ce propune pe simeze un „*Peisagiu cu fabrici*”. Suntem totuși departe de situația angajantă a maestrului Maxy...

Anul plastic 1945 este dominat de nuraele lui Iser, Ciucurencu și Țuculescu. Expozanți permanenți și de mare succes ai perioadei⁴⁰, cei trei ne oferă tot atâtea atitudini existențiale și creatoare, cu prelungiri, pe care suntem în situația să le completăm, pentru perioada următoare anului 1947. Iser, obligat de autorități la o reclusiune totală pe durata războiului, este readus în primul plan al actualității prin gestul nonconformist al criticului și editorului Ionel Jianu⁴¹. Deschis ideilor socialiste — pe care le-a împărtășit la debutul secolului, în anii de formație — artistul cunoaște o „stranie” reactivare în plan ideologic, ajungând unul dintre cei mai fervenți practicanți ai realismului socialist⁴². Ciucurencu este apreciat pentru seriozitatea viziunii sale și, cu deosebire, pentru cromatica specială pe care o imprima lucrărilor al căror semnatar devine. Plin de înțelegere pentru peisaj și natură statică, practicând destul de puțin figurarea umană, ajunge la performanțe semnificative după ce abordează — cu deplin succes — tematica istorică, prin cunoscuta lucrare datată 1948 „*Ana Ipătescu la 1848*”. Singurul element refractar al triadei enunțate — consecvent crezului și sentimentelor sale — se dovedește a fi Ion Țuculescu. Lumea satului, a constantelor sale ancestrale, a spaimelor sale artistice ce se transfigurează în excelente meditații expresionist lirice, continuă să-i domine și să-i marcheze, cu o pecete de neșters, creațiile. „*Peisagiu cu nori albi*” și „*Peisagiu cu arbuști galbeni*”, prezentate la Salonul Oficial din 1945, traduc de minune dorința expresă spre evaziune, spre sensibil și permanență ideatică.

Anul 1945 este, însă, și anul afirmării componenteii socializante, prin opera lui M. H. Maxy. Acesta are o prezență remarcată la Salonul Oficial — cu deosebire prin lucrările „*Muncitorii repară uneltele țărănilor*”, ce prefigurează alianța dintre cele două clase sociale realizată pe deplin în condițiile socialismului, și „*Familie de țărani*”. La finele anului deschide o expoziție în care aduce lucrări realizate în bazinul carbonifer al Văii Jiului⁴³, temă generoasă — al cărei debut îl realizează acum — dar care este tratată cu o evidentă tentă ideologizantă, ce nu poate scăpa unui comentator versat. Lui i se alătură Perahim, al cărui nume revine cu insistență în mai multe articole din periodicele timpului⁴⁴. Practicant al avangardei în perioada interbelică, desenator de marcă, artistul va evolua spre realismul socialist pe care-l va propovădui la fel de bine ca și colegii săi Iser și Maxy. Se observă un fenomen

⁴⁰ Expozițiile lor se succed cu regularitate în anii 1945, 1946 și 1947.

⁴¹ *Un om, o viață, un destin. Ionel Jianu și opera lui*, București, 1991, p. 169.

⁴² Vezi în acest sens și cuvântul introductiv scris de pictor pentru lucrarea *Art plastique roumaine in contemporain. Catalogue*, Paris 1951—1952, p. 1—4.

⁴³ Vezi George Oprescu, *Expoziția Maxy*, în „*Universul*”, 62, nr. 295/24 decembrie 1945, p. 5; G. M. Cantacuzino, *O expoziție ideologică: Maxy*, în „*Viața Românească*”, XXXVIII, nr. 2/februarie 1946, p. 119—120.

⁴⁴ Vezi N. Argintescu-Amza, *Perahim*, în „*Democrația*”, II, nr. 32/17 iunie 1945, p. 5; Radu Bogdan, *Perahim*, în „*Scânteia*”, II, nr. 257/23 iunie 1945, p. 2; *Expoziția Perahim*, în „*Veac Nou*”, II, nr. 30/24 iunie 1945, p. 1 și 3.

curios. Cei trei artiști citați anterior par să se „ofere” de bună voie pentru a susține pozițiile ideologice ale comuniștilor. Intuind direcția de influență a artei românești — aceștia se pun pe cont propriu, în fruntea mișcării de renovare a punerii în pagină, respectiv a formării gustului pentru receptarea noului curent artistic. Prezențele pe simezele Salonului Oficial alătură veteranilor Petrașcu, Costin Petrescu, Constantin Artachino, Arthur Verona, Cecilia Cuțescu-Stork, Ștefan Popescu, Eustațiu Stoenescu, pe tinerii Natalia Dumitrescu, Alexandru Istrati, Ligia Macovei și Ion Țuculescu. Domină aceleași subiecte neutre, aceeași punere în pagină lipsită de „nervul” combativității revoluționare, același aer apatic al publicului. Mai mult, Marele Premiu este adjudecat de un sculptor — Cornel Medrea.

Șirato este marele protagonist al anului 1946. Marele Premiu pe care îl primește împreună cu Nicolae Dărăscu — extraordinare exemple de consecvență și probitate în serviciul cauzei picturii românești! — are darul de a-l scoate dintr-un anonim nemeritat. Artistul continuă să lucreze în același stil personal, atacând probleme de construcție și dispunere a culorii, evitând orice „evadare” din sistemul de referință pe care și l-a construit cu răbdare în atâția ani de carieră. Petru Comarnescu îi dedică o monografie⁴⁵ în seria editată de Ionel Jianu, iar presa îl omagiază în mai multe rânduri⁴⁶. Țuculescu⁴⁷, Ciucurencu⁴⁸, Iser⁴⁹ și Maxy⁵⁰ sunt din nou subiect de discuție, grație expozițiilor pe care le vernisează pe parcursul anului. Subiectele prezentate la Salonul Oficial nu ies, nici de această dată, din ritmul și rutina tematică anterioară.

Serbarea maestrului Iser, cu ocazia a patru decenii de activitate artistică, deschide — extrem de promițător — anul artistic 1947. Aceiași Țuculescu⁵¹, Ciucurencu⁵² și Maxy⁵³ se impun prin prestațiile expoziționale pe care le au în cursul anului. Ca o noutate, se discută extrem de benefic — cel puțin pentru istoricii de artă de acum ce vor să reconstituie peisajul mental al epocii — despre concursul pentru bursa oferită tinerilor artiști de galeria „Căminul Artei”. Prezentarea „finaliștilor” se concentrează, în cele din urmă, asupra câștigătorilor: Alexandru Istrati și Ion Mirea⁵⁴. Din nou Maxy este semnatarul unor lucrări cu tematică socializantă la Salonul Oficial: „*Muncitori la Reșița*” (trei variante). Alexandru Țipoia prezintă

⁴⁵ Petru Comarnescu, *Francisc Șirato*, București, 1946.

⁴⁶ Vezi Ionel Jianu, *Francisc Șirato*, în „Arcades”, nr. 3—4/iulie-decembrie 1947, p. 100—102; Radu Bogdan, *Șirato*, în „Contemporanul”, II, nr. 32/2 mai 1947, p. 5; Petru Comarnescu, *Premiile naționale pentru pictură (1946)*, în „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 9/septembrie 1946, p. 120—123.

⁴⁷ Vezi George Oprescu, *Țuculescu*, în „Universul”, 63, nr. 45/24 februarie 1946, p. 3.

⁴⁸ Vezi George Oprescu, *Expoziția Ciucurencu*, în „Universul”, 63, nr. 86/13 aprilie 1946, p. 3; V. Beneș, *Expoziția Ciucurencu*, în „Lumină și Coloare”, I/mai 1946, p. 78—80.

⁴⁹ Vezi Marin Dima, *Iser*, în „Națiunea”, I, nr. 36/5 mai 1946, p. 2.

⁵⁰ Vezi M. R. Paraschivescu, *Maxy*, în „Arcades”, nr. 1/ianuarie-martie 1947, p. 87.

⁵¹ Vezi George Oprescu, *Expoziția Țuculescu*, în „Universul”, 64, nr. 227/5 octombrie 1947, p. 3; N. Argintescu-Amza, *Ion Țuculescu*, în „Rampa”, XXVII, nr. 100/5 octombrie 1947, p. 4.

⁵² Vezi Ionel Jianu, *Ciucurencu*, în „Arcades”, nr. 3—4/iulie-decembrie 1947, p. 10; N. Argintescu-Amza, *Expoziția Ciucurencu la „Căminul Artei” sau despre pictură fără „subiect”*, în „Rampa”, XXVII, nr. 80/18 mai 1947, p. 6.

⁵³ Vezi M. R. Paraschivescu, *Maxy*, în „Arcades”, nr. 1/ianuarie-martie 1947, p. 87.

⁵⁴ Vezi Ionel Jianu, *Expoziția Ion Mirea*, în „Rampa”, XXVI, nr. 6/27 octombrie 1946, p. 2; N. Argintescu-Amza, *Pictorul Ion Mirea*, în „Rampa”, XXVII, nr. 90/27 iulie 1947, p. 4; Idem, *Pictorul Al. Istrati*, idem, nr. 89/20 iulie 1947, p. 4.

lucrări realizate în Italia, iar Petrașcu, Eustațiu Stoenescu, Cecilia Cuțescu-Storck și Marius Bunescu se mențin pe linia de evoluție care i-a consacrat.

Marile personalități ale perioadei pot fi înseriate pe generații. În prima se situează Iser — marea revelație după anii lungi în care n-a mai expus — secondat de Șirato, căzut într-o uitare prematură. Din cea de a doua generație se detașează Ciucurencu și Maxy — atât de diferiți, dar, în final, atât de apropiați prin linia de conduită urmată după 1947. Primul dintre pictori, leader al grupului de artiști născuți la debutul secolului și afirmați după 1930, cel de-al doilea — conducător, alături de Marcel Iancu, al destinului grupării de avangardă din România interbelică, dotat, cult și ambițios — un excelent „suport” pentru introducerea calului troian în cetatea artei românești de către puterea proletară. În cea de-a treia generație se încadrează Ion Țuculescu, Alexandru Istrati și Ion Mirea, artiști cu un destin total diferit. Primul dintre ei, rămas în țară după 1947, își continuă drumul fără a răspunde comenzilor de Partid. Ceilalți doi se stabilesc în străinătate, alegând libertatea de creație chiar dacă au pierdut poziția de prim-plan deținută aici anterior.

Perioada de tranziție este dominată tematic de peisaj, natură statică și compoziție cu figuri. Cu extrem de puține excepții — pe care le-am relevat la momentul cuvenit — interesul creatorilor se orientează tot spre ceea ce au învățat, cunosc din proprie experiență, percep și simt liberi de orice partipriuri. Departe de a semnifica o „lașitate”, această atitudine traduce cel mai bine mentalitatea și constanța perfect echilibrată a plasticii românești. Exagerarea — și tematica socializantă în termenii de manifestare posteriori anului 1947 a fost o aberație — a putut tenta artistul la un moment dat al carierei sale, dar nu s-a transformat într-o alfa și omega oficializată de Stat. Planificarea programatică a travaliului artistic, intruziunea violentă a puterii în resorturile intime ale creatorului, nu a dat roadele sperate — poate doar cu excepția afișului și a graficii —, nici în țara de naștere a curentului realist socialist. Nu avea șanse să se valideze, cu atât mai mult, în țările satelite.

III. GRAFICA

Prin natura sa, mult mai schematică — mai apropiată de esențe, — grafica se pretează unei interpretări în cheie socializantă. Stau mărturie în acest sens realizările domeniului — vorbind la modul general — atât ca piese în sine, cât și ca schițe pregătitoare pentru tablouri. Grafica practică în România nu face excepție și, pentru perioada aflată în discuție, posedăm o serie întregă de exemple pe care le vom trece în rândurile ce urmează.

Punctul de turnură în ceea ce privește modul de interpretare și finalitatea actului artistic pe tărâm grafic îl reprezintă, pentru anii de tranziție 1944—1947, expoziția sovietică de afiș, desen, caricatură și fotografie cu tema „Barbaria hitleristă” deschisă la București în ianuarie 1945⁵⁵. Prima perioadă de după Eliberare, între 1944 și 1948, se caracterizează prin fenomenul de angajare deschisă și manifestă a artiștilor pe linia unei arte parti-

⁵⁵ Vezi Tache Soroceanu, *Expoziția „Barbaria hitleristă” în U.R.S.S.*, în „Jurnalul de Dimineață”, VII, nr. 60/25 ianuarie 1945, p. 2.

nice, începând cu desenele și afișele pentru susținerea frontului antihitlerist și terminând cu lucrările închinat campaniilor electorale⁵⁶. În acest sens se desfășoară „ostilitățile” și în cadrul Salonului Oficial de toamnă al anului 1945⁵⁷. Artiști consacrați, precum Cecilia Cuțescu-Storck, Gheorghe Petrașcu, Arthur Verona continuă investigațiile pe linia unui duct clasic, abordând o tematică generală sau chiar anecdotică (cazul lui Verona). Gheorghe Ceglocoff abordează subiecte din viața minerilor, la fel procedează și Maxy. Tematica proletară este prezentă în piesele semnate de Sigismund Maur, Arthur Mendel, Traian Sfințescu și Iosif R. Genul portretistic — care va conduce la transformarea în subiect egal tratat a personalităților și a oamenilor simpli — este abordat de Gheorghe Löwendal⁵⁸. Ilustrații de excelentă calitate figurează Ligia Macovei — la poemul „Noaptea nopților” de R. Desnos — și Valentina Bardu — la volumul „Omul profilat pe cer” de Ion Caraion. Cei mai vehemenți se dovedesc graficienii L. Zin cu trei afișe din seria antifascistă „Fabricanții de muniții” și Giugore Zincovski cu patru afișe, din care le reținem pe cele intitulate: „*Întăriți prietenia Româno-Sovietică*”, „*Pacea*” și „*23 August*”.

Anul artistic 1945 este individualizat prin două expoziții de marcă. Prima dintre ele este cea a lui Perahim, pe care am amintit-o deja, artist deosebit de sensibil la efectul distrugerilor provocate de războiul mondial asupra ființei umane. Dincolo de suprarealismul pe care-l practica la un moment dat, Perahim se manifestă acum pe o linie expresionistă, de sorginte germană — dezvăluind o nouă fațetă a personalității sale, necunoscută până atunci publicului românesc. Celălalt grafician care se afirmă este Vasile Kazar, practicant alături de Vasile Dobrian și Valentina Bardu, al deformării expresioniste în reflecția grafică.

Expozițiile Grupului Grafic din noiembrie 1945 și ianuarie-februarie 1947⁵⁹ se bucură și ele de un comentariu elogios, ce scoate în evidență spiritul competitiv de care sunt animați componenții acestuia. În linii generale grafica românească realizează mai simplu și mai rapid tranziția de la situația de război la cea de preponderență a ideologiei proletare. Pregătirea politică a majorității graficienilor pare a fi concordantă cu necesitățile unui program de educație culturală patronate de Statul celor ce muncesc. Ilustrația de carte — domeniu în care se distinge același Perahim —, afișul — cu Iosif Cova și Iosif Molnar în prim plan —, precum și grafica de șevalet — unde alături de realizatorii deja amintiți mai putem remarca pe Gy Szabo Béla, Mircea Olarian și Marcel Olinescu, cunosc o dezvoltare fără precedent în acești patru ani ai tranziției artistice.

CONCLUZII

Perioada anilor 1944—1947 este una de maximă importanță pentru înțelegerea corectă a ceea ce s-a petrecut în cei peste 40 de ani de comunism aici, în România. Alături de formele clasice de manifestare ale vieții dome-

⁵⁶ *Artelc plastice în România după 23 August 1944*, București, 1959, p. 115.

⁵⁷ Vezi recenzii la George Oprescu, *Salonul de Toamnă*, în „Universul”, 62, nr. 273/29 noiembrie 1945, p. 2; 276/2 decembrie 1945, p. 3; 277/3 decembrie 1945, p. 3; 282/9 decembrie 1945, p. 3.

⁵⁸ Sărbătorit cu ocazia împlinirii vârstei de 50 de ani, vezi L. Iliescu, *Jubileu artistic. Un pictor al realismului social: Gheorghe Löwendal*, în „Universul”, 64, nr. 111/19 mai 1947, p. 3.

⁵⁹ Vezi Ion Sava, *Grupul grafic*, în „Veac Nou”, II, nr. 51/24 noiembrie 1945, p. 10; M. R. Parasciucscu, *Grupul Grafic*, în „Scântea”, IV, nr. 739/2 februarie 1947, p. 2.

niului — am numit în primul rând Saloanele Oficiale de pictură și sculptură, respectiv pe cel de gravură, desen și afiș —, de continuarea manifestării grupărilor „Tinerimea Artistică” și „Arta”, de expozițiile dedicate Franței și Italiei în viziunea artiștilor români⁶⁰ se pot întâlni cazurile expozițiilor muncitorești din iulie 1945 și august 1947, ale Grupului Grafic și a grupului suprarealist Luca-Păun-Trost⁶¹. Organizatoric, perioada este situată sub semnul constituirii primei asociații române a criticilor de artă — în 1945 — și a Uniunii sindicatului scriitorilor, artiștilor și ziariștilor — în 1947. Participarea plasticienilor bulgari (1945) și a celor iugoslavi (1947) la Salonul Oficial a avut darul să intermedieze schimburile culturale⁶² și să contribuie efectiv — nu numai declamativ — la mai buna cunoaștere a realizărilor artistice din țările amintite. Evoluția grupului plastic feminin conduce la participarea, în cursul anului 1947, a 12 artiste din România la cea de-a 63 expoziție a femeilor pictori de la Paris⁶³.

Expozițiile personale ce s-au derulat pe parcursul celor patru ani au surprins, cel mai coerent, pulsul situației plasticii autohtone. Alături de maștri consacrați, precum Pallady, Petrașcu, Iser și Șirato, au expus — cu egal succes — Ciucurencu, Maxy și Țuculescu. Situația aceasta de coexistență pașnică, de îngăduință pentru experimentele formale ale fiecăruia, nu se va prelungi — din păcate — după anul 1947. Este foarte semnificativă această bruscă transformare a mentalității, a tematicii și a limbajului folosit de critica de specialitate. Cele mai semnificative exemple în această direcție le oferă George Oprescu și N. Argintescu-Amza⁶⁴. Rezultatele pozitive sunt mărturia perenității actului creator ce va fi violentat, după 1947, printr-o încărcare nefirească a mesajului cu conținut politic și prin amestecul Statului în organizarea și manifestarea „libertății creatoare” a artistului român. Libertatea înțeleasă devine în cele mai multe situații o formulă ce maschează pactul încheiat de creator cu Puterea.

L'ART PLASTIQUE ROUMAIN EN TRANSITION: 1944—1947

Résumé

La période de transition des années 1944—1947 a continué d'être dominée par les constantes de l'école artistique de l'entre-deux-guerres. Le paysage, la nature morte, la composition figurée, les bustes et l'étude constituent la thématique préférée par l'artiste roumain réflexe de sa formation occidentale et de l'équilibre de la perception du phénomène plastique.

⁶⁰ Vezi George Oprescu, *Franța văzută de pictori români*, în „Universul”, 62, nr. 259/11 noiembrie 1945, p. 3; Tache Soroceanu, *Franța văzută de pictori români*, în „Jurnal de Dimineață”, II, nr. 314/5 decembrie 1945, p. 1—2; Radu Bogdan, *Italia văzută de pictori români*, în „Contemporanul”, II, nr. 20/7 februarie 1947, p. 4.

⁶¹ *Un om, o viață, un destin. Ionel Jianu și opera lui*, București, 1991, p. 168.

⁶² Vezi George Oprescu, *Expoziția româno-bulgară*, în „Universul”, 64, nr. 62/24 aprilie 1947, p. 3; Ionel Jianu, *Expoziția pictorilor români și bulgari*, în „Arcades”, nr. 3—4 în 1947 decembrie 1947, p. 83—89; N. Argintescu-Amza *Expoziția româno-bulgară*, în „Rampa”, XXVII, nr. 77/27 aprilie 1947, p. 6.

⁶³ Vezi Ionel Jianu, *Expoziția femeilor pictori*, în „Arcades”, nr. 2/aprilie-iunie 1947, p. 103—105.

⁶⁴ Vezi N. Argintescu-Amza, *Salonul Oficial 1947*, în „Rampa”, XXVIII, nr. 112/4 ianuarie 1948, p. 5 și 7; Idem, *Abuzul formalist în sculptură*, idem, nr. 118/15 februarie 1948, p. 6 și nr. 119/22 februarie 1948, p. 6.

À côté des maîtres exposent les prochains coriphées du réalisme socialiste: Maxy, Perahim, Baraschi, Caragea. Cette situation de coexistence pacifique, de permission pour l'expérimentation formelle de chacun ne se prolongera pas — malheureusement — après 1947.

En exceptant l'affiche et la graphique, on ne peut pas parler encore, d'une immixtion de la politique dans la sphère du plastique. Cette chose sera réalisée, brutalement, immédiatement après la prise de possession complète du pouvoir par le Parti Communiste, respectivement après le congrès d'unification des partis de la classe ouvrière — en février 1948.

ZIARUL „SCÂNTEIA” ȘI RĂZBOIUL RECE. ATITUDINE POLITICĂ ȘI LIMBAJ, 1945 – 1953

LIVIU ȚIRĂU

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a marcat o transformare esențială în sistemul relațiilor internaționale prin constituirea configurației — politice, militare, economice — bipolare mondiale, dominată de raporturile dintre S.U.A. și U.R.S.S.¹. Expansiunea sovietică în Europa Central-Estică a creat condiția necesară antagonismului, anticipat la începutul secolului XX în teoria geopolitică a lui Halford Mackinder², dintre o putere ce domină centrul continentului eurasiatic și alta care îi controlează zonele periferice. Concretizarea ideii lui Stalin, mărturisită de Milovan Djilas, de a impune propriul sistem social (sovietic — n.n.) în limitele ocupate de armata sa³, amenința să deterioreze balanța raportului mondial de putere, și a decis lunga confruntare postbelică — războiul rece — potrivit caracterizat de Raymond Aron în expresia „...război, pentru că diplomații nu puteau și nu voiau să reglementeze diferendele prin negocieri, *rece*, fiindcă nu puteau, dar nici nu voiau să le reglementeze prin forță”⁴.

Situată în zona controlată la sfârșitul războiului de Armata Roșie, România a cunoscut, consecință firească, procesul de modelare a regimului său politic după cel sovietic. Deși factor decisiv în trecerea la comunism a României, fapt remarcat în studiile lui Hugh Seton-Watson, Ghiță Ionescu și Ștefan Fischer-Galați⁵, sovietizarea țării noastre a fost favorizată, ca și în celelalte state în cauză, cum indică Yukata Akino⁶, în afara ocupației militare menținută de Kremlin în zonă, de memoria socială a erodării regimului parlamentar interbelic și eșuarea lui într-o conducere autoritaristă, precum și recenta, atunci, experiență din timpul războiului. Supus fidel Mos-

¹ Frederic S. Pearson and J. Martin Rockester, *International Relations. The Global Condition in the Late Twentieth Century*, Menlo Park, California, 1984, pp. 58–59; *Storia dell'età presente. I problemi del mondo dalla II Guerra Mondiale ad oggi*, Romain H. Rainerio (ed.), Milano, 1985, pp. 9–38.

² Sir Halford Mackinder, *The Geographical Pivot of History*, în „Geographical Journal”, XXIII, April 1904, pp. 421–444, Apud John Lewis Gaddis, *The Long Peace. Inquiries the History of the Cold War*, New York, 1987, p. 22.

³ Milovan Djilas, *Conversation with Stalin*, New York, 1962, p. 114.

⁴ Raymond Aron, *The Imperial Republic. The United States and the World 1945–1973*, London, 1975, p. 42.

⁵ Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, London, 1961; Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania, 1944–1962*, London, 1964; Ștefan Fischer-Galați, *The New Romania: From People's Democracy to Socialist Republic*, Cambridge Massachusetts, 1967.

⁶ Yukata Akino, *Soviet Policy in Eastern Europe 1943–1948. A Geopolitical Analysis*, în „East European Quarterly”, XVII, No 3, September 1983, pp. 257–266.

covei, în fapt instrument ce îi exprima interesele⁷, Partidul Comunist Român a reușit în condițiile arătate, legalizându-și acțiunile anarhice sub lărgă „umbrelă” a *Convenției de Armistițiu* (Comisia Aliată de Control fiind reprezentată în România numai de către Țnălto Comandament Sovietic), să devină în scurt timp una dintre principalele forțe de pe eșicherul politic românesc de după 23 august 1944. Țntre condițiile importante care au înlesnit ascensiunea comunistă în România, s-a aflat cenzura impusă de sovietici în mass-media și răspândirea neîngrădită, în schimb, a mijloacelor de informație ale P.C.R., urmărindu-se prin aceasta, și reușindu-se în parte, controlul asupra știrilor și influențarea opiniei publice.

Studiul de față prezintă cercetarea autorului asupra oficiosului Partidului Comunist Român, „Scânteia”^{*}, pentru perioada 1945—1953, sub aspectul poziției politice și limbajului exprimate în amintitul ziar. Demersurile noastre se explică prin importanța pe care „Scânteia”, ca „organ central al C.C. al P.C.R.” a avut-o în afirmarea atitudinii oficiale a Partidului față de evoluția internă și internațională, dar și prin aceea că studierea paginilor sale oferă în multe rânduri indicii esențiale asupra drumului urmat de comuniști și regimul politic impus prin și de către ei, României. În al doilea rând, plecând de la paradigma susținută de Jane Curry și Joan Dassin privind potențele mass-mediei în influențarea derulării regionale și globale a evoluției sistemice, conjunctural sau de durată⁸, și menționând conceptualizarea pe care Paul Lendvai a emis-o referitor la controlul guvernamental comunist asupra știrilor⁹, „instituționalizarea conștientă a reflecției false”, parcurgerea principalului organ de presă al P.C.R. permite operarea unor comparații între realitatea existentă la un moment dat și cea „deviată” în expunerea oficială. În sfârșit, intervalul de 9 ani studiat — 1945—1953 — se explică prin semnificația internațională a acestor date, *încheierea celui de-al doilea război mondial* și a relațiilor amicale dintre Aliiați și *începutul unei reconsiderări în politica externă sovietică*, după moartea lui Stalin. În fapt, perioada amintită a cunoscut două etape în dezvoltarea relațiilor internaționale, și a celui mai important aspect al lor, *războiul rece*: 1945—1947, ani de acumulare a tensiunilor Est-Vest și pregătire a *Confruntării*, și 1948—1953, epoca clasică a războiului rece dus la paroxism¹⁰.

Cadrul politic românesc s-a înscris în această evoluție internațională, dar, și aici ne referim la tema urmărită, au existat elemente ce au dat o anumită specificitate dezvoltării P.C.R. și exprimărilor sale în „Scânteia”. Am

⁷ Chiar dacă s-a „autodesființat” în 1943, Kominternul a continuat să funcționeze prin grupurile de comuriști, de diferite naționalități, care se aflau la Moscova. Aceste grupuri erau pregătite să acționeze la momentul oportun, adică atunci când le ordona „Stăpânul”, în interesul „internaționalismului proletar”. Vezi Adam Ulam, *Expansion & Coexistence. The History of Soviet Foreign Policy, 1917—67*, New York, 1968, pp. 338—349.

^{*} Oficios al Partidului, „Scânteia” se subintitula „organ central al C.C. al P.C.R.”. În perioadape care am cercetat-o, titlul ziarului a fost scris ca mai sus. Publicată în septembrie 1953, *Hotărîrea pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii române*, a intrat în vigoare de la 1 aprilie 1954, data de la care s-a schimbat grafia și titlul ziarului în „Scnteia”. Vezi Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944—1977*, București, 1991, pp. 27—28.

⁸ Jane Leftwich Curry and Joan R. Dassin, (eds.), *Press Control Around the World*, New York, 1982.

⁹ Paul Ledvai, *The Bureaucracy of Truth: How Communist Governments Manage the News*, Boulder, Colorado, 1981.

¹⁰ Raymond Aron, *op. cit.*, pp. 3—7.

urmărit în metodologia cercetării două planuri: primul este acela al atitudinii ziarului menționat față de subiectele politice interne și externe, și înrolarea lui, tot mai accentuată, într-un proces caracteristic sovietizării statelor est-europene, transpunerea totală, pe măsura agravării situației internaționale, în dogmele ideologiei sovietice. După Z. A. B. Zeman, această evoluție politică a însemnat, prin aplicarea de către Stalin a conceptului leninist de transfer global al ideologiei revoluționare bolșevice în politica externă sovietică, față de statele în curs de a fi comunizate, o încercare de rupere a unei nu foarte solide memorii sociale, despre valorile și normele de tip occidental, a acestor țări, și impunerea — aici Zeman îl citează pe filosoful rus din secolul al XIX-lea, Sadaev, „Rusia n-are trecut... și-l poate crea în viitor prin cuceriri” — uitării asupra trecutului propriu (fiecărei țări — n.n.), dar nu și asupra puterii Rusiei¹¹. În această ordine direcționată de Kremlin evoluția ziarului „Scânteia”, în fapt o reflectare a celei a Partidului, poate fi etapizată astfel:

1. 1945—1947 — înscrierea tot mai accentuată pe drumul trasat de Moscova în scopul câștigării depline a puterii politice interne, dar păstrarea totuși a unei autonomii în relațiile cu Occidentul. Perioada s-a caracterizat printr-o creștere gradată a atacurilor contra „inamicilor interni”, partidele istorice în primul rând, și apoi externi: Marea Britanie — din iulie 1945; S.U.A. — cu claritate din primăvara anului 1947. Criticile prezente în „Scânteia”, evident dictate de linia politică a Kremlinului, lăsau loc însă, în acei ani, posibilității de reconciliere. De altfel, până în vara anului 1947, luările de poziție ale „Scânteii” identificau drept „reacționare” doar anumite cercuri americane și britanice neoperând încă o globalizare a învinovățirii la scara conducerii politice din țările respective.

2. ianuarie-iunie 1948 — membru fondator al Cominformului, și deja opus antagonic Occidentului, P.C.R. a încercat să evite un control total al Kremlinului prin alăturarea la inițiativa unei colaborări regionale, balcanice în primul rând, și dunărene.

3. iulie 1948—1953 — supus fără crâcnire Moscovei, în „Scânteia” cel puțin, P.C.R. a urmat fidel traseele politice și organizatorice ale Partidului frate mai mare.

Cel de-al doilea plan al cercetării noastre a urmărit, pe structura cronologică de mai sus, evoluția limbajului politic din paginile „Scânteii”, căutând să descoperim în limbaj ceea ce Lucien Febvre în *L'outillage mental* remarca cu pertință, „nu doar un mijloc, ci chiar un obiect al cunoașterii”. Am identificat astfel, o interdependență între atitudinea politică („Scânteia” în cazul nostru) și sistemul de exprimare a ideilor și terminologiei folosite, care cunoaște la nivel teoretic, în accepțiunea lui Louis Trenard, trei aspecte: *spiritul care îi dă finalitatea, stilul propriu și dinamica expresiei*¹². Trebuie să menționăm că în conexiune cu tensionarea relațiilor internaționale, vocabularul social-politic al documentelor de partid, cuvântările liderilor comuniști și conținutul — sub aspect lingvistic — al paginilor din „Scânteia” a cu-

¹¹ Z. A. B. Zeman, *The Making and Breaking of Communist Europe*, Cambridge, Massachusetts, 1991, pp. 13—16.

¹² Louis Trenard, *Histoire et Sémantique*, în „Revue des études sud-est eurpéennes”, X, 1972, nr. 3, pp. 421—448.

noscut o infuzie a termenilor, conceptelor și expresiilor lansate de ideologia sovietică. Toate acestea au fost utilizate ca „argumentări” în tratarea aspectelor interne și externe, încărcătura și notele de gravitate maximă atingând apogeul în ultimii ani de viață ai lui Stalin. Vom proceda în cele ce urmează la o analiză a atitudinii și limbajului din „Scânteia”, în corelație cu evoluția politică a cadrului politic intern și internațional, pe structura periodizării enunțate mai sus.

Între anii 1945—1947, România a cunoscut în plan intern o perioadă marcată prin profunde transformări politice; de la impunerea de către sovietici a comuniștilor la putere, sub forma guvernului de „coalitie” de la 6 martie 1945, numită de Seton-Watson *mlăștinoasă*¹³, la schimbarea femei de guvernământ prin abdicarea, impusă și ea la 30 decembrie 1947, regelui, ultimul obstacol în calea exercitării controlului politic total de către Partidul Comunist¹⁴. „Scânteia”, organul de presă al P.C.R., a avut un rol însemnat în toată această desfășurare politică, dovedindu-se deosebit de combativă în exprimarea pozițiilor și atitudinilor Partidului. În perioada la care ne referim, ziarul a păstrat aceleași caracteristici tehnice în privința mărimii paginilor și a tiparului, neschimbate până în 1949, când va trece la un format puțin mai mic și la alte caractere de tipar. Numărul de pagini a fost variabil, între două și opt, datorită probabil greutăților economice din țară, cel mai adesea având șase. Periodicitatea nu a fost respectată, probabil din aceleași cauze, „Scânteia” apărând în mod normal cotidian, dar uneori cu întreruperi de una sau mai multe zile. Din 1947 s-a impus un orar precis, cu apariții în toate zilele săptămânii, cu excepția celei de Marți, iar din 1949 structura paginilor s-a modificat de la opt la șase coloane. Continuitatea ziarului a fost și ea arbitrar notată. Astfel, la reparație, 21 septembrie 1944, a fost indicat ca vechime anul I. Între 1 ianuarie și 22 septembrie 1945 apărea înscris anul II. Odată cu numărul 334, de Duminică 23 septembrie al aceleiași an, era notat ca vechime anul XVI, dar socotind de la chiar prima apariție, 21 august 1931, observăm că se împlineau doar 15 ani. Indicarea vechimii a fost făcută inexact și în anii următori: 1946 — XVII, 1947 — XVI, 1948 — XVII, 1949 — XVIII, 1950 — XIX, 1951 — XXI, 1952 — XXI, 1953 — XXII.

Tematica paginilor „Scânteii” a păstrat în schimb câteva constante. Prima pagină avea rezervată partea din stânga sus — pe trei, apoi două coloane — pentru articolul editorial, marea lor majoritate fiind publicate, până în 1949, sub semnătură. Partea din mijloc conținea, de obicei, comunicate guvernamentale sau fotografiile, iar ultimele coloane din dreapta erau rezervate știrilor internaționale. Pagina a doua avea ca destinație comentarii pe teme culturale, fiecare număr proslăvind realizările culturii sovietice. Paginile trei, patru și cinci cuprindeau reportaje din economie, apeluri politice și sociale, și pe măsura apropierei sfârșitului de deceniu, s-a introdus cu pregnanță cultul „muncii stahanoviste”. Pagina a șasea, oricum ultima — când ziarul avea patru sau două pagini, conținea pe primele două coloane din stânga rubrica *Actualitatea internațională*, cu comentariile propriilor ziariști; coloanele din mijloc erau consacrate principalelor informații din

¹³ Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 170—171.

¹⁴ Robert Lee Wolff, *The Balkans in Our Time*, New York, 1974, p. 291.

politica internațională, în special sovietică, iar ultima coloană din dreapta reproducea, însă prin „filtru”, știrile transmise de agențiile de presă.

Interesul cel mai mare din punctul nostru de vedere îl reprezintă evoluția atitudinii politice a ziarului. Chiar dacă în istoriografie se consideră anul 1947, ca dată a instituirii stării de război rece¹⁵, propaganda comunistă, și în cazul de față „Scântea”, au exprimat, încă din 1945 idei critice la adresa modului de viață și a concepțiilor occidentale. Pozițiile afirmate de P.C.R. au urmărit, în perioada menționată, obiective imediate. Se remarcă astfel două direcții în atitudinea comunistilor români în intervalul 1945—1947. Prima, cea mai importantă, deoarec urmărea consolidarea la putere a Partidului, a vizat atacarea și denigrarea oponenților politici, în principal a Partidului Național Liberal și a Partidului Național Țărănesc, precum și a liderilor acestora, Dinu Brătianu și Iuliu Maniu. Continuând ceea ce începuse de fapt în toamna anului 1944, „Scântea” i-a prezentat pe cei doi lideri, Maniu îndeosebi, drept reacționari, fasciști, trădători de țară, și chiar vânduți lui Hitler¹⁶. Un al doilea compartiment al atacurilor era îndreptat împotriva infrastructurii centrale și locale ale puterii, în acest scop „Scântea” dezlănțuind o campanie furibundă prin care cerea imperativ „epurarea” funcționarilor publici din administrație, justiție și universități. Tot de problemele interne ținea lărga popularizare a proceselor primelor trei eșaloane a „criminalilor de război” și a așa-numitelor „gârzi Maniu”. Prin alăturarea numelor generalilor Macici și Trestioreanu (a căror capete de acuzare apăreau arbitrar din chiar ceea ce menționa „Scântea”) inculpați pentru crime de război, cu „banda lui Maniu”¹⁷, se căuta încă o dată să se demonstreze multiplele vinovății — inventate de propaganda comunistă — ale venerabilului om politic.

În ceea ce privește atitudinea față de evenimentele externe, oficiosul comunist insista asupra meritelor Uniunii Sovietice și a „glorioasei ei Armate Roșii”¹⁸, neuitând însă, până în septembrie 1945, și aportul aliaților occidentali și prezentând elogios atât joncțiunile sovieto-americo-britanice în Germania, cât și victoriile împotriva japonezilor¹⁹. Cu toate acestea, „Scântea” s-a situat încă din timpul războiului pe o poziție partizană față de sovietici, relatând doar punctul de vedere al Kremlinului privitor la arestarea la Moscova a 14 delegați polonezi ai Guvernului în exil, invitați de Stalin la tratative și apoi acuzați de „diversionism”²⁰. Pe de altă parte, dacă știrile externe subliniau unitatea de acțiune dintre Marii Aliați, și chiar se reproduceau pasaje largi din relatarea tipărită a D-nei Churchill despre vizita sa în Uniunea Sovietică²¹, „Scântea” a preluat mai multe reportaje din gazeta sovietică „Timpuri Noi” și comentarii ale postului de radio Moscova în care apăreau critici la adresa unor „reacționari” din parlamentul și guvernul britanic”.

¹⁵ J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, 1919, p. 382.

¹⁶ Miron Constantinescu, *Provocările d-lui Maniu*, în „Scântea”, II, Duminică 21 ianuarie 1945, nr. 115, p. 1. Atacurile se vor repeta în aproape fiecare număr. Spre exemplu Horia Liman, *Adevăratul chip al lui Iuliu Maniu*, în „Scântea”, Luni 14 mai 1945, nr. 223, p. 1—2, etc.

¹⁷ „Scântea”, Vineri 4 mai 1945, nr. 216, p. 1.

¹⁸ Ibidem, Vineri 11 mai 1945, nr. 220, p. 1.

¹⁹ Ibidem, Sâmbătă 19 mai 1945, nr. 227, p. 6.

²⁰ Ibidem, Joi 21 iunie 1945, nr. 255, p. 6.

²¹ Ibidem, Sâmbătă 7 iunie 1945, nr. 268, p. 6.

În timpul Conferinței de la Potsdam, comentariile din „Scânteia” au reluat teza unității de acțiune a aliaților, dar menționau, din surse sovietice, „guvernele fasciste” ale Greciei și Spaniei ca interesate în crearea unor „focare de provocare”²². Ca o victorie a democrației a fost în schimb prezentată victoria laburiștilor în alegerile parlamentare din Anglia, fiind reprodus un citat din „Pravda” „...în locul conservatorilor prăfuiți, Marea Britanie va cunoaște în sfârșit ce înseamnă o guvernare populară”²³.

Una dintre caracteristicile „Scânteii” în ce privește relatarea și apoi comentariile asupra unor evenimente interne și externe care nu conveneau Moscovei sau P.C.R., a fost ignorarea ori prezentarea lor distorsionată, dar oricum cu întârziere, a acestora. Faptul reprezintă de altfel o constantă pentru întreaga perioadă asupra căreia a insistat studiul nostru. Astfel, abia în numărul 298, de Sâmbătă 11 august 1945, au fost prezentate evenimentele ce au avut loc la Cluj, respectiv, de Duminică 5 august, când armata română ce defila prin oraș la întoarcerea de pe front, a fost atacată de gărzile Uniunii Populare Maghiare²⁴. Incidentul în cauză, ca de altfel și manifestația studenților bucureșteni de la 8 noiembrie 1945, cu ocazia zilei onomastice a regelui Mihai, ori cea de la 1 decembrie, când, de fiecare dată, trupe de șoc comuniste au atacat cu arme pe manifestați, au fost prezentate drept *Atentat mârșav al reacționarilor la Cluj cu prilejul primirii vitejilor de pe front* (Sâmbătă 11 august 1945, nr. 298), „*Partidele istorice*” au organizat acțiuni anarhice (Sâmbătă 10 noiembrie, nr. 375), și *Reacțiunea reprezentată de partidele „istorice” a provocat tulburări în București* (Luni, 12 noiembrie, nr. 377). O tăcere misterioasă s-a așternut în schimb, asupra comentariilor internaționale despre Conferința de la Potsdam, nepublicându-se nimic în legătură cu declarațiile președintelui Truman, din 9 august, și ale ministrului de externe britanic Bevin, din 20 august, privitoare la nelegitimitatea guvernelor din Bulgaria, România și Ungaria²⁵. Cu atât mai puțin s-a menționat ceva despre „greva regală” începută la 21 august 1945. Starea de oarecare panică, constatată în paginile din „Scânteia” sfârșitului de august '45, este dovedită de publicarea în numărul de Duminică 2 septembrie, cu litere de o „schioapă”, a unui titlu din „Izvestia”, *Despre viabilitatea guvernelor din sud-estul Europei*, dar mai ales de tonul spășit al Comunicatului Guvernului (publicat Miercuri 5 septembrie, nr. 318), „hotărât să rămână la postul său pentru a continua și desăvârși opera constructivă”, ca și de constatarea că „d-nii Maniu și Brătianu sfătuiesc greșit pe rege uitând realizările noastre”. De remarcat că atacurile la adresa celor doi lideri politici nu au fost reluate decât după o lună, într-un discurs ținut de Vasile Luca, *Problema naționalităților conlocuitoare din Ardeal*, la 6 octombrie în fața delegaților Uniunii Populare Maghiare, și publicat în numărul de Joi 11 octombrie 1945.

Comentariile și știrile externe, având principală sursă mijloacele de informații sovietice accentuează, în toamna lui 1945, prietenia sovieto-americană²⁶, care, „în ciuda unor neînțelegeri este de nezdruccinat” (Andrei Va-

²² Ibidem, Miercuri 25 iulie 1945, nr. 283, p. 4.

²³ Ibidem, Duminică 29 iulie, nr. 287, p. 4.

²⁴ Arhivele Statului Cluj, Fond Direcția Generală a Poliției Cluj, Dosar nr. 81, f. 1–5.

²⁵ James L. Gormly, *The Collapse of the Great Alliance 1944–1948*, Baton Rouge and London, 1987, p. 41.

²⁶ *Antisovietic și antiamerican*, în „Izvestia”, apud „Scânteia”, XVI, 13 octombrie 1945, 351, p. 6

siliu, *Cauze mai adânci ale impasului Conferinței de la Londra*, Miercuri 17 octombrie, nr. 354, p. 6). „Unele cercuri reacționare din Marea Britanie” în schimb, dar adresa nu este clară deși nemulțumirile sovietice privesc de acum și pe laburiști, sunt menționate ca susținătoare a „provocatorilor fasciști”, descoperiți în tot mai multe locuri: Suedia, Spania, Grecia, Argentina, și chiar în Canada²⁷. Relatările privind Conferința de la Moscova a Consiliului Miniștrilor de Externe²⁸ au un aer pesimist, unul dintre principalii comentatori de politică externă, Mircea Bălănescu, sperând „în înțelegerea de către marile puteri a procesului de democratizare din România” (Duminică 16 decembrie, nr. 406, p. 2). Oricum, după încheierea Conferinței, „Scânteia” a acordat același spațiu fotografic și în reproducerea declarațiilor celor trei miniștrii participați, Bevin, Byrnes și Molotov²⁹, anunțând ospitalieră sosirea Comisiei Interaliatate la București. În aceeași notă deosebit de respectuoasă se încadrează relatările despre primirea Comisiei la „M.S. Regele”³⁰ și, mai mult, pe un ton conciliant se considera că „intrarea D-nilor Râmniceanu și Hațieganu în guvern este spre binele țării”³¹.

Pe parcursul anului 1946, confruntarea politică din România s-a desfășurat cu o deosebită intensitate și violență. Faptul s-a datorat în primul rând tensionării crescânde în relațiile dintre Uniunea Sovietică și foștii ei aliați, situație care s-a repercutat negativ asupra țărilor aflate, de fapt, sub ocupația militară a Armatei Roșii. Opresiunile asupra opoziției democratice din România au fost completate prin atacuri violente în ziarele comuniste, și în primul rând „Scînteia”. Este de constatat o aceeași „întârziere” în difuzarea unor informații care nu conveneau regimului aflat la putere. Dacă în primele două săptămâni s-a înregistrat o oarecare acalmie în reacțiile Moscovei și ale P.C.R., relatate în „Scînteia”, numărul de Duminică 20 ianuarie cuprinde un atac furibund, într-un articol preluat din „Izvestia” care acuză partidele istorice ca fiind inițiatoarele războiului purtat de România împotriva Uniunii Sovietice, acestea aflându-se în momentul respectiv, conform celor susținute în articol, în legătură cu „cercurile fasciste și ațățătoare din întreaga lume”. Au urmat apoi mai multe articole având ca țintă preferată și obsesivă Partidul Național Țărănesc și pe liderul acestuia, Iuliu Maniu. Astfel Vasile Luca imputa frunțașului opoziției crimele comise de români împotriva maghiarilor în toamna anului 1944 în Transilvania, și după modelul oferit de „Izvestia”, propunea judecarea lui drept criminal de război³². De fapt, întreaga agitație se datora impasului diplomatic dintre U.R.S.S. și puterile occidentale în problema Germaniei (reparații de război, administrarea acesteia) și dezvoltării altor puncte fierbinți — situația din Iran, unde sovieticii tergiversau retragerea trupelor, războiul civil din China, și proiectul economic comun lansat de Danemarca, Suedia

²⁷ *Ibidem*, Vineri 2 noiembrie 1945, p. 6

²⁸ S-a desfășurat între 16–26 decembrie 1945 și, în afara problemelor generale (bomba atomică, Japonia, Korea, etc.), a urmărit soluționarea crizei politice din România. Vezi: *Encyclopedia of American History*, edited by Richard B. Morris, 1961, p. 393

²⁹ „Scînteia”, XVI, Duminică 31 decembrie 1945, nr. 416, p. 5

³⁰ *Ibidem*, XVII, Vineri 4 ianuarie 1946, nr. 417

³¹ *Ibidem*, Simbătă 5 ianuarie 1946, nr. 418, p. 1, și Joi 10 ianuarie, nr. 422, p. 1. În acest număr, Râmniceanu era apreciat ca democrat, pe cînd Emil Hațieganu nu.

³² Vasile Luca, *În jurul declarației lui Hațieganu*, în „Scînteia”. Duminică 27 ianuarie 1946, nr. 436, p. 1.

și Norvegia, considerat la Moscova ca fiind îndreptat împotriva U.R.S.S. Unul dintre reputații sovietologi, Adam Ulam, consideră criza intervenită în relațiile sovieto-americane din iarna anului 1946, ca datorându-se nu atât opunerii unor sisteme care vedeau lumea diferit, ci faptului că Stalin era deranjat de monopolul, în acel timp, american asupra bombei atomice³³. Afirmatia lui Ulam își găsește un punct de sprijin și în atacurile, clar ordonate de la Kremlin, găzduite în paginile oficiosului Partidului Comunist Român. Deși „Scânteia” a publicat o ediție specială Joi 31 ianuarie 1946, care consemna cu reală bucurie declarațiile americane și britanice referitoare la posibilitatea reluării raporturilor diplomatice cu România, iar în numărul de Miercuri 13 februarie, reproducea acordul secret de la Yalta, privitor la intrarea U.R.S.S. în război împotriva Japoniei, act dat publicității simultan la Londra, Moscova și Washington a apărut apoi, aparent inexplicabil, o serie de articole care acuzau politica Casei Albe, și făceau constatări pesimiste asupra soartei economiei americane, manifestându-și compasiunea față de muncitorii americani, care, „spre deosebire de cei sovietici sunt supuși unei crude exploatare”³⁴.

Impactul discursului pe care Churchill l-a rostit la Fulton a răzbătut în paginile „Scânteii”, ca de obicei când ceva era neconvenabil, abia Sîmbătă 9 martie (discursul fusese rostit la 5 martie), iar primele constatări îi scuteau pe americani, inclusiv pe Truman³⁵, de responsabilitatea afirmațiilor fostului, pe atunci, premier britanic (el a revenit în fruntea guvernului între 26 octombrie 1952 — 5 aprilie 1955). În numerele din lunile următoare, Churchill și guvernul laburist au rămas „cal de bătaie” al acuzelor, preluate mai ales din mass-media sovietică, în raport cu cele scrise de redactorii de la „Scânteia”. Au existat însă și excepții, atunci cînd Sorin Toma, *Conștiința lumii stă de veghe*³⁶, și Vasile Luca, *Cuiburile fasciste și legionare trebuiesc lichidate*³⁷, au găsit nimerit să alăture „ațățătorului de război Churchill” pe „fascistul cu vechi state de serviciu”, Maniu³⁸.

O altă direcție susținută frecvent în „Scânteia” a fost necesitatea cooperării dintre statele de democrație populară din Estul Europei, date fiind problemele lor comune, ca de altfel și dușmanii, cei interni în special. Aceste demersuri au cunoscut o întrerupere pe timpul Conferinței de Pace de la Paris în ceea ce privește Ungaria. Dacă, cu o deja „normală” întârziere, „Scânteia” a publicat relatări asupra grevei studenților clujeni, aceștia fiind categorisiți ca „reacționari” și acuzați că „au provocat și atacat muncitorii pașnici”³⁹, iar declarația Ministrului de Interne, Teohari Georgescu, incrimina „caracterul reacționar al grevei”, relevând în schimb „conduita corectă a sindicatelor clujene” și a Uniunii Populare Maghiare (Duminică 28 iunie 1946, nr. 555), atitudinea oficiosului comunist român față de pozițiile susținute la Paris de către delegația Ungariei au fost ferme. Astfel, în luna august

³³ Adam B. Ulam, *op. cit.*, p. 409.

³⁴ „Scânteia”, Vineri 15 februarie 1946, nr. 450, p. 4, 5.

³⁵ *Cercurile nord-americane dezaproabă discursul d-lui Churchill*, „Scânteia”, Sîmbătă 9 martie 1946, nr. 471, p. 4: *Președintele Truman a declarat că nu a avut cunoștință de discursul d-lui Churchill*, Ibidem, Duminică 10 martie 1946, nr. 472, p. 4.

³⁶ „Scânteia”, Duminică 17 martie 1946, nr. 478, p. 1—2

³⁷ Ibidem, Luni 18 martie 1946, nr. 479, p. 1.

³⁸ Ibidem, p. 2, *Politica activă în concepția d-lor Churchill și Maniu*.

³⁹ Ibidem, Joi 25 iunie 1946, nr. 552, p. 1, 3.

'46, Silviu Brucan, *Umbrela Diktatului* și Aurel Lambrino, *S'au întrunit din nou cei patru*⁴⁰, au lansat acuze diplomației maghiare și în special Ministrului de Externe Gyöngyössi, care, „în loc să aprecieze democrația din România și modul în care este tratată minoritatea maghiară... se situează pe poziții horthyste”⁴¹. Elogii deosebite au fost aduse în schimb lui Tito și Iugoslaviei, „considerată o citadelă a păcii în Balcani”, numai „datorită conducătorilor ei”⁴².

După încheierea lucrărilor Conferinței de Pace (15 noiembrie 1946), agresivitatea „Scânteii” la adresa „inamicilor interni” a fost reluată, atacurile îndreptate împotriva țărăniștilor și liberalilor adăugându-li-se cele care îi incriminau, încă din primăvara lui 1946, pe social-democrații lui Titel Petrescu⁴³. Explicația constă în apropierea alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946. De aceea, căutând să atingă coarde sensibile, ziariști de la „Scânteia” i-au asociat pe liberali și țărăniști speculanților, Silviu Brucan, *Clubul miliardarilor* (Sîmbătă 9 noiembrie 1946, nr. 673), i-au acuzat că doreau să cedeze Ardealul ungarilor, tot Brucan, *Cartel Manisto-Revizionist! Mai simplu: Trădare Națională* (Sîmbătă 16 noiembrie 1946, nr. 679), sau îi caracterizau drept „fantome ale unui trecut noroios”, toate înfăptuirile dinainte de 6 martie 1945 fiind socotite „trădări, hoții, tâlhării”, Leote Răutu, *Înainte pentru ziua mare a României* (Luni 18 noiembrie 1946, nr. 681). La fel de virulente au fost atitudinile luate de „Scânteia” în problemele internaționale. Deși în ziarul de Joi 31 octombrie 1946 se reproducea interviul acordat de Stalin lui Hugh Baillie, președintele Agenției United Press, în care primul delimita executivul american de „Churchill și unii ca el din S.U.A.”, declarând că „nu există încordare crescută între U.R.S.S. și S.U.A.”, numărul de Sîmbătă 9 noiembrie publica pe întreaga pagină a patra discursul lui Jdanov la ședința solemnă a Sovietului Suprem sub titlul *Uniunea Sovietică luptă pentru o pace trainică*. Considerațiile acestuia stabileau două tendințe în politica mondială de după război: „Într-o parte U.R.S.S. și țările de democrație populară... în cealaltă parte forțele și cercurile reacționare”. Faptul că se indica victoria Partidului Republican în alegerile pentru Camera Reprezentanților, „drept o victorie a trusturilor și ațâțătorilor la război”, marca situarea netă pe o poziție adversă față de Statele Unite. Publicarea acestui discurs n-a produs totuși, în ultimele luni din 1946, un impact deosebit asupra comentariilor de politică externă din „Scânteia”. Relatările pe această temă au continuat să nuanțeze existența doar a „unor cercuri reacționare din Occident” și a „binecunoscuților fasciști din Grecia (aflată în plin război civil — n.n.), Spania, Japonia și Turcia”⁴⁴. S-a ridicat, în schimb, la cote de o deosebită violență campania împotriva perdanților din alegeri, P.N.L. și P.N.Ț. în primul rând, editorialele semnate de Miron Constantinescu, Silviu Brucan ori Tudor Olaru insistând pentru „pedepsirea fără milă a trădătorilor de Maniu și Brătianu... care și-au clădit viața pe jaf, înșelăciune și crimă”⁴⁵.

⁴⁰ Ibidem, Sîmbătă 31 august 1946, nr. 613, p. 1, 2, 4.

⁴¹ Loc. cit., articolul lui Silviu Brucan.

⁴² Miron Radu Paraschivescu, *Iugoslavia citadelă a păcii în Balcani*, în „Scânteia”, Duminică 15 septembrie 1946, nr. 626, p. 1, 4.

⁴³ Miron Constantinescu, *Diversiune și impostură*, în „Scânteia”, Sîmbătă 30 martie 1946, nr. 490, p. 1.

⁴⁴ Ibidem, Vineri 20 decembrie 1946, nr. 708, p. 4.

⁴⁵ Ibidem, Miercuri 27 noiembrie 1946, nr. 688, p. 1.

Anul 1947, ultimul din primul stagiul al periodizării propuse, a stat sub semnul declanșării „de facto” a războiului rece. Enunțarea Doctrinei Truman și a Planului Marshall, respingerea ultimului de către sovietici, constituirea Cominformului și, în fine, eșecul Conferinței (a cincea — n.n.) Comisiei Miniștrilor de Externe, desfășurată la Londra, 25 noiembrie — 7 decembrie 1947, prin retragerea întempestivă a delegației sovietice condusă de Molotov, părea să îndrepte omenirea spre un al treilea război mondial⁴⁶. Punctele de vedere enunțate de Partidul Comunist Român în „Scânteia” au fost corelate acestei evoluții internaționale. Principalul câmp de bătălie în seama „organului central al C.C. al P.C.R.” l-a reprezentat însă scena politică internă, anul 1947 fiind cel al desființării partidelor de opoziție. O campanie de acuzații, fără intermitențe, a fost declanșată din primăvara aceluiași an, „lucrurile intrând în incandescență” la începutul lunii iulie. Este de remarcat faptul că, și până atunci, relațiile de politică externă s-au situat pe poziții critice la adresa Occidentului, și a S.U.A. în special (este vorba de 1947). Dar, cu toate că Doctrina Truman, care afirma public susținerea de către Casa Albă a regimurilor, de mult categorisite fasciste în „Scânteia”, din Grecia și Turcia, fusese enunțată în martie, „subiectele” atacate de ziaristii de la amintitul ziar aveau o tentă politică încă nuanțată, oprindu-se asupra stării economiei americane, șomajului, și prin comparație, la „marile succese din economia sovietică. Odată însă cu respingerea de către Molotov, în urma Conferinței de la Paris — 27 iunie — 2 iulie 1947 — a Planului Marshall, se pare că nu întâmplător s-a decis „execuția” partidelor istorice din România. „Scânteia” a demarat această ultimă fază o dată cu numărul de Sâmbătă 5 iulie, când Leonte Răutu, într-un articol intitulat *Apărarea democrației*, denunța „reacțiunea manisto-brătienistă” și chema la „interzicerea activității istoricilor”. Numerele următoare au publicat atacuri în aceeași direcție, „explozia” producându-se joi, 17 iulie când, cu lux de amănunte, în pagina întâi era prezentat un foto-comunicat cu „trădătorii naționalțărăniști... care au încercat să părăsească țara... pentru a nu da seamă în fața poporului de fărădelegile comise”. Era vorba despre „episodul Tămădău”, la care deși nu participase, Iuliu Maniu, prezentat ca inițiator, se „bucura” de cele mai grave acuzații. În numerele următoare, dat fiind faptul că „poporul fierbea de mânie”⁴⁷ s-a cerut ridicarea imunității parlamentare a vinovaților și trimiterea lor în judecată. În sfârșit, pedepsirea grupului naționalțărănesc — prin sentința din 12 noiembrie 1947 — a coincis pe durata procesului, 30 octombrie — 12 noiembrie, cu o campanie la fel de dezlănțuită împotriva liberalilor-tătărescieni, și care a avut ca epilog votul de blam dat în Parlament, la 6 noiembrie, Ministrului de Externe al României, Gheorghe Tătărescu, și grupării sale.

Este interesant de remarcat faptul că „Scânteia” a criticat Occidentul într-o tonalitate mai degrabă moderată, chiar și după 2 iulie (încheierea Conferinței de la Paris unde s-a discutat problema acceptării participării la Planul Marshall de către Uniunea Sovietică și „aliații” ei, democrațiile populare). Mai mult, apărea surprinzător în atmosfera de încordare dintre sovietici și occidentali, în numărul de Vineri 4 iulie, un articol elogios, semnat de Silviu

⁴⁶ James L. Gormly, *op. cit.*, pp. 146—147.

⁴⁷ „Scânteia”, XVI, Vineri 18 iulie 1947, nr. 873, p. 1.

Brucan, la adresa Statelor Unite și a *mesajului democratic* (subl. noastră) transmis întregii lumi prin semnificația zilei lor naționale. Dar, o dată cu publicarea, la 6 octombrie⁴⁸, a comunicatului privitor la *Consfătuirea informativă a reprezentanților unor partide comuniste și muncitorești*, și apoi a cuvântării lui Jdanov, *Despre situația internațională*, în care acesta a enunțat *teoria celor două lagăre și a principiului cine nu este cu noi este împotriva noastră*⁴⁹, paginile „Scânteii” au început să dezvolte considerații tot mai sumbre asupra cadrului politic intern și extern. Notele grave prin care era tratată situația internațională, au fost însă oarecum contracarate de aprecierile laudative la adresa Iugoslaviei și a lui Tito, de optimismul privind viitorul relațiilor dintre cele două țări (România și Iugoslavia). Oricum, informațiile referitoare la Iugoslavia făceau în toamna anului 1947 concurență celor din U.R.S.S.⁵⁰

Ultima problemă tranșată de P.C.R. în 1947, pentru a-și asigura controlul total al puterii, a fost forma de guvernământ a țării. Între 1944—1947, „Scânteia” a tratat regalitatea plecând de la un respect mărit, uneori din teamă — vezi atitudinea din timpul grevei regale, până la treptata ignorare a suveranului. În 1947, persoana regelui a fost amintită doar în treacă la 9 mai, Ziua Victoriei, deloc însă în zilele de 23—24 august și 8 noiembrie — ziua onomastică a lui Mihai, date la care în anii anteriori, șeful de atunci al statului român, ocupase poziții de prim rang în paginile „Scânteii”. La 13 noiembrie, același an, oficiosul comunist a inserat, în același număr ce publica sentința împotriva „grupului Maniu”, o notiță privitoare la călătoria „M.S. Regelui în Marea Britanie”. Întoarcerea din călătorie a suveranului a beneficiat de aceeași atenție, în timp ce comentariile asupra vizitei lui Tito la București, cu prilejul încheierii Tratatului de colaborare și prietenie dintre România și Iugoslavia, ocupa cele mai importante spații ale ziarului. În schimb, în numărul festiv, ultimul consacrat de „Scânteia” sărbătoririi Crăciunului, au fost publicate două luări de poziție ce puteau pune pe gânduri pe orice cititor atent. Prima, în editorialul semnat de Sorin Toma, *O lume veche agonizează — se naște o lume nouă*, afirma că „numai într-o republică poporul se poate bucura de democrație”. A doua reproducea declarația lui Bodnăraș, proaspăt numit Ministru al Apărării Naționale, susținând că „de acuma armata va fi a poporului, și va fi condusă numai de popor” (subl. noastră). Asta cu toate că cel puțin teoretic regele era capul oștirii. Numărul din 31 decembrie s-a păstrat neutru față de problema regalității (ziarele apăreau antedatate). Chiar articolul lui Gheorghiu-Dej, *P.C.R. în lupta pentru democratizarea țării*, raportul prezentat de acesta la ședința Cominformului și publicat mai întâi în revista acestui for, *Pentru pace trainică, pentru democrație populară*, nu avea nimic de reproșat monarhiei. Tăcerea a fost „spartă” în numărul special de Joi 1 ianuarie 1948, în care, Vasile Luca a precizat că „monarhia trebuia să dispară... pentru că era aservită intereselor străine”. Tema a fost continuată, prezentând „nocivitatea” acestei instituții pentru România, până în primăvara anului 1948, fiind apoi tot mai rar menționată.

⁴⁸ Ibidem. Luni 9 octombrie 1947, nr. 941, p. 1.

⁴⁹ Vezi tratarea asupra discursului și conceptelor jdanoviste în *U.R.S.S. și Noi*, A. Adler, Fr. Cohen, etc. (eds.), Paris, 1978, capitolul *Realități staliniste*.

⁵⁰ „Scânteia”, numerele din 12 iunie (843), 23 iunie (852), 18 august (900), 22 decembrie (1007) din 1947.

A doua etapă din evoluția atitudinii politice a ziarului „Scânteia” a fost de fapt una intermediară, între două ‘stagii bine conturate sub aspectul obiectivelor public susținute. Termenul de *tranziție*, cu care caracterizăm perioada ianuarie — 28 iunie 1948, se regăsește nu atât în atitudinea ziarului, care reflecta în fond concepțiile partidului, față de confruntarea dintre *cele două lagăre*, cât mai ales în poziția adoptată față de apariția variantei iugoslave a comunismului. Datorând totul Moscovei, dar intuind fără îndoială pericolele ce decurgeau din perpetuarea controlului Kremlinului asupra țării, o parte a conducerii P.C.R., în mod sigur Gheorghiu-Dej, a încercat să creeze, prin participarea la proiectul unei Federații Balcanice sau Dunărene⁵¹, o structură regională care ar fi putut să funcționeze autonom în raport cu Uniunea Sovietică. Deranjat de acest proiect, Stalin a decis să intervină în forță, cumintându-l pe unul dintre inițiatori, Gheorghiu Dimitrov, și primind asigurări de la Gheorghiu-Dej că planul respectiv nu se va realiza⁵². Tito, care deținea o poziție solidă, spre deosebire de ceilalți doi el nu-i datora lui Stalin puterea, nu s-a supus, în măsura dorită de „tatăl popoarelor”, aliniamentului pe care acesta dorea să-l impună în recent constituitul bloc sovietic. Acesta a fost principalul motiv al declanșării polemicii ideologice dintre cele două partide, începută de sovietici prin publicarea, din aprilie 1948, în „Pravda”, a unor articole critice la adresa modului în care comuniștii iugoslavi construiau *noua societate*. Poziția adoptată de P.C.R. și exprimată de „Scânteia” naște întrebări a căror clarificare sperăm să o aducă declasificarea arhivelor comuniste din România. Apare ca „normală” poate, ignorarea de către „Scânteia” a acestui *duel*, publicitatea făcută putând aduce prejudicii, în concepția comunistă, *unității interne și externe a clasei muncitoare*, slogan mult vehiculat de către propaganda sovietică, și a tinerelor democrații populare. De altfel, P.C.R. pornise, după cum se afirmase la Congresul de „unificare” a comuniștilor cu social-democrații din 21—23 februarie 1948, „pe drumul făuririi socialismului după modelul Marelui Prieten și Aliat de la răsărit”⁵³. Cu toate acestea, „Scânteia” de Joi 16 martie 1948, publica *Precizările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Secretar General al Partidului Muncitoresc Român asupra câtorva probleme practice ale alianței dintre clasa muncitoare și țărănimе*, în care liderul comunist afirma ideea că „fiecare partid trebuie să își construiască planurile după ceea ce există la el în țară”. În plus, Uniunea Sovietică, învățăturile lui Lenin și Stalin, precum și Armata Roșie, adevărate puncte de reper în cuvântările oficiale ale comuniștilor români și articolele de fond din „Scânteia”, nu erau menționate. Numerele următoare ale ziarului au prezentat în articole, semnate sau nu, ecoul favorabil din țară al amintitei cuvântări, susținerea ideilor afirmate de Gheorghiu-Dej, tot fără a se pomeni ceva despre modelul oferit de Uniunea Sovietică,⁵⁴ și asta într-un moment când „Pravda” aducea critici severe devierii „troțkisto-buhariniste” din Iugoslavia.

În prezentarea Uniunii Sovietice și a Iugoslaviei „Scânteia” părea să nu știe nimic în continuare, publicând elogii pentru ambele state, ba chiar adău-

⁵¹ Fernand L. L’Huiller, *Histoire de notre temps 1945—1962*, Paris, 1964, pp. 62—64.

⁵² Vezi pe larg întreaga dispută în Vladimir Dedijer, *Lé defi de Tito. Stal’in et la Yougoslavie*, Paris, 1970.

⁵³ Lothar Rădăceanu, *Raport asupra Proiectului de Statut*, în „Scânteia”, XVII, Miercuri 25 februarie 1948, nr. 1054, p. 1.

⁵⁴ Vezi mai ales „Scânteia”, Vineri 19 martie 1948, nr. 1075, Miercuri 31 martie, nr. 1086, Vineri 2 aprilie, nr. 1088, etc.

gând numele Iugoslaviei în comentariile alăturate unui articol din „Bolșevic” despre întărirea democrației și a socialismului în țările din estul Europei, în care vecinii din sud-vestul României păreau să fi fost uitați. Chiar relatările despre Conferința Miniștrilor de Externe din țările socialiste, desfășurată la Varșovia între 25—26 iunie 1948, au prezentat colaborarea dintre țările care construiau societatea comunistă ca absolut normală. Având în vedere această acalmie, numărul de Luni 28 iunie 1948 a venit cu o adevărată „bombă”, publicarea *Rezoluției Biroului Informativ despre situația Partidului Comunist din Iugoslavia*, iar în numărul de Miercuri 30 iunie a fost relatată pe larg toată „povestea” abdicării Partidului Comunist din Iugoslavia de la *comunismul ortodox, adică sovietic* (subl. noastră). Primele atitudini venind dinspre P.C.R. au fost cele ale lui Leonte Răutu, *Despre Rezoluția Biroului Informativ* (Joi 1 iulie 1948) și Gheorghiu-Dej, *Trădarea principiilor marxismului revoluționar* (Sâmbătă 3 iulie), criticile aduse comuniștilor iugoslavi lăsând încă loc unor posibile remedieri. Aceasta a fost împrejurarea în care liderii P.C.R., cel puțin o parte a lor, au fost obligați să renunțe, pentru câțiva ani, la veleitățile de independență. De altfel, tocmai pentru a-și „corija” conduita, Gheorghiu-Dej a fost cel desemnat, de sovietici desigur, să citească actul de „excomunicare” a Iugoslaviei din Cominform, la ședința respectivului organism desfășurată la București în acel sfârșit de iunie 1948.

A treia etapă, cea mai întinsă — 1948—1953 — a intervalului studiat, a fost și cea mai sumbră, atât sub raportul evoluției politice interne din România, cât și prin atitudinile exprimate de „Scânteia”. Faptul se datorează perioadei de cea mai acută confruntare a *războiului rece*, realitate care s-a reflectat direct prin impunerea de către sovietici a unor căi identice de urmat pentru regimurile comuniste din Estul Europei. Partidul Comunist Român s-a înscris fără tăgadă în această evoluție, intrând în faza unui *stalinism total*, atât sub aspectul guvernării asupra țării, cât și al vieții de partid. Măsurile luate în plan social, politic, economic și cultural au vizat o transformare abruptă a realităților românești și transferul întregii societăți în scena terorii *epurărilor, demascărilor, judecării, condamnării*, de multe ori a execuției *trădătorilor*, care în comunicatele date publicității „recunoșteau” că fuseseră în solda imperialiștilor occidentali. „Scânteia” a redat cu fidelitate această etapă tragică pe care a parcurs-o România. Supunerea totală a P.C.R. față de Kremlin a avut urmări și asupra oficiosului comuniștilor români. Din toamna anului 1948, doar aproximativ 10% din articolele editoriale au fost publicate sub semnătură. Faptul respectiv dovedește că „Scânteia” transmitea directivele Moscovei fără nici un „filtru”. Tot atunci a fost introdusă în prima pagină a ziarului o rubrică permanentă, *Din țara constructorilor socialismului*. Articolele publicate *slăveau, comparau și dovedeau* superioritatea de netăgăduit a socialismului și Uniunii Sovietice asupra restului lumii. S-a produs, de asemenea, o infuzie de articole preluate din „Pravda”, „Izvestia”, „Bolșevic”, și mai ales „Pentru pace traică, pentru democrație populară”, ziarul Cominformului, care apărea tradus în 9 limbi. Această stare de lucruri a coincis cu o invazie de termeni, concepte și expresii caracteristice ideologiei sovietice. Astfel, în comentariile politice externe se vorbea despre *marshallizarea* (aluzie la „hulitul” Plan Marshall) și *fascizarea*, de fapt, a tuturor statelor ce nu se grăbiseră să construiască socialismul. Liderii politici occidentali erau caracterizați drept *atățători, fasciști, provocatori, imperialiști, asupritori ai libertății clasei muncitoare*, iar capitalismul devenise un *măr putred, o societate în putrefacție*,

un simbol al sclaviei popoarelor, etc. Până și titlurile acestor reportaje și comentarii au preluat formele clasice sovietice: *Pe marginea problemei...*, *În jurul chestiunii...*, *În legătură cu...*, etc. Astfel, în toate relatările care în acei ani aveau ca subiect politica internațională, statele occidentale erau arătate ca dorind un nou război, declanșarea acestuia fiind împiedicată numai datorită Uniunii Sovietice. În sfârșit, din 1951, s-a impus cu pregnanță cultul personalității lui Stalin, „tatăl tuturor popoarelor”⁵⁵, „Scânteia” militând în această direcție, la fel ca întreaga presă comunistă est-europeană.

În parametrii la fel de violenți s-a înscris campania de identificare și pedepsire a „dușmanilor din interior”. Urmare a unui plan vast, ce a cuprins întreaga societate românească, respectiva acțiune s-a desfășurat, în etape cu intensitate diferită, în intervalul 1948—1953, pe două paliere distincte, dar cu o finalitate comună. Pe primul palier s-a acționat asupra ne-membrilor de partid (comunist), obiectivul fiind „neutralizarea” oricăror posibili adversari. S-a început cu arestarea majorității foștilor membrii, de rând chiar, ai partidelor istorice, continuându-se concomitent, printr-o acțiune concertată, asupra grupurilor sociale considerate nesigure sau periculoase pentru regim: intelectualitatea, în special cea parte din elita ei care a refuzat „colaborarea”, și țărănimea, situată, în condițiile sociale și economice de atunci, în postura de clasă mijlocie a societății, acuzată de *reacționarism*, pentru că se opunea în masă colectivizării agriculturii. „Scânteia” a făcut multă publicitate instituirii acestui nou purgatoriu social, dar mai ales politic, o dată cu publicarea, într-o tonalitate gravă, Vineri 14 ianuarie 1949, a comunicatului privitor la *Legea pentru pedepsirea cu moartea a unor crime care primejduiesc securitatea statului și propășirea economiei naționale*. Numerele următoare au îndemnat la „lupta fără cruțare împotriva trădătorilor de patrie, sabotori și spioni”⁵⁶, tot mai des apărând în ziar informații despre capturarea și judecarea unor grupuri de așa-numiți *teroriști*, referirile extinzându-se în afara partizanilor din munți și în mediile muncitorești, țărănești și intelectuale⁵⁷.

Al doilea palier de acțiune, care l-a decis și pe primul, s-a manifestat, în urma Hotărârii C.C. al P.C.R. din noiembrie 1948, prin verificarea tuturor nivelelor aparatului de partid, o primă etapă desfășurându-se între noiembrie 1948 — mai 1950⁵⁸. „Scânteia” a fost discretă pe parcursul acestei desfășurări, abia după încheierea ei referindu-se mai pe larg la respectivul subiect; aceasta o dată cu publicarea articolului constatativ al lui Gheorghiu-Dej, *Pentru puritatea rândurilor partidului*, în iunie 1950⁵⁹. Este interesantă, în acest cadru al „ascuțirii luptei de clasă”, cum îi plăcea lui Stalin să denumească dezvoltarea drumului spre comunism⁶⁰, evoluția termenului cel mai uzitat pentru identificarea „dușmanilor interni”. Dacă în anii 1944—1947, „Scânteia”,

⁵⁵ Spre exemplu „Scânteia”, XXI, Vineri 21 decembrie 1951, nr. 2226.

⁵⁶ Ibidem, XVIII, Sîmbătă 15 ianuarie 1949, nr. 132.5

⁵⁷ Ibidem, Vineri 24 iunie, 1949 nr. 1460, p. 1.

⁵⁸ Ghiță Ionescu, *op. cit.*, pp. 204—208; Pentru Comitetul Central al Partidului Comunist Român s-a format o comisie-triumvirat, condusă de Constantin Pîrvulescu, având în componență și pe Rangheț și Moghioroș. Din noiembrie 1948 și până în mai 1950 în jur de 200 000 de membri ai P.C.R. au fost verificați.

⁵⁹ „Scânteia”, XIX, Duminică 25 iunie 1950, nr. 1768, p. 1, 3.

⁶⁰ *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt*, București, 1948

și de fapt întreaga propagandă comunistă, solicita *epurarea*, „criminalilor, reacționarilor”, etc., din 1948 s-a vorbit despre *demascarea* acelorași ⁶¹.

Într-o a doua etapă de eliminare a „elementelor ostile și exploatare” din Partid, 1951–1953, s-a produs și o clarificare în privința luptei pentru putere din conducerea P.C.R. ⁶². Acest fapt a marcat alinierea comuniștilor români la „moda” impusă de Stalin, atât în Uniunea Sovietică, cât și în țările comuniste est-europene, descoperirea unor noi dușmani și trădători, în chiar conducerile Partidelor Comuniste respective (vezi cazurile Kostov — Bulgaria, Slansky — Cehoslovacia, Rajk — Ungaria) ⁶³. Oficiul P.C.R. s-a referit, ca de obicei, cu întârziere la acțiunea de „purificare” din cadrul Partidului. Astfel, în numărul din 6 martie 1952, „Scânteia” reda un comunicat emis în urma Plenarei C.C. al P.C.R., desfășurată între 28 februarie și 2 martie, care anunța, surprinzător pentru cititorul care din toamna anului 1951 fusese „bombardat” cu știri referitoare la succesele reformei monetare, destituirea, pentru grave abateri, a lui Aurel Vijoli, președintele Băncii Republicii Populare România (fost liberal tătărescian), și a lui Iacob Alexandru, ministru adjunct la Finanțe. Deși ziarul nu menționa, atacul principal fusese îndreptat de fapt împotriva lui Vasile Luca, căruia i s-au raliat, așa cum a reieșit din cele comunicate de „Scânteia” ulterior, Ana Pauker și Teohari Georgescu, toți trei cu importante funcții pe linie de partid și stat. Cu toate acestea, până ce decizia de îndepărtare a celor mai sus menționați a fost făcută publică, „Scânteia” a continuat să-i prezinte în centrul vieții politice a țării, spre exemplu în prezidiul ce patrona demonstrația de 1 Mai 1952 ⁶⁴, iar Ana Pauker își continua activitatea publicistică, ca în numărul din 4 mai același an, preamărind o dată în plus Uniunea Sovietică, *Despre mărețele construcții ale comunismului în U.R.S.S.* Se pare că rezultatul luptei pentru putere în conducerea P.C.R. a fost decis la Ședința Plenară a C.C. al P.C.R. (atunci P.M.R.), din zilele de 26–27 mai 1952, „Scânteia” de Miercuri 28 mai anunțând „desărcinarea tovarășului Vasile Luca din funcția de Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și a tovarășului Teohari Georgescu din aceea de Ministru de Interne și Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri”. Întreg evantaiul acuzațiilor a fost publicat în numărul de Joi 29 mai, când s-au comunicat și sentințele pronunțate de Partid: Vasile Luca — „și-a pierdut simțul de clasă, s-a rupt de Partid... a introdus o linie oportunistă de dreapta... de stimulare a elementelor capitaliste” — a fost exclus din Comitetul Central și trimis în fața Comisiei Controlului de Partid; Teohari Georgescu — „atitudine împăciuitoare față de atitudinea de deviere de dreapta a lui Vasile Luca, lipsă de combativitate împotriva dușmanului de clasă și pierderea vigilenței revoluționare” — a fost „scos din Secretariatul C.C. al P.C.R. și trimis la munca de jos”?! (n.n.); Ana Pauker — acuzată de „împăciuitoare și deviaționism... atât de stânga, cât și de

⁶¹ Magdalena Vulpe, *Fișe pentru un dicționar al limbajului de lemn: a „epura”, a „comprimă”, a „restructura”,* în „Limba română”, XXI, nr. 1–2, 1992, pp. 105–107.

⁶² Michael Shafir, *Romania. Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, London, 1985, p. 35.

⁶³ Hugh Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 304–317; Robert Lee Wolff, *op. cit.*, pp. 380–390; Robert Conquest, *Stalin. Breaker of Nations*, New York, 1991, p. 304 și urm.

⁶⁴ „Scânteia”, XXI, Simbătă 3 mai 1952, nr. 2338, p. 1.

dreapta", a fost destituită din funcțiile de partid și din cea de Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri ⁶⁵.

Din a doua jumătate a anului 1952, și în primele trei luni din 1953, paginile „Scânteii” au redat cu o frecvență mereu în creștere atacuri contra „reacțiunii interne” deși, după rezolvarea „grupului deviaționist de dreapta”, ar fi fost normal ca ele să se atenueze. Ziarul reflecta însă cu fidelitate, pe de o parte supunerea față de Kremlin a liderilor comuniști români, iar pe de alta „importul”, nu doar psihologic, ci și practic, al noului val de demascări impus de către Stalin, aflat în ultimele luni de viață, și descoperirea—nu întâmplător, avându-se în vedere antisemitismul conducătorului sovietic, a „grupurilor de spioni și asasini mârșavi sub masca profesorilor-medici” ⁶⁶. Respectivii, toți evrei, au fost acuzați de asasinarea „prin otrăvire” a lui Jdanov și Scerbanov, Secretari ai Biroului Politic al C. C. al P.C.U.S. „Scânteia” a preluat aceste „seisme” cu multă receptivitate, reluând tezele sovietice asupra cadrului românesc, și extinzând în legătură cu acest subiect aria atacurilor și împotriva „ațățătorilor de război americani-englezi”, care „au primit olovitură nimicitoare prin demascarea bandei de medici otrăvitori” ⁶⁷.

„Boala fulgeră toare” și apoi decesul lui Stalin, prezentate cu promptitudine în mass-media sovietică, și în aceeași manieră de „Scânteia”, au fost urmate, la scurt timp după înmormântarea liderului de la Kremlin, de totuși așteptatele declarații de reluare a dialogului cu puterile occidentale de către noua conducere colectivă a Uniunii Sovietice. „Scânteia” s-a adaptat noii situații renunțând la linia politică dură din ultimii ani, demolându-și criticile severe aduse, până atunci, Marii Britanii și Statelor Unite, mai ales. Ziarul a început astfel să redea instituirea destinderii internaționale, armistițiului de la Panmunjon, 27 iulie 1953 ⁶⁸, fiindu-i rezervate multe pagini și comentarii optimiste privind viitorul. Este de constatat încă o stagnare a ziarului în aceeași parametri ai supunerii față de Moscova, și evitarea sau relatarea cu întârziere a unor evenimente de importanță internă și internațională, unele dintre acestea constituind subiecte sensibile mai întâi pentru Uniunea Sovietică. În această modalitate a tratat „Scânteia” întâlnirile la nivel guvernamental româno-iugoslave din primăvara și vara anului 1953 ⁶⁹, cu toate că, în chiar anii 1948—1951, cei mai tensionați din punctul de vedere al relațiilor Iugoslaviei cu blocul sovietic, România a păstrat, conform surselor iugoslave ⁷⁰, raporturi speciale cu vecinul său sud-vestic. Tot sub semnul destinderii internaționale s-a plasat maniera, caracteristică întregului campus comunist est-european, în care „Scânteia” a tratat problemele de natură internă, înfățișate ca evoluând în direcția păcii sociale și politice, mai cu seamă că în vara anului 1953 România a găzduit Festivalul Mondial al Tineretului.

⁶⁵ În locul Anei Pauker la Ministerul de Externe a fost numit Simion Bughici, acesta deținând funcția respectivă între 26 iunie 1952—3 octombrie 1955. Conform „bunelor obiceiuri”, „Scânteia” a scăpat din vedere numirea lui Bughici la Externe.

⁶⁶ „Scânteia”, XXII, Miercuri 14 ianuarie 1953, nr. 2556, p. 1.

⁶⁷ Ibidem, loc. cit., și numerele următoare.

⁶⁸ Eugène Berg, *Chronologie internationale 1945—1985*, Paris, 1979, p. 62.

⁶⁹ Deși pe parcursul anului 1953 au avut loc, în două rânduri, tratative între delegațiile guvernamentale române și iugoslave, 15 aprilie—31 mai la Orșova și Tekija, și 11 iunie—11 septembrie (Vezi: *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu (eds.), București, 1986, p. 260), „Scânteia” n-a menționat-o pe prima și a relatat cu întârziere despre a doua.

⁷⁰ Vladimir Dedijer, *op. cit.*

Concluzionând, nu putem decât să susținem utilitatea cercetării paginilor oficiosului Partidului Comunist Român, fapt ce permite, și credem că am demonstrat în studiul de față, deciptarea, chiar dacă parțială, a realităților românești din acei ani. Cu toate că a reprezentat în primul rând unul din mijloacele a ceea ce Lenin numea în *Statul și revoluția*, exercitarea violenței pentru a se asigura dictatura proletariatului⁷¹, studiul evoluției de atitudine și limbaj al „Scântei”, oferă un adevărat „barometru” al comportamentului și dezvoltării *partidului-stat* care a condus România după 1945. Trebuie de asemenea subliniat, că deși constituia oficiul cel mai autorizat de informare a opiniei publice în privința atitudinii pe care *puterea* o lua în diferite împrejurări „Scânteia” a păstrat, cu excepția anilor 1945—1947, când numele directorului era menționat, o discreție absolută asupra componenței redacției, și apoi chiar a adresei ziarului. Faptul constituie o „mărturie” ce confirmă maniera totalitară de control asupra statului, în care partidul ce teoretic se declara reprezentantul legitim al întregului popor, și susținea prin ideologia materialist-dialectică o netă detașare de biserică și religie, nu evita, dimpotrivă, să lase, cel puțin pentru nivelul său superior, impresia unei *caste*, a unei puteri cu o natură *mistică*, care să dovedească infailibilitatea conducătorilor⁷², în aparență aleși ai poporului.

LE JOURNAL „SCÂNTEIA” ET LA GUERRE FROIDE. ATTITUDE POLITIQUE ET LANGAGE. 1945—1953

Résumé

L'ouvrage présent constitue une recherche appliquée entreprise par l'auteur en vue de mettre en évidence l'évolution de l'attitude politique et du langage du journal officiel du Parti Communiste Roumain face au développement de la situation interne et internationale. On y remarque ainsi trois périodes distinctes qui déchiffrent au fait, même si partiellement, la stratégie des communistes roumains pendant l'intervalle 1945—1953. Une première étape, 1945—1947, est caractérisée par l'adhérence du journal à l'idéologie propagée à Moscou, ce qui se traduit dans les attaques violentes dirigées contre les adversaires politiques du pays et le ralliement aux critiques, tout d'abord nuancées et ensuite globales, proférées pendant l'été de l'année 1947 par l'Union Soviétique à l'adresse des puissances occidentales. Une deuxième étape, janvier-juin 1948, se remarque, conformément à l'attitude adoptée par le journal communiste officiel, par une tentative de la part de la direction du P.C.R. visant à se rapprocher des démarches yougoslaves qui recherchaient l'autonomie par rapport à l'Union Soviétique.

Pendant la troisième étape, juillet 1948—1953, „Scânteia” fait preuve d'une obéissance absolue, se pliant aux directives que le Kremlin imposait aux „démocraties” populaires dans l'Europe de l'Est, en transposant avec fidélité les idées, les expressions, les concepts, etc. lancés par l'idéologie soviétique pendant les années les plus acerbes de la guerre froide.

⁷¹ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Failure. The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, New York, 1990. În special capitolul *The Leninist Legacy*, pp. 17—21.

⁷² Vezi: Robert C. Tucker, *The Soviet Political Mind. Stalinism and Post Stalin Change*, New York, London, 1972.

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

GHEORGHE TĂTĂRĂSCU DESPRE SITUAȚIA ROMÂNIEI ÎN AUGUST 1946

ION STANCIU

Provenind din Arhivele Naționale ale Statelor Unite, fondul Office of European Affairs, arhiva Freeman Matthews, cutia 10, acest document, inedit până acum, reprezintă notele unei interesante și importante conversații purtate la 29 august 1946 între înalte oficialități americane și Gheorghe Tătărăscu, ministrul de externe al României. Convorbirea a fost ocazionată de prezența acestora la Paris, la discuțiile conferinței de pace, în acel moment participanții, din partea Statelor Unite, fiind însuși Secretarul de Stat Byrnes, însoțit de Freeman Matthews și un interpret american. Însemnătatea documentului, cum se va vedea, rezultă din discutarea unor numeroase aspecte privind situația României, sub raportul politicii sale interne și externe, a împrejurărilor care caracterizau primele luni ale guvernării Petru Groza, în care comuniștii dominau, cu intenția clară de a elimina forțele politice democratice. Înainte de a comenta poziția specială pe care Gheorghe Tătărăscu și-o asumase în scena politică românească, în acest context, este mai întâi elocvent să consemnăm propriile sale vederi și explicații, așa cum reies ele din textul memorandumului conversației cu interlocutorii săi americani:

« Dl. Tătărăscu l-a vizitat în această dimineață pe Secretarul de Stat și a spus că dorește să-și prezinte omagiile și să exprime gratitudinea sa și aceea a poporului român pentru decizia Consiliului Miniștrilor de Externe, din mai, cu privire la Transilvania. El a mulțumit de asemenea pentru acțiunea întreprinsă ieri (în Comisia Maghiară, Politică și Teritorială), confirmând restituirea Transilvaniei către România. Secretarul a subliniat că decizia comisiei va deveni validă, ca recomandare a Conferinței, numai atunci când ea va fi și aprobată de conferință. Dl. Tătărăscu a răspuns că știe că există în Statele Unite și Marea Britanie o considerabilă neliniște privitor la situația din România și că prin urmare ar dori să explice care este situația. Secretarul a spus că se bucură de acest lucru deoarece el însuși are considerabile rețineri privind situația din România.

Poporul român este un popor de ordine, disciplină și muncă, a spus dl. Tătărăscu și în vreme ce toate țările au suferit de pe urma crizelor produse de război, el este încredător că situația din România este mai normală decât în oricare alta din țările Europei centrale și răsăritene. Din Lituania până în Grecia, a spus el, vei găsi că în România situația este cea mai liniștită. Mai mult, ca este singura țară care, după război, a rămas o „țară capitalistă din punct de vedere social”. Ea e singura în care industria nu a fost naționalizată. În guvern sunt, desigur, comuniști și socialiști dar chiar și aceste partide în România sunt esențial burgheze. Singura măsură socială majoră ce s-a luat a fost aceea a foarte necesarei reforme agrare. În ultimii doi ani n-au mai fost greve deloc. El nu vrea să neghe că au existat unele excese și unele violențe, dar acestea sunt din fericire în scădere.

În privința politicii externe, dl. Tătărăscu a spus că țara sa este pentru colaborarea cu Uniunea Sovietică însă nu pentru izolare. România dorește de asemenea să aibă relații cu Statele Unite și Anglia și în special cu Franța, cu care țara sa a avut îndelung timp astfel de legături strânse. Din vremea Versailles-ului până în 1940 politica României a fost una de completă loialitate față de democrație. România a fost, a spus el, „un satelit al Franței și al Genevei”. Din nefericire, România și-a pierdut capul după prăbușirea Franței. A fost amenințată din toate cele 4 părți — de Germania, de Rusia, de Ungaria și Bulgaria. Ca rezultat, România a pierdut Basarabia, Dobrogea, Nordul Bucovinei și jumătate din Transilvania. A fost izolată și în final obligată să intre într-un război nepopular. Imediat ce s-a putut, România și-a redobândit libertatea și s-a alăturat Aliaților. Contribuția ei de partea Aliaților a fost de 18 divizii și ea a pierdut 100.000 de soldați. De fapt, ca importanță România a devenit a patra putere a taberei aliate.

„Revista istorică”, tom IV, nr. 7—8, p. 743—746, 1993

Colaborarea României cu Rusia Sovietică provine din situația ei geo-politică. El însuși a fost foarte anti-comunist de-a lungul întregii vieți. El a luptat împotriva comuniștilor și face încă tot ce-i stă în puteri în lupta contra comuniștilor din România. Pe de altă parte, trebuie să fie patriot și realist și el nu poate trece cu vederea faptul că sunt „200 000.000 de oameni peste Prut”. Cine nu este prieten al Uniunii Sovietice, înseamnă că este dușman al ei. A fi prietenos cu Sovietele este prin urmare o chestiune legată de însăși existența României. Însă el dorește ca dl. Byrnes să-și amintească faptul că România nu este o națiune slavă, ci latină, cu o gândire de o limpezime, o ordine și mai presus de toate de un individualism latin.

Pe de altă parte, România nu dorește să rămână izolată de vest, a continuat dl. Tătăărăscu. Ea dorește ca vechile ei relații tradiționale să fie reluate. Ea cere ajutorul nobilului popor al Americii. Dacă avem vreo îndoială privind țara sa, ar trebui să întrebăm Franța ce a reprezentat România în timpul ultimilor 30 de ani ca factor de ordine și civilizație. De fapt, el trebuie să protesteze împotriva plasării României în aceeași categorie cu Italia, Bulgaria și Ungaria. Italia a fost leagănul fascismului; Ungaria și Bulgaria au fost câinii de pază ai Germaniei.

În concluzie, el a cerut din nou ajutorul Statelor Unite. (El nu a specificat în nici o împrejurare la ce fel de ajutor se găndește).

Secretarul de Stat a spus că nu mai era nevoie ca să-i spună dlui Tătăărăscu că poporul american încerca sentimente amicale față de poporul român. Nu era necesar ca el să mai spună că poporul Americii nu este interesat în colaborarea cu nici o țară, atunci când o astfel de colaborare i-ar reduce acesteia independența. Statele Unite au intervenit în Europa în două războaie și nu au cerut niciodată un metru de pământ sau un singur dolar. Dl. Tătăărăscu a fost, prompt, de acord. Statele Unite, a continuat Secretarul de Stat, nu au cerut și vor refuza să accepte orice privilegii speciale ce nu s-au acordat și altor țări. Aceasta este ceea ce noi înțelegem prin egalitate de șanse comerciale. Nu cerem nimic pentru noi din ceea ce România nu ar dori să dea, să spunem Franței sau Uniunii Sovietice. Poporul american a luptat în război pentru drepturi egale pentru toți, și, prin urmare, el crede că România are dreptul să facă comerț cu oricine dorește și să se guverneze cum dorește. Statele Unite doresc ca România să aibă relații prietenești cu Uniunea Sovietică. E destul loc pentru toți.

Care sunt deci aprehensiunile Statelor Unite? Statele Unite nu cred că situația poate fi în vreun fel satisfăcătoare în România câtă vreme România nu este liberă. Statele Unite au insistat la Moscova pentru elaborarea formulei adoptate cu credința că aceasta va ajuta ca România să fie independentă. S-au promis alegeri libere, cât mai curând, însă ele nu s-au ținut deloc.

S-au găsit mulți în Statele Unite care să-l critice pe Secretarul de Stat, afirmând că alegeri libere nu se vor ține niciodată și că prin urmare n-a existat nici un temei pentru înțelegerea de la Moscova. Secretarul a apărut formula adoptată și a crezut că ea era justificată dar acum oponenții săi pot spune că nu s-a făcut nimic. Există informații că s-ar putea ține alegeri în noiembrie. El l-a întrebat pe dl. Tătăărăscu dacă acest lucru este adevărat.

Dl. Tătăărăscu a răspuns că România are mai mult decât oricine altcineva interesul ca alegerile să aibă loc cât mai curând posibil și el însuși se străduie în acest scop. S-a produs o amânare din cauza dificultăților legate de acordul asupra legii electorale. Până la urmă ea a fost totuși adoptată. Trebuie să nu uităm că acestea sunt primele alegeri după 10 ani. Două luni au fost necesare pentru pregătirea noilor liste electorale, fiindcă între timp s-au produs mari mișcări de populație iar femeilor li s-a acordat și lor dreptul la vot. Astfel, vor fi cam 7 milioane de votanți la zitoarele alegeri, comparativ cu 3 milioane de acum 10 ani. Amânarea s-a produs numai din rațiuni tehnice iar alegerile, a spus el, vor avea acum sigur loc în octombrie.

Secretarul de Stat a spus că guvernul american dispune de relatări neliniștite care dă rădăcare areste alegeri, dacă se vor ține, nu vor fi alegerile libere și nestânjenite pe care, în prezența sa, le-au hotărât la Yalta, Stalin, Roosevelt și Churchill. Dimpotrivă, a auzit de întruniri politice, precum aceea de la Pitești, care au fost împrăștiate de poliție și de lipsa oricărei libertăți de întrunire politică sau de posibilitatea opoziției de a-și desfășura adunările.

Dl. Tătăărăscu a răspuns că nu știe nimic despre vreun incident la Pitești. El întotdeauna preferă adevărul crud. Fapt este că ar fi o mare greșeală pentru oricine din vest care ar privi astfel de incidente fără a avea în vedere mentalitatea țării. În 20 de ani el a luat parte la 25 de campanii electorale și a câștigat 10 din ele. Personal se consideră, prin urmare, un profesionist. Știe că ar fi o mare greșeală să judeci obiceiurile electorale românești după star da dle New-York-ului. Secretarul de Stat a replicat că nu se poate pretinde perfecțiunea în guvernare nicăieri, dar că împrăștierea întrunirilor și a conferințelor de partid a atras în chip nefavorabil atenția întregii lumi.

Dl. Tătăărăscu a spus că deplânge asemenea incidente și le-a atribuit terorii comuniste ce există în țara sa, între guvern și opoziție. În curând se va întoarce în România și va încerca

tot ce-i stă în putere pentru a realiza „un armist.țiu”) între guvern și opoziție, care speră că va pune capăt unor astfel de violențe. Incidentele erau, totuși, rezultatul năravurilor românești și civilizației noastre — n.n.]. Priviți la Grecia, unde condițiile sunt mai proaste, și de asemenea la Bulgaria și Iugoslavia. El a admis că atmosfera în România nu este aceea pe care și-o dorește, însă condițiile electorale sunt mult mai proaste în alte țări. Secretarul de Stat a spus că deși în Grecia s-au produs desigur incidente, el dorește totuși să sublinieze că Grecia a invitat observatori neutri să vadă că alegerile s-au desfășurat liber. El însuși a ales cei mai buni oameni disponibili și i-a trimis ca observatori în Grecia. Rezultatul au fost alegeri libere. Grecia a insistat din nou, în legătură cu viitorul ei plebiscit, ca să se trimită observatori neutri, pentru a da astfel încredere lumii în rezultatul alegerilor. Din cauza lipsei de timp și de personal, la început a refuzat invitația grecilor, însă ei l-au rugat să-și schimbe hotărârea și prin urmare a fost de acord să trimită o serie de observatori neoficiali. Statele Unite nu au nici un fel de interes în legătură cu alegerile dar, bazându-ne pe relatările de care dispunem, noi vom spune oamenilor ce se întâmplă și dacă există violență ea nu va fi ascunsă popoarelor lumii. La Ialta s-a consumat mult timp cu redactarea prevederilor referitoare la alegerile libere și nestânjenite iar acum lui nu-i place să creadă că promisiunile de la Ialta nu au fost respectate. Secretarul de Stat înțelege că legea electorală românească este satisfăcătoare însă cei 25 de ani ai săi de experiență îi arată că în alegeri important este modul cum se aplică legea. Este trist să observi că alegătorii spun că în România poliția va împiedica orice libertate de exprimare. Dl. Tătărăscu a spus că el crede că informațiile au fost probabil exagerate. El însuși susține alegerile libere și este convins că ele vor fi organizate în mod corespunzător. Secretarul de stat l-a avertizat că problema viitoarelor relații cu România va fi afectată de maniera în care aceste alegeri au loc. El a fost prin urmare bucuros să obțină asigurări din partea ministerului de externe că ele vor fi libere.

Secretarul de Stat a spus că dorește să-i spună franc dlui Tătărăscu faptul că anumite remarci din declarația sa în cadrul Sesunii Plenare nu i-au plăcut.

Ministrul de externe declarase atunci că guvernul sovietic a fost generos în chestiunea reparațiilor și că spera că și alții să fie la fel de generoși. Secretarul de Stat a accentuat că în vreme ce am căzut de acord atunci când s-a negociat armistițiul și opinia generală a fost că 300 de milioane de dolari vor veni Rusiei drept reparații, noi nu am socotit că ar trebui să cerem și noi vre-o asemenea sumă și ne-am opus acestei idei. Am remarcat de asemenea că Uniunea Sovietică a luat României un considerabil număr de nave. Statele Unite și englezii nu au luat totuși nimic. Pe măsură ce Secretarul de Stat a ascultat discursul dlui Tătărăscu, el și-a format impresia că singura modalitate de a fi considerat generos este aceea de a lua României ceva. El dorea să știe în ce fel credea dl. Tătărăscu că Statele Unite nu se purtaseră generos.

Dl. Tătărăscu a obiectat că nu spusese că Statele Unite n-au fost generoase. În referirea sa la gerolita sovietică el vruse să spună numai că Uniunea Sovietică ar fi putut lua tot ce ar fi dorit. Secretarul de Stat a remarcat că e un lucru curios să mulțumești unora pentru că nu au luat totul. Dl. Tătărăscu a spus că recunoaștea că pe când România făcuse foarte puțin împotriva Statelor Unite și Marii Britanii, ea distrusese și jefuisese în proporții rușinoase în Rusia și arsese și părjolisese teritoriul sovietic de la Marea Neagră până la Volga. Când s-a dus la Moscova, dl. Mikoyan, ministrul comerțului, îi arătase estimările sale, care se ridicau la 3 miliarde de dolari pagube produse de România. Dl. Mikoyan făcuse acest lucru cu scopul de a-i da să ducă acasă cu el [o evaluare a — n.n.] ceea ce România datora cu adevărat. Astfel, reducând aceste pretenții la 300 milioane de dolari, sovieticii s-au purtat generos. Secretarul de Stat a subliniat că este absolut imposibil pentru orice țară să plătească înapoi totul în contul propriu etății distruse în cursul războiului, cum nu mai poate plăti pentru viețile pierdute, și noi trebuie să renunțăm la această concepție. În ce priveau Statele Unite, pretențiile Statelor Unite provin în mare parte din perioada de după armistițiu. Ele priveasc în primul rând chestiunea în ereselor noastre petroliere. El a înțeles că guvernul român cere petrol în schimbul reparațiilor petroliere și a fixat prețul datorat pentru petrol atât de jos încât companiile noastre reușesc cu dificultate să mai activeze. Dl. Tătărăscu a spus că era la curent cu problema și că nu numai companiile americane ci și companiile engleze, italiene și românești erau afectate în același chip. Dificultatea constă în faptul că România trăiește într-un regim de prețuri maxime impuse care se aplică tuturor companiilor. Totuși el crede că acest sistem va fi curând abolit. În orice caz, el socotește că companiile petroliere nu erau în realitate într-o stare proastă ci „făceau afaceri bune”.

Secretarul de Stat a spus că ridicase chestiunea fiindcă dl. Tătărăscu vorbea de problema compensației și dorise să sublinieze că aproape toate pretențiile americane proveneau din perioada de după armistițiu. Ceea ce totuși ne interesează cel mai mult este ca alegerile din România să fie libere și cinstitute în realitate. Dl. Tătărăscu a spus că nu numai că alegerile ar trebui să fie libere ci că „trebuie” ca în România să fie „un guvern bun”. Secretarul de Stat a replicat că aceasta este ceea ce ne interesează și că dorca să sublinieze un fapt.

Noi am fost implicați în Europa în două războaie și după această experiență suntem convinși că nu putem trăi izolați. De data aceasta, așa cum s-a văzut la Ialta (în Declarația privind Europa eliberată) și mai apoi mereu, intenționăm să ne preocupăm de problemele Europei și să ne asumăm întreaga responsabilitate. Noi dorim ca România să fie aceeași țară liberă și independentă așa cum o dorește și dl. Tătărăscu. Dl. Tătărăscu a spus că era foarte bucuros să audă aceasta fiindcă e un lucru mare pentru omenire faptul că Statele Unite vor continua să se intereseze de Europa.

În concluzie, Secretarul de Stat a declarat că România nu avea nici un motiv să se teamă de nici o țară și că dacă ea va apela la Națiunile Unite în cazul oricărei amenințări, ea va fi apărută. Statele Unite erau hotărâte să susțină Națiunile Unite în orice chestiune și să facă astfel ca Națiunile Unite să-și asume întreaga lor responsabilitate. Dl. Tătărăscu a spus că aceasta e o declarație foarte încurajatoare și importantă, pe care a fost foarte fericit să o audă ».

Dintre concluziile cele mai evidente care se impun este, în primul rând, aceea că guvernul american, prin Secretarul său de Stat, nu abandonase încă, în august 1946, speranța de a vedea o modificare a situației politice din România în favoarea forțelor democratice, pe calea alegerilor. Acestea păreau să fie singura bătălie pe care Statele Unite o mai susțineau, cu mijloace exclusiv diplomatice, în speranța salvării unei Români independente, așa cum rezultă din insistența cu care Byrnes subliniază interesul Statelor Unite în ținerea alegerilor, în caracterul lor liber și cinstit. Sublinierea sa finală, asupra rolului rezervat Națiunilor Unite, de salvator al independenței și libertății României, este mai degrabă o fixare a limitei peste care Washington-ul nu va trece în sprijinirea luptei românilor, în vreme ce restrângerea intereselor economice americane, practic, doar la apărarea intereselor companiilor petroliere americane din România reduce și mai drastic sfera angajamentului american în susținerea României în fața pretențiilor Uniunii Sovietice.

În raport cu sublinierile de principiu, cu speranțele limitate dar clare ale Secretarului de Stat în privința României, a cărei confruntare surdă cu puterea sovietică de ocupație o cunoaște, de altfel, în toată amploarea ei, poziția ministrului român de externe Gh. Tătărăscu rezultă a fi insolită. Fără a insista asupra fiecărui detaliu care motivează o asemenea concluzie, vom remarca doar impresia de optimism exagerat pe care el o afișează, în legătură cu adevărata stare de lucruri din România și evoluția ei, optimism care se combină cu momente de ignorare a situațiilor, neînțelegere a interlocutorului, confuzie în aprecierea factorilor care guvernau viitorul politic al țării.

Între Gheorghe Tătărăscu, ministrul de externe în guvernul comunist condus de Petru Groza și interesele puterii pe care Tătărăscu se străduia vizibil să le susțină în politica externă, coincidența era, cum o mărturisește acest document, conjuncturală. Tătărăscu era, evident, obligat să acționeze într-un spațiu dat, lucru care explică slaba sa performanță ca interlocutor al Secretarului de Stat Byrnes, în august 1946.

UN „STRĂLUCIT AGHIOTANT” AL LUI IONEL BRĂTIANU: I. G. DUCA ȘI NOTELE SALE DESPRE CONFERINȚA DE LA LAUSANNE DIN 1922 (II)

GEORGETA PENELEA-FILITTI

Conferința de la Lausanne confirmă un adevăr deja cunoscut: la întâlnirile internaționale factorii de decizie nu sunt țările mici, oricât de logică și de îndreptățită ar fi pledoaria lor. Folosite ca element de presiune și de manevră, ele triumfă numai în măsura în care opțiunile lor coincid cu ale marilor puteri. Ceea ce dă valoare notelor lui I. G. Duca este tocmai ilustrarea elocventă a complicității mașinații de culise în legătură cu statutul internațional al Strămtorilor, al Mării Negre ca și cu găsirea unui *modus vivendi* pentru situația creată în Asia Mică în urma războiului greco-turc. Formulele „fantastice” privind mari dizlocări de populații spre a trasa frontiere „curate” din punct de vedere etnic, susținute de marele filantrop Nansen, obstinția primejdioasă a lui Venizelos, umorul țărănesc, adesea greu de suportat al bulgarului Stamboliski, refuzul delegației turcești de a plăti reparații și de a admite în continuare valabilitatea Capitulațiilor sunt doar câteva din elementele de plan doi ale conferinței. La o întâlnire între delegații statelor balcanice, cinismul unora, cruzimea altora, rapacitatea celor vremelnici victorioși îl fac pe Duca să se întrebe nedumerit ce caută între ei. Are sentimentul că se află cu sute de ani în urmă, în codru, printre bandiți.

Evident că ponderea în desfășurarea tratativelor au constituit-o prezența și punctele de vedere exprimate de delegația rusă. O anume curiozitate pentru „diplomația roșie”, dorința de a vedea confirmate zvonurile despre realitatea sovietică, și nu în ultim rând teama de pericolul rusesc, au polarizat interesul întregii conferințe. Și așteptările n-au fost înșelate. Delegația condusă de Cicerin și Rakovski prelungea la Lausanne politica tradițională țaristă care dorea transformarea Mării Negre în lac rusesc, cu dreptul riveranilor de a se înarma nestingheriți și cu Strămtorile închise de Turcia, aflată la cheremul sovietelor. În plus apărea și etica bolșevică la masa tratativelor, greu de suportat pentru europeni: măsuri excesive de securitate pentru delegații ruși, teama de atentate, relații tensionate cu presa indiscretă, lipsă de suferință în discuții. Portretul pe care Duca îl face membrilor delegației e mai mult decât vitriolat iar concluzia, colosală: „istoria rușilor rămâne cel mai extraordinar basm ce s-a conceput vreodată de o minte omenească”.

Sensibil la mersul lucrărilor dar deopotrivă la interesul participanților pentru România, Duca observă ironic că e nemaipomenit ca Anglia „să aibă nevoie de tine”; Franța se mărginește la o retorică ușor desuetă. Italienii își văd de megalomania lor, inaugurată cu atâta zgomot de Mussolini. Rușii sunt, ca totdeauna, incerți, lunecoși, falși în declarații. Rakovski lasă să se înțeleagă că în schimbul tezaurului românesc aflat la Moscova sovietele ar fi dispuse să admită alipirea Basarabiei la România. Și aceasta pentru a da o satisfacție opiniei publice sovietice! Cicerin, ipocrit, nu înțelege de ce românii se împotrivesc închiderii Strămtorilor când în vremea țarismului au acceptat această formulă! Încercând să-i atragă în sfera sovietică de influență el îi avertizează că riscă a fi manevrați de occidentali. Duca îi replică tăios și conștient de tradiția politică a neamului său: românii și-au legat totdeauna interesele de cele internaționale.

În chestiunea de căpetenie aflată în dezbatere, cea a regimului Mării Negre, se constată, la 8 decembrie 1922 — „ziua cea mai importantă a conferinței” — departajarea punctelor de vedere: de o parte marile puteri și țările balcanice; de alta, Rusia sovietică. Schema aceasta avea să domine, din nenorocire, viața internațională decenii de-a rândul.

II

29 nov. (miercuri). Dimineața, sub-comisia la care n-am participat. În sub-comisia militară s-au cam încurcat introducând chestia insulelor Imbros și Tenedos, care fusese amânată

„Revista istorică”, tom IV, nr. 7—8, p. 747—755, 1993

la discuția Strămtorilor. Turcii au refuzat să participe la dezbateri, au spus că soarta acestor insule trebuie rezolvată în prezența insulelor. Din partea marilor noștri Aliați, o greșală de tactică.

Dejun oferit de mine lui Beneș și Nincici. După masă am avut un schimb de vederi de care sunt foarte mulțumit. Le-am atras atenția asupra situației din Ungaria și asupra uneltirilor italiene acolo. Le-am arătat că trebuie să facem un demers care să le impună prin solidaritatea noastră. Au fost de acord și am stabilit 1) să cerem la Paris menținerea comisiei interaliatate, Ungaria nefiind demilitarizată; 2) să dăm ordin atașajilor noștri militari de la Pesta să lucreze de comun acord și să facă împreună toți demersurile lor la comisia interaliată; 3) să atragem câteștrei e atenția guvernului ungar asupra situației actuale care e în opoziție cu tratatele și amenință pacea și 4) să cerem, tot câteștrei, lămuriri Italiei asupra uneltirilor ei la Pesta. Romaneli, în special. Beneș ne-a repetat ceea ce spusese deja lui Victor Antonescu, adică că situația din Germania e foarte gravă și că la iarnă va fi acolo revoluție. Față de toate acestea, am trebuit să constatăm că situația generală a Europei e tot mai îngrijitoare și prin urmare că mai mult ca oricând trebuie să fim strâns uniți. Înainte de a ne despărți, am redactat un comunicat pentru presă afirmând, față de situația generală, solidaritatea Micii Înțelegeri.

La 4, ședință. Insulele, nici un interes, Venizelos n-a venit. Manifestație de doliu (?) de rușine (?) sau de lășitate (?), nu știu. În orice caz, din ce în ce am mai mult impresia — și Nincici o are — că Venizelos ar fi putut opri execuția miniștrilor de la Atena, dar că n-a făcut nimic, fiind (că) soluția aceasta radicală îi convenea. Lord Curzon era, cum se zice pe englezește, „în ironical spirits”. Și a prezidat cu dibăcie și spirit. Vineri se va începe discuția Strămtorilor. Musolini a răspuns că primește și el ca rușii să fie admiși numai la discuția acestei chestiuni, așa încît s-a trimis lui Rakovski un răspuns în acest sens. Întrebarea e ce vor face. Păreră generală e că vor participa la conferință și cu acest rol redus.

la 6/2 am fost cu gl. Weygand la gară, să salutăm pe Benes. A venit și Nincici. Despărțire foarte cordială.

La Case pare tot ostil demilitarizării Mării Negre. Englezii, în schimb, par hotărâți a ne susține. Vom lămurii mâine situația, ideea însă câștigă teren.

Și acum câteva anecdote despre amicul Stamboliski. Cum tratează opoziția la Cameră — de la Rakici citire:

„Opoziția pretinde că noi nu ne pricepem în politică externă, să vă spun eu cum făceau domnii aceștia politica externă. Îl vedeți pe bătrânul acela (Madgearoff); pe bătrânul acela de acolo care are un cap de cal? Ei bine, a fost și el câteva luni ministru de externe și știți ce a făcut? Numai prostii. Și atunci Regele Ferdinand l-a chemat și i-a spus:” — Madgearoff, până acum și se spunea cap de cal, acum ai dovedit că ești un cap de măgar”.

„Pe cel de colo, pe micul acela, pe Daneff, îl vedeți? Acesta e cel care strigă că Bulgaria nu poate trăi fără Salonic, fără Dobrogea, fără Cavala, și iată că cu toate greșelile lui, biata Bulgaria trăiește și fără Dobrogea și fără Cavala și fără Salonic! În lume face pe fanțoșul și pe grozavul, dar să vă spun eu cine e. Odată, pe când era prim-ministru, s-a dus să facă Regelui raportul. Încurcase niște chestii. Regele Ferdinand s-a înfuriat. Scena se petrecea în tren. A luat bastonul și a început să-l croiască. Daneff alerga desperat din compartiment în compartiment, dar degeaba, Ferdinand nu-l slăbea deloc. În cele din urmă aghiotanții s-au interpus și Regele l-a lăsat în plata Domnului. Și ce credeți că le-a spus Daneff? Nu face nimic, domnilor, nu trebuie să dați importanță acestor lucruri, așa e Regele!”.

Și așa mai departe. I-am spus lui Rakici că ar trebui colecționate aceste mărgăritare ale elocinței țărănești bulgare. Au o culoare locală, cel puțin atât de vie și de plină de savoare ca și pânzele unui Zulcaga. Mutatis mutandis: Titu Frumușanu în cabinet particular.

30 nov. (joi). Zi liniștită. N-a fost ședință. Nu am lucrat numai sub-comisii. Rușii au cerut amânarea chestiei Strămtorilor pe luni, ceea ce s-a admis. Mi-am petrecut ziua citind istoria castelului Knoll și a familiei Sakville, scrisă de soția lui Harold Nicholson — fiica unică a ultimului Sackville și prin urmare moștenitoarea vestitului castel și a neprețuitelor sale colecții artistice. Cartea e bine scrisă. Nicholson mi-a oferit-o cu o dedicație. Cum am o slăbiciune pentru asemenea lecturi, am petrecut o zi plăcută.

1 dec. (vineri). Dimineața, ședința experților aliați pentru a discuta Stămtorile. Am rugat pe Diamandy să asiste. Discuția a fost lungă. Diamandy i-a convins de utilitatea ce ar prezenta pe trau noi demilitarizarea Mării Negre. Au convenit doar englezii, au cerut cu o britanică strălucită liberă trecere prin Strămtori pentru vasele de război. A rămas să se mai discute. La 4, ședință. Comisia. Schimbul de populații. O ședință extrem de plicticoasă. Nansen a citit un raport fără rost. Lord Curzon a făcut erudițiune și statistică. Barrère moțăia și Găroni făcea supraomenești eforturi ca să nu moțăie și el. În fond ceea ce se discuta era fantastic. Să iei populațiuni care de veacuri și de veacuri trăiesc într-o regiune și să le duci în întregime în alte regiuni. E o concepție care cu adevărat nu poate încolți decât în vremurile

noastre și la conferințe internaționale. Când te gândești că invaziile, cucerirea otomană, absolutismul turcesc au lăsat sute de mii de greci să trăiască în Asia Mică pentru ca să, ajungem azi să transportăm această populație în Tracia Occidentală, cum s-ar lua un scaun și s-ar trece dintr-un colț al unei camere în celălalt colț, mie, cel puțin îmi stă mîntea în loc. Numai în secolul Ligii Națiunilor și a lui Wilson și sub protecția umanitară a D-rul Nansen se pot auzi și vedea asemenea monstruoase desrădăcinări omenești și naționale.

Seara eram invitat la masa de Luper. Am prânzit deci cu el și cu Nicholson. Mă așteptam să mă stoarcă. Au fost însă foarte discreți. Afară de câteva timide întrebări în privința Strămtorilor, lungă și foarte agreabilă conversație. Amândoi sunt inteligenți și culți. Cred că au mult viitor. Îndeosebi Nicholson, care pare și ambițios și care în orice caz e viu și hotărât. Luper pare mai contemplativ. Profesorul domina omul de acțiune.

La conferință, Nincici mi-a făgăduit că va da satisfacție cererilor noastre cu privire la școlile și bisericile românești din Macedonia, despre care mi-a vorbit și telegrafiat Angelescu și Ionaș Grădișteanu.

2 dec. (sâmbătă). Dimineața m-am dus la ședința financiară fiindcă credeam că se va pune chestia restituțiilor și a reparațiilor care ne interesează. S-a discutat altceva, dar discuția a fost foarte interesantă. Bompard prezidează foarte bine. În chestia datoriilor otomane, a cheltuielilor de ocupație turcii au fost delicioși. Concepția lor e următoarea: Când e vorba să ceară, ei sânt Turcia și cer cât pot; când e vorba să dea e Imperiul otoman care a dispărut și de care nu vor să audă. Și Bompard și eu i-am cam scuturat, în mijlocul ilarității generale.

Dejun la Nincici cu Venizelos și cu Spalaikovici, care va înlocui pe Nincici, obligat să se reîntorcă la Belgrad, Cât voi trăi îmi voi aduce aminte de această masă. Venizelos, cu un cinism revoltător, justifică în parte execuțiile de la Atena și amicii noștri sârbi îi țineau isonul. La un moment dat, Spalaikovici cerea cu o insistență ciudată și capul lui Dusanian. Aveam impresia că nu sunt între oameni civilizați, într-un hotel luxos, pe tărâmurile pașnice ale unei țări cu vechi tradiții, ci în mijlocul pădurilor balcanice, în jurul unui foc sălbatic, cu bandiți de codru care-și împărțeau prada și puneau la cale jafuri și omoruri. Mă întrebam ce caut în mijlocul acestor oameni care au o mentalitate care nu e a noastră și care întrebunțau un vocabular pe care nu-l înțelegeam și, de ce n-aș mărturisi-o? am resimțit o mare mândrie națională fiindcă am văzut mai limpede ca oricând, că între noi și Balcani e un abis. Orice ar vrea să se spue, suntem de o esență superioară.

Din zi în zi marele Venizelos e mai mult o deziluzie pentru mine. Cine l-a comparat pe Take Ionescu cu el a fost nedrept. Bietul Belzebut o fi fost el din Orient, dar nu era nici pirat din insule, nici comitațiu din Balcani.

După dejun, la 4, ședință, Comisia 2: Capitulațiile. Prezida Garoni, destul de bine. A deschis ședința printr-un discurs în italienește. Dacă asemenea inofensive afirmațiuni a patriotismului italian pot da Italiei lui Mussolini iluzia puterii și a unei influențe determinante în lume, nu am nimic de zis și într-adevăr, trebuie să recunosc că Italia se mulțumește cu puțin. Obiecțiunile mele de altminteri vor fi cu atât mai slabe cu cât muzicalitatea limbii italiene e întotdeauna plăcută simțurilor mele auditive. Turcii, firește, au fost foarte intransigenți. Ismet a citit un lung memoriu foarte bine scris prin care arăta de ce Turcia nu poate consimți la menținerea regimului anacronic al Capitulațiilor. Englezii, francezii, japonezii și de astă dată și americanii ne-au făcut scurte declarații din care rezultă că sunt dispuși să consimtă la dispariția cuvântului de Capitulații, dar că vor să mențină regimul și privilegiile lui. În cele din urmă, chestia s-a trimis în studiu a trei sub-comisii. Lupta va fi aprigă fiindcă turcii sunt hotărâți să nu cedeze cu nici un chip, iar Aliații sunt și ei împinși la intransigență, prin nenorocitele influențe ale cercurilor lor financiare. Acele cercuri care prin lăcomia lor duc toate popoarele la prăpastie, căci, să fim drepti, bieții turci aci au dreptate. Pe ce temei ar fi ei tratați mai rău decât ultimă țară balcanică și de ce li s-ar refuza lor ceea ce se admite pentru străini în patria și sub regimul unui Stamboliski?

Brătianu mi-a telegrafiat în chestia Regelui George. Englezii au și trimis un vapor în împrejurimi pentru orice eventualitate. Francezii m-au asigurat că vor sprijini monarhia, deși de fapt Barrère nu prea știe multe și va mai întreba pe Poincaré iar Venizelos, înainte chiar de a îi fi vorbit eu, mi-a spus că a telegrafiat Regelui George că să-l roage să fămăie. Mi-a trimis chiar copia telegramei. Gestul lui e desigur o manifestație dinastică. Dar e sincer? și până la ce punct? Admițând chiar că ar fi sincer, mai are el autoritate asupra sovietului militar de la Atena, care mi se pare tot mai stăpânit de ură și mai amețit de putere?

Săraca Regină Elisabeta! Ce ceasuri grozave e osândită să trăiască! Mă gândesc cu duioșie la acest copil al României și cum o scriam unui amic, desigur că — în marea ei frumusețe — n-are linia de noroc, de noroc fără seamăn, a tatălui ei. Trei luni de luptă cu moartea și zilele de astăzi, e prea mult într-un singur an.

Am avut o conversație interesantă cu Barrère. Luni nu se va da cuvântul decât turcilor și rușilor; pe urmă se va amâna discuția pe marți sau pe miercuri, ca să ne putem consfătuim în deplină cunoștință de cauză asupra punctului de vedere ce trebuie să susținem în chestia Strămtorilor. Excelentă idee. Al doilea, francezii au reușit să sustragă un document din care rezultă teza rusească în privința Strămtorilor. Cicerin va cere închiderea Strămtorilor pentru toate vasele de război și libertate pentru riveranii Mării Negre de a se înarma cum vor și cât vor. Concepția răzistă: Marea Neagră — mare ruscască. Cicerin e aci de aseară. La gară s-au luat măsuri drastice de siguranță. I s-a părut că gazetarii i-au făcut o manifestație ostilă și e furios. În general misiunea rusească e în termeni răi cu corespondenții presei. Toți ziaristii creează în jurul lui Cicerin și a tovarășilor lui o atmosferă ostilă. Să fie oare un simptom al vremurilor? Numai Rollin de la „Le Temps” face intrigi în folosul său. Soția lui e o evreică rusească și el vine direct de la Moscova. Adăugați că face parte din redacția lui „Le Temps,” și veți pricepe totul!

Cu acestea se încheie a doua săptămână a conferinței. Dacă rezumăm rezultatele ei, trebuie să mărturisim că sunt slabe. Ne-am cam învățat în loc. Pe nici un punct nu s-a stabilit încă ceva hotărât. De aceea se simte în cercurile aliate oarecare enervare, o dorință crescândă de a se ieși din lăncezeala actuală. Pricep dorul de a isprăvi aceste negocieri și găsesc perfect legitimă enervarea ce se manifestă, dar când mă gândesc că lucrurile ar fi putut merge și mai rău, mă întreb dacă nu se cuvine să ne mulțumim deocamdată și cu atâta. Poate că contactul cu turcii mă duce la aceste concluzii fataliste. La ce ne va duce la sfârșitul săptămânii viitoare contactul cu bolșevicii? Mă întreb cu un amestec de curiozitate și de îngrijorare.

3 dec. (duminică). A venit Neculcea de la Paris. Chestiile asupra cărora îmi cerea părerea nu pot fi dezlegate înainte de a vedea ce se va hotărî la Bruxelles și în orice caz cu chestiile privitoare la reparații nu le pot rezolva fără Vintilă Brătianu, care are răspunderea directă a întregii situații financiare. Pe la 12 am plecat cu toții în excursie la Montreux. Dejun la Montreux Palace, cel mai mare hotel pe care l-am văzut vreodată, dar de așa prost gust încât făcând un ușor joc de cuvinte l-am botezat imediat Monstreux Palace. Într-adevăr, arhitectul care a făcut această costisitoare oroare ar merita, într-o societate bine organizată, o pedeapsă exemplară. După dejun, am vizitat vestitul castel de Chillon. Poziția desigur minunată și restaurarea nu prea rea. Din nenorocire o ceață deasă pe lac ne împiedica să vedem tot decorul de munți de jur împrejur. Acolo m-am întâlnit cu toată conferința. În beciuri am dat peste Stambuliski, care le admira grozav și s-a grăbit să ne comunice prin interpretii lui că sunt cu mult mai frumoase și mai spațioase decât cele în care Regele Ferdinand l-a ținut închis trei ani. La întoarcere, am găsit pe Stelian Popescu, amabil și prietenos. Venea din Germania cu o impresie de activitate intensă, nicidecum de stagnare și de mizerie. Seara sosiră Contzescu, Brătulescu, Mavrodi de la Paris și Stoicescu Cascona de la București. Pe Stoicescu îl așteptam cu mare nerăbdare, fiindcă mi se telegrafiasse din București că-mi aduce o scrisoare de la Brătianu. Firește, nu era nici o scrisoare. Mărturisesc că cel puțin atâta puteam prevedea, după îndelunga mea experiență. Nicholson, tot mai amical, mi-a mai spus că de bine a fost Diamandy alaltăieri. Nu mă miră, Diamandy cunoaște chestia în toate amănunțele ei. De 15 zile o adâncim și o tot adâncim și pe urmă el are, incontestabil, pe lângă un real simț politic, o argumentație strânsă, spirit și ușurință de a răspunde. „De la répartition”, cum zice francezul. N-am nevoie să spun că m-am bucurat.

Elvețienii, de la chauffeur-ul nostru până la chelneri, încântați. Referendul în chestia confiscării averilor a fost respins cu o zdrobitoare majoritate. 732.000 contra 108.000. Nu e vorba, pentru mine n-a fost nici o surprindere. De când am sosit, am înțeles din cuvintele rostite de chauffeur că, înșiși lucrătorii în majoritate sunt contra proiectului. Dar ceea ce a fost o surprindere pentru mine e liniștea, liniștea absolută și impunătoare în care s-a dat această luptă, care a pasionat opinia publică elvețiană mai presus de orice altă chestie discutată în ultimii ani. Ca să mergem la Montreux am parcurs o mulțime de sate și de orașele. Nimic nu trăda ferberea care totuși era în toate casele și în toate conștiințele. Străzile goale, nici un om mai mult pe stradă decât de obicei, nici un afiș, nimic. Ce minunată stăpânire de sine și ce înaltă educație civică are acest popor care, de altfel, prin concepția lui de viață banală și lipsită de aventuri, mi-e, fără voie, antipatic.

4 dec. (luni). Ziua cea mare. Întîlnirea cu rușii pe chestia Strămtorilor. Am plecat de acoasă liniștit. Pe temeiul celor spuse de Barrère, eram convins că vor vorbi numai turcii și rușii și, prin urmare, că rîndul meu nu va veni. În fața sediului conferinței, nimeni. Venirea reprezentanților Sovietelor nu provoca în acest oraș liniștit nici o curiozitate. Înăuntru, însă, mare fierbere; toate delegațiile cu toți secretarii experți și para-secretarii lor. Sala gemea. Ca să nu fie ruși lângă turci, Secretariatul, din ordinul lui Lord Curzon, ne mutase lângă serbi. Stăteam, deci, lângă Nincici. Mărturisesc că n-am văzut intrând delegația rusească fără oarecare emoție. Cicerin are ceva respingător, un aer de perfidie cleioasă, profund antipatică și suspectă,

și pe deasupra o voce pițigăiată, stridentă și peltică. În schimb, Rakovski nu are un cap anti-patic și, spre marea mea surprindere, o figură surăzătoare și blajină. care nu corespunde deloc cu viața și faptele lui. Vronsky, un profesor cu ochelari, burghez și mediocru, iar Modivian, georgianul, un burtă verde cu licărimi de cruzime. De jur împrejur, 4—5 secretari, jidănași cu priviri obraznice și cu o îmbrăcăminte de o deosebită eleganță și o biată stenografă, evreică și ea, urâtă, roșcată și ceva mai modestă. Și această adunătură fantastică de evrei, de georgieni, de bulgari, în cap cu un singur rus reprezintă și vorbește în numele celor o sută și mai bine de milioane de ruși. Orice s-ar spune, istoria rușilor rămâne cel mai extraordinar basm ce s-a conceput vreodată de o minte omenească.

Lord Curzon a dat întâi cuvântul lui Ismet Pașa, care, de fapt, a refuzat să-și arate punctul de vedere; a preferat să aștepte expunerea punctului de vedere al celorlalți. Aceasta a cam indispus pe nobilul lord, fiindcă îi strica planul de luptă. Dar n-a avut încotro și a trebuit să dea cuvântul lui Cicerin, care a citit un lung memoriu, de altfel nu bine redactat. Punctul de vedere rusec era cunoscut. Cicerin îl expusese de două zile în "Le Temps"; Strămtorile închise, cheia în buzunarul Turciei iar în Marea Neagră libertatea pentru toți riveranii de a se înarma cum vor și cât vor. După aceea, Lord Curzon mi-a dat cuvântul mie. Am expus teza noastră, teza internaționalizării Strămtorilor spre a împiedica ușa Mării Negre de a se închide vreodată în dauna cuiva și am încheiat, strecurând propunerea demilitarizării Mării Negre. Am fost foarte viu și de pretutindeni felicitat și cred că am expus clar și citeza noastră care e și a Aliaților. D-ra Stancioff a citit declarația lui Stambulioncisski: libertatea de trecere numai pentru vasele de comerț. Venizelos a spus câteva cuvinte în sensul nostru, rezervându-și dreptul de a reveni când va cunoaște precis cererile turcilor și pe urmă a început o luptă între Lord Curzon și Ismet. Lord Curzon voind să-l oblige de a vorbi și el căutând fel de fel de mijloace ca să nu-și precizeze vederile. În cele din urmă, Lord Curzon, văzându-și toate eforturile zadarnice, a anunțat cu un ton hotărât că suspendă ședința ca să examineze cu alți Aliați ce atitudine se cuvine a se lua față de tactica turcilor. Atunci Cicerin s-a sculat și într-o formă obraznică a întrebat de ce Aliații nu spun punctul lor de vedere, căci noi suntem aci toți pe un picior de egalitate, iar nicidecum în fața arbitrajului Franței, Angliei și Italiei și Lord Curzon i-a răspuns mai domol decât mă așteptam și după o lungă deliberare în jurul redacției ce se cuvine a se da comunicatului, ședința s-a ridicat. La ieșire, Lord Curzon a venit să mă felicite și să-mi exprime dorința lui de a lucra neîncetat în strânsă colaborare, punându-mă în curent cu tot ce vor voi să facă. Excelentă hotărâre, numai de s-ar ține de cuvânt.

După dejun, am primit mai mulți gazetari și pe dl. Ador, care venea să-mi mulțumească pentru ajutoarele date Crucii Roșii. Pe seară, m-am pomenit cu Venizelos care mi-a spus că a ținut absolut să mă felicite călduros pentru cuvântarea mea. Binăntre, Cicerin m-a și atacat; prin presă a făcut o ieșire în contra declarațiilor mele. Mi-e perfect indiferent, sunt hotărât să nu îi fac jocul și, prin urmare, să nu alunec pe povârnișul polemicii cu el.

6 dec. (marți). Zi liniștită, după furtuna de ieri. Neavând ședință, am fost dimineața să mă plimb cu automobilul pe ceea ce numesc *le chemin de la Corniche*, până la Vevey. Foarte frumos. Te-ai crede pe Riviera, între Villefranche și Beaulieu; din nenorocire, ceață. Dejun la Lausanne Palace cu Barrère. Foarte afabil bătrânul, aș putea zice părintesc dar, hotărât, ușor zaharisit. În schimb, Bompard mult mai interesant și mai viu decât pare, cunoscând bine multe din chestiile noastre, ca de pildă legea agrară. Am aflat lucruri însemnate: 1) italienii, ca să continue a da aliaților concursul, cer fel de fel de compensații scandalose și inadmisibile. Un șantaj în toată puterea cuvântului. *Le plus ignoble chantage que je connaisse depuis 50 ans que je suis dans la carrière diplomatique* — spunea Barrère. Englezii și francezii sunt hotărâți, dacă italienii nu cedează, să meargă înainte fără ei. 2) Experții aliați s-au întrunit azi dimineață și au căzut complet de acord în privința Strămtorilor. Propun pentru vasele de război un regim de trecere limitată în funcțiune cu forțele din Marea Neagră și de reducere aproape totală dacă riveranii Mării Negre ajung la dezarmarea propusă de noi. Un sistem care ne convine de minune și care adoptă teza noastră. Păcat numai că Lord Curzon nu se ține de cuvânt; mereu îmi spune că ne va convoca, că vrea să lucrăm împreună și pe urmă tot cei marise întrunesc și hotărăsc singuri. Teribilă e mentalitatea Marilor Puteri! Ea biruiește vrând-nevrând și intențiile lor cele mai laudabile. 3) Turcii și rușii au fost impresionați de ședința de ieri. Ismet a fost azi de dimineață la Barrère, mai conciliant ca de obicei. Barrère a avut impresia că turcii încep să se cam teamă de ruși. În general Barrère nu e pesimist.

După dejun am înapoiat vizita lui Venizelos, conversație banală. Am primit pe Burnier, directorul „Gazetei de Lausanne”; convorbire interesantă și în fine lungă vizită a lui Ciorăneanu. A scos din saltar toate rufele murdare ale casei lui Take Ionescu. Spectacol urât și întristător. Bietul Belzebuth, ce zbuciumați au fost ultimii ani ai vieții lui! Vorba lui Conu Mitiță: „să te ferească Dumnezeu de amorul de bătrânețe!” Că ar fi mai elegant ca Ciorăneanu să tacă, nu mai încapre îndoială. Dar se adună atâta venin și atâta ură în sufletele înguste ale servitorilor

izgouiții! Când m-am coborât la masă, a venit amiralul La Caze să-mi comunice că Aliații au căzut de acord. Ce ne-a spus Barrère dimineața era acum fapt împlinit. Amiralul mi-a remis confidențial copia proiectului pe care Lord Curzon trebuie să-l aducă mâine la cunoștința conferinței. Firește mare bucurie în rândurile noastre. „Vous pouvez être content” — spunea amiralul, — „nous avons adopté votre point de vue”.

Miercuri, 6 dec. Ședință senzațională. Lord Curzon a început prin a răspunde lui Cicerin Răspunsul era scris. Era combaterea tezei Mării Negre — lac rusc și a Strămtorilor închise. Ascultându-l, aveam impresia că se citea o pledoarie a cauzei românești. Lord Curzon, avocatul României, spectacol puțin banal! După aceea lord Curzon a rezumat propunerile Aliaților care au fost comunicate în scris tuturor delegațiilor și a propus amânarea discuției până când toți, și în special turcii, vor putea examina cu de-amănuntul propunerile făcute. Barrère a citit o scurtă cuvântare — într-o limbă de academie — prin care arăta că Franța împărtășește fără rezerve vederile expuse de Anglia și prin care adresa turcilor un călduros apel ca să primească propunerile și să-și dea seama că poate vor fi fericiți într-o zi să se găsească alături de lumea întreagă în Strămtori. Garoni, în italianește, a făcut o declarație similară. Spalaikovici a citit o adeviere a serbilor, bazată pe interesele lor ca țară dunăreană. Americanul Child a citit o declarație încălțită dar prețioasă, fiindcă America se unea la punctul de vedere aliat și, în sfârșit amicul Cicerin s-a sculat. Teza lui e următoarea: Noi am renunțat la Constantinopol, dar ca să fie pace, trebuie între noi, Rusia și voi, Puterile, un „mur mitoyen”; numai așa putem dezarma și urmări scopurile noastre pacifice. Dacă se creează în Strămtori un regim internațional, se vor permanentiza în această parte a lumii conflicte fiindcă regimurile internaționale sunt, în realitatea lucrurilor, cauze de discordie. Cât privește pe ceilalți riverani ai Mării Negre, situația militară a acestei mări nu-i poate interesa pe bulgari, fiindcă tratatele — pe care de altfel noi rușii nu le aprobăm și nu le recunoaștem — au demilitarizat-o, și pe români, fiindcă dacă conflict ar fi cu Rusia el nu poate fi decât pe uscat, nu pe mare. Cu această ocazie, de trei ori, cu o insistență ostentativă, a declarat că Rusia nu vrea conflict cu România. În genere, față de noi atitudinea și tonul lui era conciliant, — cine știe ce se ascunde sub aceste ademineri? Discursul lui Cicerin era rostit cu vocea aceea pițigăiată care îți zgârie timpanul și ploaia de săgeți împotriva Angliei. Una a fost chiar spirituală: s-a zis pe vremuri: Rusia încearcă să pătrundă în Asia (titlul unei cunoscute cărți a lui Lord Curzon) azi se poate spune: Anglia încearcă să pătrundă în toată Europa. Nu găsesc însă că teza lui a fost dibace, baza ei e prea subredă ca s-o scape o dialectică banală.

Viitoarea ședință, poimăine dimineață. După dejun experții se intrunesc ca să dea lămuririle tehnice de care delegațiunile vor avea nevoie. La 5 am făcut cu Diamandy o vizită lui Ismet pentru a-l asigura de sentimentele noastre amicale și a-i arăta că teza noastră în privința Strămtorilor se bazează pe nevoia de a concilia suveranitatea lor cu legitimizele nevoi ale suveranității noastre. Ismet e foarte simpatic, a făcut declarații de amicitie, dar în definitiv n-a spus nimic demn de a fi reținut. Din toate informațiile, delegația turcească pare de câteva zile mai puțin intransigentă. Realitate sau tactică — să vedem. Uitam că la ieșirea de la conferință azi dimineață am făcut cunoștința lui Cicerin. Venise să salute și el și Wronski foarte arabil pe Diamandy pe care îl cunoșteau de la Geneva. Dialogul a urmat precum urmează:

Cicerin: Ah, îmi pare foarte bine, d-le Duca, că am prilejul să fac cunoștința d-voastră.

Eu: Și mie asemenea, cu atât mai mult cu cât am fost din când în când în corespondență telegrafică.

Cicerin: Da, și sper că pe viitor vom fi în corespondență mai des și mai pacific.

Eu: Intrucât ne privește, bucuros. Știți că scopurile noastre sânt pacifice și mi-a rărut bine să constat din declarațiile de azi că și ale d-voastră sunt însuflețite de același spirit.

Cicerin: Da, da, noi am ținut mult să se facă conferința de dezarmare. Ea și-a și început lucrările la Moscova, dar n-ăm primit amănunte. Ori ați primit d-voastră?

Eu: Deocamdată nu știu decât ceea ce a apărut în ziare... și o cordială strângere de mână.

Nu pot încă defini pe acest om, Stă în colțuri ca un câine bănut, privirea lui e un amestec ciudat de șiretenie, de perfidie. Ceva abject se degajează din toată personalitatea lui. Omul crimelor dosnice, al comploturilor rafinate. Omul florilor otrăvite și al răutăților distilate. Asemenea personajei pregăteau otrăvurile în palatele din Bizanț. Îți dă impresia unei turpitudini sufletești incommensurabile.

Seara, masă, aci la Beau Rivage cu Șambuliski. Șambuliski ne poftise cu serbii. Conversația lipsită de orice interes deși tipul este extrem de interesant. După masa au venit și polonezii. Conversația tot fără interes. În sfârșit, o femeie fu measă: soția ministrului polonez de la Berna.

7 dec. (joi). Iar o zi liniștită, fără ședință. Dimineața a venit ministrul Poloniei la Roma, Zaleski. Mi-a comunicat lucruri foarte interesante de la turci. Ministrul turcesc la Roma,

pe lângă că a insistat asupra dorinței lor de a se apropia de România, i-a mărturisit că Angora a început să se cam ferească de Moscova și că teza rusească în privința Strămtorilor îi sperie. Par dispuși să se apropie de punctul de vedere al Aliaiților. De altfel din toate informațiile culese azi rezultă că înti-adevăr turcii sunt dispuși a admite soluția Aliaiților. Corespondentul de la „Le Temps”, Rollin, pretinde că și rușii se gândesc să primească fiindcă propunerile Aliaiților și demilitarizarea Mării Negre cerută de noi i-a pus înti-o mare și incurcătură. Vom vedea mâine ce valoare au aceste zvonuri. Serios e numai ce mi-a spus Zeleski.

După dejun m-am plimbat la Monges cu Diamandy. Un colț plin de farmec. O grădină de-a lungul lacului cu un aspect de vechime și cu o melancolie de cimitir. Diamardy dejunase cu Tyrell și Lindley. Din ce în ce mai mulțumiți și hotărâți să întreprindă o acțiune intensă asupra turcilor. Ne-au rugat să îi ajutăm. Firește, vom face-o. Azi Ata e foarte vesel. Nenea Alecu a trimis din București 6 cutii cu icle moi destinate să facă minuni pe aci și ziarul „Times” a scris că eu am vorbit bine „extremely well” și „seemed to make a considerable impression on the commission”, ceea ce „seemed to have produced” asupra lui Ata o și mai considerabilă impresie. Degeaba i-am explicat că oricât de bine aș fi vorbit, „Times” n-ar fi scris așa dacă întâmplarea n-ar fi făcut ca teza noastră să convie Angliei. Ata rămâne convins că dacă „Times” scrie aceasta apoi e un mare succes, căci „Times” e „Times”.

Seara a venit să-mi vorbească Rosenthal care a vuzese o lungă convorbire cu Rakovski. Rușii vor — sau se prefac că vor — să se înțeleagă cu noi. Basarabia, a spus Rakovski, este pentru noi un teritoriu și nimic mai mult; ori, noi teritorii avem destule și prin urmare nu ținem la el. Trebuie însă să găsească România vreo compensație morală (probabil tezaurul?) ca să putem și noi, față de opinia noastră publică, să justificăm cedarea Basarabiei. Mai departe Rakovski i-a spus că ei acum au absolută nevoie să între în legătură cu toate țările. Nici nu vor, nici nu pot face războiul, E fantasinagorie învinuirea ce li se aduce că vor să turbure pacea. De fapt au și reluat sub o formă sau sub alta raporturi cu toate țările și e păcat să nu se înțeleagă cu România. Nu e adevărat că el are ură pentu țară. Noi l-am închis, eu am închis pe Diamandy. Aceasta aparține trecutului demult uitat acum; trebuie să reluăm raporturi normale, dacă nu încă amicale. Concluzia: n-ar fi chip, ca Duca sau Diamandy să aibă o convorbire cu Cicerin?

În urma acestor destăinuiri am și telegrafiat lui Brătianu.

8 dec. (vineri). Ziua cea mai însemnată a conferinței. Ismet a comunicat răspunsul Turciei în privința Strămtorilor. Turcii, cu oarecare rezerve și modificări, propun proiectul Aliaiților. Ceea ce firește a produs o mare senzație și deschide posibilitatea pentru conferință de a ajunge la rezultatul mult dorit al păcii. Cicerin a citit răspunsul său la Curzon; era iarăși mediocru redactat. Rușii mențin teza lor fără nici o schimbare. În cursul cuvântării sale, Cicerin a vorbit de noi: întâi a afirmat dorința Rusiei de a putea rezolva cât mai repede în mod amical toate chestiile pendinte cu România. Al doilea, a pretins că nu pricepe de ce cercm azi libertatea Strămtorilor când sub Rusia țaristă, ne-am declarat mulțumiți cu regimul existent, și al treilea Cicerin ne-a sfătuit să ne păzim fiindcă Puterile vor să se folosească de noi cum s-au folosit de greci.

Am fost silit să-i răspund, imediat. Am făcut-o cât se poate de scurt. Am luat cu satisfacție act de dorința lui de a rezolva pașnic cu noi chestiile pendinte. I-am spus că nu e exact că am fost mulțumiți de regimul existent dar că l-am îndurat (nous l'avons subi). Am ațat că au fost ceasuri în viața noastră, în care am simțit prea tare greutatea Strămtorilor în chise spre a nu râvni acum, din toate puterile noastre, un regim de libertate efectivă a Strămtorilor. Am zis că „le mur mitoyen” cum îl concepe el pentru noi devine „le mur d'encerclément”. Și, în sfârșit, am protestat contra minciunii că am sluji interesele altora. România nu a fost și nu va fi instrumentul nimănui. Dar politica tradițională a României este de a pune interesele ei în acord cu marile interese europene. Așa am făcut în chestia Dunării, în războiul mondial. Așa ne-am asigurat succesele modeste pe care le-am putut avea și, călăuziți de aceeași tradiție, venim și în chestia Strămtorilor să apărăm nu un interes egoist, ci să legăm interesele României de un mare și esențial interes internațional. Tot ce pot spune e că am fost iarăși viu și unanim feliicitat și că am impresia că am crescut încă în stima lui Ata. După mine, a cerut cuvântul Venizelos ca să someze pe Cicerin să explice ce a înțeles când a făcut aluzie la rolul pe care Marile Puteri au făcut pe greci să-l joace. Cicerin i-a răspuns că raporturile de influență pot fi subiective și obiective, așa că ar avea prea multe de spus. Venizelos a replicat, la râdul lui, că nu crede de cuviință să mai reveleze cuvintele nebuloase ale primului delegat rus și incidentul s-a închis. Apoi Lord Curzon a rugat pe Stambuliski să-și spuie cuvântul. Stambuliski a răspuns prin nehipsita d-ră Stancioff că n-are nimic de zis. Lord Curzon nu l-a slăbit însă deloc, l-a apucat de chică — ca să vorbim în limbajul țărănist — și l-a obligat să se explice. Nemaiavând încotro, Stambuliski a declarat că se unește în totul cu punctul de vedere al Aliaiților. Bulgarul tot prost. Dacă era hotărât să primească punctul de vedere aliat, de ce a susținut alaltăieri nun ai trecerea vaselor de comerț? Ce nevoie să se puie în situația de a se dezminți și de a da spectacolul unei

capitulațiuni? Curios cum poporul acesta e lipsit de simț politic. Nu po(a)te până (n)u(d)ă în cele mari ca și în cele mici, cu oistea în gard. Pe urmă a venit rândul lui Spalaikovici, care s-a raliat, bineînțeles, și el la teza Aliaților. Spectacolul a fost impresionant: toată conferința de o parte, Rusia singură de partea cealaltă. Spărtura dintre turci și ruși era evenimentul senzațional al zilei. Zvonurile din ultimele zile erau deci întemeiate și în culise au lucrat bine de tot. Cicerin a fost chiar ridicol când s-a făcut apărătorul suveranității turcești împotriva turcilor și când, rușinat, a conchis că propunerile turcești fiind noi pentru el, cere timpul necesar spre a le examina. Lord Curzon a promis că după prânz va comunica răspunsul Aliaților la declarațiile lui Ismet și s-a trecut la redactarea comunicatului. Aci Cicerin a cerut să facă o nouă declarație și anume că dacă se admite teza lor, Marea Neagră închisă, Rusia e gata să intre în negocieri cu ceilalți riverani pentru a stabili măsurile de securitate ale coastelor (n-a întrebuințat însă cuvântul dezarmare). Hotărât, propunerea noastră de dezarmare i-a pus într-o strașnică încercătură. Lord Curzon a răspuns că asemenea propuneri nu se trec de obicei în comunicat și a ridicat ședința.

La 4, din nou ședință. Lord Curzon a răspuns lui Ismet. Răspunsul conciliant; experți (i) vor examina. Cicerin a spus că ei își rezervă dreptul de a se rosti după ce rezultatul convorbirilor dintre experți se vor concretiza în formule precise. Hayashi a arătat bucuria Japoniei de a constata că lucrurile se îndrumază spre rezultate satisfăcătoare. Și a rămas deci ca experții să fie convocați. Aci Lord Curzon a făcut o mare greșală; a spus că experții (i) aliați (francezi, englezi, italieni) se vor întruni cu experții (i) turci. Era inadmisibil să ne excludă pe noi toți. Cicerin a protestat și cu drept cuvânt. De astă dată avea toată dreptatea de partea lui. Lord Curzon s-a încăpățânat și în dialogul dintre el și Cicerin argumentația lui a fost slabă. Așa e întotdeauna când aperi o cauză rea; singura lui mângâiere poate fi că Cicerin n-a fost așa de bine precum ar fi putut fi. Noi n-am protestat în ședință ca să nu îngreunăm situația Aliaților și a lui Lord Curzon personal, dar am protestat imediat după ședință, și la Barrère și la englezi. Intenția Aliaților era bună: să separe în aceste discuții delicate pe turci de ruși, dar forma este și nedebace și greșită. Sper că vom reuși să se revie asupra ei într-un fel sau într-altul. În orice caz, vom face totul pentru aceasta. Tot jocul Aliaților acum e să câștige pe turci, să îi smulgă din brațele rușilor. Englezii, în special, ar vrea să plece de la Lausanne cu o înțelegere, dacă nu cu o alianță anglo-turcă. E o plăcere să vezi cu câtă febrilitate se lucrează și cum se desfășoară sub ochii noștri, tot planul lor de încercuire. Uitaseam cu totul că aseară am avut extrema fericire să adăpostim pentru câteva ceasuri sub acoperământul nostru pe amicul „Sopra di Tutto” (așa îi zicem noi lui Mussolini). În drumul lui spre Londra s-a oprit o seară aici. A prânzit cu Curzon și a replecat. Am aflat că era în bune dispoziții și că a dat delegației italiene porunca să lucreze în deplină unire cu francezii și cu englezii. Să-l fie Dumnezeu în aceste mântuitoare dispoziții!

Kirschen, faimosul Kirschen, care s-a învățit și el pe aci și care se laudă că e prieten intim cu Mussolini (la ureche spune chiar că l-a subvenționat gros) a comunicat băieților că Mussolini e încântat de convorbirea cu mine și că mă așteaptă cu nerăbdare. Probabil ca să stăruiască pentru vreo afacere a bunului și generosului său prieten Kirschen. Seara am oferit o masă japonezilor: Cadamanos, Spalaikovici, La Caze, Weygard, Masigly, Zaleski. Aveam o grijă: că Aliații, de bucurie că turcii s-au raliat la propunerile lor, să nu împingă concesiile până a periclita interesele noastre în Marea Neagră. La Caze și Weygard mi-au spus că sunt hotărâți să mai acorde turcilor și care sunt punctele asupra cărora nu vor ceda cu nici un chip. M-am liniștit deci. Cu Spalaikovici am vorbit de cele ce mi se telegrafiaseră din București cu privire la mobilizare. Angora va telegrafia imediat la Belgrad, și aici, și el și eu vom vorbi cu cine se cuvine. Cadamanos mi-a spus lucruri interesante, Venizelos primise tocmai o lungă telegramă de la Regele George și era încântat. El nu vrea însă să se întoarcă în Grecia. Cadamanos pretinde că are dreptate, fiindcă prezența lui va înăspri și mai mult lucrurile. Tot el mi-a mai spus că se formează acum la Atena o coaliție de mai multe partide cu Zaimis în cap. Această coaliție d-nul Venizelos o va susține și va triumfa desigur în alegeri. De altfel, a adăugat Cadamanos, chestia dinastiei e rezolvată. Nimeni nu se mai îndoiește de aceasta. Din toate câte aflu și văd, situația lui Venizelos în Grecia e cam compromisă. Cadamanos pretinde că armata din Tracia occidentală e în foarte bună stare, că execuția miniștrilor, pe care el o dezaproabă, a avut însă acest efect salutar de a băga spaima în toți. Peste o lună grecii vor avea acolo peste 100.000 oameni trupe de bună calitate. Unii susțin chiar că în bună parte atitudinea mai împăciuitoare a turcilor se atribuie tocmai acestui fapt. Cadamanos revenea mereu la telegrama regelui: dacă se va purta într-adevăr cum scrie acolo, va fi o fericire pentru Grecia. „Vous ne savez pas quel télégramme, me rempli de sens politique. Vraiment ça nous a fait plaisir, mais il n'a pas du le rédiger seul, il est trop bien écrit”. Am surâs în mine însumi. „Mr. Venizelos vous en enverra sans doute une copie”. În fine, o notă veselă! Masigly ne-a imitat pe Garoni când din ordinul lui Mussolini încerca șantajul asupra lui Lord Curzon și Barrère. „La Syrie e, la Mesopo-

tămia e. Il comerzo mondiale e, le riparazione e, e la Italia niente, la Italia niente, niente niente". Am răs grozav. De altminteri, bravul marquis, care pare complet adormit și rancolisit, e oarecum simpatic. Mie îmi face mereu declarații de amor și din Duca, mon cher Duca, nu mă scoate.

9 dec. (sâmbătă). Liniște. Am obținut câștig de cauză. În urma protestării noastre de ieri, colonelul Dumitrescu a fost chemat la întrunirea experților. Și din câte ne spune, lucrurile se îndreaptă spre o înțelegere și pe chestiile de amănunte. În schimb, nu-mi place cum merg lucrurile în comisia Capitulațiunilor. Aliații sunt prea intransigenți și în fond turcii au dieptate. Delegația turcească mai susceptibilă pe chestia aceasta decât pe orice altă chestie. Să mai lase Aliații interesele băncilor și pretențiile oamenilor de afaceri.

Față de repetatele avansuri ale rușilor, am telegrafiat la București ca să văd dacă n-ar fi locul să facem un pas înainte. Forma se poate găsi dacă suntem înțeleși asupra fondului.

M-am plimbat pe cheu cu Mavrodi și Stelian Popescu care pleacă mâine la București. Era o vreme radioasă. Diamandy s-a dus la Berna. Mâine mă duc și eu. Ne-a poftit la dejun ministrul Poloniei. Azi trebuie să aibă loc alegerile prezidențiale la Varșovia. Se zice aci în cercurile poloneze că amicul Narutovici ar avea sorți de izbândă. Ar fi bine căci îl cred prieten al României.

10 dec. (duminică). Am fost în automobil la Berna cu Ata. Drum frumos, zăpadă și câteva orașele vechi pline de farmec. Berna n-are nimic deosebit afară de hoteluri. Am dejunat la ministrul Poloniei cu italianul, sârbul și Mărgăritescu-Greceanu. Interior simpatic, mobile vechi, dejun bun. Cum am intrat, am aflat că Narutovici fusese ales președinte al Republicii. M-am bucurat sincer fiindcă cu el la președinție și cu Pildzski în capul armatei, cred că raporturile noastre cu Polonia nu sunt expuse nici unei surprinderi. În Elveția alegerea lui Narutovici a făcut senzație. Toată lumea îl cunoaște. E cetățean elvețian. Pretutindeni există lucrări făcute de el. Căderile de apă care asigură forța motrice și electricitatea orașului Berna sunt opera lui. După dejun am vizitat orașul și muzeul. În muzeu gobelinuri frumoase, altminteri nimic și la 41/2 ceai la Mărgăritescu-Greceanu. El poftise pe președintele Confederațiunii și câțiva consilieri federali. Au fost toți de o extremă amabilitate și îmi pare bine că am avut astfel prilejul să mă întrețin cu ei. Habbe, președintele, câștigă când îl cunoști: e un om serios, plin de bun simț. Inginer și specialist recunoscut în materie de căi ferate. Mota ditirambic la adresa lui Brătianu, fiindcă să afirme sentimentele lui filoromâne; din nenorocire și la Geneva și la Liga Națiunilor) faptele lui nu s-au potrivit întocmai cu declarațiile lui. Schultheiss, mai pozitiv, mi-a vorbit cu mulțumire de felul cum ne-am străduit de când suntem la putere, să executăm contractele ce le avem cu ei și a profitat de ocazie ca să-mi spuie că-mi va înainta, dacă îi dau voie, o listă de micile chestiuni ce au mai rămas nerezolvate. Ministrul finanțelor, Mussy și Eberlen, ministrul justiției, mai puțin interesanți. Din foarte plăcutele convorbiri pe care le-am avut cu toți acești domni, rezultă trei lucruri: 1) că sunt încântați de rezultatul referendumului care a depășit cu mult așteptările lor cele mai optimiste. 2) că sunt foarte îngrijați de criza industrială la care i-a dus schimbul lor prea ridicat și 3) că au o frică îngrozitoare — nu am deslușit bine de ce — de o ocupație a bazinului Ruhr de către francezi. Vădit, ochii lor erau ațintiți asupra convorbirilor de la Londra. Mi-au părut mai germanofili decât francofili. Incolo o mulțime de diplomați, dar nu știu de ce am impresia că toți diplomații sunt acciași. O impresie, desigur, o impresie răutăcioasă. M-am întors seara într-un Lausanne lipsit de noutăți și, în general, de știu.

PERSONALITĂȚI CONTROVERSATE ÎN ISTORIA ROMÂNILOR CAZUL MAREȘALULUI ION ANTONESCU

MEMORIU DEPUȘ ONOR. TRIBUNALULUI POPORULUI LA 15.V.1946

de ION ANTONESCU*

Neavând putința, în timpul dezbaterilor, să prezint Tribunalului elementele strict indispensabile, pentru aprecierea, la justa lor valoare, a învinuirilor care mă privesc și care sunt cuprinse în actul de acuzare și în afirmațiunile făcute de unii din acuzatorii publici, am onoarea a depune acest Memoriu.

În el se arată punct cu punct, însă foarte pe scurt, elementele esențiale, pe care avem intențiunea să le dezvolt în apărarea mea în ședința publică.

SUNT ACUZAT.

Că am pus la cale venirea coloanei a V-a în România la putere.

Codreanu a murit în 1938. Cu nici un alt șef sau element marcant legionar nu am pus la cale nimic, fiindcă nu am cunoscut și nu am văzut pe nimeni din St. Major legionar. Pe Horia Sima l-am văzut o singură dată, în Iulie 1940, când era ministru. Frontiera de Est a țării era prăbușită. Simțeam că se vor prăbuși în curând și celelalte, dacă în țară nu ar fi fost ordine. Scriseam în aceeași vreme o scrisoare regelui Carol II și în audiență i-am dezvoltat această temere. Tot această temere m'a determinat să accept întrevederea cu Horia Sima. Două zile mai târziu am fost închis la Bistrița, unde nu am mai avut nici o întrevedere politică. Cu Germania nu am avut niciodată, nici direct, nici indirect, nici o legătură. Fiindcă economic, politic și militar devenisem dependenți total de Germania, prin prăbușirea Europei, prin repudierea garanțiilor engleze, prin convențiile economice și de petrol foarte oneroase, prin primirea garanțiilor germane și prin chemarea misiunii militare de instrucție, am socotit, pe baza informațiilor ce primisem, că mi se va încredința în curând, că era în interesul țării să clarific unele principii de bază cu Germania.

Prin două note succesive am arătat Legației germane care sunt principiile economice și politice pe care înțeleg să stau: În rezumat, arătam că: în politica internă nu voi admite nici o imixtiune; în politica externă înțeleg ca România să aibă toată libertatea în politica economică. Înțeleg ca România să fie singura stăpână a avuțiilor sale, arătând că nu permit penetrația capitalului străin decât până la o limită plafon, care să nu îngreunească libertatea noastră de decizie. În politica petrolului arătam dorința mea de a readuce în patrimoniul național fondul acestei bogății și intenția ce aveam de a face totul ca să împiedic epuizarea acestei materii prime, indispensabile dezvoltării Statului și apărării lui. Deci nici o premeditare cu colcana a V-a și susținătorii ei pentru a lua puterea. Nici nu aveam nevoie. Puterea ni se oferise în 1937 și 1938 de acela care singur avea căderea să o facă: de rege.

Sunt acuzat că am făcut primul guvern de bază legionară. Am explicat și la instrucție și în ședința publică că nu era în țară la acea epocă altă bază politică. Era de ales între anarhie și consecințele ei: Protectorat și prăbușirea totală a granițelor și încercarea de a liniști, de a canaliza, de a domina sau a stinge o mișcare al cărei caracter terorist punea în pericol total reamul ro-

* Actele procesului mareșalului Ion Antonescu și ale colaboratorilor săi nu au făcut încă obiectul unei ediții științifice. Volumul *Procesul marii trădări naționale*, tipărit îndată după încheierea acestui proces este o alăturare haotică de texte, cenzurate și alterate, care nu poate oferi o imagine corectă a dezbaterilor. În așteptarea publicării documentelor procesului (în suplimentul „Arhiva” al „Cotidianului”, dl. Mihai-Dumitru Ciucă a dat unele fragmente din stenograme), publicăm memoriul mareșalului Ion Antonescu, depus la 15 mai 1946, în cuprinsul cărui fostul conducător al statului român respinge acuzațiile ce i se aduceau. Textul a fost găsit de dna Georgeta Penelea-Filitti, între însemnările zilnice ale lui Victor Slăvescu, puse cu amabilitate la dispoziție de dl. Mircea Slăvescu. Redacția le adresează vii mulțumiri.

mănesc. Am ales „încercarea” și în cele cinci luni de guvernare legionară am tratat țara în bolnav, lăsând poporului posibilitatea ca prin convingere să extirpeze singur virusul care-l contaminase și îi amenința existența.

Sunt acuzat că am sprijinit România pe Germania, despărțind-o de aliații ei firești. Aliații ei firești în acea epocă se prăbușiseră. Se prăbușise Franța, se prăbușise Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, se prăbușise Polonia, țările Baltice și Finlanda, se prăbușise Liga Națiunilor și securitatea colectivă. Se prăbușiseră și toate granițele noastre și procesul nu era terminat. Ungurii pretindeau tot Ardealul, Rusia, după cum ne-au declarat-o de mai multe ori D-nii Ribbentrop și Hitler, pretindeau Moldova până la Carpați, Delta Dunării și baze strategice în Dobrogea, ceea ce însemna și pierderea acestei provincii. În fața acestei perspective, în lipsă de altceva, Regele Carol pentru a salva țara și pe el, a dat pe plan economic Germaniei tot ce i s'a pretins, a admis cursul mărcii la 60 și chiar la 80, a repudiat public garanțiile britanice, a propus Germaniei un pact de alianță perpetuă militară și politică, a cerut trimiterea unei misiuni militare germane, atât pentru instruirea cadrelor noastre cât și mai ales ca un simbol al garanțiilor date, a acceptat aderarea la pactul tripartit, a dat Germaniei monopolul exportului petrolului în schimbul armamentului necesar armatei, intrând astfel total și fără putință de ieșire în orbita germană.

Aceasta este situația economică și politică internațională pe care am găsit-o în Septembrie, 1940. Orice altă politică nu era posibilă. Orice gest de ieșire făcut ar fi dus la Protectorat, sigur la pierderea Ardealului de Nord și poate la ocuparea Moldovei și a Deltei și a Dobrogei de către Ruși. Propunerile făcute Rusiei de înțelegere, în Noembrie 1940, au rămas fără răspuns.

Raporturile între noi și Ruși au fost între Iulie 1940 și Iunie 1941 foarte încordate. În Arhiva Mareului Stat Major și a Cabinetului Militar se găsește o documentare completă. Stâlpii graniței provizorii stabilite după acceptarea ultimatumului erau zilnic deplasați, se schimbau zilnic focuri, după urma lor cădeau morți și răniți, avioanele ruse făceau zilnic incursiuni până la Carpați, D-l Lavrentiev mi-a cerut condominiu la Dunărea maritimă și dreptul pentru vasele de război ruse de a pătrunde până la Brăila. Tot D-sa mi-a cerut să dau din vasele și materialul rulant și locomotive cota corespunzătoare suprafeții teritoriului ocupat, ceea ce nu era prevăzut în condițiile armistițiului: s'au ocupat cu forța insulele din brațul Chilia, Decembrie 1940, și s'a încercat să se pătrundă cu forța în canalul Sulina la 2 Ianuarie 1941. Toate aceste acte de agresiune erau cunoscute de Miniștrii Marii Britanii și Americii. În concluzie, am mers cu Germania fiindcă am găsit țara angajată în această politică și nu puteam nimeri atunci, cîrcire ar fi fost el, să-i dea altă orientare, fără riscul de a prăbuși total țara. Trebuia deci făcută o politică de moment pentru a evita protectoratul cu toate consecințele lui cunoscute.

Sunt acuzat că am adus misiunea militară germană. Am arătat realitatea. S'a afirmat că scopul ei era de ocupare a punctelor strategice, economice și militare, și că efectivul ei depășea efectivul necesar pentru instrucție. Aveam 1.200.000 soldați mobilizați și Misiunea germană avea 19.000. Cu aceste efective nu se puteau ocupa pozițiile cheie strategice militare și economice. Documentarea existentă la Marele Stat Major și la Cabinetul Militar face dovadă că instructorii germani au fost repartizați numai la Centrele de Instrucție. Aveau o atitudine foarte corectă. și nu au făcut nici un act de imixtiune în problemele economice. Convenția semnată în Ianuarie 1941 între Ministerul Economiei Naționale și Neubacher prevedea să se dea lunar acestei misiuni pentru nevoile de hrană, 14 vagoane mazăre, 7 vagoane linte, 3 vagoane săpun, 100 vagoane orz și ovăz și 50 vagoane paie. Acuzarea a vorbit de 7 corpuri de armată. A făcut confuzie între această Misiune și Armata germană, care a trecut pe la noi în Balcani, în Februarie și Martie 1941, pentru care nu am avut nici o obligațiune de hrănire. Tot ce a luat această Armată cât și Misiunea de Instrucție, a fost prin intențența română și numai în cadrul contingentelor ce trebuia să dăm Germaniei pe baza convențiilor lor anuale. Ceva mai mult, au pretins ca prețul alimentelor să fie sporit cu costul transporturilor pe care l-ar fi încasat C.F. dacă contingentele mergeau în Germania. Misiunea militară germană trebuia să stea în țară 3—4 luni, după care lăsa materialul la dispoziția noastră: tancuri, avioane, tunuri antiaeriene etc. Era plătită cu 100.000.000, însă suma era recuperată pentru că benzina necesară tancurilor și avioanelor costa mai mult. Instruiau ofițerii și piloții noștri pe socoteala germanilor.

În ce privește trecerea Armatei germane prin România în Balcani, nu aveam de ales. Când mi s'a pus această problemă, în Ianuarie 1941, legionarii organizau rebeliunea în țară și la București. Se înarmau și ocupau militărește toate autoritățile, de la Primărie până la Prefecturi, stațiile de Radio și Depozitele „Distribuției” erau în mâna lor. Trupele germane se găseau cu capul lor de coloană pe linia Cluj—Oradea—Arad—Timișoara; Ungaria și Bulgaria acceptaseră. Dacă refuzam, ar fi trecut cu forța, cum au trecut și forțele ruse Prutul în 1877—1878, forțând pe Domnitor, Guvernul și Armata să se retragă în Oltenia și să lase restul țării la dispoziția ocupatorului. De data aceasta perspectiva era mai gravă, fiindcă dacă respingeam propunerea, Horia

Sima ar fi învins, cu concurs german, la 23 Ianuarie 1941. Consecințele se pot deduce. Regim Horia Sima sau ocupație cu forța a teritoriului nostru ar fi însemnat omorârea tuturor Evreilor, a tuturor comunistilor, a tuturor cadrelor politice și intelectuale, ar fi însemnat jefuirea până la secare și fără nici o contravalcare a avuțiilor și a muncii românești. Am fi avut din 1941 soarta Serbiei.

S'a spus de acuzare că cu această ocazie toată țara ar fi fost ocupată. Nu este exact. Trupele germane s'au concentrat în lungul Dunării, între Giurgiu și Bechet (exact cum au făcut trupele ruse în 1877 — 1878) și la sfârșitul lunii Martie nu mai era nici un soldat din această armată în România. Cum însă am refuzat să mobilizez, pentru a nu provoca Rusia cu care mi s'a spus că erau înțeleși — germanii au trimis prin Galiția 2 Divizii, nu 7 cât s'a afirmat. Prezența lor acolo avea numai un caracter simbolic.

Am fost acuzat că am premeditat războiul contra U.R.S.S. S'a sprijinit această afirmație pe planurile găsite la Marele Stat Major și cu crâmpete de discuții extrase din conversațiile pe care G-ral Ioanițiu le avea cu G-ral Hansen, șeful misiunii militare. Am explicat în ședință publică că planurile se încadrau în lucrările cu caracter tehnic al ipotezelor de război, defensiv sau ofensiv, pe care orice armată din lume le întocmește anual pentru apărarea granițelor țării în eventualitatea războiului. Ar fi o crimă de trădare dacă nu s'ar face. Franța a fost zdrobită în 1940 pentru că nu a avut pregătite aceste planuri. Discuțiile cu Hansen erau o consecință a cadrului politic internațional în care eram situați. Primisem garanțiile Germaniei. Germania trebuia să lupte conform acestor garanții alături de noi, în caz de violarea garanțiilor. Aveam astfel de planuri militare în cadrul Micii Înțelegeri, a Înțelegerii Balcanice și cu Polonia. Pentru ca să ajungi la planuri, trebuie să ai discuții. Dar germanii afirmau totdeauna că au înțeles că cu Rusia; și la graba și dorința ofițerilor noștri de a spăla onoarea armatei și a înlătura nedreptăța din 1940, ei răspundeau că: „nu vor ataca Rusia ci planurile trebuiau să fie numai de apărare”. Eu însumi, după întoarcerea dela Berlin și în alte ocazii, până în Aprilie 1941, am declarat textual în Consiliile de Miniștri, când se analiza politica externă: „Problema granițelor de Est este cea mai complicată. Nu c putem soluționa noi. Se va rezolva la pacea generală, pe plan european, în cadrul politicii mondiale” Pentru problema Ardealului, am raportat în Consiliul de Miniștri ceea ce îi spusese lui Hitler: „O vom soluționa singuri, când va veni momentul potrivit”, făcând afirmațiunea că dacă 16.000.000 de Români nu vor fi în stare să scoată din robia ungurească cele 1.300.000 Români, să piară cei 16.000.000”. Iată poziția luată de mine față de soluționarea problemelor pe care le puneau României „Arbitrajul” dela Viena și ultimatul rus. Nu e nici o premeditare.

Am fost acuzat că am făcut un război de agresiune în 1941 și deci România trebuia să sufere consecințele agresorului și eu am fost pus în categoria criminalilor. Am arătat trairi sus, care erau raporturile cu Rusia, în 1940 și 41. Așa pe când Rusia a ținut în lungul noii linii circa 35 divizii, eu demobilizaseam toată armata și nu lăsasem în Moldova decât 4 divizii de Infanterie cu efective sporite, 3 divizii Cavalerie și 2 vânători de munte nemobilizate (valcaea 1, 1 1/2 divizii). Am fost pus la curent cu hotărârea de a se ataca Rusia numai în Mai 1941 și de data atacului la 10 Iunie 1941. Dovada că nu am avut intenția să particip la operațiuni decât pînă la limita revendicărilor și drepturilor noastre, o face faptul că nu am mobilizat decât o treime din forțe și nu am exercitat comanda decât pînă la Nistrul. NU pot fi scotit agresor. fiindcă România era în stare de război cu Rusia din 1940 Iunie, când Rusia a fost agresorul

Acceptarea ultimatului nu a fost decât o retragere strategică și politică la care recurge orice țară, orice om, când este surprins fără sprijin și nu este în măsură de a se apăra. Din Iulie 1940 pînă în Iunie 1941, actele izolate de agresiune parțiale ruse au continuat. Am arătat aceasta mai sus. Deci în Iunie 1941, am atacat în cadrul unui război început în 1940 și cum orice atac este un act de agresiune, nu pot fi considerat agresor decât numai în acest sens și deci nu pot fi încadrat în pactul Kellog. Am trecut Nistrul la început numai cu cavaleria și trei divizii de vânători de munte, pentru că mi s'a cerut în scris de Hitler, după dispoziția ce luasem ca trupele române să nu treacă Nistrul. Ulterior situațiile militare succesive au impus modificarea hotărârii inițiale ce luasem de a nu mă angaja în nici un fel. În toate timpurile, armatele s-au alimentat din teritoriile ocupate. Altă posibilitate nu este. Principiul este ca războiul să se întreprindă singur. Nu puteam ca țară mică și săracă să derog delă acest principiu. De altfel lungimea liniilor de comunicații și criza care era încă în țară în vara 1941 n'ar fi îngăduit alimentarea trupelor în bune condiții. Din punct de vedere politic: Transnistria era un gaj și prevedere politică pentru cazul unei victorii germane. Se știu încercările germane de a ajunge la Bagdad. Două căi duc către țelurile asiatice germane, una pe dăra populației germane, care din Boemia pînă în Banat, duce la Salonic și Constantinopol. Altă dără de populație germanică, care se întinde din Silezia prin Lemberg la Odesa. România ar fi intrat într-un clesle germanic, care ar fi subjugat-o economic și politiceste. Pentru a înlătura această eventualitate, m'am decis să ocup Transnistria și eventual Odessa. Nu am făcut însă nici un act public sau oficial în această privință. Din

contră, am declarat la Berlin că la cererile noastre de a se reveni la arbitrajul dela Viena, ni se răspundea: „luați la Est cât vreți”. La care eu am răspuns: „România nu se maghiarizează la Vest și nu se slavizează la Est”. Iar la o notă diplomatică scrisă, prin care D-l Ribbentrop ne întreba, la 1942, care sunt pretențiile noastre la Est, D-l Mihai Antonescu a răspuns după instrucțiunile mele: „Atâta timp cât nu cunoaștem statutul politic european de înăine, nu putem răspunde”. Nici o declarație publică nu cuprinde intențiile noastre în privința anexării Transnistriei. Citațiile făcute de acuzare constituiesc simple discuții teoretice, care totdeauna au loc pentru găsirea unei soluții definitive, după cum au loc în cadrul oricărei acțiuni omenești, individuale sau colective. Nu contează însă decât manifestările oficiale.

Sunt acuzat de jafurile și ororile din Transnistria.

Jafuri propriu zise organizate nu au fost. Transnistria a fost model de administrație, au constatat-o miniștrii streini, ziariștii noștri și străini, nunțiul papal, Șeful Crucii Roșii Internaționale. În Transnistria era o stare economică mai înfloritoare decât la noi. Acolo se putea cumpara orice fără cartelă. Mareșalul Pétain a spus D-nei Cantacuzino în fața Ministrului nostru la Vichy: „cea mai mare glorie a D-v de totdeauna va fi modul civilizată în care administrați Transnistria”. Documentul se găsește în Arhiva Statului. Lucrurile ridicate din Transnistria 1943—1944 s'au făcut în scopul de a ne pune la adăpost de răspunderi. Erau și rezultatul muncii și investițiilor românești. Balanța noastră de schimburi cu Transnistria era în defavoarea noastră. Dacă lăsam bogățiile realizate, erau să fie ridicate de Nemți sau distruse din cauza luptelor și tot noi răspundeam. Au fost ridicate din ordinul meu. Obiectele de artă de asemenea... Însă a fost scris: „să fie înregistrate și păstrate în bune condiții pentru a putea fi restituite Rușilor la pace”. Acesta este adevărul.

Ororile. Nu-mi însușesc crimele. Nici acelea îngrozitoare dela Odessa. Am dat ordin de represalii. Eram în cadrul dreptului internațional, care autoriza represaliile când adversarul întreprindea mijloace nepermise;

- înarmarea și lupta populației civile,
- partizanii,
- mașini infernale etc.

Era cazanul plin. Am ordonat represalii și am indicat cât să fie omorâți. Nu știam câți căzuseră victime mașinei infernale. Știam că Comandamentul unei Divizii are 7—8 ofițeri și 15—20 secretari. Dar când operația s'a transformat în masacru, Comandantul Armatei și Șeful său de Stat Major, care erau prezenți, trebuiau să intervină și să avertizeze. Nu au făcut nici una nici alta. Ceva mai mult: Nici nu au raportat, ce s'a întâmplat. Totul mi s'a ținut ascuns.

Onor. Tribunalul a constatat în ședință, că nu a fost nici un caz în care mi s'a cerut clemență, iertare sau renunțare la o dispoziție cu caracter penal, fără să dau curs imediat și fără ezitare cererii. Eu am crezut atunci că căzuseră victime 5—6 ofițeri și 10—15 soldați. Eram și într-o stare sufletească grea, dimineața văzusem la un spital un ofițer și patru soldați orbi și cu toate membrele amputate dela bază. Erau toți victima unei mașini infernale, atașată de clanța unei uși care, când s'a apăsă pe ea de ofițer, a explodat.

Primisem în acea vreme un raport în care Guvernatorul Basarabiei anunța că se deportaseră în 1940 50.000 țărani din cei mai vrednici și bogați și nimeni nu știa de ei. Îmi trimite în același timp și fotografiile cadavrelor găsite în pivnițele localurilor în care funcționa poliția rusă.

Mai menționez că dacă am pus atâta timp și am sacrificat atâția oameni ca să iau Odessa — operațiune cu caracter strategic imperios impusă de siguranța militară a României — a fost mai ales din cauză că lucrătorii și lucrătoarele din Odessa, în număr de 300.000, au luptat din ordinul Comandamentului suprem rus în ordinele soldaților. Între acești lucrători s'au recrutat continuu partizanii din catacombe. Acești partizani au omorât în doi ani câteva mii de soldați români din Odessa (declarație făcută de însuși șeful partizanilor din Odessa într'o broșură oficioasă, care apare la Moscova),

Care este realitatea în privința masacrelor din Odessa?

În broșura care a apărut la Stockholm în 1944 Iulie, s'a afirmat că au fost masacrați 27.000. La Moscova mi s'a impus să semnez în Iunie 1945 un protocol în care se afirmă că au fost omorâți 225.000 Ruși. Tot la Moscova mi s'a impus în Ianuarie 1946 să semnez un protocol în care se afirmă că au fost masacrați 100.000 Ruși. D-l Acuzator public a afirmat în ședință că au fost omorâți 20.000 adăugând că au fost încolonați până la barăci de 25 metri pe 16, aflate pe drumul Dalnicului. Dalnicul se află la 4—5 km de Odessa. 20.000 soldați încadrați militărește se întind pe o șosea de 20 km. Patru barăci a căror dimensiune era de 25/16, reprezintă 1200 m.p. Socotind 2 și chiar 3 oameni pe metru, ceea ce este o imposibilitate, nu depășea cifra de 3000 oameni.

Iată, D-le Președinte, ce am de subliniat pentru Dvs. și pentru Onor Tribunal în această privință.

Ca să facă dovada criminalității mele, D-sa a afirmat citând dintr'o stenogramă o conversație pe care am avut-o cu D. Alexianu 2-3 luni mai târziu, pentru evacuarea Evreilor din Odessa. Conversația a avut loc în Noemvrie 1941, când Sevastopolul nu căzuse și întreaga flotă de războiu și de transport era acolo. Informațiuni date de Germani și de serviciile noastre de spionaj ne avertizau că Rușii pregătesc o debarcare la Odessa. Nu aveam acolo decât 20.000 soldați, răspândiți pe o mare lungime în lungul coastei. În oraș se găseau peste 100.000 comuniști evrei. Nu puteam risca o debarcare cu inamicul în spate și în față. S'ar fi întâmplat un masacru general, după urma căruia ar fi căzut multe victime și în oraș și între soldații români. Aveam datoria să evit această eventualitate. Acesta este rostul conversației cu Alexianu, din care D-l Acuzator public nu a citit pasajul în care recunosc că era un lucru neserios și sinistru „să-i arunci în mare, să faci ce știi, numai să mă scapi de ei mai repede de acolo”. Dar D-l Acuzator a omis să citească totul. În aceeași conversație spuneam: „D-le Alexianu, ce s'a întâmplat la Odessa s'a întâmplat, dar să nu se mai întâmple. Te fac răspunzător pe D-ta. Du-i la loc sigur”. Iată, D-le Președinte, adevărul. D-v. știți că Tribunalul revoluționar din Paris, în timpul teroarei, a condamnat pe un om de știință pentru o frază în care, schimbându-se locul virgulei, se schimbase și înțelesul frazei. Când s'a observat eroarea voită, era prea târziu. S'au pus la dosarul acuzării copii făcute la Consiliile de Miniștri sau în alte ocazii, din care s'a omis, arătându-se la unele începutul frazei, la altele mijlocul și la altele sfârșitul și la unele și începutul și mijlocul și sfârșitul.

Este însă de închipuit la ce poate duce acest sistem. Citez ca dovadă: răspunsul la memoriul Garoflid, exemplul de mai sus și documentul prin care încercându-se să se demonstreze că eram total în serviciul Nemților, se citează că am afirmat: „... dau până la maximum Nemților”. Ori, începutul frazei este: „După ce se satisface total nevoile noastre economice, din ce rămâne, dau până la maximum Nemților”. Este cu totul altceva.

La fel s'a procedat și cu declarația făcută la Cabinetul de instrucție de Colonelul Davidescu. S'a citit în ședință mijlocul și sfârșitul depoziției care se referea la o conversație avută cu D-l Ribbentrop, dar nu s'a introdus în documentul îmborderat în dosarul Acuzării și nu s'a citit și începutul depoziției.

Profit de ocazie să pun și în această privință lucrurile la punct. D-nii Hitler și Ribbentrop mi-au făcut la o întrevedere imputarea că la București mai ales și în Țara Românească, în general, unele persoane se manifestă ca antigermani și detestă poporul german, pe când soldatul german luptă și moare pentru apărarea noastră.

Răspunsul meu a fost că „nu puteți pretinde ca poporul român să vă iubească, când el știe că și-a pierdut granițele datorită consimțământului sau sprijinului D-v. Poporul român este loial, luptă camaradereste datorită de D-v fiindcă are interesul să o facă”.

Trebuie să țineți seamă că la 7 Septembrie 1940, fără să întreb poporul — caz unic — am făcut „etc. etc.” este ceea ce s'a reținut în dosarul acuzării și s'a citit de D-l Acuzator public.

Vă reamintiți, D-le Președinte, că cu acest crâmpeiu de frază, D-l acuzator a încercat să facă dovada că am antrenat poporul în politica germană printr'un gest brutal și dictatorial.

Revenind la erorile comise în Transnistria, vă declar și cu această ocazie că în marea lor majoritate nu mi-au fost comunicate și că tot ce am cunoscut, cum este cazul Prefectului de la Ovidiopol, am sancționat foarte grav prin justiție. Acest Prefect a fost condamnat la 10 ani pentru că a tolerat asasinarea a 40 de Ruși. Este ușor de închipuit că așa fi procedat la fel pentru fiecare caz similar ce mi-aș fi fost semnalat.

Afirm însă că asasinatele comise în lagărul din lungul Bugului este opera sinistă exclusiv germană. Administrația românească nu a intrat în funcțiune în județele din lungul Bugului decât târziu în primăvara anului 1942, cind asasinatele erau înfăptuite. Prezența unui prefect pe care nu-l cunosc la unele din aceste asasinare, nu cred că poate constitui o vină a sa. El nu avea aparatul administrativ instalat în funcțiune, când s'au comis crimele. Îl apăr, fiindcă m'am simțit și eu în situație similară în Basarabia, în Septembrie 1941. Fiind instalat în spatele frontului, în Tighina, m'am plimbat într'una din seri pe stradă. Când am ajuns în apropierea Cetății, care era ocupată de Germani, am auzit țipete și împușcături. Trimițând pe Colonelul Elefterescu să vadă ce se petrece, mi-a raportat că se împușcau Evreii. Am chemat pe Generalul Hauffe, atașat pe lângă Comandamentul nostru, pentru a face legătura operativă cu Înaltul Comandament German, i-am spus: „Dacă nu încetează imediat aceste crime comise pe teritoriul românesc împotriva unor cetățeni români, dau telegramă Führerului și mă retrag din războiu”. Masacrele au încetat, după cum încetase și la Iași, în urma demersului ce l-am făcut, când s'au omorât Evrei de conivență cu legionari. În ce privește tratamentul la care au fost supuși Evreii deportați în Transnistria și din Basarabia și Bucovina și din țară (în 1944), afirm că se exagerează și se va dovedi aceasta mai târziu atât în privința

morților cât și în privința tratamentului, afară de cei puși în lagărul dela Vapniarca, toți ceilalți au fost liberi în orașele și orașelele în care au fost internați. Personal am vizitat în 1942 pe cei de la Moghilev, Râbnița și alte două localități al căror nume îmi scapă. Lucrau în fabrici de unt, săpun, cârnați etc. Erau foarte grași, bine îmbrăcați și voioși, locuiau în case similare cu cele ce le aveau în Basarabia. Regiunea era sănătoasă, pitorească și foarte bogată. Mulți nu s'ar mai fi întors. Aceeși constatare au făcut-o ziaristii, Nunțiul Papal, Șeful Crucii Internaționale din Geneva. Declarațiile pe care mi le-au făcut după întoarcerea lor, se găsesc în Arhiva Statului. Se găsește la Ministerul de Externe și copia unui raport făcut în aceeași privință de Șeful Crucii Roșii Internaționale și trimis la Geneva.

Trec la morți. Aici se fac cele mai mari exagerații. D-l Filderman a afirmat în fața Tribunalului că s'au întors în țară numai 150.000 Evrei și au murit 150.000. D-l Benvenisti a afirmat că au fost omorâți în Transnistria 270.000. Ori statistica din 1930 a stabilit că în Basarabia și în Bucovina erau — dau cifre din memorie — 270.000 până la 300.000 Evrei, între 1930 și 1940 mulți Evrei au părăsit în special Basarabia și s'au răspândit în țară în regiuni mai propice comerțului și îmbogățirii. În 1940 mulți s'au refugiat în țară fuginde de Ruși; în timpul ocupațiunii ruse mulți Evrei au fost deportați odată cu Românii deportați. Când am revenit noi, foarte mulți Evrei din acei cari ocupaseră funcții administrative sub ocupație, au urmat trupele ruse în retragere. În sfârșit, la intrarea trupelor noastre în Basarabia, mulți Evrei profitând de confuziunea care urmează imediat luptelor până la instalarea noilor autorități, s'au strecurat printre trupe în Țară.

Nu au fost deportați, după calculele mele, decât maximum 150.000 până la 170.000 Evrei; 15.000 au rămas în Cernăuți. Mulți din cei dați pe listele morților sunt în viață. Dau un singur exemplu: S'a prins în București un aparat de emisiune servit de un căpitan rus și de un Evreu din Cernăuți care era pe lista celor morți în Transnistria. Căpitanul s'a împușcat după ce a ars cifrul, iar Evreul a fost arestat. Dar cum poate D-l Filderman să afirme că s'au întors 150.000 Evrei fiindcă numai Rușii cari au ocupat provinciile pierdute, ar putea ști, și cum poate afirma D-l Benvenisti cu certitudine că au murit 270.000. Iată, D-le Președinte, aspectul problemei. Desigur, în văltoarele luptelor care au avut loc în 1944, când noi părăsisem Transnistria și ținând seama de confuziunea sângeroasă pe care o produce acțiunea foarte violentă a partizanilor, au putut cădea multe victime. Regiunea fiind accidentată și foarte păduroasă, cine a fugit la timp, în pădure, a scăpat. Pentru a termina analiza completă a acestei probleme, reamintesc că acuzarea a subliniat că: „Măsura care s'a luat în 1943 sau 1944 de a se ridica în masă populația din Transnistria”.

Ce a fost cu această problemă?

Din 1941, la cererea lor, am aprobat să se elibereze din lagăr 75.000 soldați ruși și 5.000 ofițeri prizonieri originari din Transnistria — afirmau ei. Aceștia au fost înarmați prin baloturi lăsate din avioane, s'au transformat cu începere din 1943, în partizani. În fața acestei situațiuni, am ordonat să fie ridicați și retrimiși în lagăr. Iată adevărul și în această privință.

Pentru a termina cu Transnistria, este necesar să arăt că din cauza Germaniei, am luat în stăpânire succesiv diferitele regiuni ale Provinciei. Operațiunea a durat din Septembrie 1941 până în Aprilie 1942. Nemții ruși îngăduiau autorităților noastre să se instaleze decât după ce terminau de ridicat toate depozitele. În al doilea rând, toate fabricile și instalațiile au fost distruse în timpul retragerii. Există un album fotografic, în care se arată cum a fost găsită fiecare instituție economică, și în ce stare a fost predată în 1944, Nemților.

D-l Acuzator public, voind să dovedească „slugărnicia” cu care m'am pus în serviciul Nemților, a citat în întregime scrisoarea trimisă lui Hitler, care mi-a cerut să administrez și să ocup cu forțe românești ținutul, și prin care afirmam că „accept dar nu pun nici o condiție”. Îmi permiteți să afirm, D-le Președinte, că interpretarea este total greșită. Era un schimb de documente între doi șefi de state.

Este evident că prin faptul că am subliniat că „nu pun nici o condiție” am voit tocmai să marchez că România nu are nici un fel de pretenție politică asupra Transnistriei, fiindcă alte condiții — economice sau militare — nu se tratează decât prin organele tehnice care încheie și semnează convențiuni. În concluzie generală, Transnistria, D-le Președinte, nu a fost „jefuită”. S'au făcut acolo școli, biserici, șosele, aerogări cum avem în țară. S'au reparat toate spitalele care erau model de ordine și curățenie, s'a reparat portul Odessa și Tiraspol, s'au reparat colhozurile, s'au făcut plantații de pomi fructiferi. Pentru punerea în funcțiune a fabricelor, s'au adus mașini și cuptoare din Elveția și Germania. S'a făcut peste tot cantine pentru copii și săraci, totul a fost vizitat de mine, peste 80% din pedepsele cu moartea au fost comutate de mine. Piața din Odessa era mai abundentă decât aceea din București. Libertățile au fost complete. Cu ocazia primei mele vizite făcute în Aprilie 1942, am declarat în fața Guvernatorilor, a Generalilor germani și a cetățenilor ruși rămași în Odessa: „Nu am venit aici în cuceritori. Vom sta cât operațiunile militare ne vor impune. Nu ne amestecăm în ideologia D-v. Crede cine ce vrea în cine vrea și ce vrea. Ne vom strădui să aveți tot ce vă trebuie. Nu-

mai din acest punct de vedere vă rugăm să ne ajutați, vă cerem ordine și muncă în folosul Dv''. Declarația a devenit publică prin publicarea ei în jurnale și transmiterea ei prin Radio.

Sunt acuzat de deportări: Am deportat Evreei din Basarabia și Bucovina pentru motive de siguranță politică, militară și pentru siguranța lor proprie.

Siguranța politică și militară: Am arătat mai sus că mulți Evrei, profitând de confuziune, au trecut prin front. Siguranța Statului cerea să nu-i lăsăm să pătrundă în țară și mai ales în Capitală. Organele de siguranță semnalaseră că mulți dintre ei, urmează școli speciale de spionaj și erau prevăzuți cu aparate de recepție și emisiune (S'au și găsit).

Marele Stat Major cerea internarea lor pentru motive de siguranță militară.

În fața acestei situații, am dispus formarea ghetto-ului dela Chișinău, unde se îngămădiseră Evreei din târgurile arse din jurul orașului. Am făcut-o din cauză că în Chișinău nu rămăsesse nears decât cartierul românesc și populația românească nu a acceptat cu nici un preț să-i primească. Evreei din Bălți au fost internați într'un lagăr dintr'o pădure din vecinătatea orașului. Bălți era complet ars. Incendiile fuseseră provocate, după declarațiile locuitorilor români, tot de Evrei, care executau ordinele comandanților militari ruși pe când Românii se refugiau. Românii erau foarte agitați și porniți contra Evreilor din cauza atitudinii pe care aceștia o avuseseră în timpul ocupației. Reamintesc că Bucovina, regiunea Bălți, Soroca și Chișinău, erau centralele cele mai puternice naziste și antisemite pe care Cuziștii și Codreniștii își sprijineau agitațiile lor. De acord cu Germanii, se punea la cale un Sf. Bartolomeu românesc.

Având în vedere ce se petrecuse la Iași, la Tighina și la Florești, peste voința și intențiile noastre, am hotărât să-i scot din zonele de etape, pe care se mișcavă către front rezervele și coloanele germane și să-i trimit în Nordul Transnistriei. Operația evacuării lor era cerută și de comandanții militari. Se știe că toate armatele evacuează populația din spatele frontului pe o adâncime de 20—40 km. Am făcut această operațiune și cu Românii.

Acestea sunt cauzele care au determinat deportarea Evreilor.

Execuția a fost detestabilă, mai ales din cauza stării de spirit care exista atunci. A mai venit și iarna timpurie și extrem de aspră care a făcut multe victime și în rândurile armatelor beligerante și a populației rusești, care fugea către Urali din cauza invaziei. Tot aceasta a fost cauza pentru care Germanii au pierdut bătălia dela Moscova. Au căzut din cauza deplasării din această cauză și Evreei surprinși în curs de deplasare. Țăranii nu-i primeau în casele lor. Vina a fost a acelora ce erau însărcinați cu execuția, fiindcă nu au oprit coloanele.

Am ordonat o anchetă și se știe rezultatul: Un Colonel de Stat Major și un Căpitan au fost degradați și trimiși pe front, unde au murit eroic. Au mai fost și alte grave sancțiuni. Cert este că dacă îi lăsăm pe loc, ar fi fost cu toții omorâți de Germani cu sprijinul unor fanatici teroriști din rândurile populației românești.

Țiganii. Din cauza camuflajului, populația orașelor era terorizată noaptea de bande sau de indivizi, de multe ori înarmați, care jefuiau și uneori omorau chiar. Aceștia erau țiganii. Toți cereau împușcarea lor. Am pus să se studieze facerea unor sate pur țigănești. Transnistria ducea mare lipsă de brațe. Atunci am hotărât ca țiganii cari aveau la activul lor crime sau mai mult de trei furturi, să fie deportați în Transnistria.

Evreei comuniști. Au fost deportați 1200. În Țară aveam nevoie de liniște. Statul Major cerea arestarea tuturor acelor cari erau trecuți în tablele lor ca comuniști. Cunoaștem abuzurile cari se făceau la întocmirea acestor table — abuzuri polițienești și acte de răzbunare — am hotărât să se trimită numai cei condamnați. Nu știam cum se vor desfășura operațiunile. Toată populația românească și comunistă ar fi riscat viața dacă operațiunile germano-ruse s'ar fi desfășurat pe teritoriul nostru.

Aceasta e problema deportărilor. Nu numai noi am recurs la asemenea măsură.

Rușii au deportat în 1942, toată populațiunea germană din regiunea Volga și în 1945, drept pedeapsă, toată populațiunea tătară din Crimeea, deși ambele populații erau constituite în republici.

În fine, ca să termin capitolul „ororilor” comise în teritoriile desrobite în 1941, îmi îngădui a aminti că în actul de acuzare se afirmă că: „Nu este sat cât de mic în Bucovina și Basarabia, în care să nu se fi comis și orori”. Nu s'a citat însă nici un caz. Am vizitat personal mare parte a satelor acestor provincii, nimeni nu mi-a semnalat din populație nici un caz. Am declarat că țăranii aveau puțința să comunice direct cu mine prin intermediul cutiilor de poștă instalate în fiecare sat, din care corespondența era ridicată de oameni străini de sat. Țăranii se plâneau de cel mai mic abuz. Din această cauză, nici jandarmii nici perceptorii nu se mai comportau ca înainte de 1940.

Sunt acuzat de crime politice.

Nici un om politic proeminent nu a fost arestat, trimis în lagăr sau judecat. Toți dictatorii suprimă chiar în timpurile actuale adversarii politici. Se vorbește de numeroase lagăre

care erau răspândite pe toată suprafața țării. Când am luat conducerea, am găsit lagărul dela Caracal, în care erau numai comuniști.

Am fost la Jilavă în 1940, unde am găsit peste 1000 internați: dezertori, hoți și comuniști. Am vorbit cu fiecare în parte și pe loc am eliberat 700, majoritatea fiind învinuiți de comunism. Am fost de două ori la Văcărești cu Ministrul de Justiție, care pe baza ordinelor primite dela mine și în urma constatărilor făcute, a întocmit decrete de amnistie, prin care au fost eliberați mii de oameni, dintre cari unii stăteau luni de zile nejudecați. Le convenea fiindcă scăpau de războiu. Mulți comiteau furturi, dezertau, făceau acte de sabotaj economic, se declarau comuniști, ca să fie băgați în lagăr sau închisoare pentru a scăpa de războiu. Pentru toată țara nu a fost decât lagărul dela Tg. — Jiu. Capacitatea era de 2000 locuiri. Nu a fost plin decât în timpul rebeliunii și câțva timp după. După aceea nu au fost decât 800 și 1000. Majoritatea pentru sabotaj. Nu au fost mai mult de 10 oameni politici de a doua și a treia mână trimiși în lagăr timp de patru ani. Au fost trimiși în lagăr timp de 4 ani: 2 ziarști, unul care a fost audiat și altul cu un trecut detestabil, care a fost prins redactând un manifest de o trivialitate jonică la adresa unei femei. Era nevasta mea.

S'a afirmat că în lagăre domnea cruzimea și cea mai mare mizerie. Nu este exact, se făcea din ordinul meu un control riguros. Când s'au găsit nereguli, s'au aplicat grave pedepse, care au mers până la destituire. S'a făcut capăt de acuzare că prizonierii din lagăr au fost puși la muncă. În toate țările, și în Rusia, toți cei trimiși în lagăr sunt puși la muncă. Au mai fost în Moldova, în câteva centre, lagăre mici înființate de Marele Stat Major la începutul războiului. Când am aflat de ele — la începutul lui 1942 — le-am desființat.

Se vorbește și de lagăre de prizonieri: afirmându-se că prizonierii erau ținuti în condiții sălbatice, maltratați, nhrăniți, desbrăcați. Am vizitat personal mai toate lagărele din provincie, am găsit peste tot cu totul altă situație ca cea arătată. În adevăr am semnalat în termeni aspri Ministrului de Războiu că într'un lagăr muriseră 600 prizonieri și i-am cerut să ia măsuri severe. Dar când și unde nu au murit prizonieri în lagăr? Ei sosesc acolo extenuați de războiu, de marșuri, mulți sunt tuberuloși în ultimul grad. Am afirmat în ședință publică că în Odessa se găsesc 30.000 de cruci românești. Procentul celor morți la noi nu depășește 50%. Ar fi o fericire ca și cu prizonierii români să se fi petrecut la fel. Dar ulterior situația s'a îmbunătățit foarte mult, fiindcă s'au făcut haine speciale. Lagărele au fost vizitate de multe ori de Mitropoliți, în cap cu Mitropolitul Bălan, de Nunțul Papal, de Șeful Crucii Roșii Internaționale. Toți mi-au declarat că le-au găsit foarte bine. Era o constatare pe care o făcusem personal la Calafat, Corbeni, Timiș, Vădeni, Băneasa Stoenesti și alte două, care nu-mi amintesc numele localităților.

În privința legilor penale și execuțiilor capitale am dat explicații în ședința publică. Au fost legi excepționale, asemenea legi sunt inerente stării de războiu și se fac în toate țările; la noi în marea majoritate nu le-am aplicat. Nu s'a judecat și nu s'a executat nici un Evreu intrat clandestin în țară. Nu s'a executat și nici judecat nici un Evreu fugit din Transnistria. Nu s'a executat nici un Evreu fugit dela munca de folos obștesc. Cazurile de condamnări la alte pedepse sunt foarte puține. Nu s'a executat nici un sectant. 80% din dezertorii condamnați la moarte au fost grațiați. Am arătat în ședință publică procedura la care am recurs ca să frânez execuțiile.

JUSTIȚIA

Am arătat în ședință instrucțiile date D-lui Lupu, după formarea primului meu guvern. Nimeni nu poate afirma și dovedi că m'am amestecat vre-odată în justiție, fie în materie de procese, fie în materie de numiri. Ca să dau independență și parchetelor, am introdus inamovibilitatea lor. Nu cred că se pot aduna critici serioase legii judecătorești, s'a lucrat doi ani la ea. A fost de 5—6 ori la mine. Nu am promulgat-o până ce nu am luat avizul tuturor magistraților, diferite trepte și avocaților.

D-l Docan a afirmat în fața D-vo o inexactitate. Rog luați volumul 27, ședințele Consiliilor de Miniștri din 3 și 17 Februarie 1941, singurele la care a participat D-sa ca ministru. D-l Docan mi-a spus cu acea ocazie că a doua, zi expiră termenul de lichidarea bunurilor comerciale prevăzute de „legea Gruia”. A afirmat că este „perfect de acord” cu această măsură și a făcut apel la „înțelepciunea mea” pentru a decide dacă, nu se poate prelungi termenul. Nu numai că am prelungit termenul, dar nu am aplicat-o nici odată. D-l Docan voia micșorarea la 57 ani a vârstei magistraților superiori și aceasta odată pentru totdeauna pentru „descongestionarea magistraturii” spunea D-sa. M'am opus. A insistat foarte mult. Aceasta este cauza care a determinat ieșirea sa din Guvern. Voia să-și deschidă cu orice preț și imediat poartă către Președinție la Înalta Curte de Casație.

ROMÂNIZAREA ȘI LEGILE RASIALE

Problema s'a desbătut pe larg, în fața Onor. Tribunal. Nu mai insist. Îmi amintesc însă să amintesc că le-am făcut ca să potolesc strada, dar le-am aplicat cu omenie. D-l Vlădescu avea în pregătire un nou statut care desființa orice era cu caracter rasiial în legile existente.

PIERDERILE RĂZBOIULUI

S'a afirmat că am pierdut peste 600.000 oameni. Cifrele sunt date de Marele Stat Major la data de Iunie 1945, deci cuprind și pierderile suferite în operațiunile contra Ungariei. Marele Stat Major arată că pe categorii cifrele se împart în:

Morți	87.000
Răniți	200.000
Prizonieri	290.000

Dau cifrele din memorie. Este de remarcat că 75% din răniți se recuperează, așa că numărul morților într'un războiu crunt și distrugător se reduce la 150.000 oameni la o populație de 17 milioane de locuitori. În războiul trecut, România Mică cu o populație de 7 milioane a avut 800.000 morți într'un războiu care a durat mai puțin de 2 ani. Dar pentru a se putea vedea mai bine realitatea în privința pierderilor avute pe faze de operații până la sfârșitul anului 1943, după care nu am mai participat la operațiuni pe teritoriul rus, rog a se examina cifrele arătate la pagina 25 în volumul „Trei ani de guvernare”.

Sunt acuzat că am distrus Economia Națională, am pus totul la dispoziția Nemților și am aservit Țara, încheind convenții oneroase.

Onorat Tribunal, situațiunea unei țări se judecă după:

- modul cum se echilibrează bugetul,
- modul cum se acoperă cheltuielile extraordinare,
- investiții războiu,
- puterea de cumpărare a monedei,
- funcționarea creditului, dobânzi,
- volumul afacerilor,
- abundența pieții,
- stocurile de materii prime,
- circulația bunurilor,
- volumul depunerilor,
- balanța comercială și
- potențialul industrial agricol,
- numărul lichidărilor și falimentelor,
- starea socială, greve, sabotaj, șomaj etc.

Oricare era situația din toate aceste puncte de vedere, aș fi fost în măsură să dezvolt această complexă problemă în ședință publică în apărarea mea, dacă mi s'ar fi dat timpul necesar și posibilitatea să o fac. M'am refugiat atunci, după cum bine-voiți să vă amintiți, la câteva cifre.

Rog Onor. Tribunal să cerceteze broșura „Trei ani de guvernare” pe care am onoarea să o depun odată cu acest memoriu. Veți găsi în această broșură date complete și rigurose exacte, care arată adevărata situație a țării în acest punct de vedere.

Pentru a înlesni munca D-vs, dau câteva date rezumative: Potențialul general industrial a crescut după 1940 cu 122%. Potențialul cărbunelui a crescut cu 51%, al acidului sulfuric cu 69%, al acidului azotic cu 150%, al glicerinei cu 175%, fabricația muniției artileriei cu 210%, fabricația pulberilor cu 68%, fabricația pielăriei cu 140% (s'a afirmat că a fost distrusă prin export masiv în Germania), fabricația cânepii a sporit cu 84%, fabricația cerutelor standard, introduse pentru prima oară în țara noastră, a sporit cu 1000%. La armată, datorită investițiilor de 2.883.000.000 făcută în 4 ani, față de 220.000.000 cât s'a dat în 20 de ani între 1920—1940, s'a ajuns la următoarele rezultate: Arsenalul putea să repare 100—1300 tunuri în lcc de 80—120. Reșița a ajuns la o fabricațiune de 110 tunuri lunar față de 4 tunuri câte fabrica mai înainte. Producția siderurgică a fost sporită cu 65%, 70% mergea la economia generală și anume 340.000 tone de oțel, numai 100.000 de tone se dau armatei și restul mergea la economia generală; se afirmă în actul de acuzare că țara a suferit lipsuri groaznice fiindcă industria nu era decât în serviciul războiului. S'a dezvoltat pentru prima oară industria cauciucului la noi și s'a făcut o fabrică de tractoare, la care s'a trecut o comandă de 4000 tractoare. La agricultură s'au importat pe baza acordului de credite din 4.XII.40 (prin care s'a afirmat că am dat totul și nu

s'a primit nimic) și distribuit 8500 tractoare (în 1940 am găsit numai 3260 tractoare în toată țara și la 23 August am lăsat 11.000). S'au importat 14.000 de grape, 3.600 semănători, 70.852 plu-guri de cai, 3.890 tractoare, 1.300 secerători, 40.230 prășitori, 680 batoze, 600 grape cu discuri, 550 selectoare, 530 motoare. Pe lângă aceste unelte, s'au mai importat 11.300 fone mașini și unelte și încă 1.300 de tractoare importate de firmele particulare și vândute la prețuri duble.

FINANȚELE

Bugetul războiului represintă 48% din totalul bugetului ordinar, pe când în alte țări, bugetul armatei consuma 75% din bugetul general. Acoperirea cheltuielilor războiului s'a făcut numai din efortul bugetar, din resurse cu caracter excepțional al tezaurului și din două împrumuturi pe piața internă. Starea înfloritoare economică se vede din examinarea capitolului „Încasări”. Astfel pe 1942/43:

Bugetul ordinar prevedea la încasări 112.911.900.000 lei, cu un spor de 55,7% față de prevederi și cu un spor de 75% față de încasările din anul precedent. Bugetul special al Apărării Naționale a realizat la Încasări 31.629.900.000 lei cu un spor de 50,6% față de evaluări, stabilite la 21 miliarde, și 75% în plus față de încasările realizate în 1941. Veniturile se sprijină pe impozitele indirecte 56,6%, impozite directe 18% și veniturile monopolurilor 18% în plus pe veniturile extrabugetare, formate din creditele de furnituri și armament, obținute din Germania pe baza acordurilor din 4.XII. 1940—17 Ianuarie 1941, ameliorate la 17 Ianuarie 1943, când s'a stabilit că 50% din costul furniturilor germane, să fie lichidate la sfârșitul războiului. Aceasta a îngăduit ca eforturile făcute de Banca Națională să fie reduse la minimum. În primul războiu, trei sferturi din cheltuielile războiului au fost suportate de Banca Națională. În ultimul războiu, efortul Băncii Naționale pentru războiu este cu mult sub 10% și în ultimele trei luni se redusese la zero.

Iată situația reală. Experții Băncii Naționale a reglementelor au declarat într'un act oficial „că Banca Națională are una din cele mai puternice poziții monetare de pe continentul european”. Pentru a se vedea, care era situația reală monetară, rog a se vedea „Trei ani de guvernare” pag. 222 și în special pag. 234. Datoria publică consolidată, rog a se vedea pag. 239 din același volum. Subliniez că datoria publică externă și internă în 1943 a fost similară cu datoria internă, existentă în 1940, deci în trei ani de guvernare ea nu a sporit cu nimic. La pag. 240—241 din aceeași broșură se arată excedentele vărsării Monopolurilor, iar la pag. 242 se arată care era balanța veniturilor și cheltuielilor.

Din toate acestea, Onorat Tribunal, cât și din abundența pe care o cunoașteți că a existat în acea epocă în țară, puteți să trageți concluzia care se impune.

ARMISTIȚIUL

Am arătat la instrucție și a reieșit și din desbateri că încă din 1943 căutam bazele și pân-deam momentul potrivit pentru a ieși din războiu. D-l Mihail Antonescu și cu mine căutam pe căi diferite, să obținem dela adversari formula care să îngăduie României să iasă în condiții acceptabile din luptă.

Primele condiții au fost permise dela Cairo, în Aprilie 1944. Ele nu erau acceptabile pentru că ne impuneau să întorcem armele în contra Germanilor, ceea ce dezonora Armata și Țara, să acceptăm cedarea Basarabiei și Bucovinei, ceea ce făcea să pierdem beneficiul „Cării Atlanticului” care prevedea că la pace, „nu se va recunoaște nici o cesiune de teritoriu, care nu a fost liber consumită” și în fine lasă o poartă deschisă în privința drepturilor învingătorilor între armistițiu și pace.

Erau necesare precizuni în această privință, pentru a evita o ocupație militară de lungă durată și consecințele ei. Am discutat cu oameni politici aceste condițiuni și toți au fost de acord că nu sunt acceptabile și că trebuie să continuăm tratativele. Oamenii politici au perseverat a-mi cere să închei un armistițiu, ca singura persoană în măsură să o fac, fără prea mari riscuri pentru Țară din partea Germaniei. Puțin timp după acestea s'au primit și condițiile dela Stockholm, date de D-na Kolontay. Aceste condiții erau mai acceptabile, dar totuși și pentru aceste condițiuni oamenii politici au fost de acord să continui tratativele pentru a încerca să obținem și mai bune condițiuni.

Subliniez că totuși în cazul unor condițiuni mai bune, nu puteam la acea epocă să ieșim din războiu, în contra voinței Germaniei, fiindcă am fi riscat o distrugere în ultimul moment a bogățiilor Țării și a oamenilor și politici, aceasta fiindcă Germanii aveau în țară peste 10 Divizii

blindate. Când în August 1941 țara a fost golită de trupele blindate din cauza evenimentelor dela Varșovia, atuncia abia s'au realizat condițiile de securitate, care ar fi putut să ne dea puțința să ieșim din războiu contra voinței Germaniei, cu mai puține riscuri.

Prin organele de execuție, pregăteam încă din luna Mai 1944, posibilitatea ieșirii din războiu, chiar în contra voinței Germaniei, dispunând pe toată suprafața țării forțe capabile să se opună unei rezistențe germane și să impiedice distrugerea depozitelor și masacrarea populației.

Aceste forțe au fost în poziție de luptă, în ziua de 23 August 1944, când mă deciseseam să cer armistițiul. Am comunicat în scris și chiar în ședință că în ziua de 22 August 1944 am cerut Germaniei libertatea de acțiune și în dimineața de 23 August d-l Klodius a răspuns că are dela Berlin împuternicire să discute această problemă, răspunsul fiind favorabil. D-l Mihai Antonescu îi dăduse întâlnire pentru ora 6. Cum însă la ora 4 am fost arestați, în Palat, întâlnirea nu a mai avut loc și ieșirea din războiu s'a făcut fără o înțelegere prealabilă cu Germania.

Consecințele se cunosc.

CONCLUZII

Domnule Președinte și Onorat Tribunal, am făcut războiul în contra U.R.S.S.-ului fiindcă mi-a impus-o onoarea Poporului românesc și imperativele sacre ale Țării noastre.

Isteria și Dv. veți aprecia.

Am continuat războiul fiindcă nu puteam ieși din el fără a risca distrugerea țării și protectoratul. De altfel, orice s'ar afirma astăzi, nici un om politic nu a voit să-și asume această răspundere.

Pe plan internațional, atât D-l Mihai Antonescu cât și eu făcusem continuu eforturi să găsim o bază acceptabilă pentru ieșirea din războiu.

În ce privește ororile, ați văzut, Domnule Președinte și Onorat Tribunal, și se va vedea și: mai târziu, când se vor cerceta complect arhivele, care a fost adevărata mea poziție în ceea ce privește omnia, care trebuie respectată în raporturile cu poporul și inamicul.

Se va vedea de asemenea, câte eforturi făceam zilnic să readuc pe toți, prin sfaturi și sancțiuni pe calea omeniilor, a legii și a dreptății.

Am fost depășit.

Nu arunc nimic pe nimeni.

În Consiliile de Miniștri am afirmat de mai multe ori, că tot ce s'a făcut bun, sub guvernarea mea, aparține Miniștrilor, și că îmi iau răspunderea pentru tot ce s'a făcut rău, în afară de abuzuri și crime.

Ca șef, este drept să trag consecințele.

Nu aprob, însă, crimele; mă plec respectuos în fața umbrelor lor și cer iertare aceluia care au avut de suferit de pe urma lor.

Domnule Președinte, nu am cerut nici odată nici o favoare, cu atât mai puțin când se ating interesele altora.

Nu o cer nici astăzi. Dar cred că este drept, ca atunci când sunt eu și alții judecați pentru crime de războiu, să se țină seama că nu a fost războiul dela Imperiile asiatice până astăzi în care să nu se comită, de multe ori pe peste capul șefilor, crime odioase, după urma cărora au căzut victime mii și mii de ființe omenești.

Reamintiți-vă, vă rog, ce s'a petrecut în războiul de secesiune al Americii, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, și ce s'a petrecut în primii ani ai sec. XX în Războiul Bur, când populația luptând în armată ca să-și apere căminele și libertatea a fost considerată ca francțirorii și pedepsită cu o cruzime care nu s'a uitat.

Au trecut numai 40 de ani decând boxerii chinezi, într'o luptă inegală, au fost exterminați împreună cu familiile lor de armatele coalizate a patru Mari Puteri europene.

În războiul actual, aviația de bombardament și de vânătoare a distrus, contra legilor războiului, și fără scuza necesității represaliilor sau a lovirii centrilor militare: școli, spitale, cartiere de muncitori, de pe urma cărora au căzut zeci de mii de victime (bătrâni, femei și copii).

Unii au fost omorâți la munca câmpului, fiind mitraliați de avioanele de vânătoare.

Onorat Tribunal, să nu considerăm numai soldații noștri și ofițerii români că au călcat legile războiului și ale umanității. Toți au făcut greșeli în acest războiu. Sunt greșeli fatale.

În ce privește aservirea în interesul străinilor, a avuțiilor țării, acuzația este cu totul nedreaptă. Am dat unele indicațiuni, care sunt, cred, suficiente pentru a se putea vedea realitatea.

Starea înfloritoare, abundența în toate domeniile în 1942, 1943, și primăvara anului 1944, unică în Europa în acea vreme, face cu prisosință dovada contrarie.

Realitatea este însă că dacă nu ar fi fost Nemții în Țară, aș fi putut, în afară de ștose, bumbac și pielărie, să desființez raționalizarea și cartelele.

Am făcut mari investiții în timpul războiului, în agricultură, în industrie, comunicații, telefoane, școli, biserici, armată și opere sociale.

Toate au fost acoperite cu venituri ordinare și cu creditul de 80 miliarde acordat de Germani cu dobândă de 3,12% pe șapte și 15 ani, fără a da nici un gaj. În afară de două apeluri la subscripția publică, care au dat circa 30 miliarde, nu am făcut nici un împrumut străin.

Din contra, am cumpărat cu 20 și 30%, dacă memoria nu mă înșală, creanțele debitoare românești.

Am redus astfel, în timp de războiu, caz unic, nu numai în istoria economică a României, cu 26 miliarde stabilizați dintr-o datorie totală de 115 miliarde, moștenit.

Am adus, prin străduințele supraumane ale D-lui Mihail Antonescu, 7 vagoane cu aur. Subliniez că până în 1940, în timp de 25 ani de pace, Banca Națională nu reușise să realizeze decât o acoperire în devize și aur echivalentă cu 16 vagoane.

La 23 August 1944, Banca Națională avea în consecință 23 vagoane aur.

Datorită acestui fapt și politicii monetare prudente, acoperirea leului ajunsese la 27 1/2 suta, pecând Statutul Băncii Naționale prevede 25%.

Iată situația monetară. Din ea și din munca ordonată a poporului românească decurge adevărata situație economică a țării.

Am pus accentul, în această privință, și pe munca ordonată a țărânului și muncitorului român.

Domnule Președinte, în patru ani de guvernare, spre cinstea muncitorului român, care și cu această ocazie a dovedit înțelepciune, patriotism, nu a fost o grevă, nu a fost o manifestație pe stradă. Nu am scos în patru ani, nici odată armata în contra mulțimei.

Am găsit baioneta instalată la licee și universități, dela sate până la toate instituțiile administrative de pe toată suprafața țării. Când regimul legionar a fost lichidat, toate baionetele au fost retrase în cazărmi și nici odată ru au mai fost scoase până în August 1944.

Am fost prezentat în fața Dv drept dictator.

Dv. Onorat Tribunal, știți că dela Cetatea antică și până astăzi, dictatorii toți, fără excepție, au exterminat adversarii lor politici. Care din adversarii mei politici și militari au fost exterminați de mine?

Se invoacă lipsa Constituției, a Parlamentului, a libertății Presei.

Am suspendat în adevăr Constituția în 1938. Am făcut-o fiindcă era o Constituție teroristă, care nici nu corespundea cu Constituția discutată, admisă și votată de Consiliul de Miniștri.

Tendența mea era să revin la Constituția democrată.

Dovada o face că am introdus nu numai inamovibilitatea magistraturii dar și pe aceea a Parchetelor

Care dictator până la mine a renunțat la cel mai puternic instrument de constrângere: Justiția? Ceva mai mult: am declarat D-lui Prim-Președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție următoarele: „Domnule Prim-Președinte, nu am să-mi permit a vă da decât o singură indicațiune: să supravegheați să nu se respecte decât legea și conștiința judecătorilor, să nu se execute nici ordinele mele”.

În privința presei, mărturisesc că nu a fost complet liberă. Dar în care țară se lasă, în timp de războiu, presa să scrie tot ce vrea? Sub guvernarea mea, presa avea latitudinea de a semnala publicului tot ceea ce se referea la administrația internă și economia națională.

Nu avea însă dreptul să comenteze faptele semnalate înainte ca ele să fie acceptate de comun acord cu reprezentantul presei.

Dar D-v, Domnule Președinte, știți că din inițiativa D-lui Mihail Antonescu, ne instalasem în toate satele cutii speciale de scrisori, în care țărânii puteau să se adreseze direct mie. Toate reclamațiile sau cererile lor erau cercetate și toți au primit răspunsul semnat de mine.

Nu am avut Parlament. Nici nu puteam avea fiindcă nu puteam face alegeri din cauza mișcărilor legionare și mai ales din cauză că granițele erau prăbușite și o treime din țară era cotoplită.

Nici organizațiile politice nu au fost de acord să se facă alegeri în timpul regimului legionar, fiindcă sută la sută ar fi învins legionarii.

După rebeliune, a venit războiul și nimeni nu poate afirma nici astăzi că s'ar fi putut face alegeri în timpul războiului.

Anglia și chiar Rusia au prorogat Parlamentele lor, a căror mandat expira în timpul războiului.

Se pot invoca legile penale.

Ele au fost dictate de nevoile de moment. Dar n'au fost executate.

Am arătat aceasta mai sus.

Sunt măsuri impuse de condițiile excepționale pe care le creiază peste tot războiul.

În sfârșit, Onorat Tribunal, cine poate invoca un singur caz, când „dictatorul” Antonescu a scos armata în stradă și a tras în mulțimea agitată de o problemă economică sau politică? Pot guvernele democratice care m'au precedat, să prezinte o pagină curată în această privință?

Poate cineva să afirme că cu ocazia plebiscitului, alegătorii au fost aduși cu forța? C'au fost loviți, amenințați, plătiți? etc.? Poate cineva să afirme că conținutul urnelor a fost mistificat? Se va spune că votul nu a fost secret. Într'adevăr văd că am făcut greșit, pornind dela o dorință curată, de a face educația caracterelor.

Voiam ca fiecare să aibă curajul opiniilor sale. Dar mi-am dat cuvântul de ostaș că ni-meni nu va avea de tras consecința votului său și m'am ținut de cuvânt.

Iată, Domnule Președinte, și Onorat Tribunal, numai câteva fapte capitale, care vă îngăduie să apreciați, în ce măsură am fost sau nu „dictator”.

Domnule Președinte și Onorat Tribunal, am terminat.

Îmi îngădui, cu permisiunea D-v, să vă amintesc că Scipione Africanul, după ce a bătut pe Anibal în Italia, l-a urmărit prin Franța Meridională, a străbătut toată Spania, a ras de pe glob pentru totdeauna cea mai puternică și temută cetate a lumii din acele timpuri, Cartagina. Prin această strălucită și unică acțiune, Scipione a pus bazele economice și militare pe care Roma antică a clădit cel mai vast imperiu ce a existat vre-odată.

Ca și Themistocle și Napoleon, ca și mulți alții cari au servit omenirea într'un fel sau într'altul, dela Socrate și până astăzi, Scipione, drept răsplătită, a murit în exil și a terminat testamentul său politic cu următoarea sentință: „Ingrat popor, nu vei avea nici corpul meu”.

Departee, Domnule Președinte, de a mă situa în Istorie pe același plan cu cei patru mari oameni pomeniți mai sus, voi spune totuși în testamentul meu politic, dacă voi avea timpul să-l scriu:

„Scump popor român, sunt mândru că m'am născut și am trăit într'o națiune cu îndoită ascendență imperială și cu un trecut de două ori milenar;

„Sunt mândru că am avut în viață drept far strălucitor și călăuzitor coroana de lauri a marelui Traian și sublimul sacrificiu al regelui dac;

„Sunt onorat că am putut să lupt în patru războaie pentru onoarea ta, scump popor, pentru drepturile tale și pentru libertățile tale;

„Sunt fericit să cobor și să mă așez cu un minut mai devreme atât alături de martirii și luptătorii noștri de veacuri, cât și de aceia ai adversarilor noștri, căci deși în câmpuri diferite, toți am luptat pentru dreptatea și libertatea noastră și pentru înfrățirea tuturor neamurilor care va trebui să vină”.

Domnule Președinte și Onorat Tribunal, s'a dat aci în fața poporului nostru, al Istoriei noastre și al conștiinței universale, un penibil și trist spectacol.

Majoritatea foștilor mei colaboratori au găsit că este de demnitatea lor și a neamului nostru, să se desolidarizeze de guvernarea la care au participat.

Eu, Onorat Tribunal, declar solemn, în acest ceas, că înafară de crime și furturi, mă solidarizez și iau asupra mea toate greșelile pe care eventual cu știința sau fără știința mea, le-am făcut.

PROCESUL ANTONESCU ȘI PRESA VREMII

DANIELA BUȘĂ

În după-amiaza zilei de 23 August 1944 către orele 15,30 mareșalul Ion Antonescu însoțit de vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu soseau pentru audiența solicitată regelui în dimineața aceleiași zile. Mareșalul intenționa să-l informeze pe suveran atât asupra foarte recente vizite pe front, unde dăduse asigurări generalului german Hans Friessner de continuare a rezistenței pe linia Focșani—Galați, cât și asupra poziției sale privind armistițiul. La palat pregătirile pentru lovitura de stat fuseseră finalizate în cazul în care mareșalul n-ar fi acceptat imediat armistițiul. Refuzul acestuia a transformat ipoteza în certitudine. Cei doi demnitari au fost arestați pe loc, fiind urmați în cursul serii și de alții, chemați la palat cu diferite pretexte. Astfel, au fost reținuți: generalii Constantin Pantazi, ministrul Apărării Naționale, Dumitru Popescu, ministrul de Interne, Constantin Z. Vasiliu (Piky), subsecretar de stat la Ministerul de Interne și colonelul Mircea Elefterescu, prefectul Poliției Capitalei.

Până după orele 20 ale aceleiași zile nici Comandamentul Grupului de armate german „Ucraina de sud”, nici ministrul Reichului la București, Manfred von Killinger nu știau amănunte. De noul curs al evenimentelor, von Killinger avea să fie încunoștințat abia cu prilejul audienței solicitate regelui după orele 20: mareșalul Antonescu fusese demis, se constituise un nou guvern sub președinția generalului Constantin Sănătescu, iar Româria înceta războiul alături de Axă și împotriva Națiunilor Unite, trupele germane urmând a-i părăsi teritoriul în cel mai scurt timp. Cu toate insistențele și chiar amenințările ministrului german, detalii privind soarta mareșalului Ion Antonescu și a celorlalți arestați nu au putut fi obținute¹.

„Găzduiți”, pentru câteva ore, într-o mică încăpere (seif) a palatului regal², arestații au fost predați apoi comuniștilor care i-au transportat, în secret, în cursul nopții, într-o casă din cartierul Vatra Luminoasă. Aici au rămas până la data de 31 august când au fost predați sovieticilor în urma cererilor insistente ale „armatei eliberatoare”. În cel mai scurt timp au fost transportați în Uniunea Sovietică. Totul s-a desfășurat în cel mai deplin secret³.

Timp de 18 luni nu s-a știut nimic de mareșalul Antonescu și ceilalți arestați. Deodată însă, presa din primele zile ale lunii mai 1946 anunță în același timp două mari evenimente interne: dublul concert George Enescu — Yehudi Menuhin și începerea procesului Antonescu. Mersul dezbaterilor a constituit, pentru cea mai mare parte a lunii mai, capul de afiș al multor ziare bucureștene, fie ele comuniste, liberale, țărăniște, independente.

Personalitate controversată, militar de carieră, mânat de dorința de a rezolva în chip fericit pentru țara sa greaua pierdere suferită în 1940 prin raptul Basarabiei de către Rusia Sovietică, dar lipsit de cele mai multe ori de abilitate politică, mareșalul Antonescu a constituit, mai ales, după decembrie 1989, un subiect predilect atât pentru presă cât și pentru istorici⁴. Numeroase articole, studii, dar și lucrări de memorialistică, ce au ca subiect deceniul

¹ Pentru detalii privind pregătirea și mersul evenimentelor politice din România în ziua de 23 August 1944, vezi A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale însurceței române din august 1944*, Edit. „Dacia”, Cluj-Napoca, 1979; Nicolae Baciu, *Agonia României 1944—1948*, Edit. „Dacia”, Cluj-Napoca, 1990; Corneliu Coposu, *Armistițiul din 1944 și implicațiile lui*, Edit. „Gândirea Românească”, București, 1990.

² Mai pe larg privind timpul petrecut aici vezi în 23 August — documente, mărturii, în „Magazin istoric” serie nouă, an XXIV, nr. 8 (281), august 1990, p. 29—31.

³ Pentru detalii privind predarea arestaților trupelor sovietice de către comuniști vezi *A doua arestare*, în *loc. cit.*, p. 32.

⁴ *Procesul mării trădări naționale*, Edit. „Eminescu”, București, 1946; *Antonescu, mareșalul României și războiul de reîntregire. Mărturii și documente* (sub coordonarea și îngrijirea lui Iosif C. Drăgan), Milano, 1991; Gh. Buzatu, *Istorie interzisă*, Edit. „Curierul Doljean”, Craiova, 1990; idem, *România cu și fără Antonescu*, Edit. „Moldova”, Iași, 1991; George Magherescu, *Adevărul despre mareșalul Antonescu*, Edit. Păunescu, București, 1991.

1940 – 1950, vin să întregească informația și să contribuie la reconsiderarea unei etape și a unei personalități. Având drept unic criteriu adevărul, toată literatura istorică și memorialistică, ce apare sub ochii noștri, ne facilitează o justă percepere a scării valorilor, nu de puține ori modificată și alterată în cei 45 de ani de comunism. Între aceste coordonate se înscrie și procesul Antonescu.

Pentru cei mai mulți, procesul este cunoscut drept numai un act de justiție, prin care au fost pedepsiți „marii criminali de război și clica lor, vinovați de dezastrul țării” așa cum erau prezentați acuzații în presa comunistă a acelor vremuri. La o analiză atentă, aceeași presă ne dezvăluie însă și alte aspecte care ne conduc la concluzia că procesul a fost de fapt o etapă a planului urzit de Moscova pentru instaurarea comunismului în România.

În sprijinul acestei demonstrații stau mai multe elemente. Între acestea un loc deosebit revine datei procesului. Fixarea ei s-a făcut în ședința Consiliului de Miniștri din 2 mai 1946, când Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul Justiției, prezentase și actul de acuzare⁵, deci la peste un ar și opt luni de la arestare, răstimp în care nu se mai știuse nimic de soarta principalilor acuzați. De ce abia acum? De ce nu se pomenise nimic în presă despre aliatul român al lui Hitler, mai ales că procesul de la Nürnberg era în plină desfășurare?⁶ În ce scop acesta fusese transportat în secret în Uniunea Sovietică, considerentele de pază și securitate invocate de sovietici fiind excluse din capul locului? Dacă s-ar cunoaște toate cele 18 luni petrecute la Moscova și împrejurimi, ce s-a discutat, cu cine, ce au semnat sau mai probabil ce au refuzat să semneze⁷, s-ar putea răspunde la întrebările de mai sus și cu siguranță și la multe altele.

Stabilirea locului de desfășurare venea să contribuie la rândul ei la succesul planului comunist. Deschis la 6 mai 1946 în mica și impropria sală a judecătorei ocolului VIII din strada Știrbei Vodă, procesul a generat, potrivit Henriettei Magherescu, martor ocular, o atmosferă „nemaiomenit de încinsă, de agitată”⁸, ce s-a perpetuat de-a lungul întregii dezbateri până la 17 mai. Ampla propagandă în toate mediile, convocarea unor grupuri de muncitori, aceeala extrem de grave la adresa mareșalului, promisiunile populiste formulate cu orice prilej sânt tot atâtea metode în care comuniștii se dovediseră a fi măștrii. La acestea se adăuga conformația străzii, mult prea îngustă pentru un eveniment de asemenea importanță.

În sala arhiplină, special amenajată cu reflectoare și microfoane, publicul era alcătuit din ziaristi români și străini, fotoreporteri, operatori, reprezentanți ai Comisiei aliate de control sugestiv prezenți doi pentru Uniunea Sovietică, și câte unul pentru Marea Britanie și Statele Unite, dar mai ales delegați ai muncitorilor din fabrici și uzine.

Rolul principal în acest proces a revenit firesc justiției, și anume Tribunalului poporului, care ar fi trebuit să constituie o garanție în încercarea de a se afla adevărul. În fapt acesta a fost un instrument al puterii comuniste, ce s-a dovedit cu timpul util, în reducerea la tăcere a opozițiilor. De la întocmirea actului de acuzare⁹, la componența completului de

⁵ Vezi „Scânteia”, seria III, an XVI, nr. 515, 4 mai 1946, p. 1.

⁶ Înființat în 1945 prin acordul de la Londra dintre S.U.A., Marea Britanie, U.R.S.S. și Franța, Tribunalul Militar internațional a judecat între 20 noiembrie 1945 – 1 octombrie 1946 procesul intentat principalilor criminali de război hitleriști.

⁷ Pentru perioada petrecută în Uniunea Sovietică nu dispunem, din păcate, de prea multe informații. Potrivit acestora, arestații: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, generalii Constantin Z. Vasiliu (Piki) și Constantin Pantazi și colonelul Mircea Elefterescu au părăsit teritoriul României în secret pe data de 2 septembrie 1944, într-un vagon de clasa a treia, cu destinația Moscova. Până la 10 mai 1945 au fost găzduiți într-un castel la ca. 60 km de Moscova, iar apoi, până la întoarcerea în țară, în 1946, la închisoarca Liublianka, unde au fost supuși tratamentului deținuților de drept comun. Vezi Ion Pantazi, *Am trecut prin iad*, ediția a II-a, Edit. Constant, Sibiu, 1992, p. 307–310; *Antonescu, mareșalul României și războaiele de întregire*, p. 495–497; Gheorghe Magherescu, *op. cit.*, p. 323–326.

⁸ Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, p. 331.

⁹ Însurând peste 200 de pagini, actul de acuzare a fost întocmit, conform afirmațiilor ministrului de Justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, în ședința Consiliului de Miniștri din 2 mai 1946, de acuzatorul public. Repetarea cu obstinație, pe tot cuprinsul acestuia, a unor termeni ce țineau de sfera politicului și nu a juridicului – „legionari, fasciști, trădători ai neamului” etc. – acuzele grave privind pregătirea de către guvernul Antonescu a dezastrului economic al țării prin transformarea României într-o colonie germană cât și participarea acesteia la un război „împotriva marii vecine U.R.S.S. care dorea o colaborare pașnică, cu poporul român”, denotă că procesul a fost instrumentat la Moscova, în deplina cunoștință a comuniștilor români. Vezi principalele capete de acuzare ale actului în „Scânteia”, nr. 517, 6 mai 1946, p. 1–3 și nr. 518, 8 mai 1946, p. 1–2.

judecată, la presiunile diferite asupra avocaților și martorilor, la ignorarea citației de mărtor al apărării de către unele persoane cu funcții importante în conducerea statului, la rechizițiile acuzatorilor publici până la pronunțarea sentinței, totul contribuie la întărirea convingerii că procesul Antonescu face parte din seria proceselor politice cu deznodământul știut; în cele mai mici amănunte, încă înainte de administrarea probelor. Ce garanție pentru o dreaptă judecată și justă aplicare a legii putea oferi, de pildă, un complet de judecată în care numai două persoane din 8 aveau studii juridice, restul fiind muncitori (2), țăran (1), profesor (1) și asistent universitar (1).

Într-un proces de importanță și implicațiile acestuia, probitatea morală și profesională a acuzării trebuia să fie mai presus de orice dubiu. Și a fost, dar în sensul dorit de puterea comunistă, nu însă pe principiul separării puterilor în stat. Cei trei acuzatori publici nu au fost aleși de nici un for juridic, ci numiți chiar de ministrul Justiției, comunistul Lucrețiu Pătrășcanu, pe baza simpatiei acestora manifestate față de P.C.R. Asupra judecătorilor s-au folosit metodele, deja cunoscute, de intimidare, "prin trimiterea unor grupuri de manifestații sub ferestrele tribunalului, cu plancarde și lozinci, prin afișarea unor reproduceri fotografice, menite a influența pe oamenii justiției"¹⁰. De același tratament, mai mult ca sigur, s-au bucurat și avocații propuși de acuzați, din moment ce, în aceeași zi, 5 mai 1946, două cotădicne, declarate independente, „Timpul” și „Universul”, arătau referitor la aceștia că „încă nu se știe dacă au acceptat sau nu greaua sarcină”¹¹, dar în tot cazul „puțini vor fi aceia care se vor însărcina cu apărarea lor”¹².

Cât privește martorii solicitați în apărare de inculpați, unii au lipsit cu sprijinul nemijlocit al instanței. „Martorii fenediști, printre care patru actuali miniștri, lipsesc cu frenezia. Ei care ar trebui să dovedească un respect deosebit față de Tribunalul poporului, nu îndrăznesc să apară în fața tribunalului. De ce teama unor întrebări inconode?” — se întreba „Dreptatea” și-i întreba la rândul-i pe C. Vasiliu-Rășcanu, Petru Groza, Lucrețiu Pătrășcanu, P. Constantinescu-Iași¹³.

Aceeași instanță a renunțat la alți martori, considerându-i probabil „nesemnificativi”. Este cazul lui Ion Mihalache, al cărui nume a fost pronunțat destul de des atât de acuzați cât și de martori. Deși convocat pentru a depune mărturie, s-a văzut pus în imposibilitatea de a o face, deoarece abia la prezentare i s-a comunicat că „audierea nu va mai avea loc”, aceasta după schimbări succesive de ore de care nu avea cunoștință¹⁴.

Pe măsură ce procesul se apropia de sfârșit, inuxtiunea puterii politice comuniste în justiție și subordonarea acesteia din urmă primei era tot mai evidentă. Dacă se operase o triere a martorilor, apoi aceasta fusese precedată, așa cum se poate constata după audierea acestora, și de o triere a acuzaților. „Presa a remarcat pe banca marilor vinovați destule absențe — arăta cunoscutul ziarist de la „Dreptatea” N. Carandino — iar asistenții la dezbateri au avut prilejul să constate că numeroși martori — foști colegi de minister, ar fi putut sta mai curând alături de acuzați decât lângă d-nii Iuliu Maniu, Dinu Brătianu și alți inventați. «răspunzători din opoziție»”¹⁵.

La toate acestea se adaugă și alte practici și intimidări tolerate sau inițiate de justiția deja incapabilă de a acționa ca o adevărată putere în stat. Ele au alimentat atreșcerea tensionată, menținută pe tot cursul procesului și au mers de la toleranța prezenței în sala de judecată a unor persoane ce vociferau la adresa celor din boxă ori de câte ori se pronunța vreo acuzație¹⁶, la șicanarea acuzaților prin concentrarea reflectoarelor, timp îndelungat asupra lor, cu precădere asupra lui Ion Antonescu, vizibil jenat, până la permisivitatea, în sala de ședințe, a unui grup de invalizi de război și paralitici de la Vapniarca ce a solicitat pedepsa cu moartea pentru acuzați¹⁷. Aceeași pedeapsă era cerută zilnic și la mitingurile organizate

¹⁰ George Păun, *Ierarhia răspunderilor*, în „Dreptatea” seria III, an XXI, nr. 73, 4 mai 1946, p. 1.

¹¹ Antonescu socotea dorul după Ardeal „o manifestație periculoasă”, în „Timpul” X, nr. 3126, 5 mai 1946, p. 1.

¹² *Cum a fost câștigat Ion Antonescu pentru războiul din est*, în „Universul” 63, nr. 101, 5 mai 1946, p. 1.

¹³ Gh. O., *Procesul Antoneștilor. Note marginale și reflecții*, în „Dreptatea”, nr. 79, 12 mai 1946, p. 2.

¹⁴ Vezi declarația acestuia depusă la Tribunalul Poporului, în „Dreptatea”, nr. 84, 18 mai 1946, p. 1.

¹⁵ *Procesul*, în „Dreptatea”, nr. 83, 17 mai 1946, p. 1.

¹⁶ *Antonescu mareșalul României și războiul de retrăregire*, p. 501.

¹⁷ Informații suplimentare privind această praxă insolită vezi în „Scântea”, nr. 523, 15 mai 1946, p. 1.

de F.N.D. și Apărarea Patriotică în București și provincie, între 6 și 17 mai 1946. Astfel, la 14 mai 1946, Apărarea Patriotică a convocat și organizat mitingul din Piața Universității sub lozincă „Moarte Antoneștilor. Pedepșa maximă principalilor criminali de război”. Cu acest prilej, Constantin Doncea, nelipsit de la adunările similare din capitală din zilele anterioare, secretarul comitetului județean Ilfov al F.N.D. a spus: „Nu ar fi fost posibilă existența la cârma țării a unui smintit dacă nu ar fi fost Maniu și Brătianu. Aceștia sunt reprezentanții reacțiunii din România și ai reacțiunii din străinătate”¹⁸.

La 17 mai 1946, după 11 zile de dezbateri, în procesul Antonescu se pronunța sentința: 13 condamnări la moarte (6 dintre condamnați fiind dispăruți), 4 condamnări la închisoare pe viață, două condamnări la 20 de ani închisoare, două la 15 ani închisoare și 3 la 10 ani închisoare. Bazate „pe meschine chițibușuri juridice”, cum aprecia oficiosul partidului comunist „Scânteia”¹⁹, recursurile condamnaților la moarte au fost respinse ca „neîntemeiate”²⁰, deși, dintre motive, unul privea neconstituționalitatea procesului, iar un altul contesta pe unul dintre judecători²¹. Prezentate regelui de ministrul Justiției, Lucrețiu Pătrășcanu, în dimineața zilei de 1 iunie 1946, 4 din cele 7 cereri de grațiere²² au fost respinse de acesta „în urma propunerii guvernului”. Astfel, cererile de grațiere privind-i pe Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Vasiliu și Gheorghe Alexianu au fost respinse, iar condamnaților Constantin Pantazi, Radu Lecca și Eugen Cristescu li s-a comutat pedeapsa cu moartea în muncă silnică pe viață²³. Referitor la acest aspect, Lucrețiu Pătrășcanu ne furnizează noi detalii. Fostul ministru comunist, acuzat el însuși de trădare, câțiva ani mai târziu, scria într-o declarație, datată 18 iulie 1951, că înaintea regelui, lista cu condamnările și comutările fusese arătată „numai la doi oameni din Comisia de Control, unde am fost întâi și apoi la Partid, unuia din conducători”. Una din aceste persoane era, așa cum menționează și Pătrășcanu, generalul I. Z. Susaikov, loțșitor al președintelui Comisiei aliate de control în România²⁴. Celelalte două erau cu siguranță sovietici sau oameni de mare încredere ai acestora care vegheau la buna îndeplinire a ordinelor Moscovei.

Departate de a oferi ideii de dreptate un omagiu, democrației românești o nouă temelie, justiției o recunoaștere a rolului și locului ce-i reveneau într-un stat de drept, iar opiniei publice un exemplu, dezbaterile procesului n-au reușit nici măcar o gradare cât de cât clară a vinovăției acuzaților. Nici nu era necesar, condamnarea acestora fiind dinainte stabilă, chiar dacă pe parcursul judecății s-a evidențiat mai mult lipsa de pricepere în politică și conducere a acuzaților decât culpa lor. Ceea ce s-a urmărit și s-a reușit cu succes a fost însă implicarea adversarilor politici presupuși asociați. Culpabilizarea partidelor politice, Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc prin acreditarea ideii de complicitate a fost gândită în scopul compromiterii lor. Se schița astfel procesul unei clase sociale. Alegerile parlamentare, a căror organizare nu mai putea fi amânată, trebuiau să certifice, cu orice preț, prin rezultatele lor, înfrângerea opoziției istorice. De aici și până la desființarea partidelor politice, aducerea membrilor și simpatizanților lor în fața justiției și condamnările grele pro-

¹⁸ „Scânteia”, nr. 524, 16 mai 1946, p. 3.

¹⁹ *Spre lichidarea necruțătoare a rămășițelor jasciste în România*, în „Scânteia” nr. 535, 31 mai 1946, p. 3.

²⁰ Pentru C. Bușilă, N. Mareș și D. Popescu, Înalta Curte de Casație, respingând ca „neîntemeiate” recursurile, a menținut incriminarea tuturor faptelor și a hotărât casarea numai în parte, pentru eroare în aplicarea uneia din pedepse, ce urma să a fi rectificată de tribunal. Vezi „Scânteia”, nr. 535, 31 mai 1946, p. 1.

²¹ Pentru detalii privind cele două recursuri judecate între 25 – 27 mai 1946 de Înalta Curte de Casație secțiunea a II-a și 29 – 31 mai 1946 de secțiunile unite ale Înaltei Curți de Casație vezi Marcel Dumitru Ciucă, Gheorghe David, *1946–1954. Mari procese politice în România. Ultimele zile ale marelui Antonescu*, în „Magazin istoric”, serie nouă, an XXV, nr. 6 (291), iunie 1991, p. 49–57.

²² Cererile de grațiere au fost întocmite personal de fiecare acuzat, cu excepția marelui Ion Antonescu al cărui refuz categoric o determinase pe mama sa să acționeze în numele lui. Vezi George Magherescu, *op. cit.*, p. 369.

²³ „Scânteia”, nr. 539, 3 iunie 1946, p. 1.

²⁴ Declarația din 18 iulie 1951 se referă la comutarea sentinței lui Eugen Cristescu. Lucrețiu Pătrășcanu declară că fostul demnitar al guvernului Antonescu a beneficiat de comutare în urma angajamentului scris „de a da pe mâna organelor statului serviciul de spionaj englez în România”. Vezi Cristian Popișteanu, *1946–1954. Mari procese politice în România. „Căzul” grupului Lucrețiu Pătrășcanu*, în „Magazin istoric”, serie nouă, an XXV, nr. 8 (293), august 1991, p. 53–54.

nunțate la adresa acestora, pasul făcut a fost unul destul de neînsemnat dacă ne gândim la situația existentă la sfârșitul lui august 1944.

Regimul comunist planificat la Moscova, pregătit și transpus în practică și de puținii comuniști din România, ce au beneficiat din plin de experiența și ajutorul sovietic cât și de prezența Armatei Roșii, s-a putut impune și datorită ignoranței sau naivității puterilor occidentale, dar și slabei rezistențe întâmpinate din partea opoziției. Alimentând vechile dizidențe din Partidul Național Liberal sau Partidul Social-Democrat, comuniștii au reușit să le sfărâmeze și în scurt timp să le neutralizeze din punct de vedere politic²⁵. Precedul a fost mai puțin eficient în cazul Partidului Național Țărănesc. În ochii opiniei publice trebuia creată însă imaginea tot mai clară a compromiterii acestora, iar procesul Antonescu a constituit un prilej binevenit în acest sens, presei comuniste revenindu-i rolul principal. Pentru început ea și-a concentrat atenția asupra celor din boxă, ridiculizați și prezentați cel mai adesea într-un limbaj agresiv și vulgar drept „slugi ale nemților”, „trădători de neam și țară”, „canalii”. Pe tot parcursul procesului, presa comunistă și în special oficiosul P.C.R., „Scânteia”, unele ziare de partid („Dreptatea nouă”, „Aurora”) și chiar altele declarate independente („Timpul”), s-au întrecut în portretizarea cât mai „plastică” a acuzaților: Ion Antonescu: „paranoicul general”, „călău”²⁶ și „cioclu al națiunii”²⁷, generalul Constantin Fantazi: „bălbăit dergustător”, Titus Dragoș și generalul Gheorghe Dobre: „doi tâlhari cinici”, generalul Gheorghe Alexianu: „satrapul Transnistriei”²⁸, prof. Traian Brăileanu: „un bălbăit găngav” și „cretin sinistru”²⁹, iar Mihai Antonescu, „un Charles Boyer de mahala”³⁰ și „generalul de operetă”, Piki Vasiliu³¹, „adevărate paiețe în posturile lor ministeriale”, înfrântă cu „Lorete de măscărici cu clopoței”³².

Prezentarea actului de acuzare, consumarea interogatoriilor inculpaților și a depozitiilor martorilor, între care Gheorghe Brătianu, Constantin I. C. Brătianu și mai ales Iuliu Maniu, au concis ca atacuri dure, numeroase și lipsite de temeii în justiție și presă la adresa partidelor istorice și mai ales a liderilor lor. Minimalizarea sau negarea rului partidelor istorice în perioada 1938—1944, a rezistenței lor și liderilor lor față de dictatura carlistă și antonesciană, culminând cu acuzații de complicitate și colaboraționism la pretinse acțiuni antistatale și antinaționale, constituiau subiectele predilecte ale presei comuniste și a celei aliate ei. Aproape zilnic în paginile acestora se cerea aducerea în fața „tribunalului poporului” a oamenilor politici, personalităților culturale, funcționarilor de stat, membrilor sau simpatizanților național-liberali, național-țărăniști sau social-democrații independenți. Miron Constantinescu, Silviu Brucan, Nicolae Morar, Leonte Răutu și Tudor Olaru în „Scânteia”, Zaharia Stancu și Nicolae Bellu în „România Liberă”, cotidian autointitulat independent, A. Munte în „Aurora”, ziar al Partidului Țărănesc-Democrat, fondat de dr. N. Lupu³³, Constantin Jalcs în „Dreptatea nouă”, organ al Partidului Național Țărănesc (Anton Alexandrescu)³⁴ au fost principala mască a partidelor istorice și liderilor lor, acuzați de politică antisovietică și etichetați

²⁵ În toamna anului 1944 Gheorghe Tătărescu s-a despărțit de Dinu Brătianu, devenind președintele unui nou partid național liberal. La 6 martie 1945 a intrat în guvernul condus de Petru Groza, ocupând funcțiile de vice-prim ministru și ministru de externe. Desprinderea a contribuit la slăbirea opoziției și nicidcum la limitarea alunecării spre stânga a guvernului Groza și imprimarea unei orientări liberale acestuia, cum estima Tătărescu, Sperând același lucru ca și liberalii tătărăsceni și social-democrații în frunte cu C. Titel Petrescu au colaborat cu comuniștii. Profitând de situație, cei din urmă infiltrăți în număr tot mai mare în rândurile social-democrației au reușit, în martie 1946, scindarea acesteia.

²⁶ Silviu Brucan, *Vineri se va pronunța sentința*, în „Scânteia”, nr. 525, p. 2.

²⁷ Victor Eftimiu, *Ion Antonescu*, în „Dreptatea nouă”, an II, nr. 261, 6 mai 1946; p. 1.

²⁸ „Scânteia”, nr. 519, 9 mai 1946, p. 1.

²⁹ Silviu Brucan, *op. cit.*

³⁰ „Timpul”, nr. 3129, 9 mai 1946, p. 1.

³¹ „Libertatea”, an II, nr. 519, 11 mai 1946, p. 1.

³² N. Benescu, *Ică și Piki*, în „Aurora”, seria II, nr. 82, 13 mai 1946, p. 2.

³³ Vicepreședinte al Partidului Național Țărănesc și șef al organizației național-țărăniște din București, doctorul N. Lupu anunța la începutul lunii ianuarie 1946 desprinderea de P.N.Ț. și înființarea Partidului Țărănesc Democrat. Vezi „Universul”, nr. 4, 6 ianuarie 1946.

³⁴ Exponent al unei grupări de stânga, Anton Alexandrescu anunța, în februarie 1946, desprinderea de Partidul Național Țărănesc și întemeierea unui partid cu același nume. I s-au alăturat Aurel Potop, Ioan D. Ioan, Teo Simionescu, Iosif Andreescu, Vezi Ioan Scurtu, *Din viața politică a României 1926—1947*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 515.

drept „slugi ale naziștilor” pe motivul participării directe, pe front, la războiul antisovietic sau al neacceptării raptului Basarabiei. Dacă pentru Silviu Brucan, Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu erau numai „fariseii democrației”³⁵, pentru Miron Constantinescu, intransigentul director al organului central al P.C.R., „Scânteia”, erau nici mai mult nici mai puțin decât colaboraționiști și complici: „Maniu și Brătianu erau colaboraționiștii. Adică mai precis complicități slugilor lui Hitler. Maniu și Brătianu au colaborat cu Antonescu, dar poporul român a fost împotriva regimului antonescian și prin fiii săi cei mai buni a luptat eroic pentru răsturnarea lui”³⁶. Ei erau „marii vinovați”³⁷ socotea A. Munte „pentru că, au fost dezertori de la datorie, numai golul lăsat de ei a înlesnit lui Ion Antonescu să devină tiranul României”³⁸.

Mari personalități ale vieții politice interbelice, C. I. C. Brătianu, Gheorghe Brătianu și Iuliu Maniu, animați de largi convingeri democratice, adversari de temut ai oricărui regimuri de autoritate sau dictaturi, erau acuzați acum de orice manifestare viabilă de rezistență în perioada 1938–1944. Intransigența cunoscută a acestora față de regimul de autoritate impus de regele Carol al II-lea, protestele în scris adresate nu de puține ori mareșalului Antonescu, în care își exprimau opoziția față de felul cum conducea țara și față de acțiunile în care acesta o angrenase, erau privite acum drept „vagi memorii protestatate” la care se rezumase „rezistența» aceasta mălăiață cu aspecte de aranjament în care rolurile erau împărțite, ce a însemnat pentru regimul Antonescu și pentru stăpânii acestuia, hitleriștii, cea mai sigură garanție că nu va fi nici o rezistență”³⁹. „Opoziția «memorialistică» a democraților colaboraționiști” a fost de fapt „colaborare tehnică cu guvernul dictatorial Antonescu, sprijinind prin cadrele și forța lor materială, care este capitalul național, efortul de război antonescian „acuză „Libertatea”⁴⁰. Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu, ce reprezentau „câteva cercuri restrânse reacționare de moșieri și câteva cercuri restrânse de lăcheri” au susținut guvernul Antonescu, învinuia în rechizitoriul său și acuzatorul șef, Vasile Stoican la 12 mai 1946⁴¹.

Martor ocular la procesul Antonescu, jurnalistul „României libere”, viitorul academician Zaharia Stancu, consemna, în aceeași manieră, referitor la Gheorghe și Dinu Brătianu: „Două fanteze din care una în plină maturitate și alta în amurg, purtând nume grele pe umeri, fanteze lipsite de orice seriozitate”⁴². Cu o zi înainte, „Scânteia”, sub condeul lui Silviu Brucan, supusese unei „analize” Partidul Național Liberal în ideea „de a arăta câtă putreziciune se ascunde sub fațada de partid «democratic» pe care o proclamă cu atâta insistență obsedantă atât oficiosul brătienist cât și declarațiile fruntașilor grupării”⁴³.

Cele mai înverșunate, atacuri au avut loc însă la adresa Partidului Național Țărănesc și a liderului acestuia Iuliu Maniu. Singurul partid asupra căruia subminarea din interior nu dăduse roadele scontate, partidul cu cea mai mare aderență în rândul populației de la sate datorită programului politic⁴⁴, P.N.Ț. putea prezenta, în condiții normale o alternativă la guvernare și un mare pericol pentru comuniștii datorită rolului jucat în momente cheie ale istoriei țării, cât și prezenței la conducere a lui Iuliu Maniu. Împotriva acestuia, pentru discreditarea formațiunii politice și a liderului său, trebuia dirijată toată forța comuniștilor, a presei lor.

Un bun prilej l-a constituit de altfel depoziția lui Iuliu Maniu în procesul Antonescu, încheiată cu strângerea mâinilor principalilor acuzați. Pe tot parcursul celor 6 ore cât a compărut ca martor al apărării, Iuliu Maniu n-a făcut altceva decât „să salveze clica acuzaților din boxă” cu care „a colaborat la instaurarea acestui regim odios, i-a netezit calca, l-a susținut”⁴⁴, scria „Scânteia”. Deși a avut „caracterul unei controverse”, nota în aceeași zi și „România liberă”, depoziția a dovedit „solidarizarea partidelor tradiționale cu guvernul antoneșcian lărgind astfel sfera răspunderilor pentru târârea României în război și dezastru”⁴⁵.

³⁵ Vezi „Scânteia”, nr. 531, 24 mai 1946, p. 1.

³⁶ Vezi *Complicități (I)*, în „Scânteia”, nr. 524, 16 mai 1946, p. 2.

³⁷ *Răspunderea în fața istoriei*, în „Aurora”, nr. 84, 16 mai 1946, p. 1.

³⁸ *Adiacente la procesul Antoneștilor*, în *loc. cit.*, nr. 78, 8 mai 1946, p. 1.

³⁹ C. Nicodim, *Alibiul „rezistenței”*, în *loc. cit.*, nr. 80, 10 mai 1946, p. 1.

⁴⁰ *Democrații colaboraționiști în fața reflectoarelor*, în „Libertatea”, an II, nr. 520, 13 mai 1946, p. 1.

⁴¹ „Scânteia”, nr. 524, 16 mai 1946, p. 1.

⁴² *Di. Dinu Brătianu martor*, în „România liberă” an III, nr. 547, 25 mai 1946, p. 4.

⁴³ *Ce se petrece în partidul brătienist*, în „Scânteia”, nr. 531, 24 mai 1946, p. 3.

⁴⁴ *A strâns mâna trădătorilor...*, în „Scânteia”, nr. 522, 13 mai 1946, p. 6.

⁴⁵ Florica Selmașu, *D. Iuliu Maniu strânge mâna marilor criminali de război*, în „România liberă”, nr. 537, 13 mai 1946, p. 1.

Cât privește gestul de a strânge mâna unora dintre acuzați, izvorât probabil din compasiune, el a stârnit, cu rare excepții, o adevărată furtună în presă. Dacă „Dreptatea” l-a calificat drept „normal”, „de bun creștin”⁴⁶, iar „Universul”, „un incident”⁴⁷, „Adevărul” în schimb i-a atribuit „o semnificație politică”⁴⁸, iar „Scânteia” și „România liberă” valențe nebănuite și multiple. „Mâna întinsă a d. Maniu are drept scop de a chema în spatele său adunarea rămășițelor antonesciene, cărora le oferă protecția” avertiza Grigore Protopcașă⁴⁹. Același gest constituia pentru „Scânteia” „o completă sfidare a poporului român, a întregii Europe, a popoarelor iubitoare de libertate”, o certitudine că autorul acestuia este alături de acuzați „împotriva poporului, împotriva lumii descătușate de fiarele fascismului, împotriva aceluia care luptă pentru o pace trainică, pentru o viață mai bună, pentru prosperarea patriei noastre”⁵⁰.

Astfel, „regimul de largă concentrație democratică” instaurat la 6 martie 1945 nu s-a jenant să transforme procesul Antonescu într-o simplă manevră politicianistă, cu scopuri vădit electorale, îndreptată împotriva partidelor istorice. Cu ajutorul justiției, tot mai aservite, dar mai ales a presei comuniste, el a reușit ca partidele istorice ce acționaseră împotriva dictaturii să fie acuzate de pactizare cu ea și să fie tot mai adesea vehiculată ideea tragerii lor la răspundere. De altfel nu peste multă vreme acești martori din procesul Antonescu au devenit la rândul-le acuzați. „Procesul încă nu s-a terminat, el trebuia continuat cu colaboraționiștii și aceștia erau partidele istorice” pretindea Constantin Jaleș în „Dreptatea nouă”⁵¹. „Logica, dreptatea, cauza democrației și viitorul relațiilor româno-sovietice cer ca liderii partidelor «istorice», vinovați de strânsă colaborare cu regimul lui Antonescu să răspundă pentru crimele lor față de țara și poporul lor și față de Națiunile Unite” — cerea cu vehemență și „Graiul Nou”, ziarul grupului de trupe ale Armatei Roșii staționate în România, preluat de „Scânteia”⁵².

Opoziția partidelor istorice față de comunizarea tot mai rapidă a țării trebuia redusă la tăcere și apoi suprimată. Aceasta o vor face cu maximum de succes închisorile comuniste, unde au fost aruncați tot cei ce nu erau de acord cu noul regim. Omul nou începea să fie creat.

⁴⁶ *Explicația unui gest*, în „Dreptatea”, nr. 80, 14 mai 1946, p. 1.

⁴⁷ Vezi „Universul”, nr. 107, 13 mai 1946, p. 3.

⁴⁸ Vezi „Adevărul”, nr. 531, 13 mai 1946, p. 1.

⁴⁹ *Explicația la un gest sau un gest care explică*, în „România liberă”, nr. 541, 18 mai 1946, p. 1.

⁵⁰ *A strâns mâna trădătorilor...*, în „Scânteia”, nr. 522, 13 mai 1946, p. 4.

⁵¹ Vezi nr. 270, 19 mai 1946, p. 1.

⁵² *Inspiratorii Antoneștilor sfidează Națiunile Unite*, în „Scânteia”, nr. 537, 31 mai 1946, p. 3.

6 MARTIE 1945: EXISTĂ O LEGĂTURĂ ÎNTRE INSTALAREA GUVERNULUI GROZA ȘI OFENSIVA GERMANĂ DIN UNGARIA?

FLORIN CONSTANTINIU

În 1969 a fost abordată pentru prima dată — după știința noastră — în istoriografie problema acțiunilor subversive, desfășurate în comun de membrii ai Grupului Etnic German din România și ai mișcării legionare. În acel an, cu prilejul unui colocviu organizat de „Arbeitsgemeinschaft für südostdeutsche Volks- und Heimatforschung” la Marburg (Lahn) în zilele de 22—23 noiembrie, această problemă a fost discutată de participanți, acordându-i-se o atenție deosebită. Broșura tipărită în anul următor de Franz Herberth¹ — care prezintă temele tratate la colocviu și rezultatele sale — are un capitol intitulat „*Acțiunea Parașutist*” și misiunea ei², consacrat acțiunilor — până atunci cunoscute doar dintr-o relatare memorialistică³ — ale grupurilor parașutate de germani începând din noiembrie 1944, alcătuite din membrii ai Grupului Etnic German din România și din legionari. Aceste parașutări se integrau unei acțiuni ce urmărea „recunoașterea” (*Erkundung*) situației, asigurarea legăturilor radio și crearea în rândurile populației a unui climat favorabil contraofensivei germane. „Această acțiune nu era plănuită ca un fel de înlocuitor al „Wehrwolf”-ului⁴ — nu avea nici obiective militare, nici de sabotaj — ci constituia o misiune pur politică condiționată de război”⁵.

Potrivit datelor comunicate la sesiunea din 1969, acțiunile desfășurate de Andreas Schmidt, conducătorul Grupului Etnic German, legionarii Constantin Stoicănescu, Nicolae Pătrașcu și alții au permis îndeplinirea obiectivelor fixate. „S-a izbutit până la cumpăna anilor 1944/1945 să fie atenuat, în cercuri largi ale populației, șocul lui « 23 august ». Cercuri proeminente politice și militare s-au arătat receptive noilor evaluări, astfel că, în această perioadă, generalul de armată Avramescu⁶, aflat la comandă de armată — care în cadrul Frontului 2 Ucrainean, comanda Armata a 4 română în Ungaria și Slovacia, împotriva trupelor germane — dar și alte personalități și oameni politici cu roluri conducătoare în trecut, s-au arătat gata să încerce, împreună cu partea germană, oprirea înaintării sovietice”⁷.

La mijlocul lunii februarie 1945 — după datele prezentate la colocviu — Andreas Schmidt și Constantin Stoicănescu urmau să se întoarcă în Germania pentru a raporta asupra rezultatelor obținute, zburând cu un avion militar românesc, pus la dispoziția lor de cei inițiați în acțiune. În apropiere de Oradea Mare, avionul a fost interceptat de avioane de vânătoare sovietice, care l-au constrâns să aterizeze, dar un accident la aterizare a avut drept urmare rănirea gravă a celor doi, care au fost, bineînțeles, arestați. Andreas Schmidt a murit în aprilie 1948 în lagărul de la Vorkuta (U.R.S.S.).

Acestea au fost datele puse în circuitul științific de colocviul vest-german din 1969. Date noi — asupra cărora vom reveni mai jos — culese din revista „Südostdeutsche Vierteljahresblätter” au completat sau rectificat cele spuse la colocviul din 1969.

¹ Franz Herberth, *Neues um Rumänisches Frontwechsel am 23. August 1944*, Starnberg, 1970.

² *Ibidem*, p. 16—17.

³ Hans-Jörg Kühn, *Masken und Menschen*, Ulm, 1965.

⁴ Termenul de „Wehrwolf” (Vârcolac) ca denumirea-cod pentru operațiile de partizani, care urmau să se desfășoare în teritoriile Reichului, ocupate de dușman.

⁵ F. Herberth, *op. cit.*, p. 16.

⁶ Gheorghé Avramescu avea gradul de general de corp de armată.

⁷ F. Herberth, *op. cit.*, p. 17.

Am semnalat, ca problemă de cercetat, această „Acțiune-Parașutist”⁸, dar în condițiile anilor '70—'80 nu a fost posibilă desfășurarea unor investigații, care intrau în conflict cu tezele oficiale despre 23 august 1944.

Studiul profesorului canadian Perry Biddiscombe, *Înșepând ursul rus: rezistența progermană în România, 1944—1945*⁹ este o contribuție fundamentală, prin amploarea documentației — în covârșitoare parte inedită — și rigoarea analizei, la cunoașterea manifestărilor și formelor rezistenței antisovietice din România în anii 1944—1945, rezistență aflată în colaborare cu cel de al treilea Reich. Grosul informației utilizate de autor provine din arhivele germane, datele culese de aici fiind completate cu rapoarte ale Oficiului Serviciilor Strategice (O.S.S.) al S.U.A. privind situația din România.

Nu este în intenția noastră să rezumăm acest studiu, pe care îl recomandăm în chipul cel mai călduros specialiștilor români; dorim să relevăm câteva constatări și concluzii ale autorului și să-i întregim investigația cu câteva informații din surse și articole, care au scăpat impresiionantului efort de documentare al istoricului canadian.

Perry Biddiscombe constată și el că acțiunile de rezistență din România urmau să fie conjugate cu o contraofensivă germană, obiectivul final fiind scoaterea României de sub ocupația sovietică. În interiorul țării, forțele ce urmau să se angajeze în această operație erau, a) Grupul Etnic German (*die Deutsche Volksgruppe*), destinat să devină nucleul blocului de forțe antisovietice și progermare, b) Garda de Fier și c) miile de soldați germani, rămași pe teritoriul românesc, în urma actului de la 23 august 1944, soldați răzlețiți de unitățile lor și dintre care, unii se constituiseră, din proprie inițiativă, în grupuri ce executau acte de sabotaj (deosebit de eficiente s-a dovedit comandoul S.S., condus de Untersturmführer-ul Walter Gîrg și alcătuit din 70 militari).

În ceea ce privește negocierile lui Nicolae Pătrașcu cu Partidul Național-Țărănesc și Partidul Comunist privind intrarea legionarilor în aceste partide, potrivit unei surse britanice, citate de autor, membrii Gărzii de Fier, primiți în amintitele partide erau „preocupați, în primul rând, de eforturile vizând tulburarea relațiilor anglo-ruse. Directiva lor pare să fie infiltrarea în grupările de stânga, propaganda împotriva Angliei și semănarea neîncrederii în rândurile rușilor privind buna noastră credință. Singura speranță pe termen lung de refacere a Germaniei sunt fricțiunile între noi și ruși”¹⁰.

Potrivit datelor istoricului canadian, cel mai important contact cu militarii români a fost cel stabilit de ofițerul SD (Sicherheitsdienst — Serviciul de Siguranță), Roland Gunne, care a intrat în legătură cu generalul Avramescu. Succesul său a fost considerat atât de important, încât el a apărut în ipostaza de rival al lui Andreas Schmidt, pentru primul loc între agenții germani în România (după capturarea lui Schmidt, Gunne a dispărut, fugind, poate în Elveția).

Activitățile din România s-au desfășurat în paralel cu concentrarea unor mari efective germane în Ungaria apuseană în vederea ofensivei denumite codificat „Frühlingserwachen” (Trezirea primăverii). „În decembrie 1944 erau angajate în această zonă 55 divizii germane și ungare, inclusiv nouă divizii blindate, de departe cea mai mare concentrare de forțe pe frontul de Est”¹¹.

Confrunțați cu perspectiva unei mari ofensive germane și cu acțiunile echipelor parașutate în toamna lui 1944 și iarna 1944—1945, sovieticii au hotărât să-și asigure un control total asupra spațiului românesc, instalând la 6 martie 1945 guvernul Groza, subordonat întru totul Moscovei. „Un astfel de amestec direct — scrie istoricul canadian — era legitimat, din perspectiva sovietică, de iminenta ofensivă germană de-a lungul frontului subred din Ungaria și de activitatea aparent nereprimată a agenților instruiți în Germania, având drept scop sprijinirea acestui atac”¹².

Oprim aici prezentarea punctelor de vedere ale istoricului canadian, care, așa cum se constată, stabilește o legătură între ofensiva germană din zona lacurilor Balaton-Velenceze și impunerea guvernului Groza. Ceea ce dorim este de a adăuga câteva piese noi la dosarul unei ipoteze pe care o formulasem, în anii '80 împreună cu colegul Mihail E. Ionescu, dar pe care nu am putut-o prezenta public atunci, din motive lesne de înțeles în contextul politic existent.

⁸ Florin C^ostantiniu, *Considerații privind istoriografia participării României la războiul antihitlerist* în „Revista de istorie”, 29 (1979), nr. 5, p. 647—655.

⁹ Perry Biddiscombe, *Prodding the Russian Bear; Pro-German Resistance in Romania, 1944—1945* în „European History Quarterly”, vol. 23 (1993), nr. 2, p. 193—232.

¹⁰ *Ibidem*, p. 203.

¹¹ *Ibidem*, p. 212.

¹² *Ibidem*, p. 219.

Această ipoteză s-a născut din lectura cărții lui William McCagg și a unei broșuri a lui Horia Sima.

Istoricul american atrăgea atenția asupra faptului că intervenția brutală a Moscovei — prin trimsul ei A. I. Vișinski — în înlăturarea guvernului Rădescu și impunerea guvernului Groza nu se încadra politicii lui Stalin de a se prezenta aliaților săi occidentali — Roosevelt și Churchill — ca un partener moderat și rezonabil. Imaginea favorabilă a lui „Uncle Joe” — astfel cum ea se conturase în percepția occidentală la Ialta (4—11 februarie 1945) — nu putea decât să sufere de pe urma durtății arătate la București. Istoricul american nu putea găsi explicațiile unei acțiuni contraproductive pentru Stalin¹³.

Broșura lui Horia Sima¹⁴ — pusă cu amabilitate la dispoziție în 1982 de Larry L. Watts — dezvăluia planul acțiunii germano-legionare din România. Șeful Gărzii de Fier arată că, întrebând de Hitler dacă poate bloca pasurile Carpaților, i-a trimis un răspuns nu numai la cheștiunea pusă (a arătat că are nevoie de o lună pentru a organiza forțele necesare), dar i-a propus și un vast plan politico-militar: „În același răspuns, îi atrăgeam atenția posibilității ca din interiorul țării să se realizeze o acțiune de regupare a forțelor naționale cu obiectivul de a se inversa situația de la 23 august și a se restaura camaraderia de arme germano-română. Îmi dădeam seama, încă de pe atunci, că nu numai poporul, ci chiar și cei care au contribuit la dărâmarea frontului din Moldova vor face o amară experiență cu năvălitorii. Pentru acest scop, i-am pus la dispoziția lui Hitler pe cel mai bun om pe care îl aveam, Constantin Stoicănescu, cu misiunea de a se lăsa depășit de trupele rusești și, apoi, strecurându-se la București, să pregătească o contra-lovitură care să anuleze beneficiile ce le-au tras Sovietele din capitularea României la 23 august. Acest plan i s-a părut lui Hitler atât de interesant, încât abia primit răspunsul meu, a și dispus trimiterea lui Stoicănescu, ce abia ieșise din lagăr, spre cel mai apropiat punct al frontului pentru a putea pătrunde în teritoriul ocupat, lăsându-se «invadat». Potrivit celor convenite, Stoicănescu a plecat la Târgu-Mureș, unde a așteptat ocuparea orașului de către trupele române (28 septembrie 1944), apoi a plecat la București. „Pentru a nu tulbura activitatea lui Stoicănescu — arată Horia Sima — am dat ordin echipelor care mergeau în țară să nu facă actele de sabotaj pentru care au fost pregătite în Germania, așa cum voia Abwehr-ul și alte servicii mai mici, ci numai informații și reorganizarea mișcării. Pătrașcu (fusesse parașutat între timp — n.n.) se ocupa precumpănitor de reorganizarea Mișcării, iar Stoicănescu, precumpănitor de contactele cu înalte sfere politice și militare. La sfârșitul lui ianuarie 1945, pregătirile erau atât de înaintate, încât s-a hotărât întoarcerea lui Stoicănescu în Germania pentru a expune Führerului planul de realizare al contra-loviturii. Acest plan, de o construcție genială, depășea cu mult însăși misiunea cu care fusese trimis în țară. Dacă s-ar fi realizat, armata sovietică ar fi suferit una din cele mai mari catastrofe din istoria războiului. Întreg spațiul carpato-dunărean ar fi fost eliberat dintr-o singură lovitură și, probabil, avalanșa nu s-ar fi oprit până la Nistru, deoarece rușii se găseau la capătul sforțărilor. Consecințele ar fi fost incalculabile pentru soarta întregului război. Bătălia de pe «Câmpiile Catalaunice» (victoria lui Aetius asupra hunilor lui Attila în 451 — n.n.), cum o numeam, entuziasmați de grandioasa perspectivă, ar fi alungat pe ruși din întreg sud-estul european și ar fi slăbit considerabil presiunea sovietică pe Oder. Fără a merge atât de departe cu speculațiile, încât a crede că războiul putea fi cîștigat în final, ne gândeam totuși că englezii, care ocupaseră Grecia, vor trebui să sară în ajutorul aliatului lor, îndreptându-și armatele spre Dunăre. Englezii nu puteau tolera o prelungire a războiului din cauza temerii de noile arme germane. Și atunci nu exista altă soluție, decât să vină ei să ocupe România, ceea ce ar fi modificat complet situația din Balcani. Era unica șansă de salvare a independenței naționale”, obiectiv care solidariza Garda de Fier și partidele istorice¹⁵.

Potrivit lui Horia Sima, Horia Sima scrie: „Convins de importanța operației, Hitler a dat dispoziție, în cursul lunii ianuarie 1945, ca să se concentreze în vestul Ungariei o armată de șoc, sub conducerea generalului S.S. Sepp Dietrich. Nimeni nu pricepea rostul concentrării acestor divizii și inactivitatea lor, în timp ce în regiunea Breslau situația se agrava. Era trupa de șoc, destinată să atace și să se unească cu armata română, în eventualitatea că s-ar fi trecut la execuția planului”¹⁶.

Potrivit lui Horia Sima, planul a eșuat „din cauza unui trădător, telegrafistul serviciului secret german din România, un oarecare dr. Țăranu, angajat de mulți ani, încă din timpuri

¹³ William Mc Cagg *Stalin embattled, 1943—1948*, Detroit, 1978, p. 169.

¹⁴ Horia Sima, *Pentru ce am pierdut războiul din Răsărit și am căzut în robia comunistă*, Madrid, 1973.

¹⁵ *Ibidem*, p. 44—45.

¹⁶ *Ibidem*, p. 46.

de pace”, preferat de germani, care îl considerau ca verificat de mulți ani, legionarilor. „Cert este — scrie Horia Sima — că de la o vreme toate mesagiile ce se primeau la Viena prin T.F.F. erau predate de Țăranu și rușilor”¹⁷. Aceștia din urmă au știut, așadar, de plecarea lui Stoicănescu și a lui Andreas Schmidt cu un avion militar românesc pe care l-au doborât. Dezvăluirile lui Țăranu au dus la o serie de arestări, printre care generalul Gheorghe Avramescu, căruia îi revenea o funcție esențială în acțiunea plănuită.

Această relatare a lui Horia Sima trebuie privită cu spiritul critic cuvenit în analiza oricărui izvor. Se știe că încă din 1938, el preconiza răsturnarea regimului carlist printr-o „lovitură” sau „revoluție”, care nu avea nici o șansă de realizare¹⁸. Caracterizarea dată de el planului drept o „construcție genială” este, deci, de primit cu toată rezerva. Horia Sima exprimă însă o apreciere care circula în rândul legionarilor, pentru că prințul Mihail Sturdza ministrul său de Externe, scrie și el în memoriile sale că dacă această acțiune ar fi reușit ea „ar fi putut să schimbe radical cursul evenimentelor din acea parte a frontului de Est”¹⁹.

Este însă sigur că Hitler era convins de succesul acestui plan, care, repetăm, asocia ofensiva din Ungaria cu o răsturnare politică în România — un „23 august pe de-a-ndoaselea”, adică o lovitură de stat în februarie-martie 1945, în beneficiul Reichului — de vreme ce soldaților germani care plecau la atac, în dimineața zilei de 6 martie 1945, li se cerea să facă Führerului cadou de ziua lui (20 aprilie) petrolul de la Ploiești²⁰. În jurnalul său, care cuprinde numeroase referiri la însemnătatea ofensivei din Ungaria, Joseph Goebbels amintește că intenția lui Hitler fusese de a ajunge „pe întreaga linie a Dunării”²¹.

Desigur „Fruhlingserwachen” trebuia să protejeze zăcămintele de petrol de la Nagykanizsa (Ungaria) și Zistersdorf (Austria), singurele de care mai dispunea Germania. Ofensiva însă avea ca obiectiv final recucerirea României, la care face aluzie Hitler în conversația sa cu Ferenc Szálasi din 4 decembrie 1944²², menționată și de Perry Biddiscombe.

Teama de a primi o lovitură din spatele frontului a determinat Moscova să aducă la București, guvernul de marionetă, condus de P. Groza?

Există o mărturie sovietică în acest sens și ea provine de la mareșalul R. I. Malinovski. Îndată după încheierea crizei, al cărei deznodământ a fost venirea comuniștilor la putere, mareșalul sovietic a fost la rege împreună cu A. I. Vișinski, (6 martie 1945, orele 21). Malinovski i-a spus suveranului că, dacă aprecia curajul militarilor români pe front „am fost surprins de atitudinea nesinceră a unor uneltitori din spatele frontului”, citând cazul trecerii frontului de către profesorul Ion Sângeorgiu. „După ce a fost arestat și predat autorităților, acestea n-au găsit altceva mai bun de făcut decât să-i asigure fără dificultate trecerea la nemți, pentru ca apoi să auzim că acest Sângeorgiu a vorbit la radio, în numele guvernului român (de la Viena — n.n.) îndemnând poporul românesc și pe soldații români să treacă de partea inamicului”. Mareșalul Sovietic a evocat apoi capturarea lui Schmidt și Stoicănescu: „Am fost foarte surprins, când mi s-a spus că mâine sau zilele acestea, pe un avion român vor zbura două personalități importante. Eu am pus multă energie ca să pun sub urmărire acest avion. Dar am procedat corect însărcinând aviația română ca să urmărească acest avion și să-l oblige să aterizeze. Două avioane de vânătoare românești l-au ajuns și au dat ordin să aterizeze. Drept răspuns, au fost primite cu o salvă de mitralieră. La aceasta, avioanele românești au deschis și ele focul și l-au doborât. Atunci am prins pe neamțul Schmidt, conducătorul organizației fasciste germane din România, și când mi s-a arătat declarația acestor agenți, ei nu au făcut decât să întărească presupunerile pe care le aveam și mi-au mai spus și alte multe lucruri care nu erau deloc liniștitoare. Am fost mirat căți ofițeri, în care aveam încredere, pregăteau o lovitură de stat” (subl. n.)²³.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Constantin Papanace, *Fără Căpitan. Conducerea în a doua prigoană*, Cetatea Eternă, 1984, p. 78–80.

¹⁹ Mihail Sturdza, *The Suicide of Europe*, Boston — Los Angeles, 1968, p. 260.

²⁰ Peter Gosztony, *Endkampf an der Donau*, Viena, 1969, p. 217.

²¹ Joseph Grebbels, *Final Entries*, New York, 1979, p. 249.

²² *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, ed. A. Hillgruber, vol. II, Frankfurt am Main, 1970, p. 531–532, vezi și relatarea lui Sepp Dietrich făcută lui Albert Speer după obiectivele ofensivei germane din martie 1945 din Ungaria, Albert Speer, *Journal de Spandau*, Paris, 1975, p. 30.

²³ Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, București 1991, p. 243–244; vezi și p. 242.

Fuga lui Ion Sângeorgiu (devenit la 1 ianuarie 1945, ministru al Instrucțiunii în guvernul Horia Sima)²⁴ fusese înlesnită de generalul Gheorghe Avramescu²⁵ al cărui ginere, locotenentul Ilie-Vlad Sturdza, fiul prințului Mihail Sturdza, ministru de Externe în guvernul Sima trecuse și el frontul la germani²⁶. Potrivit unei comunicări a Grupului german de Armate „Sud” din 3 noiembrie 1944 — unde se afla tânăra Sturdza după trecerea frontului — „după toate informațiile existente până acum, generalul Avramescu plănuiește să treacă, împreună cu familia sa în liniile germane. Comandantul Grupului de armate a ordonat să se ia toate măsurile, pentru a sprijini planul intenționat”²⁷.

Șeful de Stat major al Armatei 4, generalul Nicolae Dragomir a cerut — după trecerea frontului de către Ion Sângeorgiu — „a se lua măsuri imediate contra generalului Avramescu, spre a se evita o catastrofă”²⁸. Aflat la limita de vârstă el a fost rechemat de pe front, dar la cererea mareșalului Malinovski a fost readus la comanda Armatei 4²⁹ pe care a preluat-o efectiv la 18 februarie 1945 pentru a fi arestat de sovietici la 2 martie 1945³⁰.

Potrivit raportului întocmit de un colaborator al lui Andreas Schmidt, Horst Witting, care îl „implică” și el pe generalul Gheorghe Avramescu în acțiunea subversivă din România, avionul cu care Schmidt și Stoicănescu voiau să se reîntoarcă în Germania le-ar fi fost pus la dispoziție de „ministru aviației”, care la acea dată era generalul Ermil Ionescu. De reținut, de asemenea că, împreună cu Schmidt și Stoicănescu, în avionul constrâns să aterizeze se afla și un căpitan Marinescu³¹.

Cât de întinse au fost ramificațiile acestor acțiuni politico-militare? Informația de care dispunem în prezent este cu totul neîndestulătoare pentru a putea răspunde la această întrebare? Numai investigații în arhivele sovietice și românești vor îngădui formularea răspunsului dorit.

Aceeași condiție a cercetării arhivelor — în primul rând a celor sovietice — exista și în rezolvarea problemei raportului dintre acțiunea subterană de rezistență și ofensiva germană din Ungaria pe de o parte și impunerea guvernului Groza pe de alta.

Abia dacă mai trebuie spus că simpla coincidență între declanșarea ofensivei și instalarea guvernului — ambele la 6 martie 1945 — nu poate constitui o probă în sprijinul unui răspuns afirmativ.

Problema ce rămâne de dezlegat, credem că ar putea fi astfel formulată: Dacă Uniunea Sovietică obținuse prin acordul de procentaj Churchill—Stalin din octombrie 1944 — o influență de 90% în România (deci, practic, control deplin) și dacă Stalin — așa cum o dovedise conduita sa, mai ales la Ialta — dorea să se înfățișeze occidentalilor ca un aliat comprehensiv și moderat, de ce a acționat atât de brutal în România, estompând, în parte, imaginea lui Uncle Joe din Crimeea? Așa cum a acceptat o prezență simbolică a partidelor istorice în guvernul Groza în ianuarie-noiembrie 1946 (până la alegerile din 19 ale acestei luni), el putea să fie satisfăcut de un aparent guvern de coaliție, aflat sub controlul de fapt al Moscovei și al instrumentelor sale din România — conuștii.

Este de remarcat că dacă a existat într-adevăr o preocupare în legătură cu siguranța spatelui frontului, în cazul ofensivei germane din Ungaria ea nu a fost comunicată Aliaților decât la sfârșitul lui octombrie 1945, când în timpul grevei regale, generalul Susaikov a spus re-

²⁴ Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena*, Madrid, 1989, p. 143.

²⁵ Constantin Sănătescu *Jurnal*, București, 1993, p. 184; vezi și lt.-col. Gheorghe Magherescu, *Cu Divizia 8 cavalerie în Vest*, București, 1991, p. 38—39.

²⁶ M. Sturdza, *op. cit.*, p. 260.

²⁷ Arh. St. Buc., Fond Microfilme, S.U.A., rola 290, cadrul 405298.

²⁸ C. Sănătescu, *op. cit.*, p. 184—185.

²⁹ *Ibidem*, p. 189.

³⁰ Vezi studiul amănunțit al lui Mihai Pelin, *Cazul Avramescu în Antonescu, mareșalul României și războaiele de reîntregire*, vol. II, Veneția, 1988, p. 476—496. Autorul care utilizează și lucrarea citată a lui Horia Sima din 1973, citată mai sus, conchide că „știrile vagi despre o posibilă dezertare a generalului Gheorghe Avramescu au sădit în conștiința comandantului legionar nădejdi pur și simplu nesăbuite. În posteritate, din asamblarea și armonizarea himerelor de demult, desigur, poate rezulta o schemă cât de cât plauzibilă. Însă nu mai mult. Ea nu ne oferă certitudinea că generalul Gheorghe Avramescu și-a meritat destinul ingrât” (p. 493).

³¹ J. St. *Dokumente zur Zeitgeschichte. Bericht über den Tod des Volksgruppenführers Anareas Schmidt „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”* XX (1971), nr. 3 p. 203—204.

prezentantelor britanic și american—vicemareșalul aerului Stevenson și generalului Schuyler—că „guvernul Groza fusese într-adevăr impus cu forța, la ordinele mareșalului Malinovski, care lupta la Budapesta și se temea de o răscoală în spatele frontului. Susaikov fusese trimis la București, unde el a dezarmat armate și l-a adus pe Groza. Susaikov s-a adresat apoi lui Stevenson și Schuyler și i-a întrebat, dacă ei ar fi procedat altfel în acele împrejurări. Ei au fost de acord că nu, dar ei cred că este păcat că faptul nu a fost explicat mai înainte”³². Într-adevăr de ce sovieticii nu împărtășiseră îngrijorările lor anglo-americanilor, care, în acest caz, s-ar fi arătat poate mai receptivi față de comportarea dură a lui Vișinski la București. Singurul pe care sovieticii l-au făcut părtaș despre temerile lor a fost... regele Mihai! Erau toate acestea un simplu pretext pentru a da o justificare aducerii comuniștilor la putere în România?

Încă o dată numai arhivele sovietice vor aduce dezlegarea tuturor acestor întrebări și nedumeriri.

Până atunci, studiul profesorului Perry Biddiscombe se înscrie ca o contribuție majoră la cunoașterea unui episod atât de bogat în obscurități.

³² Harry Hanak, *The Politics of Impotence: The British observe Romania 6 March 1945 to 30 December 1947*. Comunicare prezentată la Colocviul româno-englez din 1987 p. 21. Autorul rezumă un document aflat la F.O. 371/48542 R 13823, 27 octombrie 1945.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ „NAȚIONALISMUL CA IDEOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN SPAȚIUL CENTRAL-EST EUROPEAN ÎN SECOLUL AL XX-LEA”,

Cluj-Napoca, 27—30 mai 1993

Într-o lume măcinată de conflicte și de neînțelegeri, puțin dispusă îndeobște la dialog și ascultare, inițiativa Centrului de Cercetare a Relațiilor Interetnice din Transilvania de a reuni istorici, sociologi, demografi, antropologi, psihologi și filosofi din Austria, Belgia, Bulgaria, Franța, Germania, Marea Britanie, S.U.A., Ungaria și România pentru a dezbate o temă de un interes atât de actual precum este naționalismul s-a dovedit pe cât de curajoasă pe atât de binevenită. Multitudinea perspectivelor a condus la o fericită îmbinare a analizelor teoretice cu studiile de caz și cercetările practice pe teren, imbinare din care toată lumea a avut de câștigat.

Lucrările s-au desfășurat în 4 ședințe în plen și în 4 ședințe în secțiuni. În plen au fost prezentate următoarele comunicări: Dennis Deletant (Londra), *Unele considerații despre drepturile minorităților etnice în Europa răsăriteană*; Andrei Marga (Cluj), *De la Hegel și Herder la pragmatism*; Wanda Dressler-Holohan (Paris — Nanterre), *Ideea de națiune în Europa apuseană în secolul al XIX-lea, folosirea sa și evoluția acestei folosiri în mișcările naționaliste din a doua parte a secolului al XX-lea (1960—1990): exemple est-vest*; Anna Krasteva (Sofia), *Identitatea națională față de cea europeană*; Claude Karnoouh (Paris), *Naționalismul ca metafizică a subiectului*; Kariko Sandor (Szeged), *Unele aspecte istorico-filosofice ale noțiunilor de comunitate, națiune și individ*; George Petcu (București), *Note specifice ale evoluției problemei naționale în Europa răsăriteană*; Pierre Kende (Paris), *Apartenența lingvistică (teritorială) și identitatea națională*; Pavel Câmpeanu (București), *Iugoslavia văzută de aproape*; Gabanyi Anneli Ute (München), *Naționalismul în România post-1989*; Dumitru Stan (Iași), *Naționalismul și topica istoriei*; Ann Buckley (Cambridge), *O analiză sociologică a folosirii folclorului în politica naționalistă*; Ion Drăgan (București), *Valori naționale în tranziția post-comunistă*; Paszka Imre (Szeged), *Aspecte ale identității culturale în teoriile sociologice ale celei de-a treia căi în Europa centrală și răsăriteană*; Andrei Roth (Cluj), *Naționalism „bun” și „rău”?* *Delimitări terminologice și conceptuale*; Stephen Fisher-Galați (Boulder, Colorado), *Reflecții asupra aspectelor politice și sociale ale naționalismului est-european în perioada interbelică și ulterior*; Tiberiu Graur (Cluj), *Anonimicitatea creației tradiționale și etnicul*; Paul Nixon (Cambridge), *Instituiții și marginali ca paradigmă? O cheie sociologică la relațiile de grup*; Szabo Tibor (Szeged), *Morala societății civile și naționalismul în Europa răsăriteană*; Petru Iuț (Cluj), *Cauze și efecte ale etnificării*; Eger György (Budapesta), *Zonele de graniță multietnică în Europa centrală — Cazul Ungariei și al vecinilor ei*; Kürti Laszlo (Budapesta), *Naționalismul, identitatea culturală și democrația post-comunistă*; Tertulian Langa (Cluj), *Ecumenismul contemporan și naționalismul*; Ion Vasile Leb (Cluj), *Biserica și națiune în secolul XX*; Gall Ernő (Cluj), *Naționalism mutual-inductiv*; Liviu Matei (Cluj), *Naționalismul majorității — naționalismul minorității*; Gheorghe Cordos (Cluj), *Naționalismul comunist — o contradicție în termeni?*; Horvath Istvan (Cluj), *Este posibil un „management tehnocratic” al diferențelor etnice?*; Vasile Vesa (Cluj), *Impactul naționalului asupra evoluției relațiilor dintre țările central-est-europene în sec. XX*. În secțiuni s-au prezentat comunicările: Othmar Kolar (Viena), *Naționalismul în România. O comparație a naționalismului românesc în perioadele interbelică, comunistă și contemporană*; Christine Mann (Szeged), *Limbi regionale și minorități în Franța*; Ioan Chiorean (Târgu Mureș), *Austromarxismul — promotor al teoriei autonomiei național-culturale*; Nagy Laszlo (Szeged), *Presiunea islamistă (naționalistă?) — răspuns la modelul sovietic? (cazul Algeriei)*; Smaranda Enache (Tirgu Mureș), *Natura politică a conflictelor interetnice din România post-decembriștă*; Barnas P. Thadee (Chevetogne), *Biserici și minorități în Europa post-comunistă: cazurile Poloniei și Rusiei*; Magyari-Vincze Enikő (Cluj), *Discursul naționalist în „perioada de tranziție”*; Magyari Nandor Laszlo (Cluj), *Interetnicitatea ca problemă de viață cotidiană în comunitățile mixte din punct de vedere etnic*; Stefan Lantos (Cluj), *Observații asupra căsătoriilor interetnice în Clujul interbelic*; Irina Kantor (Cluj), *Relații interetnice și căsătorii mixte în Finiș (România) și Sacal (Ungaria)*; Mirela-Luminița Murgeșcu, *Sfârșit Hatet și*

„Revista istorică”, tom IV, nr. 7—8, p. 785—794, 1993

educația națională în școala românească; Margit Feischmidt, Budapesta, (în colaborare cu Irina Kantor), *Problemele de bază ale relațiilor interetnice într-un sat din Câmpia Transilvaniei, Suatu*; Poszonyi Francisc (Cluj), *Naționalismul și identitatea ceangăilor din Moldova*; Corina Beaea (Cluj), *Naționalismul și societățile clientelare*; Adrian Hatos, Augustin Pervain, Cosmin Aldea (Cluj), *Dimensiunile politice și psiho-sociale ale naționalismului și percepția mediului so cial*; Ana Ludușan (Cluj), *Fenomenul segregării ca efect pervers*; Vasile Dincu (Cluj), *Ipostaza alterității în literatura română*; Ileana Voicu (Cluj), *Critica structuralistă a etnocentrismului*; Alexandru Stănescu (Cluj), *Cunoașterea reciprocă, premisă și rezultat al armoniei interetnice*; Lia Pop (Oradea), *Valorile și etnicitatea*; Ion Aluș (Cluj), *Naționalismul, cultura secundă și științele socio-umane*; Kerezi Terez, *Relațiile culturale româno-ungaro-germane în perioada interbelică*; Cornel Grad (Zalău), *Poziția postului de radio „România Mare” față de românii din Transilvania de nord-vest (1941–1944)*; Szegedi Edit (Sibiu), *Istoriografia ca instrument politic la sașii transilvăneni în perioada interbelică*; Ioan Marius Bucur (Cluj), *Naționalismul românesc în perioada interbelică. Cazul I. I. Moța*; Iuliana Blaga (Cluj), *Naționalism și antinaționalism în cercurile intelectuale ungare în perioada interbelică*; Liviu-Crinel Țirău (Cluj), *Sovietizare și naționalisme în Europa est-centrală 1944–1947*; Sofia Nemeș, (Cluj), *Naționalismul ca nevoie de norme culturale*.

Duminică, 30 mai, organizatorii au pregătit o excursie în Munții Apuseni, menită să prilejuiască o cunoaștere directă a conviețuirii interetnice din zonă.

Prin eforturile și seriozitatea organizării (a fost tipărită în prealabil o broșură cuprinzând date despre C.C.R.I.T., programul conferinței, rezumatele comunicărilor și adresele participanților; la ședințele în plen s-a asigurat traducerea simultană în engleză, franceză și română), prin calitatea majorității materialelor, și prin nota francă și deschisă a discuțiilor, conferința de la Cluj a fost un succes care a demonstrat — dacă mai era nevoie — utilitatea unor asemenea reuniuni.

Mirela-Luminița Murgescu

REUNIUNE INTERNAȚIONALĂ DE STUDII: Giorgio Asproni ȘI „JURNALUL POLITIC” AL SĂU

Sub egida Facultății de Științe Politice din Cagliari s-a desfășurat în zilele de 11–13 decembrie 1992 un conveniu internațional de studii dedicat punerii în valoare a vastei opere memorialistice a ilustrului patriot sard, Giorgio Asproni, — șapte masive volume de „Jurnal politic” acoperind un arc cronologic fecund în evenimente și procese istorice relevante în deosebi pentru Italia și naționalitățile din Europa centro-orientală.

După inaugurare și primele expuneri ale universitarilor Franco Della Peruta (Milano) și Aldo Berselli (Bologna) și ale curatorilor ediției *Jurnalului* de recentă publicare, s-a continuat cu serii de comunicări și mese rotunde centrate asupra temelor următoare, cu participarea istoricilor indicați între paranteze: „Lumea politică a lui Giorgio Asproni” (Maria Corrias Corona, Umberto Levra, Giuseppe Monsagrati, Paolo Mario Sipala, Giuseppe Talamo), „Locuri și personaje europene în memorialistica asproniană” (Maria Victoria López Cordon Cortezo, Ștefan Delureanu, Walter Schoeneberger, Georges Virlogeux), „Experiența politico-parlamentară și jurnalistică a lui Giorgio Asproni” (Alberto Maria Arpino, Salvatore Candido, Gianni Filippini, Robertino Ghirindelli, Umberto Marcelli, Alessandro Mola, Domenico Selis), „Giorgio Asproni și Sardinia timpului său” (Antonio Delogu, Lorenzo del Piano, Raffaello Puddu, Tito Orrù), „Așteptările democratice republicane ale lui Giorgio Asproni” (Girolamo Sotgiu, Manlio Brigaglia, Luigi Lotti).

Au mai intervenit cu aporturi diverse numeroși participanți, între care Laura Pisano, Marinella Ferrai Cocco Ortu, Cinzia Lilliu, Alessandra Cabras, Bruno Ficcadenti, Leopoldo Ortu, Paolo Piquereddu, Giovanni Pirodda, Giampaolo Pisu, Giuseppe Serri, Virgilio Porceddu, Sandro Rogari etc.

Lucrările au fost închise de Antonio Sassu, decanul Facultății de Științe Politice și Emilia Morelli care, ca președinte al Institutului de Istoria Risorgimentului Italian Roma a întreprins un prim bilanț științific în așteptarea editării actelor reuniunii de studii.

Comunicarea mea „Expectative și probleme ale Europei centro-orientale prin intermediul *Jurnalului politic* al lui Giorgio Asproni cu specială privire la lumea românească” s-a înscris în ansamblul acelor rezervate istoricilor neitalieni menite să aprofundeze reflecții și aspecte ale interesului deputatului sard din parlamentul subalpin, apoi cel italian față de țările lor. Ea a încercat să sintetizeze în cuprinsul anilor-limită ai *Jurnalului* (1855–1876), pericadă marcând noi triumfuri în afirmarea popoarelor renașcute la libertate, principiile programe ale mișcărilor naționale din zona luată în considerare și modul în care ele și rolul unora dintre exponenții lor pe care autorul i-a cunoscut în parte direct, s-au reflectat în însemnările generoase lăsate de martorul atâtor resurecții împlinite sau în curs de împlinire pe calea consacrării principiului naționalității, apărător fervent al viziunii unei Europe de națiuni înfrățite în spiritul ideilor lui Mazzini. Au fost astfel definite programul de inspirație prevalent kossoviană vizând la unitatea maghiarilor aspirând la eliberarea de sub dominația habsburgică între frontierele Ungariei istorice dar cu tendința de absorbire a naționalităților renaghuate, majoritare, ilirismul ca mișcare îndreptată către unitatea slavilor meridionali de la Adriatică la Dunăre, panelenismul ca proiect politic inspirat de amintirea Bizanțului și de conștiința unității lingvistice și religioase grecești întind la fondarea unui stat elenic extins din Balcani până în Asia Mică, în fine dacoromanismul.

Primul fapt continental relevant istoric în dezvoltări diplomatice atât pentru Italia cât și pentru Principate care devin temă neocazională de reflecții pentru Asproni, este războiul Crimeii. Edificat asupra preliminarilor viereze ale păcii, el are în același an în cursul unui sejur de cinci luni la Paris, unde se va reuni în 1856 congresul de pace, șansa ca pe lângă tot ceea ce putea reprezenta pentru informarea sa capitala europeană a culturii și politicii, să o cunoască acolo pe Hortense Lacroix, atât de intim introdusă în secretele rapoleonice. Dar și prin orientarea de principiu a Sardiniei ca și prin sentimentele față de românii căsuțeni de el încă de atunci ca „fermi apărători ai Dunării contra Tartariei, gata a reinnoi străvechea frație cu italienii”, problema moldovalahă e prioritară în activitatea reprezentanților poporului din Camera de la Torino unde tratatul de la Paris și acțiunea lui Cavour constituie subiectul fundamental în dezbaterile publice.

Interesul aspronian pentru viitorul de libertate al românilor se alimertează și din climatul instaurat în Peninsula de o remarcabilă publicistică risorgimentală, operă precumpănitoare a unor spirite ca Tommaseo, Cattaneo, Mazzini, Carlo Tenca, Cesare Correnti sau precum colegul de deputație Lorenzo Valerio care cerându-i la 17 mai 1856 contelui Cavour să se arate la fel de coerent în susținerea cauzei române și în faza finală a reuniunii pariziene, exprimă între unanime aplauze dorința ca grație fermității sale românilor să poată plăti un debit de grațitudine și fraților lor italieni pentru serviciul adus națiunii lor.

Destinat să-l facă pe Asproni și mai însetat de știri în legătură cu planurile și destinul viitor al românilor, intervine în vara 1856, în cantonul Ticino, la Lugano, episodul cunoștinței și contactelor sale apropiate cu Elena Ghica, scriitoare ce se și ilustrase în lumca literelor — în care va deveni o celebritate sub pseudonimul de Dora D'Istria — prin opere ca „La vie monastique en Orient” și „La Suisse allemande”, prima recenzată elogios de Carlo Cattaneo, a doua de Pascal Duprat.

Transfigurând romantic prestigiul scriitoarei în armonie și cu farmecul prezenței sale care-i inspiră o tandră afecțiune, ardentul mazzinian proiectează o legătură de duată în vederea stabilirii unui program comun de acțiune liberal-democrat, sperând să obțină prin generozitatea principesei fonduri pentru revoluția europeană. Contactul ce urma să se extindă și la cercurile mazziniene din Genova și Torino va produce două importante note confidentiale ale principesei, una conținând schema unui proiect conspirativ de dizolvare a Austriei prin cooperare militară italo-română cu crearea în final a unei „Italia orientale” întinși de toți românii, cealaltă condiționând orice viitoare alianță între italieni și maghiarii de recunșterea de către ultimii a legitimității drepturilor naționale ale românilor transilvanici.

Scriitoarea care era liberală dar nu și democratică în viziune și atitudine nu va accepta colaborarea cu mișcarea mazziniană, considerând — cum arătase în „La Suisse allemande” — că spada casei de Savoia va fi la nevoie mult mai eficace pentru înfăptuirea programului național italian.

Notațiile *Jurnalului* asupra românilor nu-și vor pierde caracterul lor de călduroasă, intensă participare, revenind și la Dora D'Istria în raport cu proiectele de acțiune în Europa danubiano-balcanică făurite în jurul mitului lui Garibaldi, momente în care, în 1862 ca și în 1866–1867, ea va întreprinde activități de mediere între el și patrioții greci și allanezi.

Unirea Principatelor ocupă un spațiu relativ redus în însemnări datorită și faptului că în mod legitim în 1859 trebuia să revină Italiei primul loc în ele, dar autorul e informat direct de protagonist de călătoria lui Klapka la Iași din anul 1860 întreprinsă în scopul realizării unui acord cu principele Cuza pentru o diversiune împotriva Austriei în timpul războiului de pe câmpiile lombarde.

Klapka, Pulszky, Türr, Teleki cunoscuți de Asproni și rămași constant în relații apropiate cu el în anii proliferei de planuri conspirative garibaldiene în Europa centro-orientală vor sfârși — cu excepția celui din urmă — prin a-l decepționa prin trecerea lor tot mai decisă, pe poziții napoleoniene și sabaude, în final prin postura de deputați în parlamentul din Pesta a primilor doi, după instaurarea dualismului.

Primul mare moment grecesc este în *Jurnal* 1862, ultimul acela al anilor 1867—1868 când din mintea febrilă a lui Mazzini se configurează un nou plan de dizolvare a imperiului otoman printr-o acțiune comună slavo-româno-elenică. Momentul este legat inițial de revolta cretană în care au roluri atât Asproni cât și Dora D'Istria.

După oprirea sa și asupra slavilor de sud, e foarte semnificativă atenția pe care sardul o acordă în însemnări cauzei poloneze și în special vastului proiect al unei mișcări concorde româno-sudslavo-maghiaro-boemo-galițiene în 1864, concomitente cu o insurtecție în Veneto.

Discursul naționalitar și europeist din scrierile memorialistice și articolele de ziari asproniene ca și întreaga sa activitate parlamentară sunt reflexiv unui crez definitoriu ce revine ca un leitmotiv în operă: unul conform căruia democrația nu va putea învinge în Europa cât timp națiunile vor rămâne aservite, oprimare, divizate de resentimente și uri ancestrale. Teul acțiunii istorice a popoarelor, o dată cucerite unitatea și independența de către fiecare, îl constituia pentru el Statele Unite ale Europei, program mazzinian: „Se va naște cu certitudine, o nouă ordine de lucruri și se vor produce schimbări necontemplate de nici unul din cei mai eminenți oameni de stat. Azi se combate pentru naționalitate, apoi se va reflecta la confederația Statelor Unite ale Europei, și în mijlocul acestor mișcări, când pacifice când violente, libertatea nu va fi uitată de popoare”.

Prin contribuțiile variate, multe excelente, aduse de un apreciabil număr de comunicații și intervenții, locul ocupat de Giorgio Asproni în galeria figurilor reprezentative în mișcarea risorgimentală sardă, italiană și europeană a putut fi dimensionat cu claritate în toate sensurile. Democraticitatea coerentă a poziției, interesul constant pentru destinele civilizației, raporturile sale intime cu o multitudine de factori ai procesului unitar italian și cu exponenți de seamă ai celor analoge și paralele, extinse de la peninsula iberică până la aria danubiano-balcanică și central-europeană de est, exercițiul său profund, onest și responsabil de deputat, ziarist și cetățean profesând un crez național, republican și europenist, devoțiunea patetică a paladinului bătaios pentru ameliorarea stării dezolatei sale Sardinii, acestea și alte aspecte de relief și de detaliu ale personalității sale puse cu vocație științifică în lumină și aprofundate în cele trei zile de dezbateri — au făcut din reuniunea de la Cagliari prin meritul admirabililor organizatori pentru care ospitalitatea este un cult definitoriu, un incontestabil remarcabil succes.

Ștefan Delureanu

AL IV-LEA SIMPOZION DE STUDII GENEALOGICE

Iași, 13—15 mai 1993

Cel de-al patrulea simpozion de studii genealogice desfășurat la Iași, în cadrul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, în zilele de 13—15 mai 1993, a stat sub semnul cinstirii memoriei celui care a fost marele genealogist Sever de Zotta (1874—1943), de la a cărui moarte s-au împlinit anul acesta cincizeci de ani.

În concepția organizatorilor — sufletul acțiunii fiind dr. Ștefan S. Gorovei, de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” — simpozionul a avut drept temă principală *Cercetările genealogice — cale și câmp pentru studii interdisciplinare*. O temă generoasă și modernă, care a relevat neabătut de multe conexiuni ale științei genealogice cu discipline sau preocupări științifice dintre cele mai diferite. Ca atare, cele șase secțiuni în care a fost structurat simpozionul, ce au fost prezentate consecutiv în ședințe plenare, numărând nu mai puțin de 37 de comunicări ale unor autori de la București, Iași, Galați, Câmpina, Paris, Munchen și Atena, au debutat firesc prin cea intitulată simplu „Genealogie și...”.

Așadar, la rubrica genealogie și *etnologie*, demografic, Ion H. Ciubotaru (Iași) s-a referit la *Genealogie și etnologie. Aspecte ale identității*, exemplificându-și teza despre însemnătatea factorului psihic în păstrarea conștiinței de neam, chiar în condițiile pierderii limbii sau, în parte, a obiceiurilor, prin existența vlahilor din Moravia, respectiv a ardelenilor, ștabiliți în Moldova pe valea Șomuzului. Iar Mircea Ciubotaru (Iași) s-a oprit la *Creșterea și descreșterea neamurilor*, prin reconstituirea carierei neimplicată politic, ci, doar marcată de

efortul de ascensiune boierească a lui Ieremia Băseanu uricariul, scriitor de acte domnești, un „homo novus” de la sfârșitul secolului XVI.

Genealogia și onomastică, patronimie, toponimie a grupat comunicările lui Ion A. Florea (Iași) despre *Onomastica neogreacă și modernizarea patronimiei românești*, cu date foarte interesante despre sistemul binar de nume la români și modul de formare a numelor de origine grecească folosite în România, și Costin Merișca (Iași) referitoare la *Relația genealogie – toponimie-antroponimie în zona satelor Miclăușeni – Butea – Hândrești din jud. Iași* (zonă de răzeși și boieri), cu numeroase exemplificări și generalizări, reale sau discutabile.

Genealogia și heraldică a concentrat trei comunicări de tot interesul. Dumitru Nastase (Atena), *De la Neagoe Basarab la Marie-Antoinette: genealogie și heraldică cripto-imperială*, prezintă pe lângă cunoscuta sa părere despre concepția imperială la români, un document interesant, o danie a lui Vlad Dracul către o mănăstire de la Muntele Athos (copia unei traduceri) din 23 august 1437, care amintește despre neamul „*Basarabeștilor din Țara Românească*”, care nu e însă decît întărirea unui act al predecesorului său, Alexandru Aldea, din 15 martie 1433, aflat în original la mănăstirea Simonopetra și publicat de curând (P. Ș. Năsturel, C. Bălan, *Hrisovul lui Alexandru Aldea pentru mănăstirea Bolintin (1433)*, în „*Revista istorică*”, S. N., III (1992), nr. 5–6, p. 484–488). Maria Magdalena Székely (Iași), *Heraldică, genealogie și sigilografie la familia boterilor Ureche*, înfățișează o documentată istorie, putem spune, a peceții lui Nestor Ureche, însoțită de temeinice comentarii heraldice și genealogice. În sfârșit, I. N. Mănescu (București), *Familii românești în armorialul rusesc*, se ocupă de stemele moldo-ruse ale unor familii moldovenesti stabilite în zona Harkov, în 1711, o dată cu Dimitrie Cantemir, și integrate societății rusești (Cantacuzino – brânșa rusă, Bantăș-Kameniski, Kulikovski, Vremev, Keraskov, Mussin-Pușkin ș.a.)

Genealogia și monumente de artă e ilustrată de erudita comunicare a lui Paul Cernovodeanu (București), *Mănăstirea Plăviceni/Olt. – monument genealogic dispărut*, care se ocupă de ctitoria lui Dragomir din Plăviceni, fostul județ Romanai (ce se trage din familia lui Dobromir banul) aparținând epocii lui Matei Basarab, și în care au fost zugrăvite nu mai puțin de 19 protrete votive.

Genealogia și istorie literară, cuprinde încercarea lui Dumitru Velciu (București), *Gheorghii marele spătar din 1711: ipoteze privind familia și opera sa literară*, de a identifica în acest personaj, despre care se aduc date și precizări noi, aflat în preajma familiilor moldovene Buhuș și Cantemir, pe autorul cronicii anilor 1665–1711, folosită în partea de început a letopiseșului lui I. Neculce.

Genealogia și societăți secrete e reprezentată de Mihai Sorin Rădulescu (București), *Arhiva Marelui Orient al Franței – sursă genealogică*, care aduce completări la cunoașterea francmasoneriei românești (loji și persoane) din arhiva Marelui Orient, partea referitoare la secolul XIX aflată la Biblioteca Națională din Paris.

În sfârșit, la rubrica genealogia și elitele, comunicarea cu tentă sociologică a lui Lucian Nastase (Iași), *Mecanisme ale selecției și integrării elitei intelectuale românești. Alianțe familiale*, înfățișează însemnătatea legăturilor familiale (căsătorii), mai rar absența acestora, în edificarea carierelor profesionale universitare, în cadrul Facultăților de litere a Universităților din București și Iași, în prima jumătate a secolului nostru.

La secțiunea a doua a simpozionului, intitulată *Memoria genealogică, monumente genealogice, genealogii false*, Ion Arhip (Iași), *Un arbore genealogic inedit*, prezintă arborele genealogic al familiei Arhip din satul moldovenesc Ardeoani, model tradițional de spiță țărănească de neam din secolul trecut. Andrei Pippidi (București), *O genealogie a lui Petru Cercel*, se referă la un rezumat inedit pe o singură pagină, a relatării lui Petru Cercel făcută în 1580 la Paris lui Saint-Bonnet, care o trimite în Anglia, despre istoria sa și a neamului său domnesc (publicată de N. Iorga, *Rătăcirile în Apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în secolul al XVI-lea*, în „*Analele Academiei Române*”, M.S.I.S. III, t. VIII, 1928, p. 289–298). Tot A. Pippidi înfățișează și *False genealogii bizantine din ciclul Constantinian*, aparținând în realitate unor personaje obscure, dornice să se împărtășească din privilegiile marii nobilimi europene. O temă oarecum asemănătoare în principiu fiind abordată și de Mihai Dim. Sturdza (München), *Genealogii false întocmite în scopuri politice*, care relevă absurditatea unor false pretenții genealogice ale unor personalități, de data aceasta de cele mai multe ori ilustre, în diferite epoci istorice. Alte comunicări se referă la două familii de seamă originare din Moldova: Octavian Onea (Câmpina), *Genealogia familiei Hasdeu alcătuită de Tadeu Hasdeu*, cu diferite variante și Gheorghe Gane (München), *Vechiul arbore genealogic al familiei Gane* (după lucrarea lui C. Gane, *Pe aripa timpului*), privitoare la una dintre cele mai vechi familii din Moldovă, urmărită din vremea descălecatului din Maramureș și până în zilele noastre.

Cea de-a treia secțiune intitulată cuprinzător *Strategii matrimoniale, înrudiri și efecte, solidarități*, a înmănușiat comunicările lui Ștefan Andreescu (București), *Legături genealogice între boierii lui Mihai Viteazul*, de fapt între marii dregători, de felul Rudenilor și Buzeștilor; Ștefan S. Gorovei (Iași), „*Nepoșii Balicăr*”, „*sămînțenia Movileștilor*”, cu relevarea personalității lui Ion Prăjescu vameșul, ginerele lui Petru Rareș și Paul Păltânea (Galați), *Familia Doamnei Ana, soția lui Mihai vodă Racoviță*.

Secțiunea a patra a simpozionului: *Boierime românească — nobileme europeană*, a cuprins un număr mai mare de comunicări. Violeta Barbu (București), *Concepția despre „blagorodnie” în textele vechi românești*, a urmărit întrebunțarea și semnificația noțiunii „de neam bun” în surse foarte variate, de la „Îndreptarea legii” din veacul XVII la texte „literare”. Cornelius R. Zach (München), *Elemente de continuitate și discontinuitate politico-socială la boierimea românească*, relevă obligația boierimii românești de a face mereu dovadă continuității sale, lipsa în cadrul ei a instituției majoratului, faptul că bastarzii nu erau persecutați, căsătoriile se putea încheia și cu persoane de alt rang social, discontinuitatea domniei influența asupra raporturilor dintre domn și boieri. Ncagu Djuvara (Paris), *Noi considerații asupra originii și continuității marii boierimi din Muntenia și Moldova*, și-a început investigația de la 1247, susținând preexistența boierimii față de domnie și acceptând teoria lui P. P. Panaitescu despre originea străină a boierimii din țările române. Alexandru Perietrieanu (București), *Postelnici și logofeți prin drept de naștere?*, răspunde afirmativ la această întrebare, referitor la secolele XVI — prima jumătate a secolului XVIII. De perioada următoare s-a ocupat Dan Pleșa (București), *Statutul boierimii și evoluția boierilor de la reforma lui Constantin vodă Mavrocordat până la desființarea rangurilor (1853)*, subliniind că moșia nu mai constituie un criteriu pentru boierie. Pe primul plan trec acum dregătoriile, îndeosebi cele onorifice, sporind îndeosebi numărul celor din calsa I-a și a II-a. În sfârșit, Constantin Bălăceanu-Stolnici (București), *Genealogia familiei baronilor Dumont de Beaufort*, urmărește evoluția acestei familii originare din Valonia, cu ramificații până în Țara Românească (în epoca modernă), de la cruciada întâia până la începutul secolului XX.

Secțiunea a cincea, *Istoria cercetărilor genealogice românești*, înregistrează trei comunicări cu caracter comemorativ (Paul Cernovodeanu, Petre Ș. Năsturel (Paris), *George D. Florescu — 100 de ani de la naștere*; Dumitru Ivănescu (Iași), *Informații pentru istoria cercetărilor genealogice românești în corespondența lui Mihai Costăchescu*, cu generalul R. Rosetti, G. Bezvinconi, G. T. Kirileanu (350 de scrisori!), A. Veress etc.; Șt. S. Gorovei, *Un genealogist român și opera sa: I. C. Miculescu-Prăjescu*, punând în lumină activitatea științifică mai puțin cunoscută a acestui genealogist avizat).

În sfârșit, ultima secțiune a simpozionului, *Miscellanea genealogica*, conține o seamă de contribuții genealogice, care firește puteau fi plasate și în cadrul altor secțiuni. Constantin Rezachevici (București), *Când apare „familia” domnească a Basarabilor?* aduce trei mărturii noi referitoare la adoptarea numelui Basarab ca nume de familie (deci dinastic) de către Radu Șerban (cu trei decenii înaintea lui Matei Basarab), cu prilejul schimbării, în 1601, a dinastiei urmașilor lui Basarab I cu neamul Craioveștilor, reprezentat de Radu Șerban, care vroia astfel să-și legitimeze domnia. Petru Ș. Năsturel, *Omonimie sau înrudire: Stoica Ghizdaveș (1444) și Dumitru Ghizdavaș (1475/1485)*, cu reconstituirea carierelor acestor însemnați dregători din spațiul românesc extracarpatic. Petronel Zahariuc (Iași), *O genealogie de refăcut: familia Hâra*, își începe cercetarea cu Nicoară Hâra, cămăraș credincios al lui Petru Rareș, apoi pârcaľab de Hotin, din 1541, ai cărui urmași se răzeșesc sau dispar la începutul secolului al XVII-lea. Andronikos Falangas (Atena), *Cu privire la genealogia lui Mihai Viteazul*, aduce date noi și interpretări interesante în legătură cu Andronic Cantacuzino și Ioannis (Iane) Cantacuzino, implicați în ajutorarea, respectiv în ascendența lui Mihai Viteazul. Costin Merișca, *Controverse în genealogia familiei Sturdza*, propune multe soluții, familia amintită fiind foarte numeroasă. George-Felix Tașcă (București), *Un tribun al răzeșilor din Bălăbănești: căpitanul Constantin Balalan, reinviața viața și activitatea (1780—1845) unui apărător pe calea justiției a răzeșilor din Bălăbănești*, la sud de Bărlad, urmărindu-i apoi descendența pînă în zilele noastre. Radu Sc. Greceanu, (București), *Lucia Ghica, o ipostază necunoscută a soției lui Ioan Ghica, Alexandrina, în perioada 1845—1865*, se referă la un aspect special din istoria familiei Ghica. În sfârșit, decanul de vârstă al participanților la simpozion, Aurel H. Golimas (București), *Glose și spîțe de istorici*, s-a referit la originea și activitatea unor personalități culturale ieșene (inclusiv istorici, de pildă I. Hudiță) din veacul nostru, furnizând documente și fotografii valoroase.

Toate comunicările au fost urmate de discuții în spirit științific. Cu prilejul simpozionului, în prezența membrilor Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie a Academiei Române din București, s-a constituit filiala din Iași a acestei comisii.

Prin conținutul comunicărilor prezentate, prin calitatea discuțiilor, prin participarea numeroasă și buna organizare a desfășurării lucrărilor, cel de-al IV-lea Simpozion de studii genealogice desfășurat la Iași, la 13—15 mai 1993, poate fi considerat o reușită.

Constantin Rezachevici

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN MAREA BRITANIE

În perioada 3—24 februarie 1993 am efectuat la invitația Asociației Britanice pentru Europa Centrală și Răsăriteană, precum și prin sprijinul Academiei Regale Britanice o călătorie de studii și documentare în Marea Britanie.

Două au fost direcțiile principale către care s-a orientat efortul meu științific, prima a fost studierea la Public Record Office a unor izvoare documentare inedite referitoare la controlul sovietic asupra României în perioada 1950—1956 și procesele politice din anii 1945—1946. A doua direcție a fost reprezentată de studiul la British Library a unor lucrări inaccesibile în țară referitoare la mișcările de extremă dreapta din perioada interbelică în Europa.

Deosebit de interesant este — considerăm noi — raportul atașatului aero al Marii Britanii la București din 1 ianuarie 1950 privitor la situația aviației militare românești și a celei sovietice cantonată pe teritoriul românesc, precum și la aviația civilă românească.

În introducere sînt menționate dificultățile împlinite de ofițerii britanici în obținerea informațiilor, fapt perfect explicabil prin natura informațiilor și prin faptul că lagărul socialist, căruia îi aparținea și România, se afla în plin război rece cu blocul occidental, căruia îi aparținea Marea Britanie.

Cu excepția cîtorva zone „neimportante” din apropierea Capitalei, ofițerii britanici precizează că le-a fost imposibilă o documentare pe teren în interiorul țării. Dar, și aici documentul conține o contradicție, aceste zone „neimportante” („unimportant areas”) erau tocmai zone precum Pipera și Otopeni unde se concentrau 129 avioane rusești dintr-un total de 192 în întreaga țară.

Restricțiile la care făceau referire raportul erau nepublicarea rapoartelor anuale financiare, a listelor cu promoțiile de ofițeri, premiile și onorurile, ordinele de luptă și informații asupra capacității de luptă. Existau riscuri enorme pentru ofițerii britanici în cazul în care arătau vreun interes față de cele mai puțin importante drumuri și poduri de cale ferată.

Aviația românească nu era considerată de observatorii britanici ca o forță efectivă de luptă, în eventualitatea unui război ea urmînd a fi integrată în forțele aeriene sovietice. De asemenea nu existau indicații că activitatea aeriană era orientată împotriva Iugoslaviei (care fusese primul stat socialist ce sfidase pe „marele frate sovietic”) deși, în concepția ofițerilor britanici nu exista nici un dubiu că Iugoslavia va deveni un obiectiv, neînsemnat însă, într-un major război european, ce ar opune cele două blocuri ostile.

Moartea lui Stalin nu a dus la o diminuare a controlului sovietic în România. Aceasta era concluzia unui alt raport diplomatic englez inedit, din data de 25 ianuarie 1954; în domeniul militar atașatul militar sovietic era considerat de Ministerul de Război român, ca și de ministerele similare ale celorlalți sateliți, drept comandantul șef de facto al Armatei române. Controlul sovietic în domeniul militar era completat de prezența consilierilor sovietici pînă la cel mai mic nivel decizional al unităților armatei. În sfera serviciilor de informații și a poliției politice se presupunea că o ghidare expertă și unele măsuri de colaborare erau date de consilierii sovietici în operațiile mai dificile și mai importante. În mod direct și riguros controlul sovietic se exercita în domeniile apărării, securității interne, economiei naționale, structurii de guvernare și îndoctrinării de partid.

Congresul al XX-lea al PCUS, se precizează într-un raport din 26 aprilie 1956, nu a provocat reacții de adîncime în societatea românească. Observatorii britanici transmiteau că impresia dată, „este că întreaga mașinărie de partid și guvernamentală ajustează cu ponderație cursul său în ascultare față de noua linie dictată de Moscova. Reacțiile în această țară tîrd să fie încete, și rar originale”.

Majoritatea populației românești, obișnuită de secole cu regimurile opresive, era indiferentă dacă nu ostilă, față de comunism. Problemele care o presau erau cele ale vieții de zi cu zi, manifestându-se apatic față de teoriile politice. Raportul specifica că nu se discuta despre reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, și că nu exista nici o posibilitate pentru ieșirea Anei Pauker din dizgrația în care căzuse după 1952. Totodată pozițiile politice ale lui Gheorghe Gheorghiu-Dej rămăneau neafectate. Primul secretar al P.M.R. era apreciat ca fiind cel mai capabil dintre

conducătorii regimului comunist român. Ambasadorul iugoslav afirma omologului său britanic că el și guvernul de la Belgrad gândeau că regimul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej era mai bun decât se aștepta, dată fiind slăbiciunea celor mai mulți dintre subordonații săi, ce nu doreau nici o schimbare. În concepția liderilor comuniști români Gheorghiu-Dej nu era un stalinist convins și era considerat a fi capabil de a promova o politică mai moderată.

Nici societatea maghiară nu apărea în urma considerațiilor unui raport al legației britanice din Budapesta din 9 martie 1956 a fi impresionată de atacurile de la Moscova împotriva lui Stalin și a cultului personalității. Aceeași orientare spre dificultățile vieții cotidiene și aceeași atmosferă de dezinteres în rândurile oamenilor obișnuiți. Reabilitarea lui Bela Kun de Congresul XX al PCUS provocase un interes cu mult mai mare; cu toate acestea pozițiile lui Rakosi, poate cel mai dur dintre „locotenenții” lui Stalin, rămăneau intacte.

Alte documente studiate ne-au confirmat aspecte deja cunoscute, cum ar fi spre exemplu acordul dintre ministrul de Interne, Teohari Georgescu, și Nicolae Petrașcu, legionar apropiat de Horia Sima, din 31 octombrie 1945, sau atmosfera de teroare ce domnea în sălile unde se desfășurau procesele politice din anii 1945—1946 îndreptate împotriva organizațiilor de tireret anticomuniste, acuzate de fascism și legături cu misiunea britanică din București.

Ca o concluzie finală se impune menționarea faptului că deși documentele inedite studiate de noi în arhivele engleze nu conțin totdeauna informații foarte concrete, aceste izvoare sunt indispensabile în studierea unei perioade nefericite din istoria poporului român, denumită „obsedantul deceniu”.

A doua direcție a efortului nostru a reprezentat-o studiul unor lucrări occidentale despre mișcările și regimurile de dreapta și extremă dreapta din Europa. Interesante în definirea conceptuală a fascismului am considerat a fi analizele lui Gino Germani (în *Authoritarianism, fascism and national populism*, New Brunswick, 1978) și Jules Monnerot (în *Sociologie de la Révolution*, Fayard, 1969).

Primul autor apreciază că mișcările fasciste pot reuși în obținerea unei lăzede de masă și eventual obținerea puterii în stat în cazul în care societatea traversează deja un interval de timp al democrației reprezentative, iar conflictele sociale, criza claselor mijlocii și reintegrarea națională se manifestă foarte puternic. Autorul citat consideră că dacă în interpretarea marxistă a proceselor istorice participarea straturilor inferioare ale claselor mijlocii la mișcările totalitare de dreapta a jucat un rol complementar (doctrina stalinistă considera că fascismul reprezintă expresia politică a celor mai reacționare virfuri ale capitalismului monopolist) în versiunea psihologică a ipotezelor de clasă această participare a straturilor de mijloc a fost transformată într-un factor central.

Jules Monnerot, în lucrarea citată consideră că vechea elită de până la primul război mondial a fost confruntată după terminarea războiului cu probleme de o structură și o complexitate cu totul diferite. Noua aristocrație (elita violentă), cea a frontului și a tranșelor se simte îndreptățită să preia controlul în societate. Fasciștii italieni, consideră Monnerot (și nu numai ei adăugăm noi) au introdus în lupta politică tehnicile militare de comando. „Eficacitatea fasciștilor, superiori pe teren comuniștilor vine din aceea că armata lor politică a fost încadrată de soldați politici”, adaugă politologul și sociologul francez. Se cuvine să preciem că și regimul comunist sovietic a folosit „soldații politici”, tehnicile militare de comando în preluarea puterii, controlul politic al armatei, controlul militar al societății. De fapt, așa cum aprecia și Curzio Malaparte nu există revoluții, ci numai tehnici insurecționale de preluare a puterii în stat.

Lucrarea lui Michael Steinberg, *Sabers and Brown Shirts. The german students' path to National Socialism, 1918-1935, Chicago, 1977*, arată lupta dificilă a organizațiilor naziste studențești de preluare a controlului vieții universitare în Germania weimariană, aici universitățile bucurându-se de o largă autonomie. Criza generală a societății germane de după primul război mondial era manifestată și prin toleranța autorităților care nu sancționau efectiv transformarea catedrei universitare în tribună politică și prin violenta manifestare politică a studenților naziști (primul grup studențesc național-socialist a fost fondat la München la începutul anului 1922, fiind în fapt o secție specială a SA-ului). Procentual studenții naziști reprezentau 20% la Institutul Tehnic din Karlsruhe, 5% la Universitățile din Heidelberg, Giessen și Freiburg și aproximativ 10% la Tübingen. Interesant este că spre deosebire de situația din România, ponderea studenților evrei raportată la numărul populației evreiești din Germania era mai mică decât cea a studenților germani „puri”, raportată la numărul populației germane. În plus, un alt element de diferențiere față de Mișcarea Legionară era că în Germania pivotul și factorul de originare al nazismului nu a fost reprezentat de studenți, existând chiar unele tensiuni între studenții naziști și „vechea gardă” a nazismului, partidul (Hitler în fapt) intervenind în numirea conducerii mișcării naziste studențești.

Richard J. Evans și Dick Geary în lucrarea lor *The German Unemployed*, London, 1987 studiază raporturile dintre fenomenul șomajului și nazism arătând că șomerii s-au orientat

cu prioritate spre Partidul Comunist German (peste 80% din membrii Partidului Comunist German erau șomeri). Spre naști se orienta în principal clasa mijlocie, amenințată de criza de după război, extinsă până în primii ani ai regimului hitlerist. În Herne, oraș mic, naștii au primit un sprijin masiv în zona centrală comercială, în timp ce în jurul unor mine închise încă din 1925, unde nivelurile șomajului erau extrem de ridicate, naștii câștigau numai 12% din voturi, în timp ce comunistii atrăgeau 70% din acestea.

Zonele cu preponderență rurală și comercială (Saxonia, zona nordică a Germaniei) au fost mai permeabile la nazism, Regiunea Ruhr, inima industrială a Germaniei, era orientată spre social-democrați, Centrul Catolic și comunisti.

M-am orientat după cum se observă spre lucrările de sociologie politică considerând că pentru istoria politică, diplomatică și militară a regimurilor de extremă dreapta dispunem de suficiente lucrări în țară. Din studiul lucrărilor mai sus menționate precum și din studiul altora nemenționate mi-am putut forma o imagine mai organică și mai nuanțată asupra mișcărilor totalitare de extremă dreapta.

Studiul în arhive și bibliotecă a fost în mod fericit completat de vizitarea unor obiective cultural-istorice ale Londrei (Turnul Londrei, British Museum, Galeriile Naționale) precum și a cetății universitare Cambridge. Vreau și pe această cale să mulțumesc doamnei Carin Pimlott, domnilor Brooke Turner, director al Asociației Britanice pentru Europa Centrală și Răsăriteană, Dennis Deletant, profesor la Universitatea din Londra, precum și domnului secretar al Academiei Regale Britanice (care mi-a facilitat prelungirea bursei de studii cu o săptămână).

Cel mai mare câștig al deplasării a fost contactul nemijlocit cu aristocratismul civilizației engleze. În plus am luat pentru prima oară contact cu mijloacele moderne de informare în munca de cercetare științifică, computere bibliografice și de cerere.

Florin Müller

LISTE DE THÈMES ADOPTÉS PAR L'ASSEMBLÉE GÉNÉRALE DU CISH POUR LE 18e CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES À MONTRÉAL EN 1995

I – THÈMES MAJEURS

Session plénières d'une journée

I – 1 Nations, peuples et Etats

(Ethnies et peuples indigènes; Etats-nations et Etats multiculturels; anciens et nouveaux nationalismes)

Nations, Peoples and State forms

(Ethnic groups and indigenous peoples; nation-States and multicultural States; changing forms of nationalism)

I – 2 Le rapport masculin/féminin dans les grandes mutations historiques (Histoire de la différence des sexes et son impact: études de cas)

Women, Men and Historical Change: Case studies in the impact of Gender History (The role of gender and male female relations in major historical transformations – political, social, religious)

I – 3 Les diasporas: origines, formes et signification

(Grecs, Juifs, Indiens, Chinois, Portugais, Irlandais, Arméniens, etc.)

Peoples in diaspora: changing sources, forms and meanings

(Greeks, Jews, Asian Indians, Chinese, Portuguese, Irish, Armenians, etc.)

II – THÈMES SPÉCIALISÉS

Sessions d'une demie-journée

II – 1 Le pouvoir et la liberté de la recherche historique et de ses moyens de diffusion

Power, liberty and the work of the historian

(The implications of political, economic and cultural controls on the organisation of historical research and publication)

- II — 2 Fiction, narrativité, objectivité (l'histoire et la littérature, l'objectivité historique)
Fictionality, narrativity, objectivity (history and literature, historical objectivity)
- II — 3 La décadence comme concept historique
Decline as a historical concept
- II — 4 L'histoire orale: bilan d'un quart de siècle de réflexion méthodologique et de travaux
Oral History: a balance sheet on methodology and production in the past twenty-five years
- II — 5 Repenser les révolutions scientifiques
(On s'attachera en particulier à une évaluation critique de la „révolution scientifique” du XVIIe siècle en Europe et des „révolutions kuhniennes”)
Rethinking scientific revolutions
(A special attention will be paid to a critical evaluation of the „scientific revolution” of seventeenth-century Europe and of „Kuhnian revolutions”)
- II — 6 Les mouvements religieux entre le prosélytisme, l'intolérance et la liberté
Religious movements between proselytism, intolerance and liberty
- II — 7 Peuples et sociétés arctiques et sub-arctiques
Arctic and sub-Arctic peoples and societies
- II — 8 Vieillesse et vieillissement
Old Age and aging
- II — 9 L'enfance dans l'histoire
Childhood in history
- II — 10 La chute des empires: perspectives comparatives
The Fall of Empires in comparative perspective
- II — 11 Guerre et culture
War and Culture
- II — 12 Châtiment, justice, prison à travers l'histoire
Punishments, Penalties and Prisons in historical perspective
- II — 13 „Le développement du sous-développement?": l'expérience du Tiers Monde
„The development of underdevelopment?": the experience of the Third World
- II — 14 L'histoire de l'environnement: un retour à la macro-histoire?
(Economie et écologie: ennemies ou alliées)
Environmental history: a return to macro-history?
(Economy and ecology: enemies or allies)
- II — 15 Les modes de transport dans les sociétés pré-industrielles
Modes of transportation in pre-industrial societies
- II — 16 La banque et son influence sur le capitalisme commercial et industriel en Europe, en Amérique et en Asie (XIIIe—XXe siècle)
Banking and its influence on commercial and industrial capitalism in Europe, America and Asia (XIIIth—XXth centuries)

CRONICĂ

Oaspeți la Institutul de istorie „N. Iorga”

Joi 10 iunie au vizitat Institutul nostru comisia argentiniană pentru investigarea mormântului colectiv de la Căciulași; domnul Philip Longworth, profesor la Universitatea Mc Gill din Montréal și dl. Manfred Wüst, directorul Institutului Goethe din București.

Notă la *Un voievod al Transilvaniei și înrudirile sale europene*

Acest articol tipărit în „Revista istorică” nr. 1—2/1993 a fost trimis în 1989 redacției „Anuarului Institutului de Istorie” din Cluj-Napoca; neprimind confirmarea primirii și publicării lui, a fost remis redacției „Revistei istorice” la 5 IV 1990. Ulterior a apărut în „Anuarul Institutului de Istorie” din Cluj-Napoca, XXX, 1990—1991, p. 165—173. Autorul regretă această dublă apariție.

Mihai Sorin Rădulescu

RECENZII

SILVIU BRUCAN, *Generația irosită. Memorii*, Editurile Universul & Calistrat Hogaș, București, 1992, 272 p.

Necesitatea bazei de informație pentru scrierea istoriei contemporane a României este prea evidentă pentru a mai fi discutată. Cercetătorul preferă, desigur, sursele documentare celor memorialistice, dar el știe că, de multe ori, cele din urmă conțin date care nu se mai întâlnesc în alte izvoare. Constatarea este din plin ilustrată de volumul de memorii al d-lui Silviu Brucan, care oferă istoricului o „materie primă” de mare valoare. Înainte de a se distanța de N. Ceaușescu și a sfârși prin a intra în conflict deschis cu el, autorul a fost ceea ce se numește un „insider” al regimului comunist, ocupând funcții importante (redactor-șef al „Scântei”, ambasador al României la Washington etc.), dar, mai ales, bucurându-se de încrederea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, care i-a făcut confidențe și i-a solicitat sfatul.

Așa cum o indică și titlul, volumul relatează istoria unei dezamăgiri: un comunist, care înțelege că ideologia căreia i s-a atașat este o utopie, frustrarea fiind sporită de formele groțesti, aberante, pe care regimul comunist le-a căpătat în România. De-a lungul acestui drum al „dezmeticirii”, dl. Silviu Brucan își înfățișează nu numai autobiografia, dar prezintă și capitole importante din istoria contemporană a României.

Evident, grila criticii surselor trebuie să funcționeze și aici, oricât am fi de captivați de talentul de evocator al autorului, a cărui memorie sau informație — vom avea ocazia să o arătăm mai jos — nu sunt infailibile. Când arhivele române și sovietice ale perioadei postbelice vor fi bine cunoscute, datele oferite acum de memoriile d-lui Silviu Brucan vor fi de confruntat cu cele din sursele documentare.

Pentru valoarea de izvor a cărții, cităm câteva exemple. Mai întâi, scena antologică a deciziei lui Stalin de a-l numi, în ianuarie 1945, pe Gh. Gheorghiu-Dej ca secretar general al P.C.R., dictatorul sovietic având de ales între acesta și Ana Pauker (p. 58—59). Spunem antologică, întrucât cine citește aceste pagini are imaginea hanului Hoardei de Aur dând un iarlăc de rumire unui oarecare cneaz rus, în perioada dominației mongole asupra Rusiei. Importantă de asemenea informația despre discuția Stalin, Gh. Gheorghiu-

Dej și Miron Constantinescu, în cursul căreia cel din urmă l-a calificat pe cel de-al doilea drept „sentimentalrâi celovek”, ceea ce, în ochii lui Stalin, era o culpă gravă, Gheorghiu-Dej sesizând îndată ambiția lui Miron Constantinescu de a-i lua locul (p. 71).

De un interes deosebit sunt paginile consacrate impactului evenimentelor din Urgaia din octombrie-noiembrie 1956 asupra relațiilor româno-sovietice. Aflăm acum că Gh. Gheorghiu-Dej a plecat la Budapesta, imediat după intervenția sovietică, în preură cu o echipă de 2000 de activiști de partid din Transilvania, de origine maghiară, pentru a reface structurile regimului, demantelate de revoluție (p. 72—73), dar, la fața locului, liderul român, impresionat de rezistența populației, a ajuns la concluzia: „dacă nu facem o cotitură de 180 de grade în relațiile noastre cu sovieticii, suntem pierduți” (p. 72).

Autorul aduce o informație nouă și în privința atitudinii membrilor conducerei de partid în privința distanțării de Uniunea Sovietică. Astfel în 1956, Nicolae Ceaușescu a fost criticul cel mai vehement al memorandumului, redactat, la cererea lui Gheorghiu-Dej, de Silviu Brucan, și supus Biroului Politic privind desprinderea din „îmbrățisarea ursului sovietic” (p. 74) pentru ca, în 1964, același Nicolae Ceaușescu să sprijine, în chipul cel mai ferm, un text, discutat în Biroul Politic (redactat tot de Silviu Brucan), prin care se respingea integrarea militară, dorită de sovietici, în Pactul de la Varșovia (p. 84—85).

După venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, autorul se îndepărtează progresiv de centrul puterii pentru a ajunge în rândurile opozițiilor. Informațiile sale despre complotul militar, inițiat în 1976, reluat în 1983—1984 și, în cele din urmă, eșuat, în fața de proiect, sunt noi și importante pentru starea de spirit din rândurile unei părți a corpului de generali (p. 174—177).

În sfârșit, o revelație de proporții: întâlnirea autorului cu Mihail Gherlaciiov în noiembrie 1988, în cursul căreia a fost abordată și problema răsturnării lui Nicolae Ceaușescu. „Partidul trebuie să rămână în picioare,

altfel va fi haos" a spus în mai multe rânduri „aproape mecanic" liderul sovietic (p. 198).

Exemplele date de noi dau din plin măsură noutății și însemnătății datelor și informațiilor furnizate de această sursă memorialistică.

Așa cum remarca dl. Silviu Brucan însuși în legătură cu intervențiile specialiștilor americani la reuniunile internaționale, după exprimarea acordului sau a elogiilor, urmează un „however" (totuși), ce inaugurează criticile.

„However"... Discuția dintre Gheorghiu-Dej și autor privind atitudinea conducerii sovietice față de actul de la 23 august 1944, discuție în cursul căreia, dl. Brucan a invocat ca argument decorarea regelui Mihai cu ordinul „Victoriei" nu putea avea loc înainte de ianuarie 1945 (p. 57), întrucât suveranul României a primit decorația la 6 iulie 1945. În ce ne privește suntem înclinați să credem că ea a avut loc mult mai târziu, prin 1950, când, în cadrul luptei pentru putere, Ana Pauker și Vasile Luca îl acuzau pe Gheorghiu-Dej de a fi fost de acord cu acțiunea de la 23 august 1944, care a permis prezența la cârma țării până la 6 martie 1945 a unor guverne „cu majoritate reacționară" în loc ca România să fie „eliberată de Armata Roșie".

A. I. Vișinski nu a fost președintele Tribunalului Suprem, în anii represiunii staliniste, ci procuror general (p. 62).

La 26 februarie 1945, încă nu ființa Ambasada sovietică la București (p. 67), ci Comisia Aliată de Control, unde sovieticii erau atotputernici.

Nu Bulgaria, cu procesul lui Traicov Kostov (p. 70), ci Ungaria, cu cel al lui László Rajk a inaugurat procesele staliniste din țările de „democrație populară".

Reintroducerea „în locul literelor cu sunet slav" a celor „cu sunet latin" (p. 77) este o imposibilitate lingvistică.

Termenul de „événementiel" (evenemential) a fost creat nu de Fernand Braudel (p. 161), ci de Paul Lacombe.

Execuția cuplului Ceaușescu s-a desfășurat cu totul altfel decât este prezentată în volum (p. 227—228), judecând după mărturiile martorilor oculari strănse și publicate de Viorel Domenico, *După execuție a mins*, (București, Ed. Militară, 1992).

Observațiile de mai sus se vor o mărturie a atenției cu care am citit o carte de maxim interes pentru cunoașterea istoriei contemporane a României. Să sperăm că istoricii nu vor întârzia să valorifice acest filon atât de bogat.

Florin Constantiniu

ZBIGNIEW BRZEZINSKI, *The Grand Failure. The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century*, Collier Books, Macmillan Publishing Company, New York, 1990, 304 p.

În recenta sa apariție editorială, eminentul politolog și istoric al societăților comuniste, Zbigniew Brzezinski, încearcă să aducă în circuitul ideilor privind evoluția și prăbușirea societăților comuniste din Europa de Est noi interpretări și sugestii. Scrisă înainte de prăbușirea sistemului est-european, în ultima parte a anilor '80, Brzezinski a intuit exact că perestroika lui Gorbaciov este ultima etapă și că nici un fel de reformă nu mai este posibilă.

Psihologia atât de complexă și atât de aparte a momentelor de tranziție de la o lume la alta, de la un regim politic la altul, a dus la diverse controverse și căutări în ceea ce privește era stalinistă, baza de la care se raportează sistemul comunist. Interpretarea acestei epoci în perioada lui Gorbaciov, fără a lipsi prejudecățile, a mers de la exaltarea anilor '30 până la o condamnare vehementă și violentă. Autorul are o poziție clară, opinează că nici o dictatură modernă nu a atins culmile celei instaurate de Stalin,

confirmând că „nu este o exagerare să se susțină că puterea de a decide între viață și moarte în statul sovietic pentru o perioadă de mai bine de un sfert de veac s-a aflat în mâinile unui grup mic de oameni". În ceea ce privește acuzația de bază, represiunea internă, Brzezinski nu avansează o cifră precisă dar estimează dezastrul la 20; până la 40 de milioane de victime (p. 27).

Prezentarea unor fapte și evenimente ascunse cu strănăic timp de decenii sau denaturate cu bună știință (concludente fiind exemplele mai cunoscute ale masacrului ofițerilor polonezi la Katyn în 1939 și teroarea instituită în satele sovietice odată cu declanșarea colectivizării forțate în timpul primului plan cincinal) au provocat în rândul celei mai mari părți a opiniei publice sovietice de la jumătatea anilor '80 un adevărat șoc. Adevăruri prezentate atâta vreme de cărțile și manualele de istorie, ajunse aproape deșchise, erau spulberate de la o zi la alta, funcție de apariția unor noi și noi mărturii zguduitoare.

Asasinate, execuții, abuzuri, crime, rețeaua de închisori, activitatea serviciilor de securitate, erorile liderilor comuniști soldate cu mii de victime toate au făcut ca impactul psihologic să fie enorm într-o lume care se prăbușea din temelii. Deruta, teama de a nu suporta o nouă minciună, neîncrederea, frica de schimbări bruște și radicale, au fost elemente care au stat la baza scindării societății sovietice în epoca lui Gorbaciov și la accentuarea senzației de confuzie totală. Era stalinistă fusese prezentată până acum ca o perioadă în care avansul social, sentimentul de mare putere, patriotismul reprezentau culmi pe care Rusia nu le mai atinsese; mai era văzută și ca o etapă a marilor schimbări sociale, a creșterii rapide a economiei urbane. Potrivit statisticilor oficiale, venitul național sovietic a crescut cu 15% anual în timpul primelor planuri cincinale iar în apropierea războiului industria reprezenta 84,7% din economia sovietică. Expansiunea teritorială sovietică a atins în ultima perioadă a lui Stalin apogeul pe care Rusia îl cunoscuse în derularea istoriei sale. Evident, existaseră și unele greșeli, abuzuri chiar, dar care regim cu titlu de imperiu și de Mare Putere nu cunoaște unele neregularități interne? Cum să împaci aceste realizări cu dezvăluirile privind masacrele și monstruozițiile de tot felul, cu abuzurile care au guvernat întreaga viață sovietică?

Cauzele prăbușirii comunismului în U.R.S.S. sunt, în primul rând, de ordin tehnologic, sovieticii nemaiputând ține pasul cu S.U.A., Japonia și Europa occidentală în competiția economică mondială (p. 35). Decalajul dintre S.U.A. și Japonia, pe de o parte, și U.R.S.S., pe de alta, în ceea ce privește numărul computerelor și roboților industriali este zdrobitor, cifrele arătând raporturi de 1/10 până la 1/20 în defavoarea sovieticilor. Și alte cauze, de ordin social, pot fi integrate în procesul deteriorării continue a statutului de mare putere a U.R.S.S.: lipsa cronică de alimente, creșterea exagerată a consumului de alcool, deteriorarea rețelei de spitale, scăderea speranței de viață și creșterea ratei mortalității.

Brzezinski surprinde corect esența reformei proiectate de Gorbaciov pentru salvarea regimului comunist: denunțarea erei staliniste și idealizarea perioadei leniniste, creându-se astfel un paradox istoric: restaurarea prestigiului global al comunismului prin repudierea unei mari părți a trecutului U.R.S.S. De altfel, Gorbaciov însuși avertiza: „Perestroika este ultima noastră șansă. Dacă ne oprim înseamnă că vom muri” (p. 53).

Prezentând o succintă și foarte solidă analiză a fenomenului perestroika, autorul se oprește asupra a 10 teme majore care

au făcut fondul de dezbateri în problema reformei: 1) reformă economică; 2) priorități sociale; 3) democratizare politică; 4) rolul partidului comunist; 5) ideologie, religie, cultură; 6) istorie; 7) probleme interne naționale; 8) războiul din Afganistan; 9) politica externă și de apărare; 10) blocul sovietic și mișcarea comunistă internațională.

Probabil că una din cele mai grave înfrângeri ale sistemului comunist sovietic a reprezentat-o cea din 1988 când s-au sărbătorit 1000 de ani de la creștinarea Rusiei și la care însuși Gorbaciov a fost silit să recunoască faptul că, la capătul a 70 de ani de ateism, Biserica Ortodoxă și-a păstrat, în parte, puterea și atracția.

Inconsistența reformei lui Gorbaciov este pusă în discuție și atunci când se analizează problemele naționale interne ale U.R.S.S. Noua direcție inaugurată de Gorbaciov nu a sesizat aproape una din cele mai importante baze ale sistemului sovietic. Cum s-ar explica oare reacțiile oficiale, dar și cele ale presei de la Moscova, față de mișcările naționale din statele baltice, Ucraina, Caucaz, Asia Centrală? De exemplu, „Izvestia” din 9 februarie 1988 denunț pe „sabotorii ideologici” din Lituania, văzuți drept „trădători ai intereselor naționale” (p. 91).

Dezamăgirea față de sistemul comunist a cuprins rapid și accentuat și Europa de Est, îndeosebi țările cu vechi și adânci relații culturale cu Occidentul: Germania răsăriteană, Cehoslovacia, Ungaria și Polonia. Pentru ele, sovietizarea a însemnat ruperea cu trecutul politic și cultural.

Este analizat dezastrul economic est-european, îndeosebi, mai evident în România și Polonia. La 20 decembrie 1987, „New York Times” semnala o tragică realitate: „Europa de Est este un muzeu al primei ere industriale... Singapore, un oraș-stat asiatic cu numai două milioane de locuitori, exportă cu 20% mai multe utilaje în Occident decât întreaga Europă de Est” (p. 132). Prezentând cazul aparte al României, autorul pune accent pe elementele distinctive: deteriorare a continuității economice, lipsa alimentelor și a bunurilor de consum, lipsa pe timp de iarnă a căldurii și electricității și refugiu regimului într-un naționalism virulent anti-maghiar dar, mai ales, în cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu.

În ceea ce privește problema naționalismului în Europa de Est, se aduce o nouă idee în atenție: de la mijlocul anilor '80 internaționalismul marxist a murit, dominant fiind naționalismul tradiționalist.

În problema defensivei imperiale sovietice din anii '80, Brzezinski s-a oprit asupra a 3 dimensiuni principale: 1) coordonare militară și interese geopolitice comune; 2)

intensificarea cooperării și integrării economice; 3) păstrarea puterii și privilegiilor elitei de partid dar și tolerarea anumitor diversități. În ceea ce privește latura geopolitică, Moscova dorea păstrarea în sfera sa de influență a Poloniei și Cehoslovaciei, bazându-se pe teama acestora de a se apropia foarte mult de Germania, eforturile cele mai intense privind cooperarea economică fiind îndreptate de asemenea către Polonia, țara de unde se semnalau cele mai mari intenții pentru autodeterminare.

Depășindu-se spațiul geografic al Europei și analizându-se sistemul comunist din Asia, în particular din China, îndeosebi după moartea lui Mao, se concluzionează, nu fără temeii, că programul inspirat de Deng Xiaoping are echivalent „era Meiji” în Japonia și deschiderea acestei țări către Occident la mijlocul secolului al XIX-lea. Reformarea sistemului economic chinez a dus și la o reformare a sistemului politic; chiar dacă Partidul Comunist Chinez a rămas singura organizație politică permisă și conducătoare în stat, în ceea ce privește definirea doctrinei socialismului s-a renunțat la formula „dictatura proletariatului”, înlocuită fiind cu cea de „dictatură democratică a poporului”. Concluzia, mai ales după integrarea Hong Kongului și eventual a Taiwanului, este una singură: China modernă poate intra în secolul XXI condusă de comuniști dar nu va mai fi vorba de o Chină comunistă (p. 186).

În ceea ce privește influența comunistă sovietică și est europeană în statele care și-au cucerit independența după cel de-al doilea război mondial, state din Africa și Asia, Brzezinski este de părere că sistemul comunist a prins în aceste state — îndeosebi africane — pentru că, în primul rând, era o reacție la colonialism și rasism (îndeosebi față de regimul din Africa de Sud), în al doilea rând, era o modalitate de a realiza o identitate națională omogenă și, în al treilea rând, era o modalitate de a obține asistență economică. Astfel, unele state au proclamat marxism-leninismul ca ideologie de bază (Angola, Mozambic, Madagascar, Congo, Benin, Etiopia), altele au preluat elemente ale regimurilor comuniste, îndeosebi centralizarea excesivă (Algeria, Libia, Capul Verde, Guineea Bissau, Guineea, Sao Tome și Principe, Zambia, Tanzania, Seychelles). Și aceste țări, ca și unele state comuniste din Asia (Vietnam, Laos, Cambodgia) au ajuns la același prag: stagnare economică, cereri masive de ajutoare externe, fie de la fostele metropole, fie de la sovietici, conflicte interne (sângeroase și lungi războaie civile precum cele din Angola, Mozambic, Cambodgia), corupție, dezastrele economice și sociale fiind implicit opera regimurilor artificiale comuniste.

De altfel, orice comentarii asupra eficienței economice a sistemului comunist devin de prisos în fața statisticilor oficiale sovietice din anul 1988 care arătau că, la mai bine de patru decenii de la încheierea celui de-al doilea război mondial, cea mai mare parte a produselor alimentare de bază erau raționalizate iar 40% din populație trăia în sărăcie.

În ceea ce privește fazele retragerii comunismului (ca sistem politic, Brzezinski a alcătuit o interesantă schemă care cuprinde 3 faze mari, cu etapele respective de tranziție. Prima treaptă, totalitarismul comunist, este urmată de o perioadă de tranziție care este caracterizată prin creșterea presiunilor pentru concesii socio-economice. Se ajunge, în acest mod, la etapa a doua, aceea a autoritarismului comunist, fază în care sunt permise contestări din partea societății civile iar supremația politică în economie este în defensivă. În faza a treia — autoritarismul post comunist — regimul autoritar se bazează pe spiritul naționalist, societatea civilă devine societate politică iar supremația politică asupra economiei este în retragere, Tranziția la etapa pluralismului post comunist poate fi pașnică dar, dacă schimbarea este blocată, va apare fragmentarea (ca în cazul Iugoslaviei) (p. 255).

Puțini analiști occidentali au reușit să surprindă, așa cum a făcut Brzezinski, esența nu numai a menținerii dar și a slăbiciunilor regimurilor comuniste. Bazat pe o serioasă cunoaștere a evenimentelor, evoluțiilor și a situațiilor concrete din aproape fiecare stat comunist (îndeosebi din U.R.S.S., Polonia, China, Cehoslovacia, Ungaria și Germania de Est), autorul face în permanență legături inedite, aduce în circulație idei și date noi, capabile să pună într-o lumină nouă sau să permită o interpretare deosebită de cele de până acum a sistemului sovietic și est-european. De altfel, subtilitatea lui Brzezinski nu se oprește la analiza fenomenelor economice, politice, raționale sau militare specifice; el pășește serios pe teritoriul explicațiilor psihologice ale faptelor, punând un serios accent pe impactul crizei generale a sistemului comunist asupra opiniei publice din respectivele țări. Dar, evident că nu numai atât: surprinde chiar și teribila dar atât de veridica afirmație a unui mare dizident est european, Vaclav Havel: „În sistemul nostru, violența este spirituală mai mult decât fizică. Violența sistemului nostru nu poate fi niciodată văzută de un turist sau de un vizitator”.

Florin Anghel

FURIO COLOMBO, *Il terzo dopoguerra. Conversazioni sul post-comunismo*, Rizzoli, 1990, 267 p.

Secolul care se apropie de crepuscul a înregistrat exaltări și excese naționaliste, a experimentat fascismul, nazismul, leninismul și stalinismul și — printre ele — holocaustul, oroarea de masă. Operă cu mai vechi rădăcini, divizarea continentului, în final a lumii întregi, a fost pecetluită la începutul celei de-a doua perioade postbelice prin acordul de la Yalta care, pe lângă că încheia o epocă, condamna *a priori* speranța pe timp nedefinit pentru următoarea, ipotecând viitorul și amenințând cu dispariția spiritualității străvechi. Cortine de fier, de bambus, de beton și sârmă ghimpată, de ură, de rușine, de lacrimi, război rece, echilibru al terorii, au fost apanajul ei. Fără semne premonitorii, la sfârșitul lui 1989 se năruie ziduri, se sfășie cortine, se disolvă regimuri tiranice, se deschid închisori, se restaurează rânduieli și valori răsturnate, reînvie încrederea. Într-un proces fără precedent, blocul sovietic se autolichidează ca purtător de adevăr unic antagonist, inițiator al unei alianțe, paznic al acesteia. Un mare ansamblu de putere se desfăce dinăuntru, fără arme, se termină războiul rece, se prăbușesc aparate politice, partide hegemon, guverne.

La originea spectaculareii serii de evenimente autorul situează declarația lui Gorbaciov potrivit căreia partidul său nu se mai simte depozitarul monopolului adevărului.

Propunându-și să încerce a defin factorii care au contribuit esențial la această resurrecție, Furio Colombo, ziarist și politolog de elită, profesor de istoria civilizației la universitatea Columbia din New-York — a interogat șasesprezece protagoniști și martori relevanți ai acestei istorii în act, grupând respectivele „voci” după tonalitățile lor, mereu câte patru, astfel: patru de „oameni periculoși” (Vaclav Havel, Roy Medvedev, Iosif Brodskij, Kurt Masur), patru de „oameni cu inima la Stânga” (Alberto Moravia, Carlos Fuentes, Bruno Trentin, Alberto Asor Rosa), patru de „reformiști și visători” (Ralf Dahrendorf, Carlo Maria Martini, Amartya Sen, Elie Wiesel), patru americane (Ronald Reagan, Zbigniew Brzezinski, David Rockefeller, Joseph Nye).

În conversații revin — pasaje obligatorii — trei categorii de argumente, de fapte: rolul intelectualului și în deosebi al celui de formație umanistă, comunicarea și funcția informației, valoarea atribuită nemijlocit libertății de considerabile mulțimi de oameni.

Comentatorii imprudenți s-au pripit să vorbească mecanic de evenimentele de la finele lui '89, ca marcând sfârșitul ideilor și triumful legilor economiei. Ei au creat astfel,

poate fără voie, „un epitaf respectabil pentru regimuri ignobile precum cel român”. În realitate, vastele mobilizări populare au fost orchestrate pretutindeni tocmai de reprezentanți ai lumii ideilor, ai vieții intelectuale, în ele au operat credințe și fervori pe care ei, în primul rând, le puteau declanșa. În persoana lor, a unor *leaderi* inteligenți, inspirați de non-violență asemeni unui Havel sau Kurt Masur ori altor actori principali ai evenimentelor reconstruite și interpretate, apar foarte limpede: o totală abnegație, absența oricărui plan de acaparare a puterii, improvizația proiectului politic, în toate cazurile unul *ad hoc*. Istorii biografice profund diverse se conjugă în același punct al motivației ideale, al rațiunii moral-spirituale care incită la acțiune. Purtătorii de entuziasme, de aspirații etico-politice, civice se retrag urgent în fața ofertelor pragmatice: Kurt Masur renunță, bunăoară, la candidatura la președinția Germaniei de Est, optând pentru filarmonica din New-York pentru că „Jumea muzicii e mult mai bună”.

Bastioane, bunkere, betoane ideologice ale Estului s-au năruit sub impactul ideilor, gesturilor și simbolurilor întruchipate de intelectuali care, potrivit tezelor profesionaliste americane n-ar avea ce să caute în afara campusurilor. Havel, taxat de Irving Kristol drept, „un personaj al drepturilor omului cu o inutilă rațiune de a fi” și alți călăuzitori de mulțimi agregate spontan, au putut deschide drum pieții, forma naturală a economiei libere. Dar întrucât nu fac parte din *hinterlandul* atribuit acesteia, nimeni nu știe exact ce să facă cu ei și cu fenomenul pe care-l reprezintă.

Astfel, notează Furio Colombo, societatea „cea mai incivilă și mai înapoiată” dintre cele revenite la libertate, România a exprimat printr-un clamoros lapsus (inițiativa de a bate intelectualii și studenții în iulie 1990) un sentiment răspândit în cele două părți ale lumii. Ea „a săvârșit un gest sălbatec”, simțind că „era cu puțință”, „că se putea face”. Evenimentul românesc deschide astfel „în afara neașteptatei reapariții a intelectualului alături de lumea în revoltă”, o a doua chestiune: „o chestiune de clasă”.

Schema acestei lupte de clase ale cărei semne sunt observabile și în alte țări, nu mai e însă cea clasică: săraci contra bogați, deținători sau nu de mijloace de producție. Noua luptă îmbrățișează într-una din tabere vaste mase umane alcătuite din salopetele albastre — lucrători din fabrici legați pe învechitele, uniformizantele sisteme productive — și din beretele verzi —, altă imensă rețea de ele-

mente omogenizate grație aparatului organizator, ierarhiei riguroase, absolutizării rolului atribuit: apărarea. În ce privește „clasa intelectualilor”, ea e greu de circumscris: în Cehia ea se extinde — de pildă — de la profesori universitari la vagabonzi, de la cântăreți amatori de rock la poeți și cineaști notorii. Clasa muncii și a uniformelor amintește în Est trecutul ultim, un trecut care a dezactivat sistematic și complet impulsurile politice, străfulgerarea de conștiință, voința de decizie și participare, generând un vast proletariat cenușiu crescut în apatie civică, într-un fel de religie a indiferenței.

Istorie, cultură, memorie, pasiuni locale, evenimente accidentale, aspirații și credințe, emfaticizări naționalist-rasiste pot altera ori nuanța schema celor doi protagoniști ai noii contrapoziii în scenarii variabile de la țară la țară. Dar, la București, ca și la Praga, la Budapesta ca și la Vilnius, cuvintele cheie exprimând pretutindeni același concept, sunt: drepturile omului, libertatea individului-personă, pluralism, umanism, reforme.

Intrarea în scena măturării regimurilor comuniste a diversilor protagoniști e neuniformă. Vaclav Havel lasă celula pentru a conduce mulțimea adunată în piața Sf. Venceslav. Lech Walesa conduce o mișcare mixtă de origine muncitorească dar cu puternice atracție pentru intelectuali, pentru resturile păturii mijlocii, o mișcare de referință care identifică în inspirația catolică a unui Vatican locuit de un papă polonez, elementul și conexiunea — relevante — ale unei identități comune. Kurt Masur abandonează la Gewandhaus bagheta care l-a consacrat spre a dirija, fără ea, milioane de germani ieșiți în stradă. O trăsătură definitorie comună se constată, în schimb, la lumea muncii, dezarticulată politic, cultural, chiar psihologic. Tocmai acest sector al societății destinată să se configureze ca subiect și protagonist al noii istorii de creat responsabil, pare să fi suferit mult mai mult decât celelalte datorită golirii lăuntrice specifice regimurilor pietrificate.

Oricare vor fi fost cauzele acestei anomalii, în toate țările socializmului real s-a produs un divorț între intelectuali și „popor” (lucrători, oameni de arme, pătura intermediară de muncitori fără calificare și familiile lor). Din izolarea și dezactivarea acestor categorii vidate de sentiment public și vocație politică, elementele conservatoare își extrag principala forță și sprijinul în apărarea „muzeului păraginit al revoluției blocate”.

Cazul românesc e din nou cel mai relevant în acest sens. În fața masivului protest popular vivificat de intelectuali și studenți ce nu înțeleg să oprească la jumătatea drumului demolarea „muzeului închisoare”, a vastei mișcări de profunzime care se exprimă

non-violent, puterea invită mirerii la București. Și opinia mondială asistă, uluită, la premiera unui teatru al absurdului care nu e punerea în scenă a operei unui dramaturg al genului, ci o cumplită, reală dezlanțuire de oroare.

„Sosesc minerii și sunt murdari și cu căștile turtite și lămpașe pe frunte ca în filmele realiste, par mineri simbolici dar sunt mii și mii. Nimeni nu știe ce li s-a spus, care le e nivelul de informație, de convingere, de afiliere, de judecată politică. Spectacolul sugerează că nu e nevoie de altceva decât de rolul lor — de lucrători murdari, oboșiți, înfuriați — de brațele și de bățele lor. Ei sunt o clasă. Lovesc șiucid”. Cealaltă „clasă” sunt studenții și intelectuali care într-o țară unde nu mai există genealogii de familie, nu pot fi altceva decât fiii ori rudele lor, foști tovarăși de mină sau fii de foști tovarăși de mină.

Autorul exclude chiar pentru o țară terifiantă, cum îi apare România, ideea că minerii ar fi niște osândiți pe viață asemeni cailor orbi din galeriile cele mai profunde. Dar constată utilizarea lor în acel rol: „violenta lor ucigașă” trebuie să apară ca furia unei clase pietrificate, a unei clase care și-a pierdut răbdarea contra „clasei mobile” și intelectualiilor și studenților care nu poate prezenta totuși alte caracteristici biografice și sociale. Privilegiul neexistând aici decât în interiorul ierarhiilor puterii, noii „dușmani de clasă” nu pot fi deci decât produsul acelororași sate, al acelororași orașe, al unei mizerii egale acelea a minerilor — exprimate în wași, un bec de 40 la o familie de patru persoane.

Conotatul semnificativ al „miracolului” din '89 — definirea generală a unei remarcabile prezențe a intelectualului — catalizator al reacțiilor Istoriei, se armonizează cu acel rol promotor de reînnoire pe care inteligența, — a avut totdeauna. Acest rol e respins, negat din două direcții: de minerii din România în numele trecutului, de indiferența și dezinteresul lumii opulente, în numele prezentului înstărit, bine organizat, și poate și în numele viitorului.

Evaluind importanța și limitele rolului intelectualului în inaugurarea celui de a treia perioadă postbelice, Furio Colombo îl califică drept unul liberal. El e întâmpinat în Europa de Est cu un puternic antagonism, uneori fizic, chiar dacă teribilul episcop românesc e mai degrabă o parabolă întințată decât un model pentru acțiuni de acest gen și cu un anumit grad de suspiciune, de ostilitate, de ignoranță în ariile avansate ale lumii industrializate unde irelevanța rolului său e percepută ca semn și trăsătură a bunei organizării.

Fără a subestima aportul mass-mediei, mai cu seamă al televiziunii la „căderea zidurilor”, analistul nu-l consideră primordial.

Impedimentele majore în circulația informației libere, verificate, înspre Est, le-au constituit cenzura, impenetrabilitatea cortinei, a polițiilor secrete ale regimurilor. Mașina știrii necenzurate și-a verificat, timp îndelungat, vulnerabilitatea maximă: surprinsă în anumite puncte, precise, știrea a putut fi deturnată, înfățișând alte realități și imagini.

În țările care au blocat pătrunderea informațiilor, o regie specială a reglat consumul intern. În paralel, ele au produs în mod autonom, centralizat, propagandă, persuasiune, spectacol politic, „contra-informație”, informație deliberat falsă, evenimente și imagini. „Lumea închisă” cu știrile ei fabricate a fost în net avantaj față de „lumea deschisă” care a primit revărsarea de știri și imagini organizate și manipulate venind dinspre ea tratându-le ca pe niște date de fapt furnizate de surse de prima mână. Debilitatea forței de penetrație a „lumii deschise” a fost vădită. Până și „radiourile libertății” și-au dovedit, într-un fel, insuficiența, inadaptarea, dacă nu din alte motive, cel puțin din acela că — prin spiritul ei — cultura occidentală e stângace dacă nu chiar inaptă când e vorba să transforme informația în propagandă. Estul „a vândut” astfel lumii libere decenii de minciună plătite drept adevăr, în timp ce „piața liberă” a informației n-a izbutit să facă saltul de la știre la mesaj. Pe când propaganda a putut deveni știre, știrea n-a putut deveni niciodată propagandă: a convinge nu e scopul imensului mecanism de informație al societății occidentale, nici chiar atunci când știrile ar fi implicat tendențioase.

Întrebarea fundamentală ce se pune referitor la rolul informației în evenimentele din '89 este: cum a avut loc trecerea — neașteptată de știri și imagini din Occident în Răsărit, în dimensiuni care să pună în mișcare mulțimile și să creeze premise ale unei veritabile revoluții? În sensul acesta, autorul identifică două fapte de care trebuie să țină seamă experții în comunicare: prima, — o treaptă, vastă, remarcabilă schimbare tehnologică, a doua, — o dezactivare voluntară, subiectivă, în interiorul regimurilor, a aparatului lor de persuasiune și dogme. Practic, toate țările Europei centrale și de est, au fost ajunse de transmisii ale televiziunii din țări apropiate, necomuniste. Serii de imagini au început să fie consumate constant. În Uniunea Sovietică, cotitura a avut loc la vârf, unde a fost dezactivat mecanismul propagandistic, mărindu-se treptat spațiul de libertate pentru intelectuali. Orice spațiu liber creează la rândul lui altele. Mișcarea care în alte țări, a pornit „de jos”, de

la o vastă mișcare de opinie — „mare excepție, România”, la Moscova s-a produs „de sus”, cu trecerea prin straturi de opinie invizibile dar influente. În ambele cazuri, punctul de rezonanță al noilor curente de opinie, au fost intelectuali.

În 1989, Occidentul n-a întreprins nimic special spre a colabora la prăbușirea Zidului. A rămas egal cu el însuși, același, cu identitatea sa, cu propriile valori, cu propriul mod de a funcționa, cu propriile imagini care — de data aceasta — treceau Zidul. Efectul penetrant, libera informație nu l-a putut avea însă până ce nu a fost pus un silențiator mașinii hidrogote, dezarticulate, de propagare a credinței unice care transmitea în final doar un cinism prudent. Din momentul în care regimurile est-europene au devenit penetrabile în ambele sensuri — putând vedea și putând fi văzute — ele au devenit actori, protagoniști, din ce în ce mai liberi. Sau — „ca în tragicul caz românesc”, ce ilustrează flexibilitatea infinită a instrumentelor de informare, au devenit înțepți fără ca prin aceasta să fi devenit mai liberi. Pentru că, drama e încă scrisă și regizată de profesioniști care au adoptat doar unele instrumente ale innoirii.

Știrile au fost mai curând marele semn al transformării decât cauza ei. Televiziunea a realizat trezirea. Telespectatorii au privit mari demonstrații ce puteau fi întrerupte brutal, dar n-au fost. Imaginea vastelor demonstrații nereprimite încuraja apariția altora și mai vaste. „Când numărul persoanelor din stradă e de ordinul sutelor de mii, revoluția învinge”. Ceva „mai bun” înlătură „ceva rău”. La sfârșit, e adevărat, notează comentatorul, dar istoria nu începe așa. E de ajuns, continuă el, să confruntăm întreg repertoriul informației libere cu misterul de nepătruns al non-știrilor din Est referitor la un singur punct, la România, care rezulta în ochii opiniei occidentale, ai cercurilor bine informate, ai surselor demne de încredere, ai experților institutelor strategice, drept țara cu „cel mai bun” regim. Când s-au întredeschis porțile ei, a reieșit că era de departe „cel mai rău”, capabil de un grad de „ferocitate primitivă” pe care nici un fanatic al războiului rece n-ar fi avut imaginația să-l descrie, o țară împinsă la un asemenea stadiu de mizerie forțată încât, dacă aceasta ar fi fost povestită anticipat, fără dovezi, povestirea ar fi părut o invenție grotescă. Radio-grafia informației a dat un faliment clamoros în furnizarea unei imagini fie și pe departe credibile asupra României. Dar falimentul nu e izolat. Vieme de patruzeci de ani cortina a funcționat nu numai prin rigida cenzură și a vigilenței polițienești, ci și pentru că mașina de contra-informație și propagandă a celor țări a identificat rapid punctul slab

al lumii informației libere: setea ei de mituri, de noutate, necesitatea de a identifica victime în stare să tulbure conștiința.

Toate personalitățile intervievate au pus în intervenția lor accentul pe *libertate*: faptul că s-a știut că exista dincolo de zidul impenetrabil, o lume liberă, deși nevăzută, necunoscută, nefrecventată, denigrată, identificată cu inamicul prin excelență, a avut o importanță decisivă. Conversațiile despre „căderea comunismului” conțin, fără excepție, reflecții asupra acestui factor primordial — libertatea — se mișcă în jurul întrebării dacă a învins libertatea — dorința de a o dobândi și nevoia de a afirma valoarea supremă pe care ea o reprezintă sau a prevalat capitalismul ca sistem ce și-a dovedit eficacitatea creind bunăstare și dezvoltare. Năruirea comunismului le-a apărut tuturor interlocutorilor ca indiscutabilă, multora ca inevitabilă, onora produsă chiar cu întârziere. Nici un răspuns n-a pus pe prim plan victoria celui alt sistem. Sau — dacă a făcut-o, ca în cazul aceluia al lui Ronald Reagan, a făcut-o nu exaltând ansamblul regulilor lui „tehnice”, ci atributul calificant, înzestrarea morală cu care el se prezintă și se distinge: libertatea. David Rockefeller a răspuns spontan, încă înainte de a se fi încheiat formularea întrebării: libertatea, desigur. Zbigniew Brzezinski a respins termenul marxist de capitalism. Prefer libertatea, a spus el. Și deci — în materie economică — libertatea pieții. Lui Ralf Dahrendorf, i s-a pus întrebarea invers, ca o contraprobă: poate exista capitalism fără libertate? Dahrendorf a observat că experiențele capitaliste fără libertate sunt sau minore (de la Singa-

pore la Coreea de Sud) sau au fost de scurtă durată („anotimpul” de succes economic nazist, deșușat în cel de-al doilea război mondial). El și-a exprimat încredințarea că îmbinarea libertății cu capitalismul și voința de reformă a „agenților sociali” precum guvernele și oamenii politici, vor putea produce și „alte miracole”.

Lumea liberă a făcut din drepturile omului unitatea-etalon, criteriul fundamental al democrației. Theodore Sorensen a identificat și un raport între democrație și securitate națională, atunci când a remarcat că „istoria ne învață că guvernele care respectă drepturile propriilor cetățeni e mai probabil să respecte și drepturile vecinilor”.

Încheindu-și analiza întreprinsă cu criza golfului, Furio Colombo apreciază drept nobilă decizia de a nu se fi lăsat nesancționată o agresiune brutală ca aceea a Irakului. Ea apare ca necesară nu numai într-un vast context de apreciere și judecare dar face parte și din viziunea misionaristă a acelei părți neizolaționiste a sufletului american convins că „ceea ce e nedrept într-un punct al lumii, îi poate contamina mai curând sau mai târziu pe toți”.

Sufiul Speranței din toamna lui '89 nu poate fi anulat, crede autorul, de vara nefericită a lui 1990. Se cere, pentru aceasta, urgent, încheie el, un salt în cultură, unul de prospectare a stării lumii și a viitorului ei, o reinnoire a substanței diplomației, un vast proiect de reorganizare, de reedificare a instituțiilor internaționale: adevăratul pericol e acela de a rămâne ostateci în spatele istoriei.

Ștefan Delureanu

**** Dosarul colectivizării agriculturii în România (1949—1962), (Parlamentul României. Camera deputaților). Studiu întocmit de Comisia pentru cercetarea abuzurilor și pentru petiții, coordonator Octavian Roske, București, 1992, 243 p.**

Dacă secretul cel mai intim al vieții este rezistența contra răului, atunci, în fața acestui dosar bogat, ne regăsim în plină luptă. E o luptă pentru o valoare concretă, chiar dacă ea nu este o parte integrantă a persoanei umane: pământul. Căci el este cel care dă sens vieții țăranului, și când bucată de pământ îi este smulșă, i se poate spune, cu cinismul aceluia ofițer de Securitate citat într-una din mărturiile: „Și acum, du-te de te spânzură!”

A scrie istoria colectivizării agriculturii în România înseamnă a descoperi sensul suferinței individuale și colective în valori și gesturi concrete, în solidarități concrete,

înseamnă a descoperi umanitatea țăranului român într-un moment de răscruce al existenței sale. Dar tocmai pentru că acel moment marchează ruperea celor mai profunde legături, legătura cu pământul, cu colectivitatea și cu familia, a scrie istoria țăranului român în perioada 1949—1962 înseamnă să faci, de asemenea, istoria violenței suportate și aplicate. În orice caz, nu este vorba de descrierea unui proces istoric, ci de conturarea unui anumit tip de umanitate, țărânierea.

Dosarul, formula aleasă de coordonatorul volumului, Octavian Roske, corespunde pe deplin acestui material bogat, robust, expresiv. Căci ce efecte tulburătoare se

pot obține din juxtapunerea cronologiei legislației alternate cu momentele de rezistență, cu comentariile vii, lucide, presărate cu documente, cu analizele diferitelor structuri: modelul sovietic, structurile colectiviste, sistemul cotelor, anatomia violenței, structurile judiciare, consecințele pe termen lung ale represiunii!

Mai întâi, ce concluzie se poate trage din examenul marilor discursuri ideologice ale puterii și din statisticile ce le însoțeau? Modelul sovietic (distrugerea totală a păturii avute a țărănimii, chiaburimea, regimul cotelor de tip NEP și, în cele din urmă, colectivizarea compactă) a fost aplicat de guvernul comunist la putere în România, în chip fidel. Dacă perioada 1945—1948 este caracterizată printr-un regim al cotelor parțiale, după această dată se trece la colectarea totală a produselor agricole, ceea ce a dus la un adevărat dezastu economic, scăderea producției și penurie acută, astfel încât, în 1953, la Plenara lărgită a C.C. al P.M.R., Gheorghe Gheorghiu-Dej avea să declare: „Măsurile contrarii liniei partidului luate de către elemente irresponsabile sau provocatoare față de unele gospodării chiaburești, prin impuneri exagerate și ilegale în domeniul impozitelor, cotelor de colectare și altor obligații, au dus la scăderea producției acestor gospodării, la lăsarea lor în paragină și chiar la părăsirea lor de către proprietari, ceea ce a dăunat economiei naționale”.

În consecință, are loc o schimbare de tactică: prin înființarea sistemului de contractări și achiziții de animale, produse animale și de culturi, statul cumpără la prețuri impuse de el, dar, se lasă în același timp un minimum de libertate micului producător particular. Ca urmare a acestor măsuri, cum era de prevăzut, ritmul de înscrieri în G.A.C. se încetinește vizibil.

Un moment decisiv în procesul de stabilire al noii ordini economice în agricultură îl constituie anul 1957, plecarea din țară a trupelor sovietice. Contrar așteptărilor, puterea reacționează printr-o accelerare a ritmului colectivizării forțate, metodele devin din ce în ce mai brutale, iar abuzurile mai numeroase, așa încât bilanțul anului 1957 înregistrează salturi spectaculoase, de la 200.000 înscrieri în G.A.C. în anul precedent, la 700.000 în 1957.

De acum înainte, înghinerea țărănimii va fi definitivă: prin înmulțirea internărilor în colonii de muncă, se poate raporta, la încheierea procesului de colectivizare, în 1962 procente uluitoare ca: 96% din suprafața arabilă a țării și 93,4% din suprafața agricolă sunt cuprinse în structuri colectiviste, cu un număr de 3.201.000 de familii. Cu numai 10 ani în urmă, Gheorghe Gheorghiu-Dej fusese constrâns să recunoască modesta cifră de 120.000 de gospodării înscrise în G.A.C.

Dar care a fost prețul acestei politici de Eudlösung? Pauperizare, violența derlăntuită la scara întregii țări, torturi, închisori, canal, asasinat. Suportul acestei violențe dirijate au fost legile: cea din 1945, împotriva sabotajului economic, legile de reglementare a cotelor în produse (1959), celebrul decret 89/1958 privind manifestările ostile la adresa ordinii de stat etc.

Radiografia rezistenței individuale și colective a țăranilor oferă o imagine cu adevărat cutremurătoare. Răscoalele sătești, cu zecile în fiecare an, se desfășurau aproape, toate, după același scenariu: cineva bătea clopotul în turla bisericii și tot satul, cu mic cu mare, cu bogați și săraci se strângea în fața primăriei. Registrele agricole și adeziunile stoarse prin presiuni erau arse, firele telefonice smulse, organele de partid, activiștii și securiștii bătuți și luați ostateci, mașinile răsturnate. E vorba, desigur, de răscoale spontane, neorganizate, care uneori se propagau, întocmai ca în 1907, din comună în comună, fără capi adevărați. Acolo unde există, sunt arestați, pe loc. Trupele de Securitate intervin de fiecare dată brutal, trăgând în plin și lăsând în urma lor morți și răniți. Urmărirea „instigatorilor” continuă și arestările curg. Alături de aceste răscoale colective, se înșiră marele număr al victimelor individuale: capi de familie, țărani chiaburi executați cu titlu exemplar la marginea satelor, țărani săraci, dar încăpățânați și fermi în decizia disperată de a nu semna cererea de adeziune, bătuți, umiliți și apoi înfrânți, țărani șovăielnici care-și retrăgeau adeziunea, constituind un exemplu negativ pentru ceilalți etc. Nume, cazuri, drame umane. Dosarul a întocmit un bilanț provizoriu al unei tragedii cu zeci de mii de chipuri. Documentele, invocate cu generozitate și reproduse, unele dintre ele în întregime în anexa dosarului, suprapun două discursuri: acela, sec și cinic, birocratic și nivelator al călăilor (rapoarte ale autorităților, ale Securității, sentințe judecătorești) și acela, viu, expresiv, al victimelor sau urmașilor acestora. Alternanță răscolitoare și patetică fără voie.

Istoricul care va dori să abordeze terenul încă neexplorat al istoriei comunismului în România, adică un trecut destul de recent de care suntem separați printr-o generație, va fi obligat să-și făurească noi instrumente de lucru, spre a ieși din rutina metodelor abstracte. Este tocmai ceea ce ne-o dovedește acest volum, așa cum a fost conceput de coordonatorul său. Chestionarele trimise în toate colțurile țării, difuzate și prin mass-media au oferit roadele unei cercetări experimentale, ce nu s-a hazardat în construcții logice și artificiale.

Desigur, mărturiile sunt parțiale și masa documentară n-a fost supusă unui studiu statistic detaliat. Dar categoriile sociale și relațiile între diverse ansambluri de fapte (sociale, juridice, psihologice, mentale) sunt analizate

cu o veritabilă înțelegere a complexității realului și cu un exact și profund simț al vieții, care se joacă între mecanismele unei puteri ostile.

Violeta Barbu

FERENC GLATZ, *The Stalinist Model in Hungary* (Etudes historiques hongroises, 1990, publiées à l'occasion du XVIIe Congrès International des Sciences Historiques par le Comité National des Historiens Hongrois, vol. 6), Budapest, 1990, 138 p.

Lucrarea de față reprezintă o culegere de studii aparținând unor cercetători maghiari, privind instaurarea și evoluția regimului comunist, regim totalitar, în Ungaria; culegere publicată cu ocazia celui de al XVII-lea Congres Internațional de Științe Istorice.

După studiul introductiv ce aparține editorului acestei lucrări, Ferenc Glatz, studiu în care autorul face o binevenită trecere în revistă a evenimentelor ce au marcat evoluția regimului comunist de la instaurarea sa în Rusia la implantarea acestuia în Ungaria, urmează o profundă analiză a lui Lajos Iszak, privind evoluția vieții politice în perioada 1944–1949. Această perioadă a fost marcată de faptul că sistemul pluripartit a cedat locul sistemului partidului unic, fenomen ce a avut loc în condițiile în care Ungaria se găsea sub controlul Armatei Roșii și care a favorizat instaurarea modelului stalinist în această țară.

Oprindu-se asupra cazului Rajk, Tibor Zinner arată că procesul Rajk nu trebuie privit doar din perspectiva instaurării modelului stalinist, a statului polițienesc în Ungaria, ci și din perspectiva conflictului sovieto-iugoslav și a încercărilor făcute de unele state balcanice privind cooperarea regională, cooperare văzută de Moscova ca o încercare a acestor state de a ieși de sub controlul său. Procesul Rajk ca și celelalte procese politice ale perioadei, amintește, în concepția autorului, de sângeroasele procese ale anilor '30 din URSS.

Una din cele mai importante forțe politice pe care comuniștii au eliminat-o subordonându-și-o, a fost social-democrația. Făcând o scurtă incursiune în istoria social-democrației ungare, Janos Molnar arată că această mișcare nu a reușit în timpul Austro-Ungariei, să depășească tensiunea dintre diversele naționalități ale imperiului. Primul război mondial a accentuat criza social-democrației maghiare, fapt care explică, într-o oarecare măsură, sprijinul pe care aceasta l-a acordat regimului condus de Bella Kun. După îndepărtarea lui Bella Kun de la conducerea Ungariei, social-democrația maghiară, a adoptat o poziție anticomunistă dar, în ciuda eforturilor făcute în perioada interbelică, nu a reu-

șit să redevină o forță politică cu adevărat puternică. Acest fapt a facilitat după 1944 subordonarea sa de către comuniști. La refluxul social-democrației maghiare după 1944 a contribuit, în concepția autorului, și eșecul încercării de a fi o punte de legătură între Est și Vest, de a-l convinge pe Stalin că în privința Ungariei, social-democrații sunt partenerul cel mai potrivit, încercând să aere democrația.

După cucerirea puterii, comuniștii au trecut la implementarea modelului sovietic în economie. Modul în care a fost realizat acest lucru și implicațiile sale este analizat de către Ivan Petó. Primii pași făcuți în direcția creării unui nou tip de economie sunt legați de perioada 1946–1948, perioadă a primelor naționalizări. După naționalizarea unor importante sectoare ale economiei au apărut o mulțime de ministere și departamente care controlează activitatea diverselor ramuri ale industriei sporind rolul statului și al partidului și facilitând trecerea la economia planificată.

Totodată este subliniat faptul că cel mai normal criteriu în alegerea în funcții de conducere, criteriul competenței manageriale, a fost înlocuit cu cel politic, fiind un alt aspect al instaurării modelului stalinist în economie.

Pentru o mai bună înțelegere a modului în care a funcționat economia ungară în perioada comunismului, Sándor Szakacs și Miklos Incze s-au oprit în analiza lor asupra agriculturii, respectiv a industriei. Dincolo de amintirea și analiza caracteristicilor generale ale unei economii comuniste, ei au surprins și analizat și unele particularități specifice Ungariei. Una dintre acestea fiind, spre exemplu, menținerea unui important sector particular în agricultură în ciuda eforturilor de colectivizare din anii '50.

Mergând mai departe decât colegii săi, Laszlo Varga, încearcă să analizeze impactul noului tip de economie asupra societății și în primul rând asupra celor care muncesc, ocupându-se de politica dusă în domeniul muncii.

Ultimele două aspecte se referă la alte aspecte importante privind modelul stalinist din Ungaria, aspecte privind viața științifică, învățământul sau arta.

Astfel, Sandor Konya se oprește asupra anului 1949, an în care Academia de Științe a Ungariei a fost reorganizată intrând și ea sub controlul partidului și al statului. Este de remarcat faptul că autorul nu se oprește doar asupra principalelor etape ce au marcat subordonarea de către stat a Academiei dar analizează și urmările acestui fapt; acordarea unei importanțe sporite științelor politice, impactul asupra învățământului etc.

În articolul său privind construirea unei statui a lui Stalin la Budapesta, Janos Pótv surprinde nu numai aspecte ale culturii personalității sau privind ridicarea statuii, ci și principalele caracteristici ale culturii socialiste, cultură subordonată propagandei. Deși a trebuit să depășească anumite greutăți legate de insuficiența surselor de informare, lucru

dealtfel recunoscut de autor, acesta a reușit, pe lângă cele amintite mai sus, să ne introducă în atmosfera perioadei în care a fost ridicat monumentul lui Stalin, monument ce a costat aproape 9 milioane de forinți, surprinzând cu o fină ironie o sumedenie de situații absurde legate de ridicarea statuii.

În încheierea acestei succinte prezentări, am sublinia faptul că, poate, lucrarea ar fi fi trebuit să cuprindă și un articol în care să fie analizată evoluția modelului sovietic după anii '60, perioadă în care clasicul model stalinist a suferit o serie de ajustări menite să ducă la întărirea regimului. Considerăm că ar fi fost interesant de văzut în ce măsură aceste ajustări au reușit să consolideze regimul și în ce măsură ele au contribuit la prăbușirea sa.

Adrian Grecu

SERGIU VERONA, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944–1958*, Duke University Press, Durham and London, 1992, 211 p.

Lucrarea acoperă intervalul cuprins între momentul intrării armatei roșii în România și, respectiv, încheierea acordului de procentaj anglo-sovietic, în toamna aceluiași an, pe de o parte, și retragerea trupelor ruse din România în 1958, pe de altă parte. E de fapt o cercetare consacrată raportului dintre obiectivele politice și strategice ale conducerii sovietice în vremea lui I. V. Stalin și în primii ani ai guvernării lui N. S. Hrușciov, și acțiunea diplomației sovietice subordonată acestor țeluri. Procesul istoric reconstituit de autor are trei componente principale: a) cuprinderea durabilă a României în vremea lui I. V. Stalin în aria supusă ocupației militare sovietice, prin subterfugiul clauzei din convenția de armistițiu și din tratatul de pace privitoare la asigurarea legăturii cu frontul, respectiv, cu zona de ocupație din Austria; b) încetarea prezenței militare sovietice în 1958 ca urmare a noii politici interne și externe inițiate de N.S. Hrușciov; c) reacțiile conducerii Partidului Comunist Român față de această evoluție din care avea să rezulte „calea proprie spre socialism” a României. Lucrarea folosește un bogat material documentar edit și inedit din arhivele britanice și americane și oferă pe lângă fapte noi, necunoscute până acum, material de reflecție pentru istorici și pentru oamenii politici români.

Includerea României și a altor țări din Europa central-răsăriteană în sfera hegemoniei și a dominației directe sovietice după sfârșitul războiului s-a înfăptuit cu concursul nemijlocit al armatei sovietice a cărei prezență

pe teritoriul lor a fost esențială pentru realizarea obiectivelor conducătorilor din Kremlin. Permanențizarea acestei prezențe a fost unul din țelurile strategice principale ale politicii postbelice a URSS în vremea lui Stalin; scop imediat de dominație și exploatare, dar și etapă și instrument al strategiei mondiale postbelice a URSS în vremea maximei ei afirmări. Diplomației sovietice i-a revenit misiunea de a „legaliza” din punctul de vedere al raporturilor internaționale prezența militară rusească continuă pe teritoriul României ca și, dealtminteri, pe teritoriul Ungariei, Poloniei și în subsidiar al Bulgariei.

În privința României, operația a constă în transformarea clauzei din convenția de armistițiu prin care guvernul român și-a asumat obligația de a asigura aliaților libertatea de mișcare pe teritoriul țării, în funcție de necesitățile operațiilor lor militare, într-o prevedere durabilă în tratatul de pace. Lucrarea analizează atât eforturile diplomației sovietice în această direcție cât și concursul pe care i l-a acordat diplomația britanică și, în subsidiar, cu deosebiri marcate uneori, dar fără urmări, cea americană. Începutul acestei convergențe de atitudini se află în negocierile cu privire la convenția de armistițiu, prilej cu care reprezentanții britanici și americani au susținut punctul de vedere sovietic împotriva cererii delegaților români de a include în textul convenției o clauză care ar fi obligat trupele sovietice să părăsească țara după încheierea ostilităților cu Germania. Pe acest teren favorabil, puternic consolidat de acordul de pro-

centaj anglo-rus din toamna anului 1944, s-a desfășurat acțiunea diplomației sovietice în perioada pregătitoare conferinței de pace de la Paris, și în timpul desfășurării acesteia.

„Anul 1945 — constată autorul la începutul lucrării sale — a fost crucial pentru constituirea unei baze legale a prezenței militare sovietice în România și Ungaria în perspectiva și în temeiul tratatelor de pace. Formula asupra căreia s-a convenit a fost asigurarea liniilor de comunicație ale Armatei Roșii cu zona de ocupație sovietică din Austria. Din 1946 până în 1955, începând cu încheierea tratatului de pace cu România și până la încheierea tratatului de stat austriac, prezența militară sovietică în Europa de sud-est a fost legalizată sub această mantie” (p. 10).

Pentru toți beligeranții, problema asigurării liniilor de comunicație a corespuns unor însemnate necesități militare în timpul războiului și în perioada următoare, în funcție de necesitatea de a menține trupe de ocupație în teritoriul străine. „Totuși, — constată autorul — în cazul particular al URSS... existența liniilor de comunicație pentru trupele sovietice desfășurate în Germania și Austria a devenit o problemă acut politică” (p. 11). De fapt, diplomația rusă a reușit să transforme un concept militar într-o realitate politică majoră și să-și realizeze țelurile politice sub învelișul acestei formule de strategie militară introdusă în tratatul de pace. Conferința de la Paris nu a făcut decât să sancționeze o formulă îndelung pregătită.

În septembrie și octombrie 1945 a avut loc la Londra prima sesiune a Consiliului miniștrilor de externe ai puterilor învingătoare care urmau să pregătească proiectele tratatelor de pace cu învinși. Rolul diplomației britanice în redactarea și mai ales includerea clauzei referitoare la liniile de comunicație ale trupelor ruse prin România a fost de cea mai mare însemnătate. De fapt, avansează autorul ipoteza foarte plauzibilă, hotărârea britanică de a permite trupelor ruse să se mențină în Europa răsăriteană sub pretextul asigurării liniilor de comunicație „a constituit o nouă înțelegere sovieto-britanică... similară acordului cu privire la sferile de influență” (p. 14). Materialul avansat de autor demonstrează consecvența diplomației britanice în această privință din 1944 și până la încheierea Conferinței de la Paris. Toate luările de poziție ale diplomației britanice din acest interval, analizate de autor pe baza surselor editate și inedite, au fost tot atâtea pledoarii în favoarea înscrierii clauzei militare — asigurarea liniilor de legătură — în tratatele de pace. Întreaga atitudine britanică în această chestiune a fost dictată, potrivit autorului, de percepția eronată, foarte exagerată, a cabinetului britanic cu privire la posibilitatea de a menține poziția mondială

a Marii Britanii, propriile ei linii de comunicație imperiale, prin aranjamente de compensație cu Uniunea Sovietică.

Pe temeiul acestor premise favorabile nu i-a fost greu diplomației sovietice să includă clauze care îi asigurau hegemonia în tratatul de pace cu România. Țara era astfel solid integrată în „zona de securitate” a Uniunii Sovietice.

Încercările opoziției române din țară și străinătate de a influența puterile apusene pentru a înlătura primejdia sau cel puțin pentru a-i reduce proporțiile au rămas fără efect (între altele solicitările delegației române la negocierile care au condus la încheierea armistițiului, Memoriul PNL adresat misiunilor aliate, memoriul Gafencu-Iilca adresat cabinetelor din Londra și Washington). Reacțiile pozitive ale diplomației americane declanșate de aceste memorii s-au izbit de refuzul direct și de tacticile dilatorii ale diplomației sovietice, sprijinit consecvent în această privință de cea britanică. La conferința de pace de la Paris, poziția diplomației sovietice a fost sensibil ușurată de faptul că delegația română și îndeosebi ministrul de externe român nu au adus în discuție problema trupelor sovietice staționate în țară.

Adaptarea situației politice din România la noile realități strategice și politice create de prezența durabilă a trupelor sovietice s-a realizat în decurs de mai puțin de trei ani, cât le-au trebuit sovieticilor pentru a demantela complet independența țării prin mijlocirea regimului comunist.

Expansionismul sovietic puternic manifestat la sfârșitul războiului și în anii imediat următori a sfârșit prin a determina Occidentul să-și organizeze structurile de apărare; omenirea a intrat astfel în îndelungata perioadă a războiului rece. Eșecul asaltului sovietic, tensiunile interne și externe care s-au acumulat în acești ani au creat o situație periculoasă pentru Uniunea Sovietică și au determinat o parte a conducerii ei să caute soluțiile de ieșire din impas. Epocii lui Stalin i-a urmat cea a lui Hrușciov, a cărei semnificație fundamentală rămâne încă de stabilit dar care, în orice caz, prin inițiativele ei interne și externe, s-a repercutat puternic asupra ansamblului Imperiului sovietic și în primul rând asupra țărilor satelite. Sigur e faptul că un obiectiv fundamental al politicii lui Hrușciov a fost destinderea relațiilor cu Occidentul de unde necesitatea resimțită de a slăbi prezența militară sovietică în Europa răsăriteană. Elementul central al acestei perioade sub raportul relațiilor est-vest a fost încheierea tratatului de stat cu Austria (mai 1955) și decizia de a retrage trupele din această țară. „the most significant action since World War II”, potrivit observației lui J.F. Dulles. Repercuțiile

acestei evoluții asupra României aveau să fie profunde; ele au contribuit în mare măsură la fixarea trăsăturilor specifice ale regimului comunist din România atunci când slăbirea dominației de la centru a permis în oarecare măsură particularismelor naționale să se manifeste.

Inițiativele lui Hrușciov s-au succedat rapid în urma încheierii tratatului austriac, declanșând puternice reacții în țările satelite. Decisivă și corelată cu acest prim pas a fost schimbarea radicală de atitudine față de Jugoslavia lui Tito, manifestată izbitor prin vizita de reconciliere a conducătorului sovietic la Belgrad în luna mai 1955, vizită care s-a încheiat cu o declarație comună sovieto-juoslavă, considerată de un observator contemporan a fi „o adevărată Magna Charta” pentru țările comuniste din Europa central-răsăriteană. Urmată la mai puțin de un an de denunțarea cultului personalității lui I.V. Stalin la Congresul XX al PCUS această inițiativă era chemată să aducă în profunde transformări în „lagărul socialist”. Revoluția ungară din toamna anului 1956 „cea mai grea încercare pentru sistemul sovietic după 1941” — a oprit un timp evoluția preconizată și i-a restrâns amploarea fără însă a-i opri cu desăvârșire cursul. Luând precauțiile de rigoare, legalizarea prezenței militare sovietice în Europa răsăriteană prin acorduri bilaterale, proces care s-a încheiat în mai 1957 prin acordul impus Ungariei, Hrușciov și-a relansat politica. Acum încep să apară semnele premergătoare deciziei sovietice de a retrage trupele din România.

Cronologia acestei decizii și succesiunea inițiativelor în această privință din 1955 până în 1958 e imprecisă. Sigur e însă că ea a fost rezultatul împletirii a doi factori: necesitatea resimțită de Hrușciov de a declanșa printr-un gest concret negocierile de dezarmare cu Occidentul; percepția sa că în România regimul comunist era foarte stabil, cum o dovediseră evenimentele din 1956, și că nu există nici o primejdie reală de prăbușire în absența trupelor ruse. Indiferent dacă inițiativa în sens imediat a aparținut conducerii Partidului comunist român sau sovieticilor e sigur că ea nu se putea produce decât în cadrul unei scheme politice a Moscovei. Hotărârea definitivă însăși aparține unui interval cuprins între noiembrie 1956, când o delegație română s-a aflat la Moscova pentru a negocia un nou acord economic, și mai 1958, când a fost special comunicată la o reuniune la Moscova a Pactului de la Varșovia. Evacuarea țării de trupele sovietice a avut loc în august 1958. Cercurile diplomatice americane au considerat că inițiativa de retragere a fost „mai degrabă sovietică decât românească”. Oricum, potrivit unui analist american, retragerea însăși a fost „o parte a jocului de șah a lui Hrușciov în cadrul manevrelor sale în raport cu Occidentul”. Diplomația americană a minimalizat însemnă-

tatea acestui act căruia i-a atribuit mai mult o semnificație propagandistică și tactică.

Foarte bogată în detalii editate și inedite e expunerea referitoare la atitudinea conducerii comuniste din România la evenimentele din 1955—1956 și la contactele ei cu conducerea sovietică, cu Hrușciov în primul rând.

Reacția frunțașilor comuniști români la inițiativele lui Hrușciov a evoluat pe parcursul desfășurării lor. Hotărârea conducătorului sovietic de a încheia tratatul cu Austria și de a retrage trupele sovietice din această țară a produs neliniște la București unde presa a tratat cu discreție absolută faptul. Eventualitatea retragerii trupelor sovietice și din România era un subiect prohibit în presa română. Slăbiciunea PCR, inexistența unei tradiții comuniste naționale, respingerea comunismului de către majoritatea zdrobitoare a populației explică aprehensiunile trezite în rândurile conducătorilor comuniști din România de posibilitatea retragerii armatei ruse, principalul suport. Zvonurile tot mai intense cu privire la această posibilă desfășurare au determinat luarea de poziție oficială a lui Gheorghiu-Dej care a dat o dezmințire oficială în „Scântea” la 12 august 1955. Faptul se explică cu atât mai ușor cu cât emigrația română prin glasul autorizat al lui Grigore Gafencu cerea insistent aplicarea prevederilor tratatului de pace, care stabilise dreptul de sedere în România a trupelor ruse exclusiv în funcție de prezența militară sovietică în Austria.

Apropierea Hrușciov-Tito și implicațiile ei au fost corect sesizate de Gheorghiu-Dej care s-a adaptat pas cu pas la noua situație și a sfârșit prin a accepta retragerea trupelor ruse. În cele din urmă el a întrevăzut chiar avantajele posibile ale noii situații date fiind neașteptatele modificări ale politicii sovietice. Congresul XX al PCUS și urmările sale profunde în tot imperiul sovietic au precipitat acest proces din care aveau să rezulte trăsăturile caracteristice ale regimului comunist din România și poziția sa specifică în cadrul sistemului comunist de state în anii și deceniile următoare. Aceste trăsături, astfel cum se lasă reconstituite din elementele furnizate de autor, au fost: refuzul destalinizării și menținerea riguroasă a structurilor staliniste, în ciuda unor fluctuații și liberalizări de suprafață, recursul la diferite forme de terorism de masă; folosirea abilă a principiului hrușciovian al căilor diferite de construire a socialismului pentru a fundamenta poziția specială a României; descoperirea dimensiunii naționale, a specificului național, începând cu vremea revoluției ungare și a suprimării ei de armatele sovietice; asigurarea unei marje de autonomie în câmpul relațiilor externe, care a slujit egal unele interese ale regimului comunist român și ale puterii sovietice tutelare.

Șerban Papacostea

„MEMORIA. REVISTA GÎNDIRII ARESTATE”, 1990—1993, nr. 1—8

Revista „Memoria”, cu subtitlul „Revista gândirii arestate” este o apariție inedită în peisajul cultural românesc de după 1989. Este editată de Uniunea Scriitorilor din România, din colegiul de redacție făcând parte personalități reprezentative ale rezistenței anticomuniste.

Revista nu are, deocamdată, o apariție ritmică; în perioada noiembrie 1990 — iunie 1993 au fost scoase de sub tipar 8 numere, de format tip cartă, de aproximativ 130—150 pagini, cu o ținută grafică elegantă; numărul 4 a apărut sub forma unui afiș.

„Memoria” se prezintă cititorilor săi încă din primul număr prin articolul-program semnat de redactorul șef Banu Rădulescu (*Ție, stimată cititor, își batem în clipa asta la ușă*, p. 2—3). Își propune să readucă în atenție trecutul nostru cultural și istoric, viciat și deformat de regimul comunist, revista fiind, din acest punct de vedere, un neprețuit izvor istoric pentru ultimii 50 de ani. Alegerea titlului și subtitlului a fost determinată de credința că spiritualitatea nu poate fi ascunsă în spațiile grațiilor sau atinsă de un glonte, iar încercarea comunistă de a falsifica memoria a eșuat. În ce măsură vor putea fi vindicate urmele acestei tentative nereușite? „Vrem să redăm memoriei acestui neam funcția ei normală, fiziologică. S-o facem să respire iar, cu forța ei firească, în singurul climat care îi priește, ai necontrafacerii. Fiindcă multe ne pot minți în viață, trecutul însă niciodată”.

Revista își propune să aducă la lumină nu numai „gândirea arestată” la noi, ci și oriunde în lume, contribuind astfel la „eliberarea” ei printr-un permanent apel la memorie. Sau, făcând apel la „gîndurile” lui Petre Țuțea, am putea prezenta revista astfel: «Ce e „MEMORIA”? Ca efect publicistic sună bine. Nu cred însă că s-a căutat doar un efect publicistic. Cred că s-a urmărit scormonirea unor memorii care nu se cade să stea în adormire. Ele trebuie retrezite, stimulate să vorbească. Memorii trezite, incitate să reitereze ce-au acumulat. [...] „MEMORIA” îmi place. Am în ea încrederea pe care o am în ... propria memorie. Adică ... îmi poate înlesni iertarea lui X sau Y care, cândva, m-a schingiuit sau schilodit. Niciodată însă uita-

rea lui. NICIODATĂ. Nu pentru altceva, cât sper că nu se va mai repeta crima. Mai exact crimele ».

Sumarul revistei cuprinde grupaje cu articole interesante și incitante. Evocări, amintiri, mărturii, sentimente, gânduri, vise devenite coșmaruri, speranțe spulberate — adunate în pagini cutremurătoare.

Ne vom opri asupra câtorva dintre aceste grupaje:

În fiecare număr ne atrage atenția o hartă a României, altfel de cum o știm: înnegrită de urmele marilor centre de exterminare, închisorilor de exterminare, lagărelor de exterminare, lagărelor de deportare, azilelor psihiatrice ale iadului gulag. Pentru că a existat un gulag românesc, întrecând cu mult, raportat la timp și spațiu, modelul sovietic. În aceste „unghe de infern” au suferit sute de mii de oameni, mulți plătind cu viața vina de a fi gândit altfel decât comunistii: „bandiți” „tâlhari”, „trădători”, „vânduți” recrutați din toate categoriile și mediile sociale. Pitești Aiud, Sighet, Gherla, Miercurea-Ciuc, Canalul și multe, mult prea multe alte locuri au fost o vreme sinonime cu ura dezlănțuită împotriva demnității umane. Alături de serialul groazei *Geografia detenției* (cu harta respectivă) „Memoria” ne propune pe aceeași temă și *Amintiri din locurile morții*, *Biografii încarcerate*, *Figuri de martiri*, *Al doilea cec al suferinței*, *Femei în temnițele comuniste*, *Copii în temnițele comuniste*. E greu de răspuns la întrebarea cum a fost posibil așa ceva? după parcurgera paginilor semnate de Banu Rădulescu (nr. 1—2), Grigore Dumitrescu (nr. 3), Mircea Vulcănescu (nr. 5), Mircea Eliade (nr. 6), Fag Negrescu (nr. 7), Gabriel Țepelea (nr. 8) și mulți alții. Cutremurător este și „dosarul” copiilor ce și-au petrecut o parte a copilăriei în temnițele comuniste, tot acolo adolescența și mulți dintre ei și maturitatea, vinovați fără vină sau vinovați de „crimele” părinților. Ceea ce povestesc Ioan Victor Pica, Valeriu C. Neștian, Micaela Ghișescu (nr. 5, 6, 7) pare incredibil, dar era normal pentru cei ce adaptaseră legile sovietice societății românești: „Copiii care au depășit vârsta de 12 ani prinși în flagrant delict de furt, de violență, de rănire corporală, de mutilare, de omucidere sau de tentativă de omucidere,

„Revista istorică”, tom IV, nr. 7—8, p. 809—811, 1993

vor fi deferiți Justiției Criminale, fiind pasibili de toate pedepsele prevăzute de Codul criminal." În virtutea acestei legi, copiii puteau fi condamnați la moarte chiar.

În cadrul rubricii *Figuri de martiri* ne-a atras atenția în mod deosebit mărturia cardinalului Alexandru Todea asupra morții lui Gheorghe Brătianu (nr. 2, p. 121—126). Se insistă asupra integrității morale a istoricului, care a refuzat tratamentul medical oferit în schimbul retractării celor scrise, că Basarabia și Bucovina sunt pământuri românești. Amenințării că nu va primi nici un tratament și va muri în închisoare, el îi răspunde: „Și voi veți pieri într-o zi, dar nu în același fel: una e să mori în mod demn, și alta în mod laș”. Mărturia cardinalului Alexandru Todea se încheie cu cuvintele: «La ora judecății se va ține seama, în ceea ce-l privește pe Gheorghe Brătianu, de cuvintele lui, care sunt un capitol de istorie: „Eu nu-mi voi trăda țara”».

Memoria armatei române și Rezistența armată anticomunistă în România sunt subiecte ce nu puteau fi ignorate. Banu Rădulescu consideră decapitarea armatei naționale române „prima și cea mai dezastroasă în urmări dintre crimele comise de comunism în România” (*Decapitarea armatei naționale române. Katynizarea armatei române*, nr. 5, p. 96—99). Revista „Memoria” redă în paginile sale memoriile generalului Nicolae Rădescu privind *Începutul ocupației* (nr. 6, p. 106—113), *Figuri de mari ostași români stigmatizați în regimul comunist*: generalii Gh. Avramescu, Traian Burduoiu, Ilie Crețulescu, Ilie Antonescu, Ion Dumitrache (nr. 7, p. 128—131), amintirile unui prizonier român în Rusia (Aurel State, *Asediul cetății fără turnuri*, nr. 5, p. 100—105). Alături de acestea stau mărturiile lui Alexandru Marinescu, *Pagini din rezistența armată anticomunistă: zona Nucșoara — Făgăraș*, (nr. 7, p. 47—58) și ale Mariei Arsenescu Buduluca, *Sînt soția „terroristului” Gheorghe Arsenescu* (nr. 8, p. 50—61).

Dosarul „*Memoria țăranelor române* se deschide cu acest motto: „În numele luptei împotriva chiaburilor, peste 80.000 de țărani, în majoritatea lor țărani muncitori, au fost trimiși în judecată; dintre ei, peste 30.000 au fost judecați în procese publice...” (Gh. Gheorghiu-Dej, 1961). Cățiva supraviețuitori ai zilelor „colectivizării” încearcă să aducă în atenție cele întâmplate: Sanda Diaconescu, *Drăgoești — satul martir* (nr. 7, p. 78—96), Maria Stoian-Gărăgăianu, *Clopoțele din iulie* și Cornel P. Călin, *7 iulie 1950 — răscoala țărănilor din Vlașca* (nr. 8, p. 118—125).

Sub genericul *Istoria furată*, revista publică în numerele 1—3, 5, 6 istoria Basara-

biei semnată de Paul Cernovodeanu. „Moldova, cu provinciile ei componente, Basarabia și Bucovina, a constituit, din cele mai vechi timpuri, un fragment al teritoriului locuit de poporul român”. Sunt amintite apoi, cu detaliile necesare înțelegerii evoluției istorice, momentele cruciale din viața acestui pământ românesc: 1792 — trupele țariste ating Nistrul și prima tentativă de rapt teritorial nu întârzie; 1812 — turcii consimt o cedare a teritoriului Moldovei până la Prut (nr. 1, p. 58—67); 1853—1856 și perspectivele deschise de războiul Crimeei pentru români; 1856 — trei județe limitrofe Dunării sunt retrocedate principatului Moldovei și se recunoaște pe plan internațional ilegalitatea raptului săvârșit la 1812 (nr. 2, p. 60—68); „problema orientală” în deceniul opt al sec. XIX și implicațiile ei (nr. 3, p. 48—57); 1877-1878 — războiul, redeschide re-a problemei Basarabiei (nr. 5, p. 66—74); drama din 1878 și revenirea alături de țară în 1918 (nr. 6, p. 58—61).

În câteva numere ale revistei apar articole dedicate oamenilor de literă: *Literatura de după sîrma ghimpată* (nr. 1, 3, 5), *Literatura de sertar* (nr. 1, 2), *Cartea românească în exil* (nr. 1), *Literatura gulagului românesc* (nr. 6). Vom menționa grupajul de 5 poezii semnate Radu Gyr (nr. 3, p. 30—37) reproduse după manuscrise oferite de fiica poetului, și în mod special poezia pentru care autorul a fost condamnat la moarte *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!* Mai apar pagini literare cu autori necunoscuți (nr. 1), sau semnate I. D. Sirbu (nr. 1), Mircea Vulcănescu, Adrian Marino (nr. 2), Ion Caraion (nr. 5), N. Steinhart (nr. 6). Acestora se adaugă *Plastica românească în diaspora* (nr. 3), *Muzica de după sîrma ghimpată* (nr. 6), *Personalități românești izgonite din țară* (nr. 1, 5, 7).

O pagină dramatică din istoria învățământului superior românesc este evocată de Marin Bucur („*Dcmolarea*” *Universității*, nr. 8, p. 25—33).

Pentru cei care încă mai cred în „socialismul cu față umană”, în „grija pentru om” și „omul multilateral”, și nu numai pentru ei, revista „Memoria” publică o serie de documente rămase necunoscute omului de rând, dar al căror efect l-am simțit cu prisosință. Sunt prezentate *Bazele eticilor comuniste* (nr. 3), *Țirani și călăi — dosarul Beria* (nr. 2), *Internaționala terorismului comunist* (nr. 2, 8), *Comunismul văzut din interior* (nr. 6, 7), *Memoria P.C.R.* (nr. 6). *Memoria vecinilor noștri* ne dezvăluie drama armatei poloneze și a celor 15.000 de ofițeri polonezi uciși la Katyn din ordinul lui Stalin (*Katyn-ul și ... Katynizarea*, nr. 3, p. 64—67). În paginile revistei, imaginați zguduitoare din timpul cercetărilor efectuate de Comitetul Internațional

nal al Crucii Roșii format pentru examinarea cadavrelor descoperite, la cererea germanilor.

Numărul 8 al revistei publică *Directivele de bază ale NKVD pentru țările din orbita sovietică* (p. 76–82). Documentul este strict autentic, emis la 2 iunie 1947, valabil pentru toate țările acum foste comuniste. A fost publicat pentru prima dată în Polonia în 1981. Același document a fost găsit nu numai în ser-tarul primului secretar al partidului comunist polonez, ci și în seifuri din Germania, Bulgaria, Cehoslovacia etc. Cele 45 de directive cuprinse în text au fost puse în practică și în socie-

tatea românească. Ele ne-au jalonat, cu ci-nism și fără abatere, viața.

Ultimele pagini ale ficărui număr al revistei „Memoria” sunt dedicate celor dispă-ruți în anii regimului comunist (*Unde sînt cei ce nu mai sînt? — „catalogul” celor uciși în lupta anticomunistă*) și celor ce speră și așteaptă ajutorul celorlalți pentru găsirea rudelor, prietenilor, apropiaților — un apel de suflet (*În căutarea omului pierdut*).

Venera Achim

„REVISTA ISTORICĂ” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Surse inedite, Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viața științifică, Recenzii, Note, Buletin bibliografic, Revista revistelor în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Rezumatele vor fi traduse de autori în limbi de circulație internațională. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Redacției, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București — 71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE

REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES *Mortalités — Civilisations*
THRACO-DACICA

DACIA — REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE —
NOUVELLE SÉRIE

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

BULETINUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

ARHEOLOGIA MOLDOVEI

ARHIVELE OLTENIEI

EPHEMERIS NAPOCENSIS

ARS TRANSILVANIAE

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE, CLUJ-NAPOCA

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL”, IAȘI

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOĂRE

- Ostatecii în relațiile daco-romane.
Misiunea episcopului Hierotheos.
Spaime milenariste și cruciada în evul mediu.
Vlad Țepeș, lupta antiotomană și Veneția.
O misiune a patriarhiei ecumenice la București.
Conquista și reconquista peruana.
Țările române și Marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.
O serisoare inedită a lui Dimitrie Cantemir.
Situația economică și socială în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.
Rivalitatea colonială și maritimă anglo-franceză (1715—1783).
Călătoria pictorului Luigi Mayer în Țara Românească (1794).
Mărturii franceze privitoare la români în epoca de la 1821.
Unele aspecte ale istoriei militare a poporului român în revoluția de la 1848.
Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.
Oamenii de știință și viața politică a României.
Recensământul populației din Bucovina din 1910.
Tratative de pace în perioada primei conflagrații mondiale.
Basarabia și relațiile româno-ucrainiene (1918—1922).
Cooperația românească interbelică între deziderat și realități.
I. C. Filitti: Pagini de jurnal.
Securitatea României în perioada interbelică.
Poziția statelor europene față de războiul italo-etioopian văzută de diplomația S.U.A.
Construirea căilor ferate în Basarabia.
Toponimie și demografie istorică.
O nouă direcție de cercetare: băncile de date istorice.
Raporturile dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Albaneză

ISSN 1018—0443

Lei 200 pentru persoane fizice
Lei 500 pentru persoane juridice